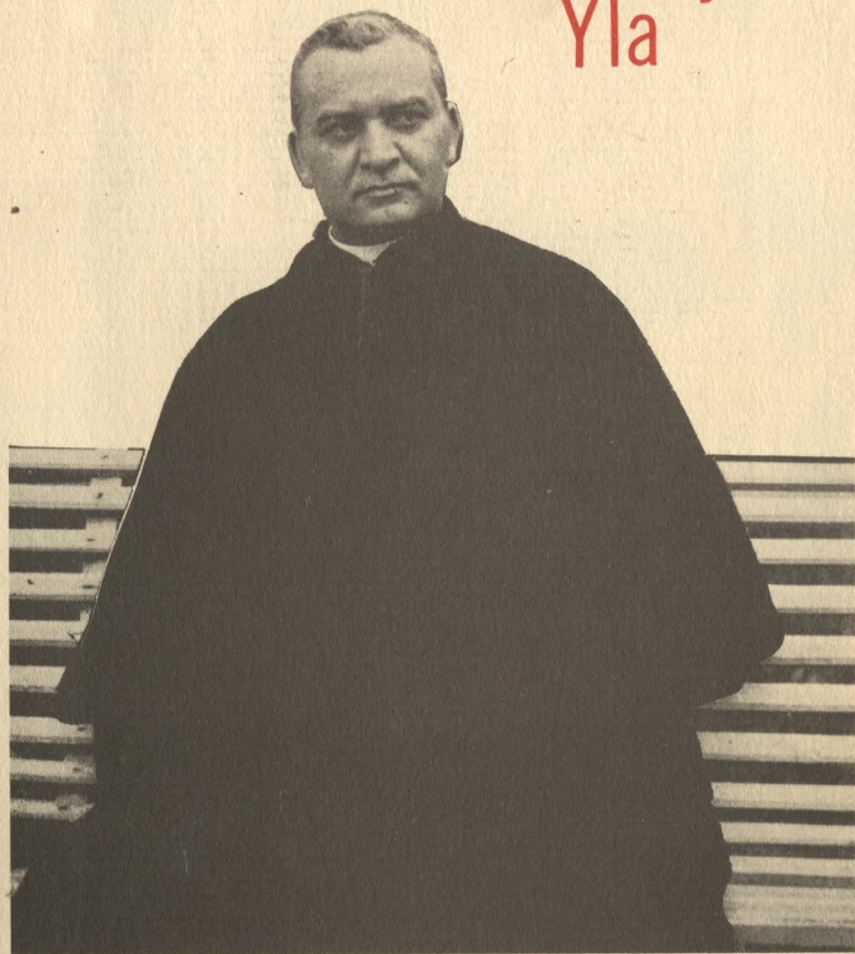

Stasys
Yla

JURGIS MATULAITIS

APIE KNYGĄ IR AUTORIŲ

Susidomėjimas "mūsų kardinolu be purpuro, mūsų šventuoju be altoriaus" (J. Eretas) tolydžio gyvėja plačioje visuomenėje. Auga ir jo beatifikacijos lūkestis. Kaip tik laiku pasirodo ši knyga — biografinė apybraiža, pirmoji tokios apimties.

Autorius skaitytojams pažįstamas. Jo knygos ir straipsniai jau nepriklausomybės laikais Lietuvoje atkreipė daugelio dėmesį. Tebėra naušus kultūrinės - religinės literatūros kūrėjas ligi dabar, įžvalgas ir aktualus, pririšęs skaitytoją, verčias mąstyti. Vienas jo raštų bruožas bene stipriausias — gyvai ir vaizdžiai charakterizuoti asmenis. Tų asmenų jis iškėlė visą eilę pokario knygoje: Žmonės ir žvėrys dievų miške (angl. *A Priest in Stutthof*), Dievas sute-mose, Vardai ir veidai.

Šioje knygoje autorius susikau-pia ties vienu asmeniu — ark. Jurgiu Matulaičiu ir jį ryškina įvykiais, pokalbiais, dienoraščių ir laiškų ištraukomis, buvusių mokinių ir bendradarbių liudijimais. Įstato jį istorinėn aplinkon, kuri pasirodo audringa ir prieštaringa, svilnanti politinėm-tautinėm aistrom.

Knyga nuo pirmųjų puslapių tampa intriguojančia kelione po neseniai praeitus Lietuvos istorijos takus, kuriuose ark. Jurgio Matulaičio asmuo ir vaidmuo daugeliui bus tikras atradimas. Nuostabus lietuvis, dvasios milžinas pristatomas realiai, šiltai ir pagarbiai.

Valdemaras Cukuras

JURGIS MATULAITIS

JURGIS MATULAITIS

asmenybės apybraiža

Stasys Yla

**Nihil obstat: Voldemaras Cukuras, STD.
Imprimatur: Daniel P. Reilly, DD,
Episcopus Norvicensis, die 25 Maii, 1977.**

**Viršelis N. Vedegytės-Palubinskienės
Išleido ir spaudė Nek. M. Pr. Seserys
Putnam, Connecticut, 1977**

prisimenu

Buvo 1926 metai, sausio 18 diena. Arkivyskupas Jurgis Matulaitis, naujasis apaštalinis vizitatorius Lietuvai, lankė Kauno kunigų seminariją. Išskilmės vyko didžioje seminarijos auditorijoje. Klierikai laukė svečio sutelktu dėmesiu, ir jis atėjo lydimas mūsų vyskupų bei prelatų. Žengė per salę paprastu, ramiu žingsniu. Ramybė dvelkė iš jo veido. Nerodė nuostabos tuo gausiu jaunų žmonių būriu, nei jų ovacijomis.

Žengė tiesiai į katedrą, iš kurios profesoriai kalbėdavo studentams. O virš jos, sienoje, buvo įmūryta juodo marmuro lenta su aukso raidžių įrašų lotynų kalba: "Iš šios vietos 1920 metais sausio 30 dieną kalbėjo apaštalinis vizitatorius mons. Achilles Ratti, dabartinis popiežius Pijus XI". Lipdamas į katedrą, svetys pastebėjo šį įrašą ir pradėjo savo žodžius apie tą, kuris prieš septynetą

metų buvo prabilęs šios seminarijos auklėtiniams. Pasakojo apie Achilles Ratų kaip mokslininką, Milano *Biblioteca Ambrosiana* prefektą, turėjusį reikalų ir pažinčių su mokslo pasauliu. Jis buvęs ir didelis sporto mėgėjas, alpinistas.

Arkiv. Matulaičio kalba priartino mums popiežių, kaip asmenį. Bet kartu įdomus pasidarė pats kalbėtojas. Būtum galėjęs klausytis ir klausytis dvi gubai ilgiau. Kalbos būdą sunku net apibūdinti. Žodžiai paprasti, forma vaizdi, laikymasis santūrus, kuklus. Nebuvo jo kalbėsenoje nieko, kas verstų žavėtis ar stebėtis. O tačiau viskas smigo sąmonėn, širdin.

Buvo tai trumpi įspūdžiai. Arkivyskupo asmuo švystelėjo ir nusėdo kažkur giliau, ir nebeišdilo kartu su jo žodžiais, veidu ir tomis nuostabiai giliomis akimis.

1927 metų sausio 27-tos rytą ar pusiaudienį pradėjo gausti Kauno bažnyčių varpai. Kilo įtarimas, kad įvyko kažkas nepaprasta. Tuoj buvo pranešta, kad Hagentorno ligoninėje mirė arkivyskupas Matulaitis. Visus apgaubė liūdesys ir rimtis. Rodos, popietį atskubėjo pas mus kun. prof. Ig. Česaitis, buvęs prie arkivyskupo paskutinėmis valandomis. Buvo sujaudintas, pasakojo, kaip arkivyskupas davęs paskutinius nurodymus marijonams, kalbėjęs priešmirtines maldas lotyniškai, liepęs gailestingajai seseriai pasaulietei klauptis prie jo lovos ir kartoti jo žodžius, kurie buvo Nekalto Marijos Prasi-

dėjimo seserų vienuolijos įžadų formulė. Paskutiniai jo žodžiai buvę: "Rikiuokitės ir pasišvęskite!" Visos aplinkybės, prisimenu, mums atrodė nepaprastos.

Buvau antrametis seminarijos auklėtinis, tad nesitikėjau, kad mane su kitu vyresniu klieriku siųstų į Hagentorno ligoninę budėti prie mirusiojo arkivyskupo. Buvo gal 8-ta valanda vakaro, kai mudu pasiskambinom į ligoninės duris. Ta pati gailėstingoji sesuo, kuriai arkivyskupas buvo padiktavęs vienuolinius įžadus, įleido mus į vidų ir įvedė į velionies kambarį. Jis gulėjo toj pačioj lovoj, kurioj mirė. Buvo dar nepašarvotas, atrodė miegęs, ligi pusiau užtiestas antklode. Veidas atrodė ramus, kaip miegančio, tik išvargęs. Rankos sunertos ant krūtinės lyg maldai.

Mes suklupome prie pat lovos. Mūsų žvilgsnis visą laiką buvo įsmeigtas į velionies veidą. Rodos, šiandien jį matau, kiek pasikreipusį į mus. Pakritusių plaukų sruogos savo spalva beveik susiliejo su išbalusiu veidu, kuris buvo mielas, traukte traukė į jį žvelgti, ir, man rodos, mudu daugiau į jį žiūrėjome, negu meldėmės.

Sausio 28 dieną lydėjome arkivyskupo kūną iš ligoninės į Marijonų bažnytelę. Buvo šaltas vakaras. Žmonių gatvėse buvo nedaug. Be mūsų, klierikų ir kunigų, giedančių pakaitomis psalmes, lydėjo studentų atstovai ir nemažas būrys pasauliečių. Ilgai mus sekė Karmelitų bažnyčios varpai, paskui prisijungė Įgulos, pagaliau mažiausias Marijonų-Šaričių

bažnytėlės varpas. Šią vietą pasiekus, pašarvojus velionį bažnytėlėj, vėl pamačiau jo veidą atidengus karstą. Neskubėdami skirstėmės iš bažnytėlės. Neprisimenu, ar taip buvo patvarkyta, ar toks buvo tada asmeninis noras, kad iš bažnytėlės išėjau su paskutiniaisiais, tebežvelgiančiais į velionies veidą.

Laidotuvių dieną, sausio 29, arkivyskupo karstas buvo perneštas į katedrą. Iškilmingoms pamaldoms suplaukė tiek žmonių, kad milžiniška katedra buvo kimšte prikimšta. Buvo prezidentas A. Smetona, vyskupai, prelatai, diplomatai, vyriausybės ir kariuomenės atstovai. Buvo ir studentai, miesto darbininkai, apylinkės kaimiečiai. Visi, sakytum, jautė pareigą, nekviečiami ir neraginami, atsisveikinti su tuo, kuris mokėjo suprasti ir mylėti visus.

Sasnausko *Missa de Requiem* giedojo operos choras, tad klierikai choristai buvome laisvi. Man vėl teko būti arti karsto, nes buvau paskirtas laikyti žvakę prie vyskupo Karoso. Tai man leido iš arti stebėti ir girdėti atsisveikinančiųjų kalbas prie katedros rūsio. Buvo pirmos laidotuvės, kokias ligi tol ir po to esu matęs, kurios išsiskyrė iš kitų kažkuo nelengvai aptariamam.

*

Po keleto metų, kai Kauno rūsius buvo užliejęs potvynio vanduo, mus pasiekė žinia, kad buvęs išjudintas arkivyskupo Matulaičio karstas. Po to rūsys buvo vėdinamas ir jo durys laikomos atviros.

Kartą teko įeiti į vidų. Tikrai karstas buvo kiek pakreiptas iš savo vietos. Kiti — Valančiaus, Paliulionio, Cirtauto — Žemaičių vyskupų karstai buvo savo vietose. Ar tai, kad šis karstas buvo paliestas, ar dėl to, kad jis aukščiau kitų iškeltas, ar tie visi buvę įspūdžiai iš seniau, vertė jam skirti ypatingą dėmesį. Berods mūsų visų sąmonėj anksčiau neap-tarti įspūdžiai buvo jau išsikristalizavę į kan. J. Tumo žodžius „jis mirė *in odore sanctitatis* — šven-tumo kvapsnyje”.

Išjudintas Kauno katedros rūsyje, Matulaitis pa-galiau turėjo visai išsikelti — grįžti į gimtinės Ma-rijampolės, marijonų centro, bažnyčią. Tai buvo 1934 metų rudenį, spalio mėnesį. Buvau tada kuni-gas, antrametis. Prisimenu, spaudoj buvo paskelbta paprasta žinia, kad bus Matulaičio kūno perkėlimas iš Kauno į Marijampolę. Nebuvo jokio ypatingo garsinimo. Pasiruošimas perkelti daugiau lietė Ma-rijampolę. Kaune, rodos, nebuvo jausti nieko, kas atkreiptų žmonių dėmesį. Pagaliau buvo prabėgę jau keletas metų, kurie turėjo išdildyti gyvus velio-nies prisiminimus. Tačiau Kaunas vėl parodė ne-lauktą dėmesį. Mane stebino, kad kunigų atvyko net iš tolimų Lietuvos vietų ir jų skaičius buvo gau-sus. Vėl suplaukė nekviestos žmonių minios, kurios palydėjo arkivyskupo kūną ligi Kauno stoties.

Negreit teko nuvykti į Marijampolę. Jau iš ki-tur buvo pasiekusios žinios apie žmonių pamaldu-mą prie jo sarkofago. Atvykęs, radau koplyčią, kur grindyse buvo jo karstas, o sienoj jo bareljefas.

Buvo ir žmonių, kurie čia meldėsi. Neprisimenu, ar ko specialiai prašiau, bet jutau norą užtrukti ilgiau.

*

1945 metų gegužės pradžioj trys lietuviai, du pasauliečiai ir ašai, išlaisvinti iš vokiečių kaceto, ieškojome kelio į Lietuvą. Mums buvo pasakyta, kad Varšuvos marijonai galį turėt žinių apie padėtį tėvynėje. Užsukome į jų vienuolyną Varšuvos priemiestyje Prahoje. Laukiamajame radome Matulaičio fotografiją šalia Pijaus XI. Marijonai mus, išalkusius, pavalgydino. Informacijų negalėjo suteikti, bet patarė nesiskubinti grįžt į Lietuvą. Tada aš prašiau, ar jie negalėtų išduoti man raštą, kad esu kunigas. Jaunas gudų kilmės kunigas pasižymėjo mano duomenis ir išėjo ieškot viršininko, kuris tokį raštą pasirašytų. Jis užtruko, o mūsų laikas į traukinį artėjo. Galvodamas, kad viršininkas nenori man tokį raštą duoti, išsiskubinau su draugais. Bet netoli Vyslos tilto pasivijo jaunas kunigas ir viršininko padėjėjo vardu kvietė pasilikti. Taip atsisakyčiau nuo draugų.

Kitą dieną atsirado pats viršininkas Tėvas VI. Lysik. Jis sakė, kad jų seminarijai Bielianuose reikią dėstytojų, ir jis nugabeno mane ten. Patyręs dėstymo sąlygas, atsiprašiau, nes buvau fiziškai išsemtas. Tada marijonai nukreipė mane pas seseris Placovkos miestelyje. Šios buvo Jėzaus Veido kon-

gregacijos, įkurtos prieš I pasaulinį karą, ir jų konstituciją buvo skaitęs bei tikslinę Matulaitis.

Pas jas būdamas, dažnai galėjau lankytis Bie-lianuose, kur Matulaitis atkūrė lenkų marijonus. Turėjau progos pažinti jaunuosius kunigus ir jų klierikus, o taip pat ir vieną kitą iš vyresniųjų. Jie turėjo daug apaštalinės dvasios ir jų dėmesys savo atnaujintojui buvo gyvas. Tada nesupratau, net negalvojau, kad toks nelauktas ir netikėtas mano padėties išsisprendimas, būtų galėjęs turėti ryšio su Matulaičiu.

Prieš tai savo maldose, tur būt, retai jį prisimindavau. Bet būdamas pas seseris, gavęs į rankas jo užrašus, buvau giliai įtikintas šio vyro šventumu. Tačiau melstis į jį nebuvo greitas. Visai kitoks buvo mano draugas, vėliau atsiradęs pas marijonus, dr. Antanas Kučas. Jis prisipažino dažnai meldžiasis į Matulaitį. Tada jis vertė į lenkų kalbą didįjį leidinį apie Arkivyskupą Jurgį, išleistą Lietuvoje 1933 metais. Vos tik jį baigė versti į lenkų kalbą, tą pačią dieną buvo pranešta, kad yra atvykęs kunigas André Pelletier, domininkonas iš Prancūzijos, kurį buvau pažinojęs prieš karą. Dr. Kučas jo nepažino. Mūsų sutiktas kunigas Pelletier, dar tą patį vakarą pasiūlė mus išgelbėti iš sovietinės Lenkijos. Kučas tikėjo, kad tas išgelbėjimas atėjo Matulaičio užtarimu. Matyt, buvau reikalingas ir aš kaip įrankis suvesti Kučą su domininkonu, bet kartu išgelbėjimas atėjo ir man.

Negalvojau, kad po penketo metų teks arčiau susirišti su originaliu Matulaičio kūriniu — Nekalto Prasidėjimo Seserų kongregacija. Lietuvoj su jomis nebuvo ryšių. Su jų atžala Amerikoje mano ryšys buvo atsitiktinis: dvi šios kongregacijos seserys 1940 m. buvo pasitraukusios iš Lietuvos, apsistojušios Berlyne, ir man teko jas išlydėti į Ameriką. Iš savo pusės nedariau jokių žygių vykti į JAV. Priešingai, net neturėjau aiškaus noro vykti. Tačiau įvyko taip, kad pačios seserys savo keliu parėngė formalumus, ir man teko atsirasti. Ar tai pasidarė ne be Matulaičio užtarimo, nebandau spėlioti. Nūn esu Matulaičio dvasinių dukrų tarnyboje, turiu progos iš arti stebėti jo paliktą, įkvėptą ir palaikomą dvasią. Iš vaisių sprendžiama apie medį, iš vaikų apie tėvą. Nesistebiu, jei šios kongregacijos namuose iškabintas "Editto", liečiąs Dievo Tarno Arkivyskupo Jurgio beatifikacijos bylą.

Jaunas kunigas

Duok, Dieve, kad sudegčiau
kaip žvakė ant altoriaus
nuo darbo kaitros
ir meilės ugnies
Tau ir Tavo Bažnyčiai

Užr 89

Šešupē ties Marijampole,
gimtoji sodyba

Marijampolės bažnyčia
čia krikštytas, čia dabar ilsisi jo palaikai.

Ne išviršiniais ženklais išsiskirti,
o tik dvasia,
gyvenimo šventumu,
grynu katalikišku mokslu,
sumanumu ir pareigingumu,
darbštumu ir uolumu,
Dievo ir artimo
meile,
tvirtu tikėjimu.
Užr 56

Petrapilio Dvasinės Akademijos rūmai. Čia mokėsi ir dėstė Baranauskas, Maironis, Jakštas, Jaunius, Pranaitis, Būčys, Česnys. Matulaitis dėstė sociologiją ir buvo dvasios vadas bei vicerektorius.

Marijonų naujokų mokytojas
Šveicarijos Friburge

Marijonų generolas
karo metu Bielianuose

Vilniaus kryžių trijulė

Jeigu Lietuvai reikalinga mano auka,
aš neatsisakau.

Pavojaus nebijau ir savo asmens
nebranginu.

Man tik baugu, kad save paaukosiu
ir nieko negalėsiu padaryti

AJM 200

gyvenimas

JAUNYSTĖ, MOKSLAS, SKRUZDĖS

Visi dainuojam "Kur bėga Šešupė", o ji bėgo pro jo gimtinę Lūginės kaime, penketą kilometrų į šiaurę nuo Marijampolės. Kaimas nedidelis — aštuonių gyventojų, išsiskirstęs vienkiemiais. Matulaičių ūkis, 64 margai (32 ha), buvo kaimo gale, įsiterpęs tarp miško ir Šešupės. Pastaroji skalavo sodybos sodą, o čia pat į ją krito mažas upelis, apsupęs dalį trobų ir sodą. Trobos erdvios, tvarkingai sustatytos. Žemė lygi, derlinga.

Lūginėje Matulaičiai gyveno, tur būt, iš seno. Žinomas senelis Jonas, vedęs Agnietę Vaišnytę. Iš jo ūkį paveldėjo sūnus Andrius, ir jis vedė Uršulę Matulytę iš Vaitkiškių, turėjusią brolių kunigą Feliksą. Gal dėl to pirmasis jų sūnus buvo pakrikštytas dėdės kunigo vardu — Feliksu. Toliau gimė jiems Magdė, Jonas, Vladas, Marijona, Andrius ir

Emilija. Feliksas, pasimokęs, pradėjo raštininkauti valsčiuje, bet greit mirė. Magdė ištekėjo už Mačio į Klevinės kaimą. Vladas išėjo į žentus Bliūdžiškių kaime. Namuose dar buvo Jonas, Marijona, penkio-likmetis Andrius ir Emilija berods 8 metų.

ATEINA ŠEIMON AŠTUNTASIS

Šeima atrodė užbaigta. Bet vieną pavasarį, balandžio 13 (1871) gimsta penktas sūnus. Po savaitės, balandžio 20, buvo pakrikštytas Marijampolėje. Krikštijo senųjų marijonų vienuolis Jurgis Čėsna ir į metrikus įrašė lietuviškai: JURGIS - Boleslovas MATULAITIS. Kažin, ar broliai džiaugėsi nauju "ateivių", bet jis buvo didelė paguoda pusamžio sulaukusiems tėvams. Jį vadino Jurgučiu ir, kaip visi vaikai, sulaukę ketvirtų metų, sekiojo tėvą, jį nuolat klausinėjo, ir džiaugėsi, kai tėtis užmaudavo jam ant galvelės savo kepurę. Vieną dieną tėtis, kitų lydimas, išvažiavo į Marijampolę ir nebe-grįžo. Jurgis Čėsna, klebonas, sėdo rašyti naujų metrikų: 1874 metais, lapkričio 13, aprūpintas šventais sakramentais, mirė ūkininkas Andrius Matulaitis, 55 metų, palaidotas parapijos kapinėse.

Liūdesio šešėlis ir rūpesčių slogutis užgulė šeimą. Ūkiu teko dabar rūpintis motinai, o jai padėjo Jonas, likęs vyriausiu po Felikso. Jis žinojo perimsiąs ūkį, turės išmokėti dalis netekėjusioms seserims ir leisti į mokslą Andrių. Ko panorės mažius, dar buvo sunku pasakyti. Jonas nėrėsi iš kailio prie darbų ir spaudė pinigą.

Jurgučiui buvo 9 metai, kai pradėjo lankyti mokyklą Marijampolėje. Lietuviškai skaityt jau buvo išmokęs namie iš "Šaltinio" ir Valančiaus knygelių. Mokyklos mokytojas buvo vietinis — Tomas Žičkauskas, bet dėstė rusiškai, nes taip buvo įsakyta. Buvo susipratęs lietuvis — aušrininkas, tad vaikų nerusino. Tikybos mokė marijonas kun. Vincas Senkus ir ją dėstė lietuviškai. Marijampolės gimnazijoje buvo geriau, nes čia dar buvo mokoma ir lietuvių kalbos. Šią gimnaziją prieš metus baigė brolis Andrius ir išvyko studijuoti fizikos-matematikos į Maskvos universitetą. Jis eidavo pėsčias iš namų, o dabar, lyg jį pakeisdamas, keliavo ir mūsų Jurgutis.

Antraisiais mokyklos metais, pačiame pavasario žydėjime, kažkas baisiai nudiegė per širdį, kažkas susvyravo vaiko pasaulyje. Staiga, gegužės 15 (1881), mirė mama, eidama 58 metus, prieš tai sirginėjusi. Sesuo Magdė buvo jau išsikėlusi į Kalvariją — už Radzevičiaus. Liko glaustis prie Emilijos.

Jurgučiui mokslas pusėtinai sekėsi. Tik grįžęs iš mokyklos, mažai galėjo prisėsti prie knygų. Jonas, perėmęs ūkį, varė jį prie darbų. Darbų jis nesibaidė, tik tas Jono tonas: eik, eik nesižvalgyk, skubink! Ir tai dar būtų nieko, bet kažkas pasidarė su koja. Niekam jis nieko nesakė, dėl to niekas ir nežinojo. Tik draugai pastebėjo, kad jis šlubčioja eidamas mokyklon. Šlubčioja ir namie, prie darbo — tai matė Jonas, bet nekreipė dėmesio. Kaimynai

spėliojo, kad vaikai jį pastūmę ir užsigavęs. O gal, vaikščiodamas kujokais, pats kritęs ir sutrenkęs.

Praėjo gedulo metai po motinos mirties, ir Emilija išėjo iš namų į Paprūšę — ištekęs už pasienio prižiūrėtojo. Rudeniop ir brolis Jonas vedė Veroniką Vitkauskaitę iš Putriškių kaimo. Jurgutis toliau lankė mokyklą, išeidamas iš namų ir grįždamas. Taip darė ir kiti kaimynų vaikai. Jų susidarydavo visas būrys, iš kurių Jurgutis daugiau susibičiuliavo su Šlekių Vincuku iš kaimyninio Mokolų kaimo. Buvo pakelė, tad užeidavo pas Vincuką, o paskui abu traukdavo į mokyklą. Šlekienė pastebėjo, kad Jurgučio apdaras labai menkas — ploni marškoniai, beveik vasariniai. Kartą jina išsigando, kai orui atšalus Jurgutis pasirodė tarpdury visas pamėles. Įtraukė jį vidun, trynė rankutes, veidą, graižė prieš kūrenamą pečių, kad atšiltų (Šaltinis 1935, N. 4). Tie peršalimai pablogino koją — atrodė lyg skruzdės ją kandžiotų.

Atėjus vasarai, jis ganė gyvulius, prižiūrėjo žąsis, dirbo lauko darbus, miegojo daržinėj. Iš Maskvos grįžo brolis Andrius ir jiedu šį sykį labai susidraugavo. Apie tai Andrius rašo: "Man buvo malonu su juo dirbti ir vaikščioti. Jis domėjosi kiekviena žolele, kiekvienu gamtos reiškiniu. Klausinėjo iš kur atsiranda žaibas... Žodžiu, visa jam rūpėjo". Andrius nutarė parengti Jurgutį gimnazijai, ir jiedu, atliekamu laiku, dirbo (AJM, 183).

MARIJAMPOLĖS GIMNAZIJOJE

Rudenį 1882 metais jis išlaikė egzaminus į I klasę. Ton pačion klasėn pateko ir Justukas Staugaitis, būsimas Telšių vyskupas, bene trim metais vyresnis. "Buvo tai malonus, kuklus vaikutis, — rašo Staugaitis, — bet niekuo ypatingu nepasižymėjo... Matyt, silpnai buvo paruoštas I klasei, mokėsi tad vos vidutiniškai ir dažnai dėl ligos apleisdavo pamokas... Jis tuomet vadinosi Jurgis Matulaitis" (AJM, 87).

Džiaugsmas, kad esi gimnazijoje, buvo toks didelis, kad galėjai užmiršti ir koją. Bet ji buvo neužmirštama ypač žiemą. Naktį įsupdavo ją šilčiau ir užmigdavo. Sapnuodavo, kad apniko ją skruzdės ir jis bėga, purtosi... Niekam nesiskundė. Tik draugai pastebėdavo, kad jis kartais lyg pavargęs, pabalęs. Po pamokų matydavo, kaip užbėga į bažnyčią ir eina kryžiaus keliu.

Su ta koja vargo ligi V-tos klasės, kol atsivėrė žaizda ir turėjo pertraukti mokslą. Tuo labai susirūpino brolienė, kuri savo vaikų neturėjo, tad Jurgutis pasidarė lyg savas. Kalbino vyrą, kad vežtų pas daktarą, o šis spyrėsi. Pagaliau ji pati nuvežė pas gyd. Pavalkį. Šis atėjo prie vežimo, apžiūrėjo ir pasakė, kad koją reikia piauti. Vargšė išsigando ir pasuko arklių pas kitą gydytoją — Smolskį. Šis pripažino sausgėlą, davė vaistų ir liepė daugiau gulėti. Niekam neatėjo į galvą, kad tai kaulų džiovos pradžia.

Grįžęs namo, mokėsi iš pasiskolintų vadovėlių ir šiaip taip užbaigė V-tą klasę. Toliau mokytis nebuvo vilčių. Jonas pasakė užteks, nebūsią naudos. Tą vasarą nebevarė į darbus — paliko saugoti sodybos.

Jurgis gulinėjo ant priesvirnio, atvirame ore, vartojo vaistus, vaikščiojo su paramščiu. Buvo susirūpinęs brolis Vladas. Matydamas Jurgučio bėdą, jau IV klasėj užmokėjo jam už mokslą ir pasamdė kambarį Marijampolėj, kad nereikėtų daug vaikščioti. Dabar, kai buvo gydomas, ką gi daugiau bepadėsi. Likęs namie, Jurgis nebesiskyrė iš visos pilkumos: dėvėjo nualintais drabužiais, pasidarė medines klumpes. Vieną sykį, atostogaudama Lūginėje, ponia notarienė Kocelienė nupirko jam išieginę eilutę, kad galėtų padoriau bent į bažnyčią vykti.

Nežiūrint bėdų, Jurgio nuotaika palyginti buvo gera ir giedri. Žmonės jį vis dar vadindavo "studentuku", atseit — moksleiviu, tik vaikai kartais pajuokdavo "šlubiu". Neišsiskyrė iš kitų kaimo jaunuolių, tik nemėgo daug kalbėti.

Stengėsi būti naudingas ūkiui. Eidavo arti jaučiais — tada dar su medine žagre, kaustyta noragais. Kai šie atšipdavo, nešdavo į kalvę atšviežinti, traukdavo dumplės, o kartais ir pats, ėmęs kūjį, išplakdavo noragus. Žiemą šerdavo gyvulius, nešdavo jiems vandenį ažuoliniais kibirais. Kartais važiuodavo su broliu į mišką padėti jam nuleisti medžius. Vakaraus paimdavo į rankas knygą, gautą iš knyg-

nešių, arba perversdavo vadovėlius, paskolintus draugų.

Taip praėjo du metai, o jam suėjo aštuonioliktieji. Mokytis vis dar norėjo. Galvojo apie kunigystę. Užsimindavo broliui, bet šis arba nieko neatsakydavo, arba neaiškiai numykdamo. Ir štai, 1889 metų vasarą pasirodo Lūginėje pusbrolis, motinos brolio sūnus Jonas Matulis, mokytojas, dirbęs Lenkijos Kelcų gimnazijoje, jau pasidaręs Matulevičiumi. Besisvečiuodamas, susidomėjo Jurgiu, išsikalbėjo ir pasiūlė važiuoti kartu į Lenkiją.

KUNIGŲ SEMINARIJOJ KELCUOSE

Parsivežęs į Kelcus, Matulevičius pirmiausia pasirūpino gydytojais, kad sutvarkytų jo koją. Tas reikalas užtruko, bet Jurgis galėjo mokytis toliau. Mokėsi privačiai, padedamas pusbrolio, kuris buvo geras lotynistas. Po poros metų, atšviežinęs mokslo žinias ir pasipildęs naujomis, o ypač gerai apvaldęs lotynų kalbą, jau 20 metų vyras, pasiprašė į Kelcų kunigų seminariją ir buvo priimtas. Dokumentuose pastebėjo savo pavardės pakaitą: kaip ir pusbrolis, buvo įrašytas Matulewicz. Visi tačiau žinojo, kad jis lietuvis, ir toks buvo vienintelis seminarijoje. Netrukus pajuto, kad lotynų kalbos profesorius, kur buvęs, kur nebuvęs vis griebia litwiną. Šis nesisdavė, dar labiau stengėsi. Lietuvio nemėgėjas, pats nenorėdamas, padarė jį geriausiu lotynų kalbos mokiniu.

Pusbrolis apmokėjo už mokslą ir vasarą davė

pinigų parvykti į tėviškę. Anksčiau Jurgis gal nevertino tų krūmais apaugusių paslaptinių Šešupės pakrančių ir pašonėje esančio miško. Dabar siurbė jų grožį ir ramybę. Nuvykdavo pas brolių Vladą, nes iš ten būdavo arčiau į Marijampolės bažnyčią, tik pora kilometrų. Nueidavo kas rytas išklausti mišių.

Jono žmona jį palepindavo valgiu, ir tai nepatikdavo vyrui. Kartą, prieš išvykstant, nupirko geros rūšies nosinukų, po rublį, ir vyras, sužinojęs, ją labai išbarė. "Skūpūs Matulaičiai" — ji galvojo. Jurgiui teko keletą kartų prašyti pinigų grįžti į seminariją. Jonas pagaliau atnešė 30 rublių variokais, surinktais už parduotus obuolius, ir še tau. Ką gi su tais variokais darysi, ir Jurgis apsiašarojo. ..

Antrieji metai (1892) Kelcų seminarijoje buvo neramūs. Išstiko du gaisrai — vienas rugsėjo, antras spalio mėnesį. Tretytis naujų metų išvakarėse palietė klierikų bendrą, o sausio pabaigoje vėl gaisras bažnyčioje, kuri buvo sujungta su seminarija. Kilo įtarimas, kad tyčia kas padega iš pačių klierikų. Padaryta krata patvirtino. Malūnininko sūnus, Paulius Gawronskis prisipažino rusų angažuotas kenkti. Kaltininką atidavė rusų valdžiai, ir ši kuriam laikui jį įkalino. Bet kovo 13 d. anksti rytą šimtinė žandarų apsupo seminariją, užėmė profesorius butus, apstatė koridorius ir pradėjo kratą. Išrengė klierikus, nuplėšė jų škaplierius, padarė kratas kambariuose. Nieko ypatingo nerado, tik keletą patriotinių knygų. Policija laikė apgulusi semina-

riją daugiau nei savaitę, o po to visus profesorius ir dalį klierikų išvežė į Varšuvos tvirtovę, vėliau išskirstė į Rusijos kalėjimus. Dalis nepaliestų klierikų turėjo ieškotis vietos kitose seminarijose.

PERKELTAS Į VARŠUVĄ

Jurgis buvo pasiūstas į Varšuvą. Su juo nuvyko dar du klierikai, — daugiau vietos nebuvo. Varšuvoj tuo metu buvo 132 klierikai. Jis pateko į III kursą, kuriame buvo 32 lenkai. Jurgis buvo vėl vienas lietuvis, priimtas gana draugiškai, o kai kurių netgi šiltai. Tarp bendrakursių buvo ir Henrikas Przewdzieckis, vėliau Siedlce vyskupas. Jis rašo:

"Nuo pirmos susipažinimo valandos mes pasijutome pagauti didelės jo inteligencijos, nepaprastų gabumų ir dvasios kilnumo. Tuojau jis laimėjo mūsų tarpe pirmąją vietą. Tylus, nepaprastai darbštus, draugiškas, degąs Dievo meile, patraukė jis mūsų širdis. Mes žinojome, jog jis yra lietuvis. Mes gerbėme jo jausmus, — jis gerbė mūsų" (AJM, 11).

Čia Jurgis išbuvo nepilnus du mokslo metus, ligi 1895 metų pavasario. Paskutiniaisiais metais į Varšuvą turėjo atvykti naujasis caras Mikalojus II. Suvažiavo visi Lenkijos vyskupai pasitarti seminarijų reikalais ir ta proga dalyvauti caro vizito iškilnėse. Varšuvos seminarija pakvietė svečius į akademines diskusijas, kurias praves patys klierikai. Diskusijų tema buvo apie Trejybę. Pagrindiniu referentu buvo Jurgis, ir jis visus nustebino teologi-

niu pasirošimu ir ypač klasine lotynų kalba. Jau prieš tai seminarijos vadovybė buvo nutarusi: "Jeigu jis bus toks uolus moksle ir toks pavyzdingas" tai siūlysianti Kelcų vyskupui siųsti į Petrapilio akademiją. Po šio pasirodymo, kuris plačiai nuskambėjo, nebuvo abejonių, kad kandidatas tikrai to vertas. Kelcų vyskupas Kulinskis ne tik leido, bet pažadėjo vyskupijos stipendiją.

Grįžo į tėviškę, laukiamas kunigu, o pasirodė nešventintas, nes siunčiamas tolimesnių mokslų. Vis dėlto buvo miela, kad vienas studijų tarpsnis baigtas. Pasidžiaugė tėviškėj, aplankė kitus saviškius, susitiko su buvusiais gimnazijos draugais, ypač kaimynu ir klasės draugu Vincu Šlekiu. Baigęs gimnaziją, Šlekys galvojo steigti slaptą "Sietyno" draugiją lietuviškomis knygoms platinti ir 1894 m. ją įsteigė. Jurgiui pasipasakojo savo planus, ir jiedu daug apie tai kalbėjo kažkokioj Šlekių kamarėlėj. Šlekys ruošėsi vykti į Ameriką, kviečiamas redaguoti "Garso", bet dėl "Sietyno" reikalų užtruko. "Atostogas mudu praleidome beveik nesiskirdami... Jis persirašė mano retesnių žodžių surinktą žodynėlį, aš persirašiau jo žodynėlį, — rašo Šlekys. — Svajojome apie spaudos atgavimą, skaitėme vienas kitam pasiskolindami knygas" (Šaltinis, 1935, N 4, 45).

"Kiekvieną vasarą atostogas praleisdamas tarp lietuvių klierikų, — rašo Būčys, — Jurgis per porą mėnesių prisivydavo lietuviybės darbuose savo draugus seiniškius, kurių lietuviškas veikimas pasireikšdavo mokslo metu. Tarp seiniškių klierikų ir

tarp J. Matulevičiaus tebuvo skirtumas tas, kad jie, seiniškai, lietuviškosios dvasios daugiausia išigydamo ir lietuviybės eigą sužinodavo seminarijoje, o J. Matulevičius — per atostogas” (AJM, 30).

PETRAPILIO AKADEMIJOJ

1895 m. rugpiūčio pabaigoj Jurgis atsisveikino su tėviške ir rugsėjo 1 jau buvo Petrapilyje. Iš Seinų seminarijos rado atvykusį Praną Būčį, kuris Marijampolėj buvo viena klase jaunesnis. Iš Varšuvos atsirado kursinis Henrikas Przewdziecki. Buvo daugiau lietuvių, lenkų, gudų — viso 26 pirmame kurse.

Petrapilis — rusų sostinė nebuvo taip šnipinėjama, tad kūrėsi naujas jausmas, teikias daugiau drąsos. Akademija tuo metu, pasak P. Būčio, buvo pačiame žydėjime: profesūra aukšto lygio, dėstymas pagal jėzuitų mokslo kryptį.

Matulaitis, kaip ir Varšuvoj, darėsi pirmasis savo kurse. Mažesnių pažymių negaudavęs, kaip aukščiausius. Išsiskyrė ir dvasiniu savo brandumu. Buvo už tai giriamas, pavyzdžiu statomas, bet nesvaigo. Buvo "paprastas, ramus, kuklus, be melagingo nuolankumo" (AJM, 12). Įsijungė į akademijos lietuvių studentų draugiją ir savo didesniu brandumu pasidarė jos "žymus narys" (tp 30).

Tie pirmi metai praėjo gana laimingai. Antraisiais atsirado žandarai ir pranešė vadovybei, kad turi daryti kratą studento Jurgio Matulevičiaus bute. "Matulevičius tada vaikščiojo akademijos sode",

— rašo Būčys. Buvęs pakviestas pas inspektorių, kur laukė žandarų pulkininkas ir prokuroras. Visi trys palydėjo Matulaitį į jo darbo kambarį. Kratos metu rado lotyniškų spausdinių ir litografuotų knygų, be to, rankraščių. Labiausiai susidomėjo rankraščiais, bet jie buvo rašyti jiems nesuprantama kalba. Inspektorius paaiškino, kad tai studento istorijos pamokų užrašai lotynų kalba. Žandarų pulkininkas juos atidavė inspektoriui. Surašę protokolą, žandarai išvyko. Inspektorius pasikvietė Matulaitį, grąžino užrašus ir juose rastą lietuviškai rašytą straipsnį, skirtą "Tėvynės Sargui". Įspėjo, kad būtų atsargesnis (Būčio atsiminimai I, 174-76).

Krata, pasirodo, buvo daroma, reikalaujant Marijampolės žandarų viršininkui Andriui Vonsiacikiui, kuris suiminėjo "Sietyno" draugijos narius. Kratą buvo daręs ir pas Vinco Siekio tėvus, o tėvą įsodinęs mėnesiui į kalėjimą.

Laimingai praėjo tas žandarų įsibrovimas. Matulaitis vėl rašinėjo laikraščiams, siuntė referatus į Seinų bei Kauno seminarias slaptiems tenykščiams būreliams. Vieną jo referatą, skirtą kitų seminarijų draugams, rašytą 1896 m., gavo kun. A. Milukas Amerikoje ir atspaude "Dirvoje - Žinyne" (1903, N 9, 43-69), pavadindamas "Keli žodžiai mūsų kunigėliams". Ten Matulaitis kėlė tokį klausimą: "... ar gerai darome mes jaunieji kunigai ir klierikai užsiimdami lietuovyste?" Ieškodamas atsakymo, prieina fakto, kad visos tautos kyla — vengrai, čekai, slovakai, airiai, "kils ir mūsų, ir jau kyla...

Laiko rato sukantis nesulaikysi, prieš vėją nepapūsi. .. Jau taip Dievo leista, kad žmonės į tautas skirstytųsi. .. Bažnyčia gi niekad prieš žmogaus gymį rankos nekelia, tik tobulina jį, pašvenčia, augštin kelia Dievop. Taigi, tautų naikinti nevalia". Toliau klausia, "kas tai yra tėvynė? Ar tiktai toji žemė, kur mes gimę... Ne, bet pirm visko jos dvasiški turtai, jos tiesos, laisvė, papročiai, padavimai ir toji kalba, kurios mus motina išmokino, ir tie broliai, tarp kurių gyvename, ir toji katalikų tikyba, kurią mums po savo galvos tėvai paliko. Ar krikščionis gali mylėti tėvynę? Ne tik gali, bet ir turi, nes Dievas tą meilę įpylė širdysna".

Dėstė jis to "lietuvystės" darbo uždavinius ir taktiką taip įtikinančiai, konkrečiai, kad Kauno seminarijos rektorius Justinas Dovydaitis, gavęs iš klieriko Šultės paskaityti referatą (tos pačios redakcijos) pasakęs: "Tai teisybė, bet ir dinamitas". Dinamitas, nes tokį referatą užčiuopę, rusai būtų sulikvidavę Lietuvos seminarias panašiai kaip Kelcų.

Savo pažiūras į tautybę ir tautinius santykius Matulaitis dar gilino, kaip rašo Būčys, "būdamas trečiame ir ketvirtame akademijos kurse... Atsidėjęs rankiojo veikalus ir brošiūras apie tautybę, tyrinėjo tautininkų nuomones ir neigiančių tautybę, patriotizmą ir internacionalizmą, stebėjosi tais krikščionimis, kurie šiek tiek nepasitiki tautiškumu ir dėl to ypač gvildeno klausimą, kaip tautybė ir patriotizmas išrodo krikščionybės šviesoje". Tos

pažiūros vėliau radusios atgarsį ir jo atnaujintos marijonų vienuolijos konstitucijoje (AJM, 31).

1897 metų rudenį atsiliėpė Vincas Šlekys iš Amerikos, pasirašęs slapyvardžiu — prašė "Garsui" straipsnių. "Jei galėsiu, tai ir daugiau ir tankiau parašysiu", — atsakė Matulaitis, o tuo tarpu pasiuntė korespondenciją ir prašė pasveikinti Miluką, su kuriuo kuone vienam suole sėdėję gimnazijoje. Vienas laiškas, rašytas Šlekiui rugsėjo 25-tą (1897), buvo ypatingas.

"Vincuti, Broleli! Nė pats nežinai, kaip aš Tave išsiilgau! Tarsi manosios brangiosios dalelės dalis mane apleido. Senapilė (Marijampolė, Y), tarsi, tuštesnė tapo. Kiek mįslių į galvą veržėsi, kiek jausmų kilo, o nebuvo su kuo jais pasidalinti. Gal ir Tu ne kartą pameni tas mielas valandėles, kurias drauge praleidome užsidarę ankštam kambarėlyj, o mįslimis skrisdami toli, toli, ten, kur Nemunėlis, kur Dauguva, kur Vilija teka, kur Kaunas ir Vilnius, ir kur tiek mūs brolelei Lietuviai vargsta. Ir vaikščiojom po tą brangią mūs Lietuvą — motinėlę, ir jos vargus rinkom ir žaizdas, ir kalbėjom, ir tariamės, ką daryti, kaip gelbėti mūsų mielą tėvynę. Jau dabar ir tas kambariukas tuščias, ir tavęs ten nėra ir tų knygų. Jei ir liko kokios, ir tos nelabos rankos išvartytos, suveltos.

"Daug kartų taikiausi pas Tave rašyt. Ale, mat, toj pati galybė ką... širdį apgiuvo, mintis aptemdė, kelią užkirto. Tik dabar jau išsipainiojęs iš visokių žabangų, atkakęs į šiaurius (Petrapilį, Y),

galiu liuosiau kveptelt... Tik jau paminėsiu, kad aš jau atsikračiau nuo žandarų. Visus popiergalius, ką buvo paėmę, sugrąžino. Klausinėjo daug apie Tave. Sakiau, kad Tave gerai pažįstu, bet paslapčių Tavo jokių negaliu žinoti... Baigiantis vakacijoms buvo pas Būčį krata. Žinoma, nieko tokio nerado. Tik vertimą Liurdo, ką buvo žadėjęs jums prisiųsti, nučiupo. Todėl jau jo neišvysit. Kažin, ar da gražis. Būčys pats atkako į Petrapilį, tik po lengva priežiūra raudonsiūlių pasiliko... Lik sveikas, Bro-lau, ir Dieve tau padėk triūsti. Atrašyk, ką su savim padarei ar bent misliji padaryt. Jurgis” (Šaltinis 1935, N 4, p. 56).

Prieš baigdamas studijas, Jurgis parvyko namo iš Petrapilio diakonu ir, prašomas marijonų, pasakė pamokslą. Kalbėjo apie pasididžiavimus ir ėmė pavyzdžius iš gyvenimo. Girdi, piemenukas keliiasi puikybėn, kad geriau papliauški botagu, vyrai kad daugiau išgeria ir tt. Išėję iš bažnyčios, pypkes užkūrę, gaspadoriai komentavo. Patiko jiems tas suprantamas, savas būdas, paprastas ir nuoširdus. Ilgai žmonės prisiminę jo žodžius (AJM, 172-73).

Baigiamąjį magistro darbą jis pasirinko iš Mai-ronio dėstomos moralinės teologijos apie karo teisę ir amžinąją taiką (De iure belli et de pace aeterna). Išlaikęs egzaminus, gavo aukso medalį ir tokį įvertinimą: pirmas su aukščiausiu pagyrimu (cum eximia laude, cum nota primus). Prieš tai, 1898, lapkričio 20, buvo įšventintas kunigu ir ten pat Petrapilyje atlaikė pirmąsias mišias. Buvo 28 metų vyras,

pilname savo subrendime. Fizinės negalės atrodė likusios praeityje. Reikėjo tik nertis į darbą.

Pasisvečiavęs tėviškėj, išvyko į Kelcus, nes ton vyskupijon buvo įrašytas. Gavo vikaro vietą Daleszyce parapijoje, apie 6-8 kilometrus nuo Kelcų. Rusų valdžia jį patvirtino ir paskyrė algą. Klebonas apgyvendino kažkokioje pašiūrėj, kurią skrodė vėjai ir varvėjo lietūs. Tokioje padėty vėl staiga atsigavo senoji negalė. Galvojo, kad reumatizmas. Laukė porą mėnesių, ir nutarė ieškoti gydytojų pagalbos. Atrodė, bus geriausia vykti į Vokietijos Kreuznachą, garsiąją reumatikų gydymo su radioaktyviomis vandens versmėmis. Gavęs rusišką užsienio pasą ir pasiskolinęs iš pusbrolio pinigų, išvyko. Kurorto gydytojas dr. Kreuzeris nepajėgė nustatyti ligos priežasties ir, skausmui nesiliaujant, išrašė pažymėjimą vykti į Merano gydymo Alpe, tuometinėje Austrijoje. Matulaitis pasiuntė gydytojo pažymėjimą į Varšuvą ir prašė pratęsti pasą ketvertai mėnesių, bet gubernatūra pratęsė tik 4 savaites. Tada Matulaitis išvyko į Šveicarijos Friburgą tvarkyti sveikatos ir studijuoti.

ŠVEICARIJOS FRIBURGE

Friburge atsirado 1899, gruodžio pabaigoje, išrašė į universitetą Montvydo vardu (prisidengti nuo rusų) ir įsikūrė Canisianumo bendrabutyje. Čia rado anksčiau atvykusį Praną Būčį, Joną Totoraitį ir keletą kitų lietuviškų slapyvardžių. Dirbę parapi-

jose, kiti turėjo santaupų, o jis buvo priverstas ieškoti darbo.

Gavo vikaro vietelę priemiestyje, šv. Jono parapijoje. Klebonija buvo senas mūrinis namas prie Sarinos upės, viena siena vandenyje. Vėl drėgmė! Bet kitos išeities nebuvo. Pradėjo sakyti pamokslėlius prancūziškai, lankyti ligonius, krikštyti. Iš gauto atlyginimo turėjo mokėti už valgį ir kambarį kas mėnesį 50 frankų. Ne kas jam likdavo, bet atrodė galės verstis.

Dvigubas darbas — parapijoje ir universitete sėmė jėgas, o tariamasis reumatas nesiliovė varginęs. Skaudėjo ne tik koją, bet ėmė gelti ir ranką. Kreipėsi pas gydytoją dr. Clementą, kuris turėjo gerą vardą, bet buvo brangus. Šis išklausinėjo ligos istoriją, padarė tyrimus ir rado kaulų tuberkuliozę. Patarė operuotis. Operacija užtruko pustrečios valandos. Po to išbuvo klinikoje keletą savaičių ir ištisus metus gydytojo priežiūroje. Eidavo pas jį kas savaitę gauti švirkštų, kurie buvo labai skaudūs. Kai gydymas atrodė baigtas, Matulaitis paklausė, kiek turės atsilyginti. Dr. Clementas nusišypsojo ir pasakė: "Už operaciją ir vaistus 200 frankų" (Būčys, Atsiminimai I, 273). Kitam toks gydymas būtų kainavęs tūkstantį ar daugiau.

Grįžęs į parapijos darbą, gavo geresnį kambarėlį ir toliau tęsė studijas. Pagrindinę studijų šaką buvo pasirinkęs apologetiką pas garsųjį A. M. Weisą, šešių tomų veikalo autorių. Kitos studijų šakos buvo dogmatika ir sociologija. Universitete buvo

vartojamos dvi kalbos — vokiečių ir prancūzų, tad išmoko abi. Buvo gabus kalboms, sakysim, graikų mokėjo ne tik senąją, bet ir naują kalbą (AJM, 105).

Friburge įsikūrė lietuvių studentų draugija "Rūta", ir Matulaitis "buvo uolus tos draugijos narys, visuomet įmokėdavo nario mokestį, atidirdavo pareinanti jam darbą. O tas darbas buvo skaityti savo straipsnius draugams ir paskirtu laiku dežuruoti skaitykloje... Susidarė lietuvių skaitykla ir archyvas. Ne jis sumanė tuos dalykus, bet jis prisidėjo darbu prie jų" (tp 31).

Lenkai turėjo savo draugiją "Liga Narodowa". Jie kalbino Matulaitį ir Būčį suorganizuoti lietuvius, lenku pavyzdžiu, į tautinius demokratų (Demokracja Narodowa). "J. Matulevičius pirmutinis pastebėjo to pasiūlymo pavojus, — rašo Būčys, — ir atkreipė mano dėmesį į juos, todėl mudu atsisakėme pasiūlymą priimti. Atsisakėme neskubotai, ištyrę dalyką... Betyrinėdami sužinojome kai ką, ko šiaip lenkai nebūtų mudviem pasakę ir parodę, jei nebūtų turėję vilties mudu patraukti į savo organizaciją." Už tą "apvylimą" lenkų tautiškoji demokratija vėliau keršijo ypač Matulaičiui (tp 31).

Sveikata atrodė neblogėja, bet dr. Clementas įspėjo, kad gali atsinaujinti. Patarė nepersistengti studijose. Studijas baigti buvo ketinęs per du metus, bet baigė 1902 metais. Liepos 21 įteikė disertaciją "Rusų mokslas apie prigimtinio teisingumo stovį (Doctrina russorum de statu iustitiae origina-

lis"). Darbas buvo įvertintas aukščiausiu laipsniu (praeclarissime), po metų atspausstas Krokuvoje. Juo susidomėjo Vakarų teologai, nes ligšiol nebuvo literatūros rusų teologijos klausimais.

Friburginį Matulaitį apibudina du kolegos — lietuvis ir lenkas. Pirmasis, kun. Ad. Sabaliauskas, rašo: "Man jis pasirodė labai ramus, nedaug šnekas, gilių išmintingų didelių akių ir drauge labai meilus, prie kurio iš karto prisiriši ir su kuriuo iš pirmos dienos susidraugauji". Iškėlęs gabumą kalboms ir patirtį svetimoj pastoracijoje, Sabaliauskas priduria: "Jau tada aiškėjo kun. Jurgio dydis ... Tas žmogus netilps vienoj tautoj, vienoj valstybėj" (tp, 104).

Antrasis kolega, jau pažįstamas iš anksčiau — Henrikas Przewdziecki rašo: "Turėjau progos dažniau su juo susieiti... Niekuomet ir niekur jame nemačiau išskylant (su) savuoju 'aš' ar ieškant paties savęs... Stebėdavau ta skaisčia siela, jos užsidegimu, dideliu išsimokslinimu, aiškiu pinių teologijos klausimų sprendimu, teisiniu, moksliniu, visuomeniniu nusimanymu". Przewdziecki dar pastebi, kad Friburgo universiteto profesoriai rašę Romai, atkreipdami dėmesį į nepaprastus jaunojo daktaro gabumus (AJM, 101).

Po studijų tuoj grįžo į Kelcus ir čia jau laukė jo rusų policija: kur taip ilgai buvęs, kodėl neprasęs pratęsti paso, kas jam nesant ėmęs algą ir tt. Jis aiškinosi per vyskupą, kuriam pristatė visus atsivežtus pažymėjimus — gydytojo, universiteto,

šveicaro vyskupo. Buvęs ilgai gydomas ir operuojamas, negalėjęs nei paso pratęsti, o algą įgaliojęs paimti pusbrolių už paskolą. Vyskupui teko ilgėliau laukti, kol rusai patvirtins jį seminarijos profesoriumi. Seminarijoj pradėjo dėstyti tik nuo antrojo pusmečio, t.y. nuo 1903 metų pradžios. Dėstė bažnytinę teisę kaip pagrindinį dalyką, o priedu — filosofiją ir lotynų kalbą. Bažnytinė teisė — paragrafų miškas, o jis nepasimetė — vėrė teisinio, visuomeninio gyvenimo akiračius. Įterpdavęs išmintingų patarimų, raginęs mokytis svetimų kalbų. Klierikai jautė jo palankumą ir pagarbą kiekvienam. Veidas būdavęs giedras, paspalvintas šypsniu.

Antraisiais mokslo metais buvo priverstas vykti į Varšuvą, nes skruzdės vėl ėmė pulti koją ir ranką. Tai buvo ženklas, kad kaulų tuberkuliozė atsinaujino, kaip sakė dr. Clementas. Pasitaręs su specialistais, grįžo į Kelcus ir vėl važiavo. Kartą, ilgiau užtrukęs, grįžo su metaliniais saugikliais apkaustyta koja ir ranka. Vaikštant buvo girdėti metalo atgarsiai. Per mišias taurę ir ostiją keldavo tik viena ranka. Kurį laiką dar dėstė, bet 1904, lapkričio pradžioj, atsisveikino ir nebegrižo.

PAVOJINGIAUSIAS MODERNISTAS

Atsisveikinęs su Kelcais, Matulaitis vyko Varšuvon be didesnių vilčių. Su koja ir ranka buvo kažkas negera. Negeriau buvo su kišene. Pusbrolių Joną paliko sergantį, tad nebedrįso maldauti paskolos. Pragos priemiestyje buvo ligoninė vargšams, kuri gydė nemokamai. Nuvyko ten, gavo lovą bendroje palatoje ir atgulė.

Ligonijų buvo daug, o gydytojai — tik savanoriai. Bene vienintelis pastovus gydytojas dr. Raumas buvo kartu ir ligoninės direktorius. Jis apžiūrėjo Matulaitį ir pradėjo gydyti švirkštais. "Su mano koja, rašė vienam kapucinui, daktaras turi daugiau vargo, negu tikėjosi. Gydomo būdas skaudus ir nepakenčiamas, bet pamažu žmogus prie visko pripranta".

GRAFAITĖ ATPAŽĮSTA MATYTĄ VEIDĄ

Begulint ligoninėj, prasidėjo (1905) revoliucija prieš caro valdžią. Jaunimas ir darbininkai išėjo į gatves. Rusai juos šaudė, bet nesulaikė išibangavimo. Uždarė universitetą ir mokyklas. Miesto normalus gyvenimas buvo sujauktas ir tai atsiliepė ligoninės priežiūrai bei tvarkai.

Matulaitis atrodė pusiau marinamas. Tokioj padėty jį rado d-ras Sawickis, be kitko, vienos privačios mergaičių gimnazijos gydytojas. Gimnazijos steigėja ir globėja buvo Cecilija Platerytė-Zybergaitė.* Sawickis papasakojo jai radęs vargšų ligoninėje merdėjanti inteligentišką kunigą.

Platerytė tuoj nuskubėjo į ligoninę ir nustebo atpažinusi matytą kažkur veidą. Ar tik ne Piasecznoj, pas kan. Feliksą Matulį?

— Tai mano dėdė, — pratarė ligonis.

Grafitė paėmė ligonį savo globon, pergabeno į savo įstaigą ir dr. Sawickiui pavedė rūpintis toli-

* Latvijos grafų dukra (g. 1853), baigusi gimnaziją, nuo 1870 gyveno Šlosbergo dvare, Kurše. Dvaro kapelionas buvo kun. J. Tamulevičius, pas kurį vasaromis lankėsi "Anykščių šilelio" autorius. Mergaitė susidomėjo jo poezija ir panorą mokytis lietuviškai. Baranauskas jai padėjo, o toliau mokė kun. Just. Dovydaitis, buvęs Valančiaus sekretorius, nūnai Jekobspilio klebonas, dvaro kaimynas. Jis skatino mergaitę į socialinę veiklą. Tapusi slapta vienuole, ji steigė iš paveldėto turto žem. ūkio mokyklas mergaitėms, priimdama ir lietuvaites. Aukštesniąją žem. ūkio mokyklą įkūrė Chyliczkų dvare, Piasecznoje, o gimnaziją su pensionu Varšuvoje.

mesniu jo gydymu. Šis gydė panašiai, kaip dr. Clementas, ir ligonis pamažu pradėjo atsigauti. Tada rašė kitam lenkų kunigui, kad su jo sveikata buvę labai blogai: "Galima sakyti, kad negyvenau, tik vegetavau. Dabar protas pradeda kiek veikti... Dėkoju Aukščiausiam, kad jau galiu laikyti šv. mišias ir kambarį pajudėti su lazda" (Listy O. J. Matulewicz, rankraštis, 172).

Ligonį lankė pati globėja, jos bendradarbiai ir pažįstami. Tarp jų buvo ir Eugenijus Jarra, kuris šioj mokykloj slapta dėstė lenkų istoriją dviem pasakutinėm klasėm. Talentingas, daug žadantis teisių studentas rašo:

"Nuvestas į erdvų saulėtą kambarį pirmame aukšte su stiklinėmis durimis į žolynų kiemą, pamčiau lovoje antklode apsiklosčiusį jauną vyrą, kokių trisdešimties metų, pilno apvalaus veido.. . Iš po tirštų blakstienų žvelgė linksmos, žvitrios, draugiškos, bet ir susikaupusios išmintingos tamsios akys. .. Iš pirmo žvilgsnio toji asmenybė traukė kažkokiu nepaprastumu, žadino pasitikėjimą ir norą suartėti" (Atsiminimai, leidiny "Nasz Ojciec Odnowiciel", 52).

Atėjus vasarai, jis buvo išvežtas ilgesniam laikui į smėlėtus pušynus. Čia pradėjo akivaizdžiai stiprėti ir grįžęs, dar gana silpnas, sutiko dėstyti tikybą grafitės mergaičių gimnazijoje. Mokykloj buvo viena lietuvaitė — J. Žukauskaitė, vėliau Jokantienė, kuri pasakoja, kaip tą naują dėstytoją atvesdavę du vyrai, paėmę už rankų, ir pasodindavę į kėdę.

Vienos rankos nevaldęs ir viena koja sunkiai judėjusi. Mergaitė tada buvo septintoj klasėj, ir jis dėstė joms apologetiką. Dėstė be vadovėlio taip įdomiai, kad ateidavę klausytis net mokytojai. Kai kurios mergaitės buvusios priešiškos religijai; jos buvo atėjusios iš gimnazijų, kurias rusai uždarė dėl revoliucinių pasireiškimų. Būdavę įvairių klausimų, ir jis prašydavęs juos užrašyti ant kortelių ir padėti ant katedros prieš jam ateinant į klasę. Aiškindavęs klausimus vaizdingai ir plačiai. Pats buvęs visada ramus, malonus, kantrus. Revoliucinė dvasia gimnazijoje pamažu nykusi (AJM, 107-108).

Buvo ir kita lietuvaitė, kuri ateidavo į jo kambarį patarnauti. Kartą ji atnešė jam užkąsti, kai buvo užėjęs Jarra. Matulaitis padėkojo mergaitei ir kažką pasakė. Jarra nesuprato ir paklausė kokia tai kalba.

— Mergaitė iš mano krašto. Jai malonu išgirsti savą kalbą, — pasakė Matulaitis.

Jarra galvojo, kad Matulaičio sava kalba yra lenkų — taip gerai ją vartojęs. O iš pokalbių apie Lenkijos problemas atrodė, kad geriau jas jaučia už pačius lenkus. Ne tik jaučia, bet ir rūpinasi padėti jas spręsti.

50.000 DARBININKŲ ARMIJOJ

Jautriausia Lenkijos problema atrodė socialinė. Daug vargo buvo mieste ir krašte, o rūpintis nebuvo kam. Net kunigai nesusivokė, ko krikščionybė nori ir ką ji gali. Abu dalykai atrodė skubūs,

ypač toj kaitroj, kurią sukėlė socialistinė revoliucija.

Jis ėmė veikti abiem frontais, duodamas idėjų ir siūlydamas konkrečius darbus. Pirmoji mintis buvo ruošti paskaitų ciklą ir aiškintis socialinius-ekonominius klausimus. Iš katalikų nebuvo pajėgesnio žinovo, o kviesti kitokių pažiūrų bijota. Matulaitis patarė kviesti žinovą, nors kairų, negu kataliką, ne ką išmanantį. Publika buvo ribota, bet rinktinė — žmonės kurie galėjo turėti įtakos viešajame gyvenime. Jie rinkosi į Platerytės įstaigą tris sykius savaitėje. Ateidavo ir Matulaičio mokslo draugas Henrikas Przewdziecki, nūnai profesorius Varšuvos kunigų seminarijoj. Matulaitis sėdėdavo nuošaliai ir atidžiai pasižymėdavo akademiko — L. Krzywickio mintis. Diskusijose pasisakydavo gana drąsiai. Prelegentas kritikuodavo kapitalizmą, o Matulaitis pasakydavo, kur jo mintys sutampa su katalikų etikos reikalavimais.

Paskaitų ciklas užtruko trejetą-ketvertą mėnesių. Iš to kilo praktiški užmojai, pirmiausia organizuoti akademinį jaunimą. Šio darbo ėmėsi Jarra, ir iš to išsivystė "Atgimimo" (Odrodzenia) sąjūdis, panašus į lietuviškųjų ateitininkų. Iš Varšuvos sąjūdis persimetė į Krokuvos ir Lvovo universitetus ir pradėjo leisti "Prąd" (Versmė) žurnalą.

Kita darbo šaka buvo darbininkai. Juos pradėjo telkti Visų Šventųjų parapijos klebonas prel. Marcelis Godlewski, baigęs Seinų seminariją ir mokėjęs sociologijos Romoje. Bet tai buvo papapalinis

sambūrėlis. Matulaitis išplėtė būrelių veiklą visoje Varšuvoje, įkūrė krikščionių darbininkų sąjungą, ją įteisino ir pats ėmėsi redaguoti dvisavaitinį "Darbininko draugą". Legalizuojant sąjungą, buvo pastatyta sąlyga nesikišti į politiką, kuri iš tikrųjų jam ir nerūpėjo. Organizacija sparčiai augo ir surinkė 50.000 narių. Konkreti veikla darėsi socialinės minties sąjūdžiu. Matulaitis populiarino tas mintis per laikraštį ir paskaitomis.

Sekantis žingsnis buvo socialiniai kursai, kurie turėjo įvykti dar 1906 metais, bet rusai neleido. Kursams ruošti buvo sudarytas komitetas, kuriam vadovavo Varšuvos sufraganas Kazimieras Ruškys, lietuvis, vadinamas Ruszkysu arba Ruszkewicz, kilęs iš Marijampolės parapijos, Matulaičio kaimynas. Rusai pagaliau davė leidimą ir kursai įvyko 1907, rugpjūčio 27-30 dienomis. Prelegentų buvo 11, dalyvių virš 700—dvasiškių ir pasauliečių, tarp jų ir nemažas būrys iš Lietuvos. Kursų programos autorius ir moderatorius buvo Matulaitis. Jis ir pradėjo kursus paskaita apie nuosavybę. Kalbėjo ilgokai, apie porą valandų; pusę laiko skyrė teorijai, antrą pusę pritaikymams; buvęs atviras ir drąsus ypač antroje dalyje. Visiems įstrigo jo kartojami ypač šie žodžiai: "Duokit mums žmonių, sugebančių ir pasiryžusių dirbti socialinėje srityje, nes žmonės daugiau verti negu mūrai (namai), daugiau negu pinigai".

Kursų dalyviai iš Lietuvos, daugiausia kunigai, vieną vakarą susirinko atskirai, pasikvietė Matulai-

tį ir tarėsi, kaip populiarinti socialines krikščioniškas idėjas Lietuvoje. Sutarė ruošti panašius kursus Kaune, prieinamus platesnei visuomenei ir pritaikytus Lietuvos reikalams. Matulaitis pasidžiaugė šiuo nutarimu ir pažadėjo prisidėti (Draugija 1909, N 31-32, 264).

SUKELTAS NERIMAS TARP KONSERVATORIŲ

Dar prieš kursus buvo sudaryta (1906) speciali komisija socialiniams reikalams ir jos pirmininku Varšuvos arkivyskupas paskyrė sufraganą Kaz. Ruškį. Šis pavedė Matulaičiui paruošti socialinės veiklos gaires, kurios netrukus buvo atspausdintos atskiru leidiniu "Krikščioniškoji demokratija". Tuo pačiu klausimu platesnio straipsnio paprašė Matulaitį ir katalikų lenkų enciklopedija, ir jis buvo įtalpintas naujame tome.

Kodėl buvo pabrėžiama *krikščioniškoji* demokratija? Lenkuose veikė "Tautinės demokratijos" grupė (Narodowa Demokracja, trumpai ND, populiariai — Endekai), kurią sudarė katalikai ir jai priklausė nemaža kunigų. Grupė buvo pernelyg nacionalinė, be krikščioniškų socialinių pagrindų. Endekų iniciatyva 1906 metų žiemą buvo šaukiamas Varšuvoje kunigų suvažiavimas reformoms aptarti. Apie suvažiavimą nieko nebuvo pranešta vietos arkivyskupui ir jis galėjo jį uždrausti. Bet buvo nepatogu, o leisti atrodė nesaugu, turint galvoj neramų laiką ir įerzintus rusus.

Arkivyskupas pakvietė Matulaitį ir Przewdziecki, tarėsi ką daryti ir šie pasisiūlė gelbėti padėti. Jiedu nuvyko į suvažiavimą, kuriame buvo iš visur atvykę apie 400 kunigų, atsisėdo atskirai, įsijungė į svarstymus ir taip sumaniai juos lenkė, kad viskas užsibaigė be politinio skandalo, priešingai — visiškai teigiamai. Laimėjimas buvo pasiektas gal ne pilnai krikščioniškos demokratijos prasme, bet buvo sulaikyta ir nuo vienpusiško politinio nacionalizmo.

Pažangi, drąsi ir sėkminga socialinė veikla, kuriai Matulaitis vadovavo, kėlė nerimą tarp konservatyvių katalikų. Prasidėjo prieš jį skundai pirmiausia Varšuvos kurijai. "Buvau net Bažnyčios priešu apšauktas: liberalu, socialistu, čekistu ir t.t." — rašo pats Matulaitis (Užrašai, 81). Kurija, žinoma, tų skundų nepaisė. Jie buvo siunčiami toliau — į Romą. Tos akcijos vadas, kaip vėliau paaiškėjo, buvo grafas Ostrowskis. Romoj buvo prel. Umberto Benigni, vadovavęs slaptam integristų sąjūdžiui kovoti prieš modernistus pačioje Bažnyčioje. Sąjūdis leido slaptą biuletinį, skaitomą visuos Europos kraštuos, kur veikė integristų grupės. Viename tų biuletenių buvo įrašytas ir Matulaitis, kaip "vienas iš pavojingiausių modernistų pasaulyje" (plg. E. Pulat, *Integrisme*, Tournai 1969, 190).

Matulaitis užsibuvo Varšuvoje dėl ligos. Pradžioje galvojo, kad liks niekam nenaudingas invalidas. Dabar suprato, kad ir silpnybėje yra stiprybės. Varšuvos eksperimentas pravėrė plačią veiklos dir-

vą. Tuo tarpu buvo pririštas prie Kelcų vyskupijos ir turėjo į ją grįžti. O grįžti dar negalėjo ir kitų buvo kalbinamas pasilikti Varšuvoje. Rašė vysk. Kulinskiui – prašė, kad atleistų iš vyskupijos. Vyskupas nesutiko – patarė grįžti, gydytis vietoje. Po kiek laiko vėl rašė: ligos ir mirties esanti tokia galybė, kuri nepaiso jokių būtinumų nei varžtų; išvengęs prarasti koją, vis tiek esąs reikalingas patyrusių gydytojų, o tikros pagalbos Kelcuose negalėtų rasti. Tad vėl prašė atleidžiamas. Vyskupas neatleido ir tai užtruko ligi 1907 metų, kol jis mirė, ir tik naujas vyskupas šį prašymą patenkino. Tuo metu gavo kvietimą iš Petrapilio akademijos dėstyti sociologijos.

Problema atsivėrė nauja, ir Matulaitis turėjo apsispręsti. Kas kita buvo praktinis socialinis darbas ir vėl kita akademinis sociologijos dėstymas. Kokios gi kvalifikacijos? Už jį galėjo atsakyti kiti, kurie jį geriau pažino. Toks buvo minėtasis Jarra, vėliau socialinių mokslų profesorius Anglijos Oxforde. "Gilus eruditas, rašo apie Matulaitį, uoliai sutelkęs visus išsamius šaltinius spręsti jį interesuojantiems klausimams. Bet jis nesiėmė grynojo mokslo tyrinėjimo... Mokslas jam buvo tik priemonė į pasirinktą tikslą, ne pats tikslas. Jį matydavau užgulusį ant knygų, bet niekad nepastebėjau ruošiančio savo knygą". Nepaprastai gyvastingo proto, reiškias mintis tiksliai ir visiems suprantamai. Ta prasme kalbėtojas ir iškalbus, tačiau be gražbylostės, be pozavimo (Atsm, op. cit. 59).

Kitas, arčiau pažinęs Matulaitį, Pranas Būčys galvojo, kad Friburge jis pakankamai susipažinęs su sociologijos mokslu, Kelcuose, dėstydamas kano-nus, pagilinęs teisinį išsilavinimą, Varšuvoj studi-javęs sociologinę literatūrą ir sprendęs praktines problemas. Svarbiausia, buvęs stiprus teologas, ži-nojęs ribas, kaip toli galima eiti socialinių sprendi-mų srityje. Dėl to neturėjęs baimės, galėjęs būti drąsiai pažangus. Sociologijoje tai esąs retas ir brangus derinys (plg. AJM, 19-20).

STUDENTAI GATAVI NEŠIOTI ANT RANKŲ

Teologinė akademija, perkelta iš Vilniaus į Ru-sijos sostinę, ligi šiol neturėjo sociologijos kurso. Negalėjo turėti, nes ši studijų sritis buvo draudžia-ma ypač kunigams; juos net bausdavo už literatūrą, rastą jų namuose. Po 1905 metų įvykių akademija nutarė (1906) įsivesti šių mokslų katedrą, ir rusų valdžia sutiko. Sunkumas iškilo rasti tinkamą pro-fesorių. Kviestis iš Vakarų buvo neįmanoma. Su-stota ties Matulaičiu, kuris garsėjo socialine veikla, ir jis, kviečiamas, pagaliau sutiko.

Atvyko į Petrapilį 1907, rugsėjo pradžioj, ir atsivežė nemažą kiekį literatūros, kurią vėliau dar kaupė. Įžanginei viešai paskaitai pasirinko temą apie nuosavybę, būtent — kokia teise ji remiasi. Su-sirinko visi studentai ir profesoriai — tokio visuo-tino susidomėjimo nauju profesorium buvo susi-laukęs tik Kazimieras Jaunius, fenomenalus kalbi-

ninkas. "Pats objektas buvo naujas, rašo B. Česnys, anksčiau nedėstytas, o tiek viliojās! Nemažiau mus domino ir pats naujo dalyko dėstytojas prof. Matulevičius".

Pirmąją paskaitą jis dėstė gražia lotynų kalba, vėliau kitas poliruota varšuvine lenkų kalba — geriau už tikruosius lenkus. "Visus žavėjo, tęsia B. Česnys, jo žinių gausumas ir dėstymo metodingumas. O labiausiai stebino ypatingas proto aiškumas. Ir pirmiau ir paskui man teko klausytis daug šaunių profesorių, bet tokio minties aiškumo, koks spindėjo prof. Matulevičiaus kalbose, kitur, rodos, neteko rasti. Prie to viso pridėk dar be galo malonų būdą ir gražią malonią išvaizdą, tada dar apyjaunio vyro. .. Akademija buvo gatava jį nešioti ant rankų. .. Auditorija nebetalpino besigrūdančių į paskaitas" (AJM, 108-109).

Dėstė visuose keturiuose kursuose teorinę ir praktikomąją sociologiją. Ryškino bendruosius socialinius principus ir specifiškai krikščioniškuosius, kėlė socialines žaizdas, kurioms gydyti siūlė reformines gaires. Per jo paskaitas vėrėsi nauji akiračiai bei galimybės, kaip spręsti visuomenines aktualias problemas, kaip padėti darbininkijai, moterims, jaunuomenei.

Studentai buvo apsvaigę tom aktualybėm, tom kaitinančiom idėjom — svėrėsi iš kitų pasirinktų specialybių į šią, ir Matulaičiui tekdavo ne vieną sulaikyti. "Ir aš pergyvenau tą 'ligą', — rašo būsimas dogmatikas B. Česnys. — Bet protingas pro-

fesorius... sudraudė ir liepė laikytis, kaip seniau, profesoriaus Būčio... 'Tamstai jau per vėlu, ir ne viena sociologija tėra mums reikalinga, dar reikalingesnė yra teologija. Sociologijoje tegu specializuojasi jaunesnis jūsų draugas Jurgutis'. Paklausiau ir nesigailiu paklausęs" (tp 109).

Matulaitis, pasak Būčio, rūpestingai ruošdavęs savo paskaitas ir jas pasirašydavęs. Buvo susidariusi medžiaga leidiniams, bet atspausdinęs tik įžanginę savo paskaitą. Paskirtas (vėliau) vicerektoriumi, neberadęs laiko savo raštų atbaigti. Kaip profesorius savo gabumais pralenkęs tuos, kurie pirm jo buvo atėję į profesūrą (AJM, 20-21).

SAŁYTIS SU PETRAPILIO LIETUVIAIS

Matulaitis buvo neuždaromas auditorijoje. Jam rūpėjo žmonės ir praktinė veikla. Petrapilis buvo internacionalus, pilnas įvairių tautybių, tarp jų ir lietuvių. Tada skaičiuota, kad jų yra apie 25.000 — darbininkų, amatininkų, valdininkų, moksleivių, studentų ir kaimiečių, atklydusių ieškoti geresnių uždarbių. Iš seno čia veikė keletas pašalpinių bei labdaros organizacijų, kurias rusai tuo metu leido. Po 1905 metų kūrėsi nauji lietuvių sambūriai. Matulaitis visu tuo domėjosi ir ėjo, kur buvo kviečiamas. Ne kartą skaitė paskaitas visuomeniniam lietuvių katalikų klubui, ateidavo laikyti pamaldų ir pasakydavo pamokslą vokiečių vaikų prieglaudos koplyčioje susirenkantiems lietuviams (AJM, 116).

Daugiau nei lietuvių Petrapilyje buvo lenkų. Rusai nepasitikėjo jais — neleido kurti kai kurių naujų organizacijų, įtardami politiniais siekimais. Bet leido steigti darbininkų draugiją "Oswiata" (Apšvieta) panašios sąrangos ir tikslų, kaip buvo Varšuvoje. Varšuvinis Matulaičio kūrinys, jam pasitraukus, pasuko politine kryptim, įsivėlė į kovas ir iš 50.000 narių nukrito ligi 5.000 (tp 111). Matulaitis, lyg norėdamas gelbėti pirminio kūrinio idėją, sutiko būti išrinktas "Oswiatos" pirmininku.

Su pamokslais buvo kviečiamas į Petrapilio katedrą ir šv. Kotrynos bažnyčią, kur rinkdavosi tikinčioji liaudis. Studentams, įvairių tautybių katalikams, sakydavo konferencijas Maltos bažnyčioje. Susitikdavo su mokslo žmonėmis ir dalyvaudavo jų diskusijose. Taip jo ryšiai plėtėsi ir veiklos barai šakojosi. Visur pirmon eilėn jam buvo žmonės, o prieiti prie jų, sakoma, turėjęs nepaprastą sugebėjimą. Jo lietuviškasis patriotizmas, pasak Liudo No-reikos, nekliudęs jam atsidėjusiai dirbti ir kitų tautų žmonėms (AJM, 119).

SOCIOLOGINĖS PASKAITOS KAUNE

Matulaitis neužmiršo duoto pažado tautiečiams 1907 m. Varšuvoje. Šie, grįžę iš kursų, tuoj pasirūpino gauti vysk. M. Paliulionio pritarimą, o 1908 m. sausyje sudarė organizacinį komitetą iš 3 narių, paskui papildė ligi 12. Komitetui ėmėsi vadovauti Žemaičių sufraganas G. Cirtautas.

Norėta neatsilikti nuo varšuvinių kursų, dargi prašokti. Ten buvo 11 kalbėtojų, čia parinkta 18:

11 iš lietuvių, 3 iš lenkų ir 4 iš rusų. Tarp kviečiamųjų buvo numatyta ir grafaite Platerytė-Zybergaitė iš Varšuvos.

Rusai ir lenkai atsisakė dėl nepatogaus laiko, būtent — vasaros. Atkrito ir gera dalis kviestųjų lietuvių. Teko keisti ne tik programą, ją siaurinti, bet ir laiką. Matulaitis ir du jo kolegos akademikai — Maironis ir Būčys gavo kvietimą atvykti tik 1909 metų kalėdinių atostogų metu, būtent — sausio 3-5 dienomis (sen. st.).

Rusų leidimas buvo gautas vos 3 dienas prieš žmonėm susirenkant. O jų susirinko ir dalyvavo pirmą dieną 200, antrą dieną — sekmadienį 250. Paskaitos vyko Blaivybės salėje. Kursus pradėjo vysk. G. Cirtautas, prabilęs lietuviškai. Visi kursai vyko tik šia kalba.

Pirmasis išėjo kalbėti Matulaitis ir jo tema buvo "Šių dienų socialinis klausimas".

— Socialinis judėjimas, — pradėjo, — kaip srauni upė pavasarį, sniegui paleidus, eidamas pirmyn vis putoja, kaskart naujus žmonių sluoksnius savo srovėn įtraukdamas., kaskart naujus reikalus apimdamas, kaskart naujas gyvenimo sritis pagaudamas.

Jis nagrinėjo tris klausimus: 1. ką reiškia šių dienų socialinis klausimas, 2. iš kur jis kilęs ir 3. kas ir kaip gali prisidėti prie jo išrišimo.

Po jo tą dieną kalbėjo antras akademijos pro-

fesorius — Pr. Būčys tema "Bažnyčia ir sociologija".

Antrą dieną, sekmadienį, žmonės rinkosi paskaitoms 3 valandą po pietų. Pirmuoju paskaitininku buvo Justinas Staugaitis, Matulaičio klasinis, ir jam teko svarstyti visuomeninės labdarybės tvarkymą. Po jo A. Jakštas skaitė kun. A. Kaupo atsiųstą pranešimą apie lietuvių išeiviją Amerikoje. Tretysis buvo vėl Matulaitis ir šį kartą jis svarstė miestų ir pramonės darbininkijos klausimą.

Darbininkas esąs rankpelnis-samdinys, dirbąs pas svetimus ūkyje ar pramonėje. Jo žymė, kad minta iš savo rankų uždarbio diena iš dienos be savo įrankių, be savo turto. Tokių esama nuo 42% ligi 85%. Darbininkų klausimo pradžia iškilusi iš ekonomijos principo ir etikos dėsnių priešingumo. Ekonomija nepaisė dirbančio žmogaus — jo sąlygos sunkios ir morališkai nepakeliamos. Lygybės klausimas gražiai skamba teorijoje, bet ne gyvenime. Šio klausimo teisingu sprendimu turi rūpintis visi: ekonomistai, įstatimdaviai, politikai ir tikėjimo bei etikos atstovai. Svarbus šis klausimas ir lietuviams, nes "mūsų broliai ir seserys šimtais ir tūkstančiais keliauja į Ameriką, Prūsus, Rusiją ir ten pakliūva į darbininkų-beturčių eiles". Pažangos srovė "ir mūsų šalį kaskart labiau įtraukia į kapitalizmo sukūrį".

Trečią — paskutinę kursų dieną pirmuoju kalbėjo prof. J. Mačiulis-Maironis, Petrapilio akademijos vicerektorius, ir jo tema buvo "Krikščioniš-

kos socialinės tvarkos mokslas pagal Leono XIII enciklikas”. Po jo vėl išėjo kalbėti Matulaitis apie "Bažnyčią ir nuosavybę". Senas tai klausimas ir jautrus: juo rūpinasi lygiai visuomenės tvarkytojai, kaip ir mokslo žmonės. Esą trys dalykai esminiai: kam turtas turi priklausyti, kaip jis vartoti ir kaip geriau jis valdyti. Jam tenkanti pareiga plačiau pasisakyti, kiek nuosavybės klausimu rūpinasi Bažnyčia ir kiek bei kaip tuo reikalu yra pasisakiusi.

Didžiausią kursų našą Matulaitis išnešė ant savo pečių: iš 7 jam teko 3 svarbios paskaitos ir jos, pasak "Šaltinio" (1909, N 4), buvusios "gražiai sustatytos". "Draugijos" žurnalas visas paskaitas atspaude atskiru numeriu (1909, N 31-32). "Šaltinis" įsidėjo visų paskaitininkų nuotraukas, Matulaičio dar niekur nematytą — jauno, pakelta galva, per šoną skirtais garbanuojančiais plaukais, vyriškos, sukaupotos, drąsios povyzos, sakytume, tikro vado *a la* Paltaroko ar Krupavičiaus. Į tokį įsižiūrėjęs tikrai galėtum pagalvoti:

— Pavojingiausias pasaulio modernistas!

Šis titulas Matulaitį aukština, nes į modernistus prel. Benigni buvo įrikiavęs ir tokius būsimus kardinolus, kaip belgų Mercier ir prancūzų Verdier. Pasirodo, paradoksų netrūksta ir Bažnyčioje.

IŠ SOCIOLOGUOS Į TEOLOGIJĄ

Kursai neabejotinai davė gerų vaisių. Visų pirma, tai buvo kažkas nauja ir brandu, be to, atlikta

savomis jėgomis — viskas lietuviškai. Ano meto Kaune tai buvo drąsus ir džiugus reiškinys. Su šiuo įvykiu atsirado lyg nauja spalva jau gerokai šoktelėjusiam lietuvių katalikų pasinešime, būtent — socialinės dinamikos spalva. A. Jakštas, žinoma, neiškentė nebrikstelėjęs:

— Tos paskaitos bus naudingos ir mūsų pirmiejiams bei socialistams, pripratusiems žiūrėti į Bažnyčią iš aukšto ir su panieka. Iš tų prelekcijų mūsų socialistai pamatys, jog Bažnyčia į socialinį klausimą žiūri plačiau ir giliau, negu apie tai menkėtėse socialistų brošiūrėlėse iki šiol buvo rašoma. Be to, gerb. mūsų pirmieji ir socialistai, nepaliojantieji skųstis, kad kunigai juos keikia, iš tų prelekcijų pamatys, kad tikrame Bažnyčios moksle apie visuomenės sutvarkymą nėra jokio keiksmo, bet yra daug tiesos, kurios ir pats socializmas laikosi (Draugija, 1909, N 31-32, 386).

Nežinia, ar ryšyje su kursais, Kauno kun. seminarijoje buvo įvestas visuomenės mokslas ir sociologija, kurią dėstyti ėmėsi kursų komiteto sekretorius kun. Kaz. Šaulys, vėliau nepriklausomybės akto signataras. Jis paruošė veikalėlį "Sociologija" (1920). Šaulį pakeitė Kaz. Paltarokas ir savo paskaitas pradėjo spausdinti "Draugijoje", paskui (1914) išleido pirmą lietuvių kalba stambų ir išsamų veikalą "Socialinis klausimas".

Galėtume sakyti, kad daugiau ar mažiau tai buvo susieta su prof. Matulaičio įtakomis bei įtaigomis. Bet, štai, Kauną pasiekia žinia, kad Matulaitis

nuo rudens (1909) atsisako dėstyti sociologiją, ją perleidžia jaunam lenkui Al. Wojcickiui, o pats pereina į dogmatikos katedrą. Šis įvykis sukėlė rūpesčio ir neaiškumų. A. Jakštas vėl neiškentė ne-reagavęs viešumoj — jau žymiai vėliau. Girdi, Matulaitis, labai gabus ir iškalbus žmogus, perėjęs iš sociologijos į teologiją ar ne dėl to, kad praktišką gyvenimą, matyt, mažai pažįstas ir "įpratęs į jį žiūrėti *sub specie aeternitatis* (amžinybės žvilgsniu) (Draugija 1913, N 83).

Tikrųjų motyvų niekas nežinojo, o pats Matulaitis, norėdamas, nebūtų galėjęs niekam pasakyti. Keitėsi profesoriai, kodėl negalėjo keistis ir dėstomieji dalykai? Reikėjo gi kam nors pavaduoti išėjusį į vyskupus dogmatiką Cieplaką, arba išvyksiantį į Kauno seminarijos rektorių moralistą Maironį. Beje, po tų Kauno kursų Maironis netrukus gavo šį naują paskyrimą, o jo vicerektoriaus pareigas akademijoje laikinai perėmė Matulaitis. Petrapičio lietuviai surengė tautos dainiui išleistuves ir Matulaitis įteikė jam visų vardu dovaną (AJM, 116).

Ar perleidęs sociologiją dėstyti kitam, Matulaitis nuo jos nusigrėžė, matysime toliau. Tais metais jis darė didelį naują sprendimą.

GENEROLAS BE ARMIJOS

Gyvenęs kitų rūpesčiais, apie savuosius Matulaitis tylėjo. Planavo reformas, padėjo kitiems planuoti. Turėjo gražaus jaunimo, kuris siurbė jo idėjas — galėjo paruošti naujų darbininkų ateičiai. Kodėl apsisprendė trauktis iš akademijos ir tą jaunimą palikti? Kodėl persisvėrė į naują, nelauktą darbą — atkurti mirštančią vienuoliją? Kas jį lenkė, skatino ir apsisprendė — reali dabartis ar ateities vizija?

SUPLANUOTOS ATOSTOGOS

Buvo 1908 metų pavasaris. Mokslo metai artėjo į galą. Jurgis jau buvo kalbėjęs su Pranu Būčių apie reikalą. Sutarė kartu vykti atostogų. Pasiruošė, susikrovė valizas ir sėdo į traukinį. Ilgoj kelionėj prisiminė Friburgo laikus.

Nedidelis buvo būrys — biblinio septyneto, visi sūduviai ir visi kunigai. Tik vienas sirgo tuo reikalu, dėl kurio dabar jiedu vyksta į Marijampolę. Keistas sutapimas: ta pati pavardė, o ne giminė — Matulaičių Kazimieras, atsiradęs Šveicarijoje su Juozu Stankevičium — pirmieji lietuviai, abu jau vikaravę, o Kazimieras Marijampolėje pas mirštančius marijonus. Kur buvęs-nebuvęs, vis apie tuos baltuosius tėvelius. Įkyrėjo, pameni, Racevičiui ir Jusaičiui jo kalbos.

— Bus nuostolis, didelis nuostolis Lietuvai, jeigu jie išmirs neatgaivinti.

— Nuostolis gal Marijampolei, ne Lietuvai, — erzino Stankevičius.

— Nežinau istorijos... šimtą metų jie švietė, mokė, apaštalavo. Visi lietuviai, geri pamokslininkai. Jų iškalbumu naudojosi 20 parapijų Sūduvoje, o Marijampolėje jų klasinę mokyklą lankė 100 mokinių..

— Gerai, gerai. Nuostolis Sūduvai, bet ne visai Lietuvai, — nesidavė kun. Juozas. — O atgaivinti, niekas jų neatgaivins, kol rusai mus valdo.

— Ne ką daugiau už kitus pasakydavom ir mūdu. O jau Totoraitis, tikrai nieko (plg. Būčio atsiminimai I, 264).

Nuo tų kalbų, va, jau bus netrukus 10 metų. Tiek laiko reikėjo sėklai bręsti. Įdomu, ką dabar pasakys senukas Senkus, baltųjų generolas?

— Generolas be armijos... — atsiduso, lėtai tardamas, Pranas.

— Greit liks ir be adjutanto, — tęsė Jurgis. — Rodos sakiau, antrasis visiškas ligonis, arti mirties. (Mirė tą metų rugsėjo 14). Vikarai — jau pasauliniai kunigėliai...

Pasiekę Marijampolę, jiedu pasibeldė į vienuolyno duris ir paprašė pakviesti Senką. Šis atėjo ir atpažino parapijietį Jurgį ir kartais užklystantį Praną.

— Su kokiom žiniom — gerom ar "marnom" judu čia dabar iš taip toli? — klausė Senkus.

— Tuoj pasakysim, tuoj, tik kad būtų storos sienos!

Senukas suprato, kad kunigėliai nejuokauja ir tuoj užsivedė į antrą aukštą. Pirmasis pravėrė burną Matulaitis.

— Mudu su Pranu apsisprendėm įstoti į baltuosius.

Senukas išskėtė rankas, lyg norėdamas apglobti.

— Bet, palaukit, reikalas ne toks paprastas. Turėsim pasilikti, kur esam — akademijoje, bent kuri laiką. Reikės gauti vyskupo pritarimą ir Romos sutikimą, o svarbiausia ir pirmiausia jūsų žodis.

Visi trys svarstė reikalą. Žingsnis nelegalus prieš valdžią. Neįprastas gal atrodyt ir Romai. Tik du kandidatai! Jei nebus daugiau, nėra ateities. Jei atsiras daugiau, kas ir kur juos paruoš, kaip ir kur įdarbins ir palaikys ryšį? Jei nėra perspektyvų ir garantijos, ar verta pradėti?

Apsvarstę padėtį iš visų pusių, pramatę galimus pavojus ir nesėkmes, vis dėlto sutarė nebelaukti ir

pradėt parengiamuosius darbus. Senkus davė įgaliojimus Matulaičiui susiršti su vyskupais ir, kai tik bus galima, siekti Romos.

Po šio susitarimo Matulaitis ir Būčys atsisveikino. Atostogas baigė lankydami kunigus — tuos, kurie galėtų tikti į jų būrį. Taip sau, apsižiūrėti iš tolo, patirti nuotaikas, sumegzti artimesnį ryšį. Matulaitis berods pasiekė Seinų vyskupijos valdytoją prel. J. Antanavičių, kurį reikėjo informuoti ir iš jo gauti rekomendaciją Romai.

DVASIOS VADOVO PAREIGOS

Grįžęs į Petrapilį, Matulaitis gavo naujų pareigų, būtent — studentų dvasios vadovo — kapeliono. Turėjo pasiruošti pirmosioms naujų mokslo metų rekolekcijoms ir jas tris dienas praveisti. Toliau kas savaitę sakyti konferencijas, o gavėnioj vėl trijų dienų rekolekcijos. Su ta pareiga, aišku, bus ilgesnis bei dažnesnis sėdėjimas klausykloj ir praviros kambario durys užeinantiems pasitarti dvasiniais reikalais.

Vis dėlto tai bus dėkinga pareiga. Ir koks sutapimas! Nespėjai tapti vienuoliu, o jau pradėk, duok kitiems, nelaukdamas. Studentai rašo, ką tais mokslo metais jie gavo iš Matulaičio. "Kai pasklaidai užrašus, permeti padarytasias santraukas bei pastabas (tų Matulaičio konferencijų bei rekolekcijų, Y), pamatai, kiek ten būta moksliško gilumo, žmogaus sielos supratimo, gyvenimiško praktiškumo, kiek

ten karštai žmonės mylinčios taurios sielos įdėta! Jo skelbiamoji asketika buvo atremta į teologiją, prigimtąją etiką, psichologiją, pedagogiką, o ne į svajones bei asmenišką nuožiūrą" (Vysk. M. Reinyš, AJM, 97).

Kalbėjimo būdas buvo panašus, kaip ir per paskaitas: ramus, nuoširdus, logiškas, aktualus. "Kalbėdavo, rodos, be jokio susirūpinimo: dažniausiai kiek atkišęs kairiąją ranką su užriestais pirštais ir žiūrėdamas į tų pirštų galus" (tp).

"Praktikos pradas J. Matulevičiaus gyvenime buvo stipresnis už teorijos pradą, — pastebi Pr. Būčys, — (dėl to) ir profesoriaudamas jis laisvu noru imdavosi tų darbų, kurie tiesioginiu būdu pakelia dvasią" (tp, 21). Būčys turi galvoj kaip tik dvasinį vadovavimą rekolekcijomis ir konferencijomis.

O kaip gi su tais reikalais, kurie buvo aptarti Marijampolėje? Jis susisieki su Mogiliavo arkivyskupu Apol. Wnukowskiu, ir, išsiaiškinęs reikalą, gavo jo pritarimą bei rekomendacijas Romai. Liko dar susisiekti su Varšuvos sufraganu K. Ruškiu, kuris rūpinosi slapstų vienuolių reikalais.

Po socialinių kursų Kaune, Matulaitis buvo užsukęs į Marijampolę ir informavo kun. Senkų, kas jau atlikta. Artėjant vasarai, viskas buvo paruošta. Reikėjo tik užsienio paso ir jį netrukus parūpino pati akademija.

PIRMIEJI ĮŽADAI BE NOVICIJATO

Romą pasiekė berods rugpiūčio pradžioj (1909). Prisistatė vienuolių kongregacijos prefektui Vives y Tuto ir įteikė jam savo planą bei rekomendacijas. Prefektas Tuto dar tarėsi su konsistorinės kongregacijos prefektu kard. Lai ir valstybės sekretoriumi kard. Merry del Val. Po to pakvietė Matulaitį ir visi trys jį klausinėjo. Šio atsakymai, matyt, buvo pagrįsti, įtikinantys, ir jis gavo pilną pritarimą, o po to audienciją pas popiežių. Popiežius Pijus X leido Matulaičiui daryti įžadus be naujokyno (noviciato), o Būčiui pradėti naujokyną nepertraukiant profesoriavimo.

Viską sutvarkęs, gavęs reikiamus leidimus raštu, Matulaitis tuoj paliko Romą ir, grįždamas, sustojo Varšuvoj. Iš čia pranešė Senkui ir Būčiui, kad viskas tvarkoj ir prašė tuoj atvykti pas jį. Pats pradėjo įžadines rekolekcijas. Aniems atvykus, rugpiūčio 29-tą vysk. Ruškio privačioj koplyčioj Matulaitis, Senkaus akivaizdoje, padarė marijono įžadus. Būčys tuo metu buvo priimtas į naujokyną (Būčio atsim. II, 108-111).

Iš Varšuvos visi trys grįžo į Marijampolę. Būčys panoro rekolekcijų, ir Jurgis vadovavo jam vienam (AJM, 21). Po to, prieš vykdami į Petrapilį, jiedu užsuko pas kun. Paulių Dogelį, jauną katedros vikarą Kaune. Pasisakė organizuoją marijonus, iešką kandidatų. Prisiminė ir kun. Pr. Turauską, Karmelitų bažnyčios vikarą. Pas jį, matyt, buvo ar

ruošėsi užsukti. Paliko regulos egzempliorių ir, jei norės, jiems pranešti. Su vyskupu susitarsią jie patys. Dogelis rašo, kad jiedu su Turausku apsisprendė stoti pas marijonus ir apie tai jiems pranešė, bet vyskupas G. Cirtautas nesutiko išleisti (AJM, 121).

Nelaimėję dviejų gerų kandidatų, jie išsivežė Petrapilin tik Joną Totoraitį atlikti ten naujokyno. Tą metų akademija pasiūlė Matulaičiui perimti dogmatiką. Sociologijai esąs numatytas naujas sociologijos daktaras Al. Wojcicki, apgynęs Louvaine tezė "Les ouvriers polonais" (Lenkijos darbininkai). Matulaitis buvo labiau pasiruošęs dogmatikai, tad galvojo — mažiau teks rengtis pamokoms, o tą laiką panaudos vienuolijai. Taip ir sutiko.

Buvo žadėjęs Romai tuoj pasiųsti naujus marijonų įstatus, pritaikytus slaptai veiklai ir papildytus naujais uždaviniais. Rudenį baigė darbą, o 1910 m. pradžioj slapta atspausdino ir pasiuntė vienuolių kongregacijai su kun. Senkaus prašymu juos patvirtinti. Patvirtinimą gavo 1910 lapkričio 28.

Būdamas dvasios tėvu, įsidėmėjo vieną kitą studentą, kurie ieškojo gilesnio dvasinio gyvenimo. Dabar vienam kitam iš jų davė pasiskaityti savo vienuolijos patvirtintus įstatus. Kai kurie, jau tapę kunigais — lietuviai ir lenkai, pasiprašė priimami į jo vienuoliją.

Buvo tretieji jo dėstymo metai ir juos baigęs ketino pasitraukti iš profesūros, bet, išvykdamas atostogų, to nepranešė vadovybei. Grįžęs rudenį, rado naują paskyrimą — akademijos vicerektoriumi.

Atsisakyti nebuvo kaip, nes apie tai buvo pranešta rusų valdžiai. Sutiko šias pareigas eiti vienus metus. Teko eiti ir rektoriaus pareigas vietoj A. Kakowskio, paskirto arkivyskupu į Varšuvą.

Studentai tuo džiaugėsi. Geresnio auklėtojo ir švelnios, protingos disciplinos diegėjo akademija negalėjo pasirinkti. Kolegos smilkė, girdi, tai pakėlė į vyskopus — sufraganus. Kelcų vyskupas padarė jį garbės kanauninku (plg. Užr 81). Tuo tarpu rusai pradėjo uostinėti, ieškoti slaptų organizacijų (tp). Tai buvo ženklas, kad ilgiau kaip metus tikrai nedera pasilikti akademijoje. Kartu ir įspėjimas — vengti tokių susibūrimų, kad ir rekolekcijoms, kaip 1910 metais Puhulankoje. Svarbiausia, kur dėtis su naujokynu, jei Petrapilis nebėra saugus.

GENEROLAS BE ARMIJOS

Buvo dar nepasibaigę mokslo metai, kai mirė paskutinysis baltųjų marijonų generolas Vincas Senkus. Telegrama pasiekė Matulaitį tą pačią mirties dieną, balandžio 10 (1911). Į laidotuves išvyko Pr. Būčys. Grįžęs pranešė, kad velionis užrašęs testamentu 6,000 rublių Matulaičiui tariamos skolos.

Rusai tarėsi užvertę šios vienuolijos paskutinį puslapį, o jis buvo tik ką naujai atverstas. Senkaus testamentu rusai nepripažino ir Matulaitis negavo vienuolijos pradžiai skirtų pinigų.

Tą vasarą baigė naujokyną tretysis kandidatas Jonas Totoraitis, istorikas iš ano friburgiškių septy-

neto. Matulaitis atsisakė profesūros bei vicerektorstės ir grįžo vasarai galutinai. Su juo parvyko atostogų ir Būčys. Visi trys sutarė vykti į Gelgaudiškį "pasisvečiuoti". Klebonas gražiai priėmė. Po vakarienės dar ilgai kalbėjo. Svečiai panoro užėti į bažnyčią pasimelsti. Šeimininkas nutarė nesimaišyti į akademikų bei daktarų reikalus su Dievu, o šie to ir norėjo.

Pasimeldė ir tada Jonas Totoraitis, dviejų liudininkų akivaizdoje, padarė pirmuosius savo įžadus. Buvo dar vienas svarbus reikalas — nutarti, kuris iš trijų perims Senkaus pareigas. Vėl visi meldėsi, ir tada Būčys pasiūlė Matulaitį, o Totoraitis pritarė. Toliau svarstė, ką daryti su naujokynu. Kitos išeities nebuvo kaip keldinti į saugiausią vietą — Šveicariją.

Kitą rytą jie skirstėsi kas sau. Matulaitis skubėjo į Kauną, nes Žemaičių ordinaras G. Cirtautas buvo prašęs praveisti kunigams dvejas rekolekcijas: birželio 21-25 ir liepos 5-11. Į pirmąsias susirinko 80 kunigų, senų ir jaunų, lietuvių ir lenkų arba sulenkėjusių, bet moka lietuviškai. Matulaičiui atrodė netikslu dėl lenkiškos mažumos atsisakyti savo liežuvio. Pasitarė su vyskupu, ir šis pritarė.

— Parapijos kunigas, — pradėjo Matulaitis lietuviškai — yra labiau apleistas, negu jo parapiečiai. Jiems sakomi pamokslai, primenamos jų pareigos. Gi kunigui ten niekas nieko nesako. Net kai eina išpažinties pas savo draugą, vargiai gauna kokį pamokantį žodelį... Dirbote parapijai ištisus metus

— padirbėkite, Broliai, nors 5 dienas sau. Palikite savo parapijas Dievo apvaizdai. Nieko ten bloga per šias dienas neatsitiks... Užmirškite visa. Matykite tik Dievą ir savo reikalus...

Kunigai, pajutę tėvišką gaidą, pradėjo šniukšėti.

— Pakėliau akis, — rašo kun. Jurgis Tilvytis (poetas Žalvarnis), — matau šluosto ašaras ir vyskupas Cirtautas (AJM, 123).

— Šias rekolekcijas reiktų pavadinti greičiau asketiškais kursais, — rašo A. Dambrauskas-Jakštas. — Kasdien sakė po 4 konferencijas ir du kartu į dieną padėdavo daryti sąžinės sąskaitą... Klausytojai tiesiog buvo nustebinti tų prakalbų gyvumu ir lietuviškos kalbos dailumu. Net ir abstraktiškiausi bei filosofiški dalykai išeidavo pas gerb. vadovą lengvai suprantami ir nenuobodūs. Šios pirmutinės lietuviškos rekolekcijos ne tik padarė į klausytojus didelį įspūdį keldamos jų dvasią., bet ir parodė viešai, kaip dailiai galima skelbti Dievo Žodis gryniausia, nei vienu polonizmu nesuteršta lietuvių kalba. Yra tai svarbi pradžia, turėsianti be abejo ir tolimesnes dar svarbesnes pasekmes” (Draugija 1911, N 54, 196).

Po antrųjų rekolekcijų, pravesių liepos pradžioj, Matulaitis pasiėmė vieną naują ir išvyko į Šveicarijos Friburgą. Netrukus atvyko daugiau kunigų ir pasauliečių — visi apsigyveno studentų bendrabutyje — Canisianume (AJM, 42).

Naujokynas buvo užslėptas studijų priedanga, o kai gavo atskirą patalpą, ją pavadino "studijų namais". Šalia studijų universitete, pagrindinis dalykas buvo vienuoliško gyvenimo įsisavinimas. Matulaitis nustatė programą ir jai vadovavo — ėjo magistro pareigas.

Keletą savaičių, atliekamu laiku, jis ruošė naują vienuolijos konstituciją, o ją baigęs išvyko Romon.

"PRISIEKIAU PRIE APAŠTALŲ KARSTO"

Nuvykęs į Romą, užėjo į studijų kongregaciją, kuri tvarko kun. seminarijas ir katalikų universitetus. Pateikė pranešimą apie Petrapilio akademijos padėtį ir paliko jos leidinius. Vienuolių kongregacijoje sutiko sekretorių msgr. Caroli, įteikė jam naujai paruoštą konstituciją ir du prašymus: įteisinti naujokyno įkūrimą Friburge ir patvirtinti naują marijonų vyriausiąją (generolą) t.y. jį patį.

Tai atlikęs, lankė bažnyčias ir meldėsi. Darė vizitus ukrainiečių ir lenkų dvasiškiams, dirbantiems kolegijose arba Romos kurijoje. Susipažino su lenkų kilmės grafu Sergiejum Grum-Grzymajlo iš surusėjusios ir pravoslavais tapusios giminės, dabar katalikų kunigu. Rusų valdžia apie tai nežinojo, dėl to jis galėjo, nepersekiojamas, gyventi Rusijoje ir išvykti į Vakarų.

Kur tik lankėsi, vis buvo klausinėjamas apie padėtį Rusijoje. Matulaičiui tai nepatiko. "Man išrodė, kad per daug čia rūpinamasi politika ir diplomati-

ja. Aš gi atvažiauvau ko kito. Kad Bažnyčiai patarnaučiau. .. Daugiau tikiu į darbą, Dievo dvasios vedamą, negu į gudriausias diplomatijas ir kombinacijas” (Dnrš, 1911.XI.2r).

Naujoj konstitucijoj buvo įrašęs, kad marijonai stengtūsi susipažinti su kitų vienuolių veikla. Dėl to užsuko į jėzuitų generaliciją, kur dirbo Tėvas Ledochowskis, vėliau jų generolas. Papasakojo apie marijonų atsikūrimą ir teiravosi, ką jėzuitai laiko svarbiausia vienuolių gyvenime bei jų paruošime ir kas tikėtų marijonams. Ledochowskis iškėlė įvairių dalykų ir palietė asketiką, jautrią sritį vienuoliams ir svarbią kunigams. Čia jis pastebėjo, kad jo krašte (Lenkijoje) asketika esanti nelabai sveika, turinti sentimentalumo atspalvį; tai rusų priespaudos poveikis. Sveika asketika turinti remtis teologiniais ir filosofiniais pradmenimis.

Grižo vėl į vienuolių kongregaciją ir sutiko tą patį msgr. Carolį. Šis pranešė, kad visi jo dalykai patvirtinti. Paaiškėjo tačiau viena taktinė klaida, kurią bus padaręs: reikėjo, girdi, savo reikalus pirmiausia pristatyti pačiam prefektui — kard. Tuto. Matulaitis išsiaiškino taip: "... Bažnyčios vadovai nori pažinti žmones, ir (kad) pažintys daug sveria” (X1.24).

Tą pačią dieną aplankė šv. Petro baziliką ir prie apaštalų karsto, rašo, padaręs priesaiką, kad "nei aš pats, nei kongregacija, nei jos nariai netarnautume jokiems pašaliniams tikslams, bet vien tik Dievui, Bažnyčiai ir sielų išganymui”.

GUNDYMAS DIPLOMATINEI KARJERAI

Sutikęs vėl kun. Grum-Grzymajlo, sužinojo, kad persikėliaš į tą patį viešbutį, kur apsistojęs Matulaitis. Čia būdami jie galėjo dažniau susneksti. Pasirodo, slaptasis kunigas didelis eruditas, baigęs Innsbruko jėzuitų universitetą, mokąs daug kalbų, turįs didelį popiežiaus pasitikėjimą. Tur būt, jo patariamą Matulaitis ryžosi susitikti msgr. Adomą Steponą Sapiegą, dirbusį konsistorinėje (vyskupų) kongregacijoje. Šis paprašė užėiti pas jį vakare, po darbo. Sapiega (lenkiškai Sapieha) buvo ketvirtą metų vyresnis už Matulaitį, bet jau iškilęs Vatikano tarnyboje. Tą vakarą jiedu kalbėjo apie Bažnyčios reikalus bendrai, bet staiga Sapiega pasuko kalbą kitur. Siūlė Matulaičiui persikelti į Romą ir čia atstovauti Rusijos, Lietuvos, Lenkijos, net Poznanės ir Galicijos reikalus ir informuoti Ap. Sostą apie Bažnyčios padėtį tose šalyse. Tuo reikalu jau esąs kalbėjęs su kongregacijos prefektu kard. Lai. Toks atstovavimas Romoje esąs būtinai reikalingas.

Pasiūlymas buvo nelauktas ir Matulaičiui nepriimtinas — reikėjo tik kaip nors mandagiai išsisukinėti. Jis rašo dienoraštyje: "Iš savo pusės pasakiau, kokias matau kliūtis: a) aš pradėjau tarnauti savo naujai atgimusiai kongregacijai ir to darbo negalima mesti; b) aš lietuvis, ar manim norės pasitikėti lenkai? c) nemoku itališkai, bet tai dar menkas dalykas, nes lengvai galima išmokti; d) savyje neįsivaikau diplomatinį gabumą, prancūziškai

kalbu silpnai, nemoku priiminėti svečių. Daugiau esu iškalbus, kai kalbu su atskirais asmenimis, bet viešuose susiėjimuose kalbu mažai ir nemoku palai-kyti kalbų; e) apskritai kalbant, mano gyvenimo idealas kitoks. Iki šiol gyniausi nuo garbių vietų”...

Msgr. Sapiega nesidavė paveikiamas. Klausė, ar negalima marijonų kongregacijos tvarkymą perkel-ti į Romą ir abu dalykus suderinti. Prašė pagalvoti ir duoti atsakymą lapkričio 28 d.

Matulaitis tarėsi su kitais. Visi, net kun. Grumas ragino imtis siūlomo darbo. Vis tiek Matulaitis ne-galėjo priimti minties. "Man nepatinka mūsų kon-gregacijos ar jos narių traukimas į diplomatiją ir politiką... Vidujinė dvasia man kalbėjo, kad ne-paisant msgr. Sapiegos, nė kun. Grumo, turiu va-ryti pradėtą darbą". Toliau vėl svarsto dienorašty-je: "Matome, kad vieni, užimdami aukštas vietas, mažiau nuveikia dėl Dievo, o kiti, žemiau pastatyti, daug padaro. Teko matyti net tą patį žmogų, kuris, žemiau stovėdamas, darė daugiau naudos, o aukš-čiau pakeltas nebetiko. Taigi, bus geriau... varyti toliau pradėtą darbą".

Sakytą dieną Matulaitis užėjo pas Sapięgą ir pa-reiškė, kad apie minėtąją pasiūlymą būtų galima kalbėti nebent po dviejų metų. Atsisveikinęs, sėdo į tramvajų ir netikėtina čia sutiko Tėvą Ledochow-ski. Prisiminė jam minėtą Sapiegos pasiūlymą ir rūpestį dėl savo pradėto darbo.

— *Age, quod agis*, — pasakė Ledochowskis,
— daryk, ką darai!

FRIBURGO NAUJOKYNE

Išbuvęs dvi savaites Romoj, grįžo pas naujokus ir rado viską, kaip buvo palikęs. Nuotaikos tos pačios: darbo metu tylą, per pertraukas juokas ir juokas. Atrodė jau susigyvenę, lyg sulipę vienon šeimon. Trinties tarp lietuvių ir lenkų nebuvo. Vieni mokėsi lietuviškai, kiti mokėjo arba bandė mokytis lenkiškai. Bene uoliausias "lietuvnikas" buvo kun. Marjan Wisniewski, Matulaičio mokinys Kelcuose ir Petrapily.

Magistras visus jungė, derino, stūmė pirmyn. Išėjęs į miestą, grįždavo su parinktų knygų pundu. Niekad negrįždavo tuščiom rankom, dėl to biblioteka kaskart augo. Negi nesuprato naujokai, kam jis tas knygas velka, dėl to jom naudojosi. Studijos ir skaityba turėjo padėti sveikai asketikai. Tai viena. Antra, buvo svarbu užgrūdinti, ištobulinti prigimtį.

— Būkit žvalūs, — sakydavo, — lavinkit akis, rankas, liežuvį, kalbą. Savo mintį stenkitės reikšti aiškiai ir tvirtai. Kiekvieną skiemenį ištarkit be mykčiojimo, be užsikirtimo.

Jaunasis kunigėlis, kuris uoliai mokėsi lietuviškai, rašo: "(Matulaitis) mėgo mus išvesti pasivaikščioid po liepomis — *unter den Linden*, netoli nuo namo, nes ilgesnė kelionė per daug vargindavo apraišiotą ir geležimis suspaustą koją... Matydami jo visada giedrų ir besišypsantį veidą, mes nenujautėme jį sunkiai kenčiant. Visą laiką koplyčioje klūpo-

jo kietoje klaupkoje, kol susipratome padėt jam po nesveikom kojom minkštą divonėlį.

"... Mokė mus ir nuolat darydavo bandymus, bet visada labai švelniai, — tęsia Wisniewskis. — Jis buvo priešingas visoms dvasinio 'mankštymo' ypatingom priemonėm, kurios kenkia žmogaus kilnumui, pav., klaupiti prie vyresniojo kojų... Mokėjo nežymiai... savimylą aplamdyt... Būdavo, pavyzdžiui, pasigiri, kad sekėsi su kuo nors padiskutuoti. Tėvas Matulevičius smulkiu žodelyčiu pakreipdavo kalbą į koki nors mažmožį ir nutraukdavo mano įkarštį. Pajusdavai žmogus, lyg kas nosį būtų nušluostęs... Susigėdęs žiūrėdavai į Mokytoją, o jis nusišypso, pažvelgia į akis ir vėl grįžta prie nutrauktos kalbos. Padariniai būdavo puikūs: gydė savimylą, bet netramdė žmogaus.

"Ko jis, regimai, nepakentė mano išpažintyse ar negalėjo... kitu būdu pataisyti, tai ėjo išpažinties pas mane. Tą padarė taip paprastai ir nuolankiai jis, mano Mokytojas ir Generolas, kad iki šiol negaliu pamiršti savo susijaudinimo...

"Kaip giliai ir plačiai ateitin siekė jo numatymai ir pastabos! Ir tik dabar stebiuosi mūsų mylimojo Mokytojo tolregybe, kuri buvo jo nenuilstamo uolumo, darbštumo..., daugmetinio patyrimo vaisius" (AJM, 112-113).

Darbštumas, o gal pareigingumas vertė kelti anksčiau. Poryčiais, 3-4 valandą, naujokai matydavę pro durų tarpus šviesą jo kambary. Neabejotinai jis pavargdavo. Kartais jį rasdavo dienos me-

tu lovoj, nemiegantį, o skaitantį. Sakydavo, tai darąs, kad skruzdės išeitų iš kūno. Kartais prarasdavo skonį valgiui. Vienas naujokas paklausė, ar nereiktų jam apsimarinti valgyje, o Matulaitis atsakė:

— Dėkok Dievui, kad gali valgyt, nes ateis laikas kai negalėsi.

Tarp naujokų iškildavo diskusijos apie tautas. Matulaitis neleisdavo nei apie vieną tautą, net apie rusus, atsiliepti neigiamai. "Dėl vieno ar kito negero žmogaus, nereikia smerkti tautos", — sakydavo.

Korespondencija jam ateidavo iš įvairių kraštų, įvairiom kalbom. Tas nakties valandas, matyt, pašvėsdavo laiškam. Jo žodžio laukė "slaptieji broliai", o kur geradariai, buvę bendradarbiai ir daug daug pažįstamų.

Kartą jis parašė kun. Kaz. Matulaičiui į Anglijos Londoną, kur nuo 1902 m. buvo lietuvių klebonu. Aiškino, kodėl bendrapavardis Jurgis atsidūrė Friburge su būriu, didesniu nei anuomet, kai buvo kalbama apie baltuosius tėvelius. Kun. Kazimieras, atrodo, suprato, o pats džiaugėsi statęs naują bažnyčią. Išeisią, girdi, iš prastų Dievo namų ir turėsią kunigaikštiškus. Naująją bažnyčią funduojanti kunigaikštienė Magdalena Radvilienė su viena sąlyga, kad nebūtų jokių lenkiškų pamaldų nei pamokslų. Kvietė atvykti į bažnyčios pašventinimą.

Į Angliją Matulaitis nesiruošė. Labiau rūpėjo Amerika, kur buvo didžioji lietuvių išeivija ir laisvė vienuolijoms. Susirašinėjo su kun. Staniukynu,

globojusiū besikuriančias seseris kazimierietes. Ar būtų galimybė ten, Čikagoj, įdarbinti keletą savų brolių? Lietuvon grįžę jie pabirs, o reikia, kad būtų vienam židiny. Staniukyno atsakymas buvo drąsinantis, ir Matulaitis ėmė ruoštis.

KELIONĖ Į AMERIKĄ

Buvo liepos pradžia (1913). Jis ir du kunigai, atlikę naujokyną — Feliksas Kudirka ir Julius Kazakas, pajudėjo iš Friburgo. "Kelionė (laivu) gana gerai pavyko, — rašė kun. Dvaranauskui. — Nuvažiuojant sirgti nereikėjo, tik galva sukosi, buvo sunki ir lyg nerami" (Užr 129). New Yorką jie pasiekė liepos 19-tą ir čia užtruko trejetą dienų. Aplankė vietas bei apylinkės lietuvių kunigus ir išsiskubino į Čikagą. Greit gavo audienciją pas arkiv. E. J. Quigley ir, išdėstęs reikalą, Matulaitis prašė leisti kurtis šiame mieste. Arkivyskupas pritarė, tik prašė palaukti, kol suras tinkamą vietą.

Kun. Staniukynas tuoj pasiūlė "gerą darbą" — pravesti 10 dienų rekolekcijas seserims kazimierietėms. Po to Matulaitis rašo — "pataisiau ir papildžiau jų įstatus pagal kanonus ir Bažnyčios reikalavimus. Pasakiau trijose parapijose paskaitas apie socialinį klausimą" (tp).

Rugpiūčio 18-tą arkivyskupas perleido marijonams šv. Mykolo parapiją, klebonu paskyrė Kudirką, o vikaru — Kazaką. (Po dviejų metų atvyko iš Friburgo, po naujokyno, dar kun. Vincas Kulikaus-

kas, o 1916 m., atsipalaidavęs iš Petrapilio akademijos, atsirado ir prof. Pr. Būčys).

Atsisveikinęs su Čikaga, Matulaitis dar užsuko į New Yorką. Čia, Brooklyne, rašo, "pasakiau du pamokslus bažnyčioje ir paskaitą salėje apie socialį klausimą. Ta paskaita gana triukšminga. Socialistai užsipuldinėjo ant manęs, bet viskas gana gerai pasibaigė" (tp).

Amerikoj išbuvo apie mėnesį. Grįžęs į Friburgą, parašė savo įspūdžius Seinų "Vadovui" (1913, 192-96). Amerikos lietuviai, esą, kinta: rėdosi gražiai, perka savo namus, imasi biznio, kai kurie lavinasi. Būdas ir elgsena apšvelnėjusi. Tiesa, "daug kruvinai uždirbto lietuvių turto suėda smuklės". Bet esą duosnūs bažnyčioms, mokykloms ir Lietuvai — sudėję nemaža pinigų "Saulės" ir Tautos namams. "Žiūrint į Amerikos lietuvius, nejučiomis apima rūpestis: kas bus su jaunomis kartomis? ar jos nepaskės amerikiečių-anglų jūrose? ar neištautės?" Išvada tokia: daug priklausys nuo savų lietuviškų mokyklų. Tam darbui ruošiasi kazimierietės ir jas reikia remti. Džiaugėsi, kad lietuviai kunigai remia savą spaudą, aukoja Lietuvos reikalams, skiria stipendijas "Motinėlei".

PO METŲ Į LIETUVĄ

Amerikoje pagavo jį platus ir gyvas lietuvių gyvenimas. Grįžęs pasijuto suspaustas ir uždarytas tuose "studijų namuose". Naujokų tik saujelė: pra-

džioj buvo 11, per tris metus nepakilo ligi 20. Ar reikėjo dėl tos saujelės palikti tiek studentų akademijoje, tiek kunigų, laukiančių rekolekcijų, ir žmonių, ištroškusių tiesos bei padrąsinimo?

— Ar išeis kas iš mano sunkaus ir vargingo darbo, vienas Dievas nežino, kuris viskam duoda derėjimą, — rašo laiške broliui Jonui. — Nors žmonės mano darbą vadina tuščiomis svajonėmis, bet svajoti aš neturiu kada. Man tenka sunkiai dirbti nuo ryto ligi vakaro, nelabai turiu kada išeiti nei pasivaikščioti... Ką žmonės apie mane pasakys, tai jų darbas (Užr 128).

Guodėsi, kad Bažnyčios vyresnybė jam pritaria. O tačiau katalikiškas ir vienuoliškas Friburgo universitetas žiūrėjo įtaringai. Kas čia per grupė, ar nebus susimetę modernistai? Apie tai pranešė Romai, bet ši nieko nereagavo — žinojo, kas yra Matulaitis ir ką jis ten veikia. Apie naujokyną jis nebuvo pranešęs universiteto vadovybei, kad paskui nepasiektų rusų ausis ir naujokai nebūtų sukliudyti grįžti į savus kraštus. Modernistų etiketė vėl jam buvo segama, tur būt, ne be ryšio su anuo msgr. Benigni biuletenio įspėjimu.

Atsargumas dėl rusų pasirodė reikalingas. Kun. Feliksui Kudirkai rašo (1914.II.17): "Kun. Matulaitis iš Londono buvo čia atsiuntęs neva rusą, norintį būti katalikų kunigu. Patyrinėjęs tuoj supratau, kad tai žydas ir dar beveik tikras esu, kad tai šnipas. Nesitikėjo jis, kad aš buvęs Peterburge,

Maskvoje, kad žinąs rusų teologiją ir t.t. Žinoma, tuoj nusikračiau tuo ponu”.

Pavasariop (1914) Matulaitis gavo iš Seinų ir Kauno vyskupų kvietimą atvykti Lietuvon ir praveisti rekolekcijas kunigams Kaune ir Marijampolėje. Matulaitis greit atsakė vyskupam, kad atvyksias. Džiaugėsi, kad galės susitikti saviškius, atskvėps savu tėvynės oru ir patarnaus broliams kunigams. Išvyko gegužės 25 per Lenkiją, nes turėjo reikalų Krokuvoj, Čenstakavoj ir Wloclawke.

Pirmiausia pravedė rekolekcijas Žemaičių vyskupijos kunigams Kaune. Buvo dvi grupės: pirmoji didesnė, 250 kunigų, antroji mažesnė. Pirmajai vadovavo liepos 1-5, antrajai liepos 7-11. "Pavyko gerai", rašė kun. Kudirkai į Čikagą; kalbėjęs ta proga su vysk. Karevičium apie moterų vienuolijos steigimą. Mat, Šveicarijoje, prie savo naujokyno, turėjo dvi kandidates lietuvaites — Agotą Kudirkaitę ir Marcelę Jurevičiutę. Neatsikvėpęs, tuoj išvyko į Marijampolę pas Seinų vyskupijos kunigus.

Seiniškių čia susirinko gausus skaičius — vien lietuvių, nes vyskupija buvo mišri. Susidomėjimas buvęs didelis: "Mes stačiai buvom sužavėti, rašo Just. Staugaitis, kun. Jurgio minčių brandumu ir giliu dvasinio gyvenimo supratimu" (AJM, 89). Rekolekcijų metu užeidavo, ypač vakarais, kunigai: vieni su asmenišką bėdom, kiti jau žinojo atsikuriančius marijonus ir svarstė savo pašaukimą, o Totoraitis ir Dvaranauskas—naujieji slapsti marijonai, susirūpinę vienuolijos padėtimi ir ateitimi. Su šiais

dviem iškilo klausimas dėl Marijampolės parapijos: ar neprašyti vyskupo, kad čia bent vieną jų skirtų ir leistų pamažu perimti į savo rankas. Atsargumas tačiau sakė: dar ne laikas.

Po rekolekcijų norėjo Matulaitį sutikti kunigai veikėjai: J. Laukaitis, J. Staugaitis, M. Gustaitis. Pastarasis globojo Žiburio draugijos mergaičių progimnaziją Marijampolėje. Rusai esą nepatenkinti, kad dėstomoji kalba yra lietuvių, bet tėvai dėl to noriau leidžia savo dukras. Mokyklos dvasią kelianti direktorė Marija Pečkauskaitė, puiki pedagogė, mergaičių idealizuojama. Ūkiški reikalai pagerėję: neseniai gauta 2.000 rublių auka iš kunigaikštienės Magdalenos Radvilienės.

Buvo sunku atitrūkti nuo žmonių ir jų reikalų. Bet rūpėjo ir saviškiai. Juk čia pat, Marijampolėj, buvo brolis Jonas su žmonele Veronika, kuri tiek širdies parodė jo vaikystėje. Likęs be ūkio ir be sveikatos, Jonas atrodė lyg nepatenkintas savim ir Dievu. Vladas tebesilaikė Bliūdžiškėse, o Magdalena Klevinėje, abiejų šeimos išaugusios. Toliau gyvenančių negalėjo pasiekti, nes skubėjo grįžti atgal.

Buvo paskutinė liepos diena. Rusų kariuomenė judėjo ir judėjo, bet vis buvo sakoma — manevrai. Ir, štai, besiruošiant vykti ir atsisveikinant, rugpiūčio 1 dieną, žinia lyg griaustinis — *karas!* Vokiečių siena uždaryta, traukiniai sustabdyti. Matulaitis skubėjo į Kauną, kad iš čia per Vilnių ir Varšuvą galėtų prasmukti tolyn į Šveicariją. Deja, pasiekė tik Varšuvą.

ĮSTRIGĘS PAKELIUI Į FRIBURGĄ

Negavęs traukinio į Vakarų, Matulaitis susirado vežiką ir paprašė vežti į ul. Piėkna 24. Namų sargas pravėrė duris ir išskėtė rankas:

— Tėvas Jurgis! Tuoį bėgu pranešti panelei grafaitėi.

Jis buvo įkurdintas toį pačioį Platerytės mokykloį ir paprašytas niekuo daugiau nesirūpinti, ilsėtis ir laukti, kol atsiras galimybė išvykti į Šveicariją.

Tuo tarpu svetys skubėjo išsiųsti telegramą į Friburgą, kad negalīs laiku atvykti. Telegrama praėjo. Tada sėdo rašyti laišką. Iš Friburgo netrukus gavo atsakymą. Ryšys, bent toks, pasirodo galimas su neutralia Šveicarija. Matulaitis nurimo.

SUSITIKIMAS SU VYSK. RUŠKIU

Pirmiausia padarė vizitą arkivyskupui Al. Karkowskiui, buvusiam Petrapilio akademijos rektoriui. Ta proga aplankė ir sufraganą Kazimierą Ruškį. Šis nustebo ir kartu apsidžiaugė. Svečio veidas rodė rūpestį ir klausimą, kaip ilgai teks laukti? Atsakymo vysk. Ruškys neturėjo, bet užtikrino, kad nelaišys jo be darbo. Varšuva, girdi, der neužmiršusi jo paskaitų ir pamokslų.

— Turėčiau ir konkretų pasiūlymą, — kalbėjo Ruškys.

Matulaitis sukluso.

— Gal girdėjai apie tokią ponią Magdaleną Radvilienę?

— Girdėjau visai neseniai iš kun. Motiejaus Gustaičio. Ar ne Jūs šventinot jį 1893 metais Varšuvoj?

— O ką jis pasakojo?

— Kunigaikštienė paaukojusi stambią auką lietuvių mergaičių progimnazijai Marijampolėje. Kun. Kaz. Matulaitis, londoniškis, taip pat rašė, kad jam pastačiusi naują lietuvių bažnyčią.

— Dabar ji neduoda ramybės Varšuvos kurijai. Prašo surasti ir paskirti lietuvių kunigą klebonu Kūdikėlio Jėzaus bažnyčiai. Žinot, toji Moniuškos gatvė, miesto centre. Nori ją perleisti lietuviams.

— O kokia jos teisė į tą bažnyčią? — teiravosi kun. Jurgis.

— Savininkė, patrone, paveldėtoja iš Radvilų.

— Radvilai berods nebelaiko savęs lietuviais...

— Ji Zavišaitė iš namų, rodos, Juodųjų Zavišų, kauniškių. Senelis buvęs Adonio Mickevičiaus draugas, Lietuvos patriotas. Senelė — iš kitų Zavišų, kėsgailinių. Atsigimė, matyt, į juos, gyvena dabar Lietuvos romantika, globoja Varšuvos lietuvių draugiją, jos chorą ir dramos ratelį. Vargšai neturi salės, o jinai jiems ne tik salę, bet ir bažnyčią.

Matulaitis klausėsi.

— Tai gražu iš jos pusės. O kunigą nebus sunku surasti.

— Dėl to ir kalbu, — pasigrėžė vyskupas į svetį. — Duokit lietuvi marijoną, perimkit šią bažnyčią savo globon. Vienas netiks, atsiųsit kitą. O pasaulietis kunigas, žinot — paskirsi kokį, dar išvaisy žmones, apvils fundatorę ir bus juoko Varšuvai.

— Mielai duočiau, jei būtų. Atsimenat per socialinius kursus kalbėjau: "Duokit žmonių, paruoštų žmonių"! Mes jų dar neturim. Gal vėliau, jei Dievas duos...

Abu nutilo. Vizitas buvo pratysęs, ir Matulaitis, atsiprašęs, pakilo atsisveikinti.

UŽMIRŠK ŠVEICARIJĄ IR LIETUVĄ

Rugsėjo pradžioj kreipėsi kunigų seminarijos rektorius. Prašė praveisti klierikams rekolekcijas mokslo metų pradžiai. Matulaitis tokiais atvejais nevartojo žodžio "ne". Sutikęs, pagalvojo, ar nebus čia prisidėjęs vysk. Ruškys. "Nelaikysim, girdi, be darbo!"

Pradėjo ruošti — žymėjosi planą. Friburgo rūpestis slūgo, lyg nustumtas kažkur į pasąmonę. Temą pasirinko apie šventumą. Rekolekcijų klausėsi ne tik klierikai. Buvo visi profesoriai ir pats rektorius. Po to atgarsiai: buvę kažkas labai nauja, gyva, realu. Nieko panašaus nei girdėta, nei skaityta.

Praėjo kiek laiko, ir vėl kvietimas. Girdi, ruošiamos konferencijos inteligentams. Jau pakviesti du žinomi kalbėtojai — prof. kun. Szelaŕowski ir arkiv. Teodorowiczius. Ar negalėtų Matulaitis būti trečiuoju? Tur būt, vėl vysk. Ruškys panoro įterpti mane, kad nesirgčiau šveicariška liga, — pagalvojo. Po konferencijos varšuviškiai, mėgstą komplimentus, dėkojo už galias mintis ir apaštališką ugnį.

Keletą vakarų teko pasigrožėti Radvilienės bažnyčia Moniuškos gatvėj. Čia buvo moksleiviams trumpos pamaldėlės su religinėm instrukcijom. Jam teko jas praveisti. Savu keliu Platerytė panašaus "darbo" parūpindavo mergaičių gimnazijoje.

Neužmiršo ir marijonų reikalų. Varšuvoj buvo kun. Vladislovas Lysik ir kun. Kazimieras Bronikowski. Su jais susitikęs svarstė, ką toliau daryti. Rusai buvo toji grėsmė, kuri sulaikė ką nors didesnio planuoti. Sutarė tik ieškoti naujų kandidatų.

Atėjo 1915 metų pavasaris. Tirpo sniegas, pradėjo sprogti medžiai. Kažkas pajudėjo frontuose ir rusai ėmė trauktis. Žmonės laukė aštrių kovų — buvo didelė įtampa. Bet vokiečiai labai greit pasirodė, o rusai dar greičiau pasitraukė.

Matulaitis, ilgai nelaukęs, ieškojo vokiškų įstai-
gų, kurios duotų leidimą išvykti į Šveicariją.

— Ar diplomatas? — klausė kariškis.

— Ne.

— Šveicarijos pilietis?

— Ne.

Bandė aiškinti, kad turįs svarbų darbą.

— Karas! — nutraukė vokiečiai. — Keliauti nie-
kam negalima. Sėdėk, kur esi. Užmiršk Šveicariją!

Dar bandė, kiek palaukęs, teirautis leidimo į
Lietuvą. Klausimai buvo panašūs:

— Kieno pilietis — Rusijos? Kokios vyskupijos
kunigas — Kelcų? Negalima!

Tai įstrigau, galvojo Matulaitis, nei pirmyn, nei
atgal. Jei taip, reikia imtis darbo, nebelaukiant. O
koks kitas darbas, jei ne *age, quod agis*.

SAVO ŽIDINIO BEIEŠKANT

Nutarė užėiti pas vysk. Ruškį — ne kurijon, o
šv. Kryžiaus klebonijon, kur gyveno. Vos pravėrė
duris, o vyskupas ir klausia:

— Gal jau turit lietuvių marijoną?

— Yra vienas — kun. Leonas Kulvietis.

— Marijonas? Nežinojau! — stebėjosi vysku-
pas. — Paskyrėm jį Zamoiskio gimnazijos kape-
lionu.

— Friburge atliko naujokyną, padarė įžadus ir
grįžo į Lietuvą. Nežinau, kaip čia dabar atsirado —
gal mane vėjosi, — juokavo Matulaitis.

— Jei taip, tai mes jį perkelsim iš gimnazijos į radvilinę.

Matulaitis tylėjo ir kažką galvojo. Pagaliau, lyg pakeitęs toną, tarė:

— Jei galima, prašyčiau šį reikalą dar atidėti. Turiu kitą skubesnį. Dėl to ir atėjau.

Jis dėstė vyskupui naują padėtį. Išvažiuoti niekur negalima, o čia likus ir rusų pavojui praėjus, reikia skubiai tvarkyti vienuolijos reikalus. Pirmas reikalas įsteigti naujokyną. Antras — suburti kunigus, padariusius įžadus, vienon vieton, kad sudarytų bendruomenę. Prašymas toks: padėkit marijonams surasti koki židinį.

— Bielianai! Ar girdėjot tokią vietą? — pakėlė galvą vyskupas. — Buvęs kamaldulių vienuolynas. Rusai vienuolius išsklaidė ir numarino, vietą sekvestravo, norėjo įrengti cerkvę. Žmonės priešinosi

— rusai nebedrįso įrengti cerkvės, bet įrengė poligoną, ir per keletą metų nuteriojo pastatus. Dabar, rusų nebėr, o vokiečiai nenorės į laužyną kojos kelti. Arkivyskupas, manau, sutiks perleisti, bet...

— Norėčiau išgirsti tą "bet", — įsmeigė akis Matulaitis.

— Turėsit daug vargo, kol atstatysit. O jūsų gi nedaug.

— Darbo, rodos, nebijau. O marijonai atkuriami ne vien maldai.

— Dar palaukim truputį, — kalbėjo Ruškys. — Nuvažiuokit pasižiūrėti, tik 7 kilometrai nuo Var-

šuvos į šiaurę. Jei apsispręsit, praneškite man, o aš tuoj pakalbėsiu su arkivyskupu.

BIELIANAI – MARIJONŲ ŽIDINYS

Matulaitis pasiėmė Lysiką su Bronikowskiu ir nuvyko į Bielianus. Vieta buvo nuošali — didelis parkas ar miškas, kurį iš vienos pusės riboja kelias iš Varšuvos, iš antros — Vyslos upė. Bažnyčia neperdidelė, bet stilinga. Už jos buvę kamaldulių namukai. Kiti pastatai — pusiau ūkiški, pusiau gyvenami. Viskas, tiesa, labai apleista ir sunaikinta. Reikėtų daug darbo, vyskupo žodžiais, ir vargo, bet delsti negalima. Sutarė imti ir apie tai pranešė vysk. Ruškiui.

Arkivyskupas Kakowskis patenkino prašymą ir perdavė šią vietą marijonams, o bažnyčios klebonu paskyrė Kaz. Bronikowskį, vyresnio amžiaus kunigą. Netrukus persikėlė čia iš Platerytės gimnazijos ir Matulaitis. Įsikūrė viename iš buvusių kamaldulių namukų.

Apie marijonų įsikūrimą Bielianuose sužinojo miesto valdyba ir kreipėsi su labai skubiu reikalu. Esą pora šimtų našlaičių ir neturį kam jų patikėti. Ar nauji vienuoliai nepriglaustų, ar nepasirūpintų jų globa? Kiek tų vienuolių, miestas nesidomėjo. Matulaitis sprendė šį klausimą su dviem patarėjais. Šie nelabai norėjo, bet Matulaitis įtikino, kad tai pirmaeilė pareiga. Tokiais atvejais jis nežinojo žodžio "ne".

Vaikų priežiūrai bei globai reikėjo seserų vienuolių. Vysk. Ruškys patarė kreiptis į slaptąsias Marijos Šeimos seseris prancišketes, ir jos sutiko. Prasidėjo vaikų perkėlimas ir įkurdinimas. Namukai dar buvo nesutvarkyti. Seselės plušo ir šiaip taip juos išvalė. Netrukus tuos namukus užpildė 200 visokio amžiaus vaikų.

Buvo vasara. Reikėjo tik juos valgydinti ir užimti. Miestas žadėjo padėti, bet nepajėgė. Teko nukreipti akis į vokiečius, kurie kontroliavo maisto išteklius. Matulaitis mokėjo vokiškai ir keletą kartų ėjo į komendantūrą. Pajuto, kaip sunku ką nors iškaulyti. Su didele kantrybe, nurijęs grubumą ir pasityčiojimą, gauni tik nuobiras. Sugalvojo kitą būdą. Prieglaudos vedėja buvo seselė Urszula Herman, vokiečių kilmės, gerai mokanti šią kalbą. Paimdavo ją savo vertėja ir nuėjęs pristatydavo kaip "*Schwester von Herman*". Vokiečiai, išgirdę *von*, tuoj pakeldavo galvas, dėmesingiau išklausydavo, mandagiau elgdavosi ir greičiau patenkindavo prašymą.

Su medžiagine pagalba kartais pasirodydavo ir Platerytė. Jos vienuolija, širdietės, buvo labiau prasikūrusios, be to, turėjo daugiau ryšių su turtingais savo mokinių tėvais.

Prie našlaityno buvo suorganizuota pradžios mokykla, kad vaikai galėtų čia pat mokytis. Ateidavo į mokyklą ir iš apylinkės gyventojų. Našlaičių globa domėjosi jaunos mergaitės ir ateidavo padėti seselėms. Matulaitis buvo girdėjęs, kad Var-

šuvoj veikia merginų-amatininkių draugija. Jis pakvietė jas praveisti šioms ateinančioms apylinkių mergaitėms siuvimo-kirpimo kursus. Merginų amatininkių draugija buvo pusiau vienuoliška. Matulaitis padėjo joms sutvarkyti įstatus ir pristatė arki-vyskupui — taip jos pasidarė diecezinės vienuolės. Iš dėkingumo jos daug padėjo tvarkant apleistą vietovę.

Šalia tų rūpesčių, nebuvo užmirštas ir naujokynas. Matulaitis netrukus turėjo būrį jaunų kunigų ir brolių. Keletą valandų praleisdavo su jais, instruktudamas, o kitu laiku visi ėjo dirbti. Matulaitis neatsilikdavo nuo jų — stengėsi, nors nebuvo lengva. Grįžę vakarienės jauni vyrai kartais užmigdavo prie stalo iš nuovargio. Jie stebėjosi, kaip iš-tveria jų magistras. Matydavo jį kartais atsikeliantį 4 val. ryto ir ką nors, žiūrėk, darantį.

Po vargingos dienos Matulaitis kartais nueidavo prie Vyslos, kuri tekėjo netoliese už kamaldulių namukų. Ji skalavo parko pakraštį, panašiai kaip Šešupė Lūginės sodybą. Pavasariais čia suokdavo lakštingalos, kaip jo gimtinės sode. Mintys grįždavo į Lietuvą, svajonės nešdavo atgal. Tiek jau metų nebeparvyksta vasaroms, kaip kitados! Bet svajoti ir ilgėtis nebuvo kada. *Age, quod agis!*

LIETUVIŲ BAŽNYČIA VARŠUVOS CENTRE

Ponia Radvilienė nerimo. Įtarė Varšuvos kuriją lenkišku šovinizmu — nenoru patarnauti lietuviams.

Vysk. Ruškys prašė Matulaitį greičiau duoti atsakymą. O šis galvojo: lengva pažadėt lietuvių marijonų vardu, bet ar bus įmanoma ištesėt, t.y. reikalui esant, pakeist vieną kunigą kitu. Atsiklausti? Bet gi ryšio su Lietuva nebuvo jokio. Vis dėlto įkalbino kun. Kulvietį, kad mokslo metams pasibaigus sustiktų būti skiriamas į radvilinę klebonu lietuviams. Šiam sutikus, pranešė vysk. Ruškiui. Netrukus, 1915 m. liepos mėnesį arkiv. Kakowskis pasirašė raštą, kad bažnyčia pavedama marijonų globai ir klebonu skiriamas kun. Leonas Kulvietis.

Kiti informacijos šaltiniai (LE, XXII, 392 ir XXXIII, 196) teigia, kad Varšuvos miesto pirmuoju lietuvių klebonu buvęs kun. A. Petrauskas (marijonu tapęs tik 1926 metais). Iš tikrųjų, jis aprūpino Varšuvos lietuvius nuo 1911 metų, būdamas rusų karo apygardos kapelionu. Jiems pamaldas laikydavo šv. Pranciškaus bažnyčioje. Radvilienei apsisprendus perleisti lietuviams savąją bažnyčią, gal kun. Petrauskas perkėlė lietuvių pamaldas čionai, susitaręs su tuometiniu bažnyčios klebonu lenku. Jis gi patarnavo lietuviams tik ligi 1914 metų.

Pirmasis oficialus šios radvilinės bažnyčios *lietuvis klebonas* kun. Kulvietis, marijonas, nebuvo aplenkėjęs, kaip vienas minėtų šaltinių teigia. Tik toji bažnyčia turėjo aptarnauti ir lenkus. Sekmadieniais būdavo 7 mišios. Bažnyčia talpino apie 500 žmonių, o lietuvių tiek nesusirinkdavo nei vienoms mišioms. Jie gyveno daugiausia priemiesčiuose. Sekmadieniais susirinkę, giedodavo paprastas gies-

mes, kartais būdavo ir chorelis, kuris karo metu, deja, buvo apsilpęs. Išklausydavo ir lietuviško pamokslo. Šiokiadieniais ateidavo daugiausia lietuvės tarnaitės, dirbusios miesto centre pas ponus. Joms mišios būdavo labai ankstyvos.

Lietuviai vis dėlto galėjo čia jaustis kaip savuose Dievo namuose: turėjo savo kunigą ir savo globėją — donatorę. Lenkai nuo to laiko šioj bažnyčioj buvo tik svečiai. Šiuo padėties pasikeitimu, sakoma, labiausiai džiaugėsi aušrininkas Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis, senas pamaldus Varšuvos gyventojas. Tur būt, džiaugėsi ir pati kunigaikštienė Radvilienė, praturtinusi dar vienu žygiu savo labdaringumą tautai, iš kurios buvo kilusi. Berods po to ji buvo pakelta Varšuvos lietuvių draugijos garbės nare.

Kun. Kulvietis, tiesa, neilgai buvo klebonu — susirgo ir staiga 1919.V.21 mirė. Po to keitėsi kunigai — Linartas, Alekna. O kai ryšiai su Lietuva nutrūko (po Želigovskio žygio, užimant Vilnių), šios bažnyčios klebonu tapo marijonas Marjan Wisniewskis, Matulaičio auklėtinis, gerai išmokęs lietuvių kalbą. Po jo, rodos, buvo kun. marijonas Vencius, bene vilnietis. II karo metu radvilinė bažnyčia buvo subombarduota ir nebeatstatyta.

Matulaitis atstatė Bielianus ir gerokai įstatė į bėgius lenkų marijonų reikalus. Našlaičių globa dar plėtėsi. 1917 metais kunigaikštienė Woronecka perleido marijonams namus Prahos priemiestyje, Vilniaus gatvėj, su sąlyga, kad būtų įrengtas našlaity-

nas berniukams. Vedėju šiai naujai vaikų įstaigai Matulaitis paskyrė kun. Lysiką. Kai našlaitynas išsibaigė, marijonai įrengė savo junjorata-gimnaziją.

Su Varšuvos lietuviais jo ryšiai buvo artimi. Ateidavo pamaldų, pasakydavo pamokslų, pravedavo gavėnios rekolekcijas. Pažino jį visi. Tarnaitės, dirbusios pas ponus, sutikusios gatvėje, jį kartais sveikindavo lenkiškai, o jis joms: "Ar nebemoiki lietuviškai, ar užmiršai?". Neišleido iš akių lietuvaikių, kurios mokėsi Platerytės žemės ūkio mokyklose. Pasirūpino, kad joms būtų lietuvių kalbos pamokos, ateidavo į jų arbatėles ir kalbėdavo, kad reikia branginti kas sava, lietuviška, mylėti savo kraštą. Jo žodis darė įtakos — matydavo, kokią pagarbą jam reiškia mokytojai ir pati Platerytė. Jo dėka aštuonios lietuvaikės baigė žemės ūkio institutą Chyliczkuose, grįžo į Lietuvą, įsijungė į profesinį darbą, o viena — Kotryna Paliulytė tapo Dotnuvos žemės ūkio akademijos profesorė. Buvo lietuvaikių ir širdiečių vienuolijoje, kurias jis lankydavo, klausė išpažinčių ir vis primindavo, kad turės grįžti į Lietuvą, ten dirbti.

Vokiečiai pradėjo pavargti kare. Okupuotuose jų kraštuose — Lenkijoje ir Lietuvoje — kilo valstybinio atsikūrimo banga. Rusijoje jau vyko revoliucija. Matulaitis pradėjo nerimti. Atrodė laikas grįžti namo. Jau trys su puse metų kaip čia įstrigęs. Gal taip reikėjo, kad padėtų atsikurti lenkams marijonams. Bet gi, anksčiau pradėjęs Marijampolėje, nieko ryškesnio dar ten nepadarė...

NEIŠVENGSI PAKOPOS, VIENUOLI!

"Sutvarkęs šiaip taip vienuolijos reikalus Varšuvoje, rašo Matulaitis, galėjau jau važiuoti į Marijampolę atgaivinti ten marijonų vienuolyną... J.E. Pr. Karevičius, Kauno vyskupas, man išrūpino iš vokiečių valdžios sunkiai tuomet gaunamą leidimą. 1918 metais kovo 1 dieną išvažiavau iš Varšuvos. .. Važiavau trečia klase" (AJM, 195).

Vakare, pasiekęs Vilnių, apsistojo pas brolius doloristus. Pasidėjęs daiktus ir užkandęs, rašo, "užėjau pas J. M. prel. Michalkevičių, diecezijos valdytoją. Jis paklausė, ar aš atvykęs jau diecezijos valdyti. Iš karto to klausimo nesupratau; tik toliau bekalbant paaiškėjo buvęs pasklidęs gandas, kad aš paskirtas Vilniaus diecezijos valdytoju" (tp).

KANDIDATAI Į VILNIAUS VYSKUPUS

Michalkevičius, gimęs rytų Aukštaitijoje (Žemaitkiemio par.), bajoraitis, jaunystėj jautėsi lietuvis. Rūpinosi lietuviais ir tada, kai rusai 1908 m. ištrėmė vysk. E. Roppą ir jis perėmė valdyti vyskupiją. Bet tolydžio, vietos lenkų veikiamas, svėrėsi jų pusėn. Dabar Matulaičio akivaizdoje jautėsi kažkaip nejaukiai, lyg norėdamas teisintis.

Pasirodo, 1917 m. Michalkevičius buvo pasiuntęs Vokietijos kancleriui raštą, prašydamas Lietuvą prijungti prie Lenkijos; raštą buvo pasirašę Vilniaus lenkai kunigai ir inteligentai. Apie tai sužinojo lietuviai ir pasiuntė tam pačiam kancleriui savo memorandumą: Lietuva siekianti savo nepriklausomybės, o anas lenkų raštas rodąs tik jų imperialistinį siekimą. Tarp pasirašiusių buvo ir šie lietuviai kunigai: kan. J. Kukta, prof. T. Brazys, dr. J. Bakšys, dr. J. Stankevičius, A. Petrulis, V. Mironas, J. Stašys, K. Ribikauskas, A. Varnas.

Michalkevičius penkis iš jų — Bakšį, Kuktą, Stankevičių, Bražį ir Varną suspendavo (atleido) mėnesiui nuo pareigų. Šie pasiskundė pop. Benediktui XV, pasiuntę raštą per nuncijų E. Pacelli Muenchene. Priminė, kad lietuviai Vilniaus krašte neturi tinkamų teisių, nes vyskupijos valdymas esąs lenkininkų rankose. Lietuva siekia nepriklausomybės ir viliasi, kad Vilniui bus duotas lietuvis vyskupas.

Michalkevičius, matyt, galvojo, kad Matulaitis visa tai žino, dėl to "teisinosi man, kodėl buvęs pri-

verstas mesti suspensą kunigams lietuviams, pasirašiusiems po memorialu, įteiktu vokiečių valdžiai. Anksčiau to atsitikimo nebuvau girdėjęs, tai ir iš tos kalbos nedaug ką supratau” (tp).

Kitą rytą Matulaitis išvyko į Kauną. "Miestas, rašo, labai ištuštėjęs, pabėgėliai (į Rusiją, Y) dar negrįžę, tik visur pilna vokiečių kareivių; visur parašai vien vokiški" (tp). Kaune pravedė rekolekcijas seminarijos klierikams, o kitas dvejas žmonėms — vienas lietuviškai, antras lenkiškai.

Aplankęs vysk. Karevičių, sužinojo, kad Lietuvos Taryba, paskelbusi nepriklausomybę, dabar eina laikinosios vyriausybės pareigas. Ji rūpinasi, kad sostinė Vilnius gautų lietuvių vyskupą ir savo kandidatą kan. K. Olšauską jau pristačiusi Romai. Bet esąs ir kitas kandidatas, kurį remia rusų nušalintasis Vilniaus vyskupas Edv. Roppas ir jį palaiko Žemaičių vyskupas. Matulaičiui paaiškėjo, kad tuo antruoju yra jisai.

Ta žinia lyg nedarė įspūdžio: gal nelabai tuo tikėjo, o svarbiausia — skubėjo greičiau išvykti į Marijampolę. Leidimą turėjo gauti pas vokiečių Altmanną, kuris atrodė malonus ir palankus. Kitą dieną pasirodė labai oficialus: kelionei į Marijampolę reikalavo Kelcų ir Seinų vyskupų sutikimo. Matulaitis pareiškė, kad jam, vienuoliui, Kelcų vyskupo leidimas nereikalingas, o Seinų vyskupas žino kokiu reikalu ten vyksta, būtent — steigti vienuolyną. Vienuolyno neleisianti jam steigti Lietuvos Taryba, pareiškė Altmannas. Tik trečią dieną, po kie-

to pokalbio, Altmannas davė leidimą 15-kai dienų; jei reikės ilgiau, galėsias pratęsti vietos vokiškoj įstaigoj.

Pakeliui į Marijampolę pradėjo augti nerimas dėl antrojo kandidato. Galvojo ir buvo giliai įsitikinęs, kad ramiu darbu, būdamas vienuolijoje, daugiau padarys Bažnyčiai ir visuomenei, negu, ne-
duok Dieve, patekęs į vyskupo sostą (plg. tp 196).

MARIJAMPOLĖJ TIK SVEČIAS

Vos spėjo pasirodyti savame mieste, iš visų pusių prašymai — pirmiausia rekolekcijų, nes buvo gavėnia. "Čia vedžiau rekolekcijas gimnazijos ir (mokytojų) seminarijos mokiniams, o paskui trumputes ir liaudžiai. Vienuolyno būklė pasirodė esanti sunki" (tp 197). Buvo tik du marijonai, niekam dar nežinomi — Vincas Dvaranauskas ir Justas Navickas. Jie vadovavo parapijai, o "parapijos darbo daugybė — visas organizacinis darbas" (tp). Jie buvo taip užimti, kad Matulaitis negalėjo su jais nei dorai sušnekti.

"Vienuolyne gyveno keli pasauliniai kunigai (mokyklų kapelionai, Y). Nuolatiniai svečiai ir kunigų suvažiavimai. Laisvesnio laiko beveik niekuomet nebuvo" (tp). Kunigai, suvažiavę, norėjo su juo spręsti rūpimus klausimus. Seinų kurija dėl karo buvo pakrikusi, o kunigų seminarija dar neveikianti. Prašė Matulaitį, kad tarpininkautų pas vokiečius gauti leidimą bent seminarijai. Girdi, mo-

ką jų kalbą, Vakaruose baigęs mokslus — gal labiau skaitysis. Leidimas buvo gautas su sąlyga, kad seminarijoje viskas būtų dėstoma lotynų ir lietuvių kalba. Kunigai vėl jį prašė, kad sutiktų būti seminarijos rektorium. "Griežtai atsisakiau" — rašo Matulaitis (tp).

Iš Rusijos pradėjo grįžti pasitraukę žmonės ir kunigai. Pastarieji, ypač sūduviai sustodavo Marijampolėje ir praleisdavo keletą dienų vienuolyne. Jų noras buvo susitikti su Matulaičiu ir pasikalbėti. Kai kurie iš jų atrodė galimi kandidatai į marijonus. Atsirado susidomėjusių marijonais ir vienas kitas iš mokinių, kuriems vedė rekolekcijas. Matulaitis džiaugėsi, kad, Dievui padedant, atsiradę šiek tiek kandidatų, dėl to įsivedė bendruomenišką gyvenimo tvarką: kartu valgė pietus ir vakarienę su dvasiniais skaitymais, aiškinosi įstatus. Į miestą pagaliau išsikėlė įnamiai, nepriklausą vienuolynui.

Grįžęs prie vienuolijos reikalų, Matulaitis sėdėjo ruošti instrukcijas, kaip marijonai turi tvarkyti savo bendrą gyvenimą, kokių darbų imtis, kaip naujus žmones ruošti. Dirbo naktimis. Rūpėjo ir kitas planas, kurį karas buvo sutrukęs. Ketino steigti lietuvaityms vienuoliją. Buvo radęs dvi mergaites ir jas pasiuntė prieš karą į Šveicariją atlikti naujojo Ingebolyje, pas šveicares seseris kryžietes. Atvykęs Marijampolėn, rado pasigarsinusias dar šešias norinčias į tokią vienuoliją stoti. Pradėjo ruošti joms įstatus. Rašė lotynų kalba, o juos vertė į lietuvių kalbą Leipalingio klebonas Juozas Laukaitis,

kalbos žinovas, atvykęs keletai dienų į Marijampolę. Naujai vienuolijai Matulaitis davė "Vargdienių seselių" t.y. seselių vargdieniams vardą, o titulą paliko tą patį, kaip ir marijonams, būtent — Marijos Nekaltą Prasidėjimą. Pradžiai surinko 8 seseles — dvi buvusias Šveicarijoje ir šešias naujas, paskyrė joms viršininkę kunigo Uoginto seserį Petronelę. Seinų vyskupas Karosas patvirtino įstatus vėliau — 1918, spalio 15, ir ta data skaitėsi oficiali šios naujos vienuolijos pradžia.

Beruošdamas seselių įstatus, gegužei besibai-giant, parašė laišką vysk. Karevičiui. "Vis girdžiu Jūsų Malonybę mane teikiant Vilniaus vyskupu. Labai dėkui už tą pasitikėjimą... Bet ilgiau pagy-venęs Marijampolėj ir viską gerai apsvarstęs po Dievo akim, matau... mūsų kongregacijos dar tik pradžia, dar viskas joje tebetvarkoma, naujai stato-ma; mano iš jos pasišalinimas būtų jai baisus smū-gis. .. Jau esu pradėjęs ir seserų kongregaciją lip-dyti čia Marijampolėje. Įstatai jau kone baigti. Be manęs ir tos sesutės turėtų pakriksti. Lietuvoje iš tikrųjų reikia ir vyrų ir moterų vienuolynų; tai, man rodos, visiems aišku... Jei patekčiau Vilniun, toje kivirčų, barnių, kovų knypavoje, neilgam ma-no sveikata tesėtų; aš ten nieko nenuveikęs žūčiau. Aš silpnos sveikatos, tiek kartų tuberkulais esu sir-gęs".

Parašė laišką vysk. Karevičiui ir kun. J. Laukai-tis, buvęs rusų Dūmos narys, įtakingas to meto lie-tuvių veikėjas. Atvykęs Marijampolėn, išsikalbėjęs

su Matulaičiu, įsitikino, kad geriau šį vienuolį palikti ramybėje ir nevarginti jo vyskupystėmis. "Būtinai reikia žmogaus, rašo Laukaitis, kuris sugebėtų jas (vienuolijas) įkurti ir atgaivinti. Vienintelis tam darbui vyras, tai kun. Matulevičius, kuris vienuolijų klausimu pas mus didžiausias specialistas". Dėl to prašo nesiūlyti jo į Vilniaus vyskopus.

Vysk. Karevičius pažadėjo daugiau tos kandidatūros "nebestumti" — palikti Dievo apvaizdai.

TAUTOS TARYBA SVARSTO...

Lietuvos Tarybos nariai Vilniaus vyskupo reikalu lankėsi 1918 m. du kartu pas nuncijų Pacelli Muenchene. Antru sykiu nuncijus jiems pareiškė, kad palaikydami anksčiau siūlytą savo kandidatą (kan. Olšauską) jie sugaiš daug laiko ir vargiai jis bus priimtinas Ap. Sostui. O Vilniaus vyskupo paskyrimas esąs pribrendęs ir skubus — atidėlioti negalima. Jei Taryba neturėtų nieko prieš Matulaitį, tai jo paskyrimas galėtų įvykti net telegramos keliu (AJM, 92).

Taryba turėjo abejonių. Kai kuriems nariams atrodė, kad ilgai gyvenęs Lenkuose, Matulaitis galės būti menkas lietuvis. "Daug man teko padirbėti, rašo buvęs Tarybos vicepirmininkas Just. Staugaitis, kol įtikinau, kad Matulevičius mums nepavojingas" (tp 89).

Prieš atsakydama nuncijui Pacelli, Taryba dar pasiuntė tris savo delegatus pas Matulaitį į Mari-

jampolę pasitikrinti, kokios politinės krypties ir taktikos jis manytų laikytis eidamas vyskupo pareigas Vilniuje. Matulaitis, kaip rašo vysk. J. Kukta, taip atsakęs:

" — Aš matau, jūs norėtumėt, kad būsimas Vilniaus vyskupas būtų nelyginant kaip koks plaktukas, kuris ten suskaldytų lenkams kunigams galvas. .. Bet toks aš negalėčiau būti, nes kiekvienam vyskupui Bažnyčios kanonai nustato normas santykių, kurie turi būti tarp vyskupo ir kunigų. Aš iš anksto žinau, kad, laikydamasis kanonų, negalėčiau nei vienai nei kitai pusei įtikti" (tp 91-92).

Išleidęs delegatus, Matulaitis pats išsiruošė į Vilnių susitikti su Antanu Smetona. "Nuvažiavęs į Vilnių, įrodinėėjau Tarybos pirmininkui, rašo jisai, kad aš, likdamas paprastu vienuoliu, Bažnyčiai ir visuomenei galėčiau gal naudingiau veikti; vienuolynai ir Lietuvai reikalingi" (tp 197). Tarybos vicepirmininką J. Staugaitį taip pat nuoširdžiai prašė nestatyti jo kandidatūros. "Aš gi jam atvirai pasakiau: 'Žinau, kad būti vyskupu Vilniuje nelengvas yra dalykas. Bet kad mes geresnio kandidato neturime' " (tp 89).

Vokiečiai dar valdė Lietuvą ir buvo žinoma — nenori kandidato lenko. Rinko žinias ir apie lietuvių kandidatus, kad galėtų paremti arba sukliudyti. Tai jautė, o gal ir žinojo Matulaitis. Grįždamas iš Vilniaus sustojo Kaune ir užėjo pas vokiečių politikos skyriaus vedėją dr. Erichą Zechliną: "prašiau nepiršti manęs į Vilnių". Sako rašęs ir nunci-

jui Pacelli į Muencheną, "prašydamas palikti mane veikti Marijampolėje" (tp 197)

Taryba, ilgai netrukusi, apsisprendė už Matulaitį ir apie tai pranešė nuncijui Pacelli į Muencheną (tp 92). Tuo tarpu vokiečiai nutarė pašalinti iš Vilniaus vyskupijos valdytoją prel. Michalkevičių — ištrėmė jį į Vokietiją. Įvykis buvo labai nemalonus Lietuvos Tarybai, dėl to prašė Matulaitį, kuris apsisprendė pats vykti pas nuncijų Pacelli, pranešti jam, kad dėl prel. Michalkevičiaus ištrėmimo jinais nėra niekuo kalta. Matulaitis atliko šį uždavinį, o dėl savo vizito pas nuncijų trumpai taip rašo: "Muenchene buvau ir, deja, išsinešiau įspūdį: į mano pasiaiškinimus Šv. Tėvas vargu atsižvelgs" (tp 197).

"TĄ NAKTĮ NEGALĖJAU UŽMIGTI"

Taryba, matyt, jautė vieną pavojų: Matulaitis, net nominuotas vyskupu, gali atsisakyti. Pasiuntė du kunigu — A. Petrulį ir J. Purickį, kad įtikintų nebesipriešinti. Šie atvyko į Marijampolę ir po vakarienės išsivedė į vienuolyno sodą kalbėtis be liudininkų. Matulaitis ramiai klausė, o jo veidas rodė didelį susirūpinimą. Pagaliau tarė.

— Na ką gi, jei Lietuvai reikalinga mano auka, aš neatsisakau. Bet žinokite, kad jūs mane siunčiate į pražūtį. Pavojaus aš nebijau ir savo asmens nebranginu, man tik baugu, kad save paaukosiu ir nieko negalėsiu padaryti (tp 200).

Apie savo rūpestį Matulaitis buvo anksčiau informavęs marijonus Varšuvoj. “Paplitę gandai, kad mane gali išsiųsti į Vilnių, pradeda mane gąsdinti. Malonėkite paprašyti J.E. arkivyskupa, kad mane gelbėtų, už tai jam būsiu dėkingas... Pagaliau aš Vilniuje nesusiorientuočiau; nežinau ar tenai visiems įtiktų ir dangaus angelas. Tikrai, jei tenai nuvykčiau, būčiau apšmeižtas ir užguitas... Man rodos, kad tenai nieko nepadaryčiau, o mūsų reikalai labai nukentėtų. Taigi prašau mane gelbėti nuo tos nelaimės”.

Antrą kartą, birželio 6, vėl jiems rašė: “Mano kandidatūrą į Vilnių vėl išstatė. Paskyrimas padarytų daug žalos mūsų vienuolijai... Vilniuje nepatenkinčiau nei lenkų, nei lietuvių, nei pagaliau baltgudžių, o pats būčiau politinių intrigų auka. Gelbėkite mane. Kreipkitės į nunciatūrą, arkivyskupa, į vysk. Przewdzieckį, į T. Ledochowskį, parašykit į Friburgą; jie irgi turi rūpintis, kad mane nepaskirtų Vilniaus vyskupu” (Užr, 147).

Varšuvos marijonai kreipėsi pas Achilles Ratti, naująjį vizitatorių Lenkijai ir Pabaltijo kraštams, atvykusį Varšuvon 1918.III.30. Išklauses jį, susirūpinusių, kad neteks generolo, vizitorius pasakė:

— Visa tai patvirtina, kad teisingai išrinkome. Teesie tai jums paguoda (tp).

Vizitorius Achilles Ratti, būsimas popiežius, o tuo metu dar tik prelatas, gavo per rankas paties Matulaičio raštą, rašytą Marijampolėje. Dėstė jis savo motyvus, jau mums žinomus, ir prašė apsaugo-

ti jį nuo vyskupystės. Spalio pusėje gavo atsakymą tuo pačiu keliu — per pasiuntinį. Atplėšęs laišką, Matulaitis pastiro: jau paskirtas vyskupu. Ir prierašas: jei bandysias atsisakyti, popiežius atsisakymo nepriimsias. Tą naktį, sako, negalėjęs užmigti. Pajutęs visą užgriūvančią naštą.

KRYŽMINĖJE UGNY

Oficialų pranešimą spalio 18 dieną msgr. Ratti pasiuntė ir Vilniaus kapitulos vikarui prel. Jonui Hanusowiczui. Kapitula padėkojo spalio 22 dieną ir, be kitko, pareiškė: "Lietuvio vyskupo paskyrimas sukėlė skausmą ir net priešingas nuotaikas Šv. Sostui". Tarp pasirašiusių penketo buvo ir du, kilę iš lietuviškųjų Vilnijos parapijų: Jonas Ušyla (Uszylo) iš Eišiškių ir Karolis Lubėnas (Lubianiec) iš Rodūnės. Pastarasis buvo to rašto autorius.

Kapitulos rašte vizitatorius įžiūrėjo nepaklusnumą popiežiui ir savo laišku lapkričio 12-tą stipriai reagavo. Žadėjo dar pasikalbėti žodžiu, atvykęs į Vilnių. Kapitula pasijuto užsakuota ir nauju raštu bandė švelninti savo pareiškimą. Netrukus ji vis dėlto pasiuntė savo delegatus pasveikinti naujai nominuotą vyskupą.

Žinia pasklido tarp Vilniaus miesto kunigų. Kai jie susirinko įprastinių savo konferencijų, buvo jaučiama bendra pasitenkinimo nuotaika. Apie tai prisimena J. Kukta, vilnietis — vėliau Kaišiadorių vyskupas. Jis rašo, kad vienas iš susirinkusiųjų net at-

virai pareiškęs savo džiaugsmą. “Į tai atsiliepė kitas kunigas, sakydamas, kad jis gailėsis šito paskyrimo, nes su Matulevičiaus taktingumu sunku jiems būsią kovoti ir jį įpinti į netaktus. Jis geriau džiaugtųsi kitu koku nors, netikusių kandidatu, nes jiems būtų lengviau iš Vilniaus išgraužti, ir vieton lietuvių gautų vyskupą lenką” (AJM, 92).

Atvyko Marijampolėn Tarybos atstovai aptarti konsekracijos ir ingreso. Pageidavo, kad konsekrutuoji ne Kaune, o Vilniuje. Ingreso metu jie norėjo, kad vyskupas prabiltų lietuvių kalba, nes to reikalauja Lietuvos valstybiškumas. “Atsakiau, kad aš vyskupu skirtas ne valstybei, o tik žmonėms, liaudžiai ir Bažnyčiai”. Vilniuje lenkų daugiausia, tad išpultų, galvojo Matulaitis, prabilti pirma jų kalba.

Lapkričio pradžioj Kaune vyko pirmasis Katalikų Veikimo Centro suvažiavimas. Centras buvo naujai suformuotas jauno katalikų vado Vyt. Endziulaičio dėka. Tai buvo lietuviškasis Jarra — marijampoliškis, kaip ir Matulaitis. Naują vyskupą domino toks reiškinys, kurio dar neturėjo nė Lenkija. Bet jam rūpėjo ne vien suvažiavimas: turėjo aptarti daug dalykų su vysk. Karevičium.

Tuo metu iš Vilniaus vyko kapitulos delegatai į Marijampolę tartis dėl ingreso tvarkos. Atvykę, sužinojo, kad Matulaitis Kaune, tad jį čia susirado. Prel. Weliczko ir kan. Uszylo pageidavo, kad vyskupas pirmiausia prabiltų ingreso metu lenkiškai, o Matulaitis galvojo, kad derėtų koku nors būdu

įterpti ir gudišką kalbą. Abu atstovai griežtai pasisakė prieš gudų kalbos įvedimą į ingreso programą; gudų Vilniuje visai nesą. Matulaitis pastebėjo, kad *Dziennik Wilenski*, ginąs lenkų reikalus, gudų priskaito 17%. Dėl konsekracijos kapitulos atstovai pareiškė nenorį, kad tai vyktų Vilniuje.

Lapkričio 11 d. Matulaitis gavo telegramą iš vizitatoriaus Achilles Ratti, kad šventinusi vyskupu nieko nelaukdamas ir tuoj pat užimtą vyskupiją. Matulaitis dar neturėjo skiriamosios bulos, tad pasiuntė kun. V. Dvaranauską į Varšuvą jos parvežti. Su vysk. Karevičium sutarė, kad konsekracija įvyks Kaune gruodžio 8 dieną.

Kun. V. Dvaranauskas grįžo, bet bulos neparvežė, tik vizitatoriaus raštą, rašytą lapkričio 2 d. Pasirodo, skyrimo bula esanti paruošta, bet dar negauta iš Romos ir, kad jos nelauktų, o tuoj pat šventintųsi.

“KNIŪPSČIAS PARKRITĖS VYSKUPAS JURGIS”

Šis įspėjimas privertė atsisakyti pirmosios datos ir kelti konsekraciją savaite anksčiau, būtent — gruodžio 1 d. Laiko buvo nedaug. Reikėjo pakviesiti du konsekratorius — Seinų vyskupą Ant. Karosą ir Minsko vyskupą Zig. Lozinskį. Pastarasis negalėjo laiku patekti į traukinį, o pirmasis buvo išvykęs į Lomžą konsekruoti sufragano Jalbrzykowski. Taip liko vienui vienas konsekratorius Žemaičių vyskupas Pranas Karevičius. Jam asistuoti nu-

matyta bent du prelatai — vienas iš Vilniaus, ant-
ras iš Seinų vyskupijos. Arkidiaconu pakviestas
Kauno seminarijos rektorius, buvęs mokytojas ir
kolega, prel. Jonas Mačiulis-Maironis, o šalia jo
busimasis Panevėžio vysk. K. Paltarokas.

Į iškilmes atvyko du Vilniaus kapitulos atstovai,
tarp jų ir Lubėnas-Lubianiec, keletas kunigų bei de-
kanų lenkų ir lietuvių. Buvo ir Vilniaus lietuvių
spaudos, Tarybos bei jos kabineto atstovų. Nemaža
kunigų atvyko iš Žemaičių ir Seinų vyskupijų. Pil-
na katedra buvo liaudies, organizacijų atstovų, įvai-
rių vėliavų. Vargonais grojo muz. Juozas Naujalis,
giedojo Kauno seminarijos klierikų choras.

Presbiterijoje, tarp kitų kunigų, sėdėjo kun. J.
Tumas, tada "Lietuvos Aido" redaktorius Vilniuje.
Sekė kiekvieną naujai konsekruojamo vyskupo ju-
dėsi, jam pasidarė graudu:

— Kniūpščias parkritęs vyskupas Jurgis prieš jį
konsekruojantį vyskupą Karevičių rodės vienas...
vienas... visoje minioje (Vaižganto Raštai I, 1922,
139).

Iškilmės katedroje užtruko tris valandas, nuo
10 ryto ligi 1 po pietų. Vakare, 6 valandą, buvo
pietūs kunigų seminarijoje. Daug kas sveikino, o
labiausiai visus nustebino Prūsų Lietuvos delegatai
su savo adresu. Vysk. Jurgis atsakinėjo du sykius
lietuviškai, o trečią — lenkiškai, ir pabrėžė, kad ne
jo asmuo čia esąs svarbus. Svarbu Bažnyčia, kuri
visais lygiai rūpinasi. Jis pasiruošęs visiems lygiai
tarnauti. Kristus lygiai miręs už visas tautas... Ti-

kėjimas esąs gyvenimo veiksnys. Malonu, kad tikėjimui skiria reikšmės laikinoji Lietuvos valdžia. Iš savo pusės vykdysiąs ne tik vyskupo, bet ir šalies piliečio pareigas (tp 142; AJM, 131-32).

Laikinoji Lietuvos valdžia jautėsi laimėjusi. Reikėjo daug pastangų — užtruko beveik visus metus. Nulėmė, žinoma, ir aplinkybės. Vilniaus sostas per ilgai buvo be ganytojo, ir Vatikanui rūpėjo kiek galima greičiau tą reikalą sutvarkyti. Kandidatas buvo išskirtinai geras — tuo įsitikino pagaliau ir pati valdžia. Jos privilegija buvo parūpinti vyskui insignijas: mitrą, pastoralą ir žiedą. Lenkai būtų džiagęsi galėdami savo vardu tai padaryti. Insignijos buvo įteiktos Matulaičiui prieš konsekraciją, ir jos buvo brangios bei meniškos — tai visi matė katedroje per iškilmes.

Karas buvo dar nepasibaigęs. Bet jau aižėjo iškilūs sostai. Kilo užgniaužtos tautos. Savo nepriklausomybę senoj sostinėj paskelbė ir Lietuva. Vienintelis sostinės sostas bebuvo likęs realus — tai vyskupo sostas. Netrukus į jį kops pirmą sykį savas tautietis — vienuolis. Ar gi ne vienuolis buvo ir pirmasis Vilniaus vyskupas?

VILNIAUS SOSTO SPYGLIAI

Konsekruotas vyskupu, Matulaitis nebegrižo į Marijampolę — liko Kaune. Keletą dienų praleido A. Panemunėj, kun. J. Staugaičio klebonijoje. Čia ramiau galėjo ruošti ingresui — pasirašyti pirmąsias kalbas.

Vis neišėjo iš galvos kun. Tumo žodžiai, pasakyti tą vakarą po konsekracijos. Įrašė juos į dienoraštį, nes nuostabiai atitiko jo paties norą: "Turime kunigų politikų, visuomenininkų ir kitų kitočių, bet neturime tėvo-ganytojo. Būk juo, vyskupe Jurgi!" Kokiais žodžiais reikės dabar prisistatyti Vilniui, kad priimtų kaip tėvą?

Besiruošiant, bemąstant ir besimeldžiant, štai, Kauną pasiekia tokie gandai: lenkai per ingresą darys savo tautinę demonstraciją. Tokią demonstraciją jie buvo padarę per Dievo kūno procesijas — užtai vokiečiai ištrėmė prel. Michalkevičių. Dabar,

dėl tų gandų, vokiečiai įspėjo Matulaitį, kad vyktų Vilniun iš vakaro — žadėjo parūpinti atskirą skyrių vagone. Matulaitis padėkojo — vyksias tačiau iš ryto.

INGRESAS VILNIAUS KATEDROJE

Gruodžio 8-tą nuvyko į Kauno stotį ir atsistojo eilėn prie bilietų kasos. Vos vos gavo bilietą. Vagone nebuvo jam atskiro skyriaus — važiavo su visais kartu. Keleiviai atkreipė į jį dėmesį tik Lentvario stotyje, kur klebonas su parapijiečiais buvo atvykę pasveikinti naują vyskupą.

Vilniaus stotyje jo laukė kapitulos, miesto ir Lietuvos Tarybos atstovai. Nebuvo jokio demonstracijų ženklo, tik gavo į rankas ministro pirmininko A. Voldemaro laišką. Iš stoties visi vyko ligi Aušros Vartų ir čia vyskupui buvo pasiūlyta pasimelsti prie stebuklingojo paveikslo. Koplyčioj pasitiko prel. Wolodzko, pasveikino ir pradėjo Marijos litaniją lenkiškai. Gatvėje žmonės ją užbaigė "Tavo apgynimu" — taip pat lenkiškai. Matulaitis užsuko į zakristiją ir perskaitė Voldemaro laišką. Ministras pirmininkas prašo per ingresą, katedroje, prabilti į gudus jų kalba, o po ingresso, jį sveikinant, pirmąjį žodį duoti Tarybai ir ministrų kabineto atstovui. Su laiško turiniu vyskupas supažindino prel. Hanusowiczų (sulenkėjusį Januševičių), vadinamą Anusu. Šis pareiškė, kad kapitula visais balsais nutarusi gudų kalbos per ingresą nevartoti.

— Jūs esate šeimininkai. Jūsų sprendimo nekeisiu, — pasakė vyskupas. — Bet., — jis prašė visus taikinti, kad nebūtų nemalonumų.

Dėl Tarybos Anusas tiek pasakė: jei ši labai spirsis, gal būsią galima jai užleisti pirmąją vietą. Matulaitis apsidžiaugė ir prašė tai padaryti.

Iš Aušros Vartų tie patys atstovai lydėjo vyskupą toliau ligi katedros. Buvo 11 valanda. Tarpduryje pasitiko prel. Michalkevičius, grįžęs iš tremties, bet neperėmęs valdyt vyskupijos. Padavė vyskupui pabučiuot katedros patrono relikvijas, įdavė krapylą pašlakstyti žmones ir tada, pasveikinęs ganytoją trumpu žodžiu, užgiedojo "Te Deum". Vyskupas apsirengė liturginiais rūbais ir atsistojo po baldakimu, kurį laikė šešetas augalotų klierikų, kuriuos seminarijos vadovybė parinko iš lietuvių.

Katedros varpinė tylėjo, nes vokiečiai buvo konfiskavę jos varpus. Prabilo kitų bažnyčių varpai. Procesija pajudėjo katedros vidun, kuri buvo pilnutėlė žmonių; jų buvo pilna ir aikštėje. Ties šv. Kazimiero koplyčia procesija sustojo ir vyskupas užsuko pasimelsti prie Švenčiausiojo ir tautos patrono. Po to procesija slinko toliau ligi presbiterijos.

Čia buvo pilna dvasininkų, daugiausia iš Merkinės dekanato, visa kapitula, garbės kanauninkai, tarp jų Žemaičių vyskupijos atstovas kan. K. Šaulys, ir du Mažosios Lietuvos atstovai — Aukštuolaitis ir Simonaitis. Nebuvo tik Lietuvos Tarybos ir ministrų kabineto, nes kapitula jiems neskyrė ati-

tinkamos vietos; už tai čia sėdėjo lenkų slaptosios Tarybos nariai. Atskiroj kėdėj presbiterijoje buvo Rygos vyskupas nominatas grafas O'Rourke.

Matulaitis atsiskyrė iš procesijos ir ramiu žingsniu įkopė į vyskupo sostą. Prie jo dabar ėjo iš eilės kapitulos nariai atiduoti pagarbos ir išreikšti savo ištikimybės. Prel. Anusas turėjo skaityti popiežiaus bulą, bet ji nebuvo gauta iš Romos. Vietoj jos, perskaitė Ap. Sosto vizitatoriaus Achilles Ratti raštą lotynų, lenkų ir lietuvių kalbomis. Buvo paruoštas vertimas ir į gudų kalbą, bet jo neskaitė.

Atėjo eilė tarti žodį ganytojui. Pakilęs iš sosto, jis ėjo į sakyklą, o jį lydėjo arkidiakonas, du garbės kanauninkai ir ceremonijų vadovas. Pastarasis perskaitė evangeliją lenkiškai ir vyskupas pasveikino tikinčiuosius lenkiškai. Minia triukšmingai atsakė "per amžius". Vyskupo žodį keletą kartų pertraukė lenkiškas "tegyvuoja mūsų vyskupas". Tuos šūksnius iš sakyklos rankos pakėlimu dirigavo palydovas, stovįs už vyskupo, garbės kan. Maciejewiczius, žinomas endekas. Baigęs lenkišką žodį, Matulaitis laukė, kad ceremonijų vadovas skaitys evangeliją lietuviškai, bet šis pasakė — tokio papročio nesą. Ganytojas vėl pasveikino žmones ir šie garsiai jam atsakė "per amžius" lietuviškai. Po to jis prabilo šia kalba.

Abi kalbos buvo to paties turinio ir truko tiek pat laiko. Pirmiausia prisistatė vyskupijos ganytoju, skirtu šv. Tėvo. Prašė laikyti jį Kristaus tarnu, kuriam pavesta mokyti tiesos ir dorovės.

— Rūpinsiuos būti tėvu ir bičiuliu... Būsiu bičiulis mažiems vaikeliams... Būsiu bičiulis neturtėliams ir nelaimingiesiems. Guosiu pavargėlius, raginsiu turtingus, kad dalintųsi su jais. Neatstumsiu nuo savęs nė vieno... Rūpinsiuos, kad viešpatautų meilė, kad nebūtų barnių, neapykantų, nuoskaudų. Noriu būti atlaidus piktiems, parama silpniems, užuovėja geriems... Pasitikėkite manim! Atidarykite man savo širdis (AJM, 203).

"Vyskupui pradėjus kalbėti lietuviškai, — rašo "Laisvoji Lietuva" (1918, N 6), — kai kurie lenkai pakilę norėjo išeiti. Bet prie durų sulaikė juos žmonės: 'Jei vyskupas kalba lietuviškai, tai tur būt reikalinga'

Ingresas užtruko pusantros valandos ir po to prasidėjo mišios.

PRIĖMIMAS VYSKUPO RŪMUOSE

Po mišių Matulaitis buvo palydėtas į savo rūmus. Čia jį su duona ir druska vėl pasitiko prel. Michalkevičius. Vyskupas buvo dar nevalgęs, tad nuėjo į atskirą kambarį užkąsti. Čia prisistatė kan. J. Kukta ir prašė atsakymo į Voldemaro laišką. Vyskupas priminė Hanusowicziaus pritarimą, ir Kukta pasiuntė vežėją, kad atgabentų Tarybos atstovus. Vyskupui tebevalgant, atėjo kan. Lubėnas ir pranešė, kad pirmieji vyskupą sveikins lenkų delegatai, nes jų dauguma. Matulaitis sunerimo.

— Čia jau civilinio mandagumo aktai, — tarė.

— Bažnyčioje pirma kalbėjau lenkiškai, o paskui lietuviškai, kadangi lenkų dauguma. O čia Taryba vis dėlto yra valdžia, ją sveikino net Šv. Tėvas, su ja derybas vedė net nuncijus Pacelli Muenchene, jai pavedė vokiečiai savo valdžios dalį, ji atstovauja ir šalies žymiai daliai. Taigi šio civilinio mandagumo akte priderėtų jiems pirma vieta (Dnrš, 1918. XII.8).

Tuos žodžius išgirdo kiti kapitulos nariai ir svetys vysk. nominatas O'Rourke. Jie pritarė Matulaičiui, spyrėsi tik vienas kan. Lubėnas.

Buvo jau antra valanda. Reikėjo pradėti priėmimą ir sveikinimus. Tarybos narių dar nebuvo. Palaukė pusę valandos — vis dar jų nebuvo. Pasirodo, vežėjas pranešė Tarybai, kad atvykęs jų vežti pas kan. Kuklą. Vykti pas kanauninką nebuvo prasmės, ir šie vežėjui liepė grįžti. Tai buvo nesusipratimas ir kan. Kuklos neapdairumas.

Sveikinimus pradėjo lenkai ir jų buvo didelė eilė. Lietuvių vardu sveikino 44 delegacijos, atstovaujančios Vilniaus lietuvių draugijas, spaudą, mokyklas, prieglaudas. Lenkai tik sveikino, o lietuviai teikė jam ir dovanas. "Sveikino vyskupą, rašo "Laisvoji Lietuva", ir kelių gudų draugijų atstovai. Gudų kalbėtojas ryškiai ir energingai jaudinančia širdimi pabrėžė daromas Vilniaus vyskupijoje gudų tautai skriaudas ir išreiškė tvirtą pasitikėjimą, kad naujasis vyskupas pašalins tas skriaudas ir užleis bažnyčioje priderančią vietą gudų kalbai. Vysku-

pas atsakinėjo lenkiškai ir lietuviškai. Gudams atsakė taip pat lenkiškai. Atsiprašė jų, kad nemokėdamas gudiškai kalba lenkiškai ir prižadėjo netrukus išmokti jų kalbą” (tp).

Kalbėjo nuoširdžiai, ragino tautų santykiuose laikytis krikščioniškos doros dėsnių, kurie neleidžia ko nors neapkęsti, niekinti ar skriausti. Iš savo pusės žadėjo visus lygiai mylėti. Nežiūrint to, viena ponia rado reikalinga priminti vyskupui, kad jis nebūtų lenkams patėvis.

— Nežinau, — rašo savo dienoraštyje po iškilnių, — kodėl man niekad neišrodė taip menki, niekingi tie tautiniai ginčai, neapykantos, užsispyrimai, kaip dabar. Rodos, turint kiek geros valios ir nuolaidumo, buvo galima visus sutaisyti Kristuje. Daug kaltės man išrodė čionai iš pusės kai kurių kunigų. Mat, patyriau, kad kapitula ir lenkai kunigai visiškai nepripažįsta Tarybos ir lietuvių valstybinės valdžios.

VIZITAS LIETUVOS TARYBAI

Kitą dieną Matulaitis padarė vizitą Lietuvos Tarybai ir Voldemaro kabineto nariams. Vakare jo laukė lenkų priėmimas, kaip vėliau paaiškėjo, su ruoštas slaptosios lenkų Tarybos. Pokylis buvo iškilmingas, lygiai kaip ir kalbos. Vienas dalyvių pakėlė tostą už Lietuvos-Lenkijos uniją ir pareiškė viltį, kad vyskupas padės ją įgyvendinti. Matulaitis visiems atsakė, o dėl unijos negalįs ir nenorįs

kalbėti — politinė sritis ne jam priklausanti. Jo pareiga tarnauti žmonėms, nešti taiką bei meilę. Apie dalyvių reakcijas užsimena kan. J. Kukta: "Vienas lenkas advokatas, dalyvavęs minėtame lenkų pokyly, paklaustas savo brolio Lietuvos dvarininko, kas iš visų dalyvių geriausiai kalbėjęs, atsakė, kad vyskupas, nors mes pasiruošę kalbėjome, o jis tik į mūsų kalbas atsakė" (AJM, 94).

Pirmasis vizitas Lietuvos Tarybai, aišku, buvo formalybė. Vyskupas norėjo artimesnio su ja sąlyčio. Pats nesijautė kaltas, kad taip įvyko ingresso dieną. Taryba atrodė įsiskaudinusi: atšaukė numatytą pokylį ir kapitulai parašė raštą dėl prasilenkimų ingrese.

Vyskupas pora dienų darė vizitus įvairioms Vilniaus įstaigoms ir svarbesniems asmenims. Tik ketvirtą dieną, gruodžio 12-tą, pasiuntinys atnešė kvietimą pietų, kuriuos ruošia Lietuvos Taryba. Nuėjęs, rado didelį priėmimą, kuriame be lietuvių dalyvavo gudai, žydai, norintieji būti lietuviais, bet nekalbantieji lietuviškai, be to, prūsai, reformatai, betikybinkai, socialistai. Priėmimas užtruko daugiau kaip 3 valandas. Iš lietuvių kalbėjo St. Šilingas, Myk. Biržiška, kun. VI. Mironas, kun. J. Tumas, Aug. Voldemaras. Žydų vardu žodį tarė dr. Rozenbaumas, Tarybos narys. Kalbėjo ir kiti. "Visi, pasak Tumo, laukė iš naujo ganytojo, kad padėtų išbristi iš vargų. Ir visi liko sustiprinti" (tp 133).

— Visi buvo jaukiai nusiteikę, — rašo M. Biržiška. — Aš iš anksto nebuvo manęs kalbėti. Mat,

kaip "kito lagerio" žmogus (socialdemokratas, Y) bijojau sudrumsti jaukią nuotaiką. Tačiau, sužavėtas vyskupo simpatišku bei humanišku, pasakiau ir sveikinimų bei linkėjimų kelis žodžius. Nors vysk. J. Matulevičius, atsakydamas į sveikinimus, manęs asmeniškai nepaminėjo, bet jis, bendrai kalbėdamas, davė atsakymą ir į mano kalbą. Tik tada aš pajutau, kad tarp vysk. J. Matulevičiaus ir manęs atsirado kažkas artimo (tp 147).

Ką gi jis kalbėjo ir kaip visi rado jo žodyje sau atsakymą? Tumas Vaižgantas tą kalbą taip atpasakoja:

— Esu lietuvis, tačiau lenkiškai pramokau, kalbu taisyklingai ir daug esu dirbęs tikroje Lenkijoje, teatmindamas žmones. Žmones tematysiu ir dabar. Kalbų skirtumas neskirstys man žmonių, kaip neskirs jų valstybių sienos ir tikėjimas. Vienas tėra Kristaus pamatas dorai — visuomenės tvirtybei. Neskirs nei netikyba, nes žinau, kad tikėti tegalima gera valia, neliepiant; ir su tokiais gyvenau ir gyvenasiu santarvėje. Neskirs nei partijų skirtumai, nes jas skiria ne "juodi" principai, kurie, patyrinėjus, stovi labai arti kits kito... Aš esu atstovas to, kuris laimina rimtį ir geros valios žmones, tai ir būsiu geros valios. Gi mano ištesėjimas bus ne mano vieno, tik kiek padėsite visi, rodydami taip pat gerą valią man, stovinčiam aukščiau visų partijų, krypsnių ir kitokių skirtumų... Gi aš melsiuos už visus, tame skaičiuje ir už žydus, bendradarbius, už Tarybą ir valdžią. Ieškosiu ir pasergėsiu bet kurią

gerą pradžią, geros valios reiškimą ir remsiu, kiek tik pajėgsiu. Gudiškai dar nemoku, bet gudus pažįstu..." (tp 133).

Šiuo tarybos priėmimu buvo išlyginta drumstis, pasireiškusi ingreso metu. Matulaitis džiaugėsi galėjęs šią rakštį išrauti. Jis rašo: "Taip Dievas padėjo man vėl sueiti su Lietuvos valstybe į dermę. Lietuviai, nusiminę dėl ingreso, paabejojo, koks aš būsiąs lietuvis, dabar nurimo" (Dnrš, 1918.XII.12).

Čia Tumas įterptų tokią savo pastabą: "Vyskupiją valdyti vyskupas Jurgis tad pradėjo 'lenkiškai', ne lietuviškai ir ne gudiškai, ko norėjo Lietuvos valdžia. Berods, ir per visą savo vyskupavimą neparodė ypatingo savo 'lietuviškumo'. Vis dėlto lietuviai kunigai (avinai) ir ganomieji (avelės) jautė Ganytoją esant savą žmogų, jautė tėvo širdį, ne šaltą biurokrato širdį" (AJM, 134).

NERIMAS ARTĖJANT BOLŠEVIKAMS

Prieš dvi savaites konsekruotas, Matulaitis ruošėsi pats konsekruoti naują vyskupą Eduardą Aleksandrą O'Rourke, airių kilmės, išaugusį etnografi-nėje Lietuvoje, išventintą kunigu Kaune ir čia kurį laiką buvusį kun. seminarijos dvasios tėvą. Rygos vyskupo konsekracija įvyko Vilniaus katedroje gruodžio 15-tą. Antruojų konsekratoriumi buvo Žemaičių vyskupas Pr. Karevičius.

Kitą dieną visi trys vyskupai aptarė keletą svarbių klausimų. Bolševikų armija artėjo prie Vilniaus.

Buvo aišku, kad jie sieks užimti Pabaltijo kraštus. Kokios taktikos teks laikytis, kaip suderinti kai kuriuos administracinius dalykus? Vyskupų konferencijos išdavomis Matulaitis skubėjo pasidalinti su Vilniaus kunigais. Dar tą patį vakarą sukvietė juos pas save ir davė nurodymų, kaip elgtis bolševikams atėjus: vengti politinių klausimų per pamokslus, nedaryti išsišokimų, skelbti pozityviai Kristaus mokslą.

Trečią dieną mieste jau buvo sąmyšis. Šalia Lietuvos Tarybos ir slaptos lenkų Tarybos, pasigarsino darbininkų (bolševikų) Taryba. Vokiečių kariuomenė pradėjo kriksti — kūrėsi *Soldatenratai*. Prasiėjo tylus lenktyniavimas, kas pirmieji gaus iš vokiečių ginklų ir perims miesto valdžią.

Vyskupas ruošėsi Kalėdų šventėms. Kūčių dieną lankė našlaitynus, prieglaudas — dalinosi paplotėliu. Kalėdų naktį atlaikė katedroj bernelių mišias ir pasakė pamokslą. Po Kalėdų užėjo iš Varšuvos atvykęs Step. Mickiewiczus, pasisakė esąs valdžios komisaras. Vizito tikslas vyskupui pasirodė keistas: pranešti, kad Varšuvos vyriausybė nusprendusi okupuoti Lietuvą ir leisti jai apsispręsti, ar norės dėtis su lenkais. Po poros dienų vyskupas gavo telegramą iš Berlyno. Dr. J. Purickis praneša, kad vokiečiai neatiduosią Vilniaus bolševikams nei lenkams. Telegramą perdavė Lietuvos Tarybai ir stebėjosi: vokiečiai, atrodė, jau traukiasi iš miesto.

Naujųjų Metų dieną, atlaikęs mišias ir pasakęs pamokslą, Matulaitis nustebo, kad vokiečių visai

nebematyti. Žvilgterėjo į Gedimino kalną: vietoj vokiečių plevėsavo lietuviškoji trispalvė. Pasirodo, anksti rytą jie dingo, nukabinę savo vėliavą. Lietuviai skubėjo iškelti savąją ir pastatė septynių vyrų sargybą.

Vakarop staiga pasirodė lenkų legionieriai ir ėmė švaistytis gatvėse. Šaudė, kažką baugino ar tik reiškė savo triumfą. Gyventojai lenkai ėmė buriuotis, kiti, jau pasipuošę baltais ereliais, reiškė savo džiaugsmą. Žydai, lyg ką nujausdami, dingo iš akių.

Legionieriai perėmė miesto valdžią, paskelbė karo stovį ir pirmiausia puolė bolševikų Tarybos židinį Varnų gatvėje. Apsupo jų namus ir pareikalavo pasiduoti. Šie užsibarikadavo gintis. Kautynėse buvo aukų, tik keletas bolševikų pasidavė gyvi. Po to prasidėjo žydų areštai ir kratos pas lietuvius bei gudus.

Lietuvos Tarybai ir vyriausybei nebuvo kitos išeities kaip pasitraukti į Kauną; liko tik vyriausybės įgaliotinis Mykolas Biržiška. Vyskupas jau pirmąją vakarą rašė dienoraštyje: "Mano nuomone, legionieriai negalės atlaikyti Vilniaus, tik be reikalo savo šaudymais, areštais suerzino priešingų partijų žmones". O dėl vokiečių rašo: "Stebėtina vokiečių politika: visus sukiršino, patys viską išvežė".

Po penketo dienų, Trijų Karalių išvakarėse, legionieriai dingo. Matulaitis vėl rašė: ... "Suerzino ir įpykino žydus, lietuvius, gudus, o labiausiai bolševikus. Gali tik užtraukti ant nekaltų žmonių bol-

ševikų pagiežą ir kerštą... Dar liūdniau, kad daug kunigų lenkų į tai buvo įsimaišę, galima sakyti, jie tuos legionus sudarė, pagimdė... Kad ne kunigai, tai dvarininkai čia nieko neišdarytų. Nėra blogesnio dalyko, kaip tas kunigų kišimasis į politiką. .. Jis (kunigas) negali būti partijos žmogus, o juo labiau negali konspiracijos darbo varyti. Dieve duok, kad išnyktų toji kunigų politikantų veislė iš mūsų mielos Bažnytelės”.

ŠVIESIEJI PRAGIEDRULIAI

Pirmasis mėnuo buvo pilnas staigmenų ir nuovargio. Savimi ir savo padėtimi vyskupas negalėjo rūpintis. Gera, kad pradžioj buvo atvykę iš Marijampolės marijonai — Kaz. Rėklaitis ir V. Dvarnauskas, padėjo bent įsikurti. Buvo ir Vargdienių seselių vyresnioji — kai ką sutaisė, pasiuvo, sutvarkė. "Vietinė lenkų visuomenė regimai niekuo nenorėjo prisidėti" (Dnrš, 1919.I.5). Didžioji pagalba buvo kan. Juozapas Kukta, Visų Šventųjų parapijos klebonas. "Davė man ir namui reikalingų įrengimų ir ūkio daiktų, ir kas reikėjo supirko, kas reik patarė. Parodė tikrai brolišką širdį" (tp).

Kalėdoms nelaukta atvyko kun. dr. J. Vaitkevičius, baigęs Varšuvos kun. seminariją, 1911-1912 metais atlikęs marijonų naujokyną Friburge, ten įsigijęs doktoratą. Karo metu profesoriavo Włocławko kun. seminarijoje ir dabar panorą grįžti pas

Lietuvos marijonus. Apsistojo pas vyskupą ir pradėjo neoficialiai jam sekretoriauti.

Vyskupui reikėjo tarno, bet kur gauti patikimą ir tinkamą Vilniaus sąlygose? Ir štai užaina pas jį lietuvių didžiosios prieglaudos berniukų skyriaus vedėjas Andrius Meciūnas. Kalba vyskupui apie savo gimtosios Rodūnės parapijos lietuviškuosius reikalus. O Matulaitis prisimena, kad jam reikia žmogaus, mokančio vietines kalbas ir žinančio vietos papročius. "Sako, girdėjęs iš marijampoliečių, kad aš norįs stoti į marijonų kongregaciją, tai, girdi, kaip tik dabar būsianti proga, — jeigu ne, tai ar aš galėsiąs bent neilgam pas jį pasilikti. Sutikau ir greit persikrausčiau į vyskupo butą", — rašo Meciūnas (AJM, 139). Guvus jaunuolis pasidarė kukliu vyskupo įnamiu, visur pasiunčiamu, patarnaujančiu mišioms ir prie stalo, lydinčiu vyskupą pamaldų į katedrą, reikalų į kuriją, pasi-vaikščioti popiečiais į Gedimino kalną ar bernardinų sodą, pasitinkančiu ir išleidžiančiu vyskupo lankytojus.

Vyskupo durys nuolat buvo varstomos įdomių. Iš jų labiausiai nelauktas ir kartu visad laukiamas buvo kun. J. Tumas. "Vyskupas Jurgis, rašo jis, buvo lengvai prieinamas, nes visados buvo namie ir ypatingos etiketos nesilaikė. Kas tik panorėjo, beldėsi į duris ir tarnas tave veda ne į oficialų salioną, bet į privatųjį jo kabinetą be jokių papuošalų. Ir maišės ne oficialusis sekretorius... Man

tekdamo dažnokai sudrumsti ganytojo ramybę kuriais nors naujais audringais sumanymais ir ekscentriškais įvertinimais bėgamųjų dalykų. Ganytojas buvo visados kantrus ir maloningas, bet ir tiesos žodį atvirai pasakydavo. Atmenu du jo įspėjimus:”

Vienas, kad nenešiojo sutanos. Už tai Vilniaus davatkos prieš jį burnojo. "Tai buvo nepaprastai šlykštu, bet ir nepaprastai paprasta Vilniuje, kur viešpatavo fanatizmo sugadintoji kultūra. Pagaliau davatkos sudarė ypatingą delegaciją pas vyskupą, kad jis uždraustų man trumpais vilkėti... Nežinau, kodėl vyskupas Jurgis garsiai juokėsi, bet ir pritarė. .. Aš nieko neturiu prieš ilgą surdutą ir juodą krūtinę; pats pusę amžiaus taip išvaikščiojau, o dabar šiose aplinkybėse tenka kitaip. Ganytojo reikalavimas nesunku buvo patenkinti; aš sutaną mėgsčiau.”

Antras įspėjimas, rašo Tumas, buvęs dėl politikos. Bent du sykius vyskupas nurodęs tikrąjį jo pašaukimą — "dailiąją literatūrą, o ne publicistiką, ne dienos feljetoną ir ne politiką. Ji man nesisekanti, tai lai ją kiti dirba... Mano 'politiką' vyskupas Jurgis čia laikė mano nesuvaldomą individualybę, kuria aš bridau per gyvenimą visiems įkyrėdamas: politikams ir nepolitikams, kunigams ir nekunigams. Dažnai turėdavau visus prieš save, eidamas savu baudu ir neatsargiai vartodamas papeikimo ir pašaipos žodžius net broliams kunigams. Jie skundėsi vyskupui... Viena iš Vilniaus teisšivežiau

— politikos ir partijų nepakentimą šiaip jau ir kunigijoje ypačiai” (AJM, 134-135). Šiuo atžvilgiu vyskupo Jurgio ir kun. Tumo pažiūros, atrodo, labai sutapo.

VIENUOLIS ŽAVISI VIENUOLIU

Kitas nelauktas interesantas, pradėjęs dažniau užėiti, buvo vokiečių karo kapelionas jėzuitas Friedrichas Muckermannas, rašytojas ir pamokslininkas, tada 35 metų amžiaus. Jis rašo:

— Be tų reikalų, kurie lietė tiesiogines mano pareigas, tarp mūsų užsimezgė dar draugiškumo ryšiai. Šis vyskupas buvo vienuolis ir dėl tokio savo ypatingo pašaukimo pasidarė man lyg giminė, nes ir aš esu Jėzaus Draugijos sūnus. Tą jo kaip vienuolio charakterį ir šiandien prisimenu. Iš pat pradžių pastebėjau, kad šis paprastas kunigas ir vyskupo soste būdamas nori gyventi lygiai taip, kaip jis pirmiau gyveno vienuolyne. Žmoguje tuoj galima pastebėti, ar jo religingumas tikras, ar ne. Greitai paaiškėjo, ar jis yra asketas. Apie vyskupą tokios nuomonės aš buvau nuo pat pirmosios pažinimo valandos. Tikroji dorybė visuomet yra maloni, ir aš turėjau jį mylėti ir gerbti.

— Kiek daug jis man pasakojo apie savąją kongregaciją. . . Mes palygindavome paskirų vienuolijų regulas, kas dažnai pasitaiko tarp žmonių, priklausančių skirtingoms vienuolijoms.. . Aš turiu pažymėti, kad mūsų pasikalbėjimai niekuomet ne-

liesdavo kokių mažmožių. .. Su tokiu žmogumi, kuris visiškai ir taip giliai yra persiėmęs tikėjimo dvasia, paprastai, kad ir sunkiausiais laikais, galima kalbėti apie pačius opiausius reikalus.

— Tuo laiku Vilniuje tautiniai klausimai vaidino labai didelę rolę. Retas kuris, ten gyvenantis, neišvengdavo ginčų ar nesutikimų. Su vyskupu Matulevičium apie viską buvo galima atvirai kalbėti, nes jis į viską žiūrėjo labai ramiai. Jis ieškojo sielų. Jis pažino ypatingą kunigo uždavinį. Jis jau gyveno toje šalyje, kur skamba šventųjų bendravimo tonas. Ten susirinkę žmonės iš įvairių tautų, tačiau bendrai garbina Viešpatį...

— Viena dieną patyriau, kad vyskupas mokosi baltgudžių kalbos. Jis tai darė, norėdamas geriau padėti toms sieloms. Jam skaudu buvo, kad daugelis šio reikalo visai neatjaučia...

— Reikia paminėti, kaip maloniai veikdavo vyskupo Matulevičiaus asmenybė tiek mane, tiek kitus vokiečius, tuo laiku gyvenusius Vilniuje. Jau karo toks lėmimas, kad žmones vienus nuo kitų atskiria. Kas tada netrokšta ramybės ir galutinės taikos. Kaip tada skaudu, kad taip sunku sutaikyti tautas.

— Vyskupo Matulevičiaus širdyje viešpatavo taika Dievo, kurio saulė šviečia visiems žmonėms... Tai buvo tikėjimo kvėpavimas, meilės dvasios aplink jį dvelkimas. Tokį mes jį matėme, taip mes jį gerbėme. Susitikimas su vyskupu Matulevičium priklauso prie gražiausių mano gyvenimo valandėlių,

kokias turėjau Aušros Vartų mieste” (AJM, 294-295).

Pažintis su Muckermannu pažadino naujus ganytojo Jurgio užmojus. Jam reikėjo jėzuitų Vilniuje, kaip kitados jų reikėjo vysk. V. Protosevičiui. Kalbino Muckermanną atitrūkti nuo pabirusios vokiečių kariuomenės ir, pasilikus čia, apaštalauti tarp vietinių. Turėjo jis Petro Skargos iškalbą, buvo pramokęs lenkiškai, galėjo išmokti ir kitų kalbų. .. O Muckermannui, kaip ir Matulaičiui, ypačingai rūpėjo darbininkija.

KOVOJE PAJUTĘS JĖGA

Trijų Karalių dieną vyskupas atsikėlė 5 valandą, kaip paprastai. Žiūri pro langą — gatvė silpnai apšviesta. Moterėlės skuba į ankstyvąsias mišias. Viduriu gatvės žygiuoja būrys, paskui antras raudonarmiečių. Kiti rogėm veža amuniciją.

Vyskupas nueina į koplyčią melstis ir užtrunka.

— Bus taip, kaip Dievas duos, — sakė tiems, kurie išvakarėse ragino pasitraukti iš miesto. — Mirtis visur gali užklupti, o į dangų iš visur tas pats kelias.

Grįžta, žvilgteri vėl pro langą. Dar tebeeina kareiviai, suvargę, skurdžiai aprenkti. Juos stebi būrelis vargingųjų miestiečių. Žydų mergaitės mojuoja — sveikina. Ponijos nei ženkle.

DARBININKŲ VALDŽIA

Buvo sunku susigaudyti, kas vyksta mieste. Bet pamažu žinios rinkosi ir kūrė naujos valdžios vaizdą. Ji, pasirodo, sudaryta dar prieš užimant Vilnių — tą pačią dieną, kai vyskupas darė ingresą. Vadinosi ji "Laikinoji Lietuvos revoliucinė darbininkų ir valstiečių vyriausybė". Jos viršūnę sudarė trys sūduviai — V. Mickevičius-Kapsukas, jo padėjėjas gyd. St. Matulaitis, vidaus reikalams Zig. Aleksa - Angarietis ir reikalų vedėjas aukštaitis Vl. Požėla. Buvę varpininkai, slydę į socialdemokratų, jie gana anksti persisvėrė į bolševikus. Užsilikę Rusijoje, talkino Leninui 1917 m. revoliucijoje. Atsirado Vilniuje tik sausio 7-tą, kai raudonoji Pskovo divizija jau buvo užėmusi miestą. Čia jie sukomplektavo kitus vyriausybės narius iš socialdemokratų: C. Petruškevičių mitybai, V. Bielskų žemės ūkiui, Vac. Biržišką švietimui. Miesto valdžią perėmė Pr. Eidukevičius su taryba iš vieno bolševikų, daugiausia žydų. Jis taip pat buvo sūduvis, kybartiškis, susiuostęs su Trockiu ne vėliau, kaip Mickevičius su Sverdlovu ir Leninu.

Kun. J. Tumas pasakojo pažįstąs juos beveik visus asmeniškai, su kai kuriais dirbęs Petrapilyje ir Vilniuje. Pasirodo jau landžiojęs jų būstinėje Jurgio prospekte, netoli katedros. Kapsukas, girdi, nusavinęs sau Lietuvos Tarybos namus, esąs prieinamas, susidomėjęs naujuoju vyskupu. Tumas ketino jį "apšviesti".

— Aš Mickevičiui įrodžiau, kad Vilniaus ganytojas yra nemažesnis demokratas už tuos, kurie tuo vardu vadinasi. Jis kelioliką metų buvo darbininkų dvasios vadas ir darbininkiški jo nusistatymai yra aiškūs.

Nunešė jam ir Kauno socialinių kursų "Draugijos" sąsiuvinį, kur buvo atspausintos trys vyskupo paskaitos. Mickevičius "sakėsi tuojau tai pradėjęs skaityti" (AJM, 136).

Pas Mickevičių "interesantų ėjo voromis, bet jis juos priimdavo ir palydėdavo tuščiais žodžiais. Jis ir pats nenusimanė, kas jam bus veikti, ką galės ir ko negalės, nes tuo tarpu visą vykdomąją valdžią buvo pasisavinęs Revkomas, revoliucinis komitetas, iš vienu kariškių" (tp).

Vyskupas buvo visiškai izoliuotas. Ryšiai su plačiąja vyskupija nutrūko. Jo paties kol kas nelietė, bet kunigus užkliuvo jau trečią dieną, laidojant legionierių nužudytus bolševikus. Netrukus juos paskelbė "už įstatymo ribų", atseit — beteisius.

Tumas norėjo įregistruoti lietuvių rašytojų draugiją. Susirado kažkokį naujai sudarytą miesto valdžios štabą, kur sėdėjo "šiaučiškos išvaizdos žydėliai". Sužinoję, kad Tumas kunigas, draugijos ne-registravo. Rašytojas pyktelėjo ir išėjo. Dabar buvo aišku: gali susikalbėti su viršūnėmis, kurias pažįsti asmeniškai, o ne čia, kur sėdi tikra, reali valdžia.

PIRMIEJI VALDŽIOS PASIREIŠKIMAI

Rašytojų reikalas nebuvo taip svarbus, kaip našlaičių, senelių, bendrabutiečių-moksleivių. Šie alko daugiau nei visas miestas. Vokiečiai turėjo maisto sandėliuose ir pasitraukdami pardavinėjo už pusę kainos. Lietuviai supirko jo našlaitynams, bendrabučiams, prieglaudoms. Ir, va, raudonarmiečiai užtiko, pradėjo plėsti ir, žinoma, pirmiausia svaigintis. Tumas atbėgo pas vyskupą: ką daryti? Vyskupas galvojo, kad girtaujančių kareivių nesutvarkę, nauji valdovai turės daug bėdos; jiems patiems bus geriau, jei tą dalyką sutvarkys greičiau. Tumas užkepurės ir pas Mickevičių, o paskui į Revkomą. Kareiviai greit nustojo siautėti (tp).

Miesto štabas su "šiaučiškos išvaizdos žydeliais" įsakė sekvestruoti klebonijas ir ten apgyvendinti ateivius, atsiradusius su raudonąja armija. "Išimties nepadarė nė vyskupo rūmams. Ten prikimšo pilna žmonių, o į priėmimų salę, kuri šalia vyskupo gulimojo ir kabineto, įdėjo šešias neapsakomai triukšmingas ir įkyrias jaunas žydes. Padėjimas, sako Tumas, pasidarė ne tik nebepakenčiamas, bet ir nebeapatogus bet kam. Tuo reikalu buvau gavęs dvi *extra* audiencijas pas Vincą Kapsuką. Žydes iš saliono atsiėmė" (tp).

Nauja staigmena buvo bažnytinių turtų nusavinimo dekretas. Matulaitis rašo: "Tas dekretas labai man parūpo. Ką galėdamas skaičiau: ir Bažnyčios įstatymus, ir įvairius jų aiškinimus, ir dėstymus,

kurie Bažnyčios turtus ir nuosavybę liečia, kad nė kiek nenutolus nuo Bažnyčios minties ir dvasios. Tariausi su kapitulos nariais ir su tais, kurie jau Rusuose buvo komunistu revoliuciją pergyvenę”.

Pasikvietė advokatą T. Vrublevskį ir paprašė paruošti planą, kaip būtų galima apginti bažnyčias ir jų turtą. Advokatas paruošė įstatus, o vyskupas pakvietė žymesnius kunigus jų aptarti. Bažnyčių turtą, pagal įstatus, perima parapijiečių tarybos be kunigo; kitaip bolševikai nepripažinsią tarybų. To padaryti kanonai neleido be Romos žinios, ir vyskupas, pasitaręs su kunigais, atsisakė šiuos įstatus tvirtinti. Kunigams patarė privačiai vis dėlto sudaryti komitetus bent bažnyčioms ginti. "Pažiūrėsim, ką gyvenimas parodys" — pasakė. Laimei šis dekretas dar nebuvo vykdomas (Užr 170-71).

Naujas dekretas lietė religijos ir kapelionų šalinimą iš mokyklų. Mokyklų lietuviai turėjo mažiau nei lenkai. Pastariesiems iškilo problema, ar siekiant išlaikyti religiją nenukentės mokyklų lenkiškumas. Atsirado dvi pažiūrų grupės, kurios nesutarė, dėl to kreipėsi pas vyskupą. Buvo nelengvas uždavinys jas suderinti. Vyskupas pritarė tiems, kurie buvo pasiryžę ginti religiją besąlygiškai. Bet nenorėjo užgauti tų, kurie dėl lenkiškumo buvo linkę ramiai priimti valdžios patvarkymą. Vyskupas dėstė tokius principus bei taktiką. Tėvai turi teisę ir pareigą reikalauti savo vaikams religijos mokymo, o mokytojai remiasi tėvais, kurie to reikalauja. Reikia viską daryti, kad religija paliktų

mokyklose, bet jei varu išmes, ką darysi. Jei bolševikinė mokykla pasirodys griauianti vaikų tikėjimą, suprantama — tėvai negalės leisti vaikų į tokias mokyklas. Nusileidimas būtų pateisinamas nebent tada, jei būtų vilties, kad bolševikai ligi vasaros išeis ir nespės pakrikdyti vaikų. Jei bus reikalas, vyskupas žadėjo išleisti ganytojišką laišką su nurodymais, į kokias mokyklas pagal sąžinę tėvai gali leisti vaikus (tp 172-73).

Po šių pasitarimų vyskupas pasiuntė kun. Tumą pas švietimo komisarą Vac. Biržišką. Tumas užėjo pirmiausia pas jo brolių Mykolą ir sužinojo, kad dekretas sulaikytas — nenori, girdi, sukelti katalikų visuomenę prieš valdžią. Kol Vac. Biržiška buvo komisaru, šio dekreto iš tikrųjų nevykdė.

Dėl tų dalykų vyskupui buvo didelio rūpesčio. Jis, rašo, daug meldėsis, kad pavojai praeitų. "Tiek mūsų Bažnyčia kentėjo prie caro, dabar ir vėl naujos kančios, ir tai vardan sąžinės laisvės. Dieve, koks keistas šis pasaulis! .. Tie patys žmonės, kurie neseniai kovojo prieš cenzūrą, prieš spaudos laisvės varžymą, dabar neleidžia kitokių pažiūrų laikraščių... Tie žmonės, kurie taip karštai reikalavo susirinkimų ir susibūrimų laisvės, ir žodžio laisvės, dabar kitokių nuomonių žmogui neduoda nė lūpų praverti... Jie seniau reikalavo visiems lygių teisių, o dabar jas pripažįsta tik savo šalininkams. Iš tiesų, baisus daiktas tas politikavimas. Kaipgi dažnai čia taikomas laukinio nedorėlio doros dėsnis" (tp 174-75).

KRIKŠČIONIŲ DARBININKŲ PROVERŽA

Prašomas vyskupo, Vilniuje pasiliko Tėvas Muckermannas. Pramokęs lenkų kalbos, jis laikė pamaldas šv. Kazimiero bažnyčioje, kuri rusų laikais, jau nuo XIX a. pirmosios pusės, buvo atimta iš katalikų ir pavesta pravoslavams. Kitados ji priklausė jėzuitams, tad vyskupas davė vilčių Muckermannui, kad ateityje ši šventovė galės būti pavesta jų ordeniui.

Užsilikęs Vilniuje, jis ėmė garsėti savo pamokslais ir pasidarė labai mėgiamas. Traukė žmones ir pati bažnyčia, taip ilgai buvusi neprieinama dėl rusų užgrobimo. Šalia įprastinių pamaldų, jėzuitas, pasitaręs su vyskupu, pradėjo popiečiais sakyti religines konferencijas darbininkams. Šie rinkosi taip gausiai, kad kilo mintis juos sutelkti į organizuotą sambūrį. Vyskupas pritarė, o gal ir pats pasiūlė sambūriui duoti Krikščionių darbininkų sąjungos vardą. Sambūris greitai laiku turėjo 9.000 narių iš įvairių Vilniaus tautybių. Matulaitis paskyrė Muckermannui antrininką gudą kun. Petrovskį, gerą kalbėtoją ir socialinių klausimų žinovą.

Vilniuje, pasirodo, veikė kita darbininkų organizacija — endekiškai lenkiška ir jai vadovavo kun. Olszanskis. Šis ėmė skųstis, kad jėzuitas daro jam konkurenciją. Vyskupas pakvietė abu pas save ir patarė, kad Olszanskis nedraustų saviškiams lankytis į Muckermanno konferencijas, o pastarasis kad paragintų savuosius, kas nori, dėtis į Olszanskio organizaciją. Taip konfliktas išsisprendė.

Bolševikai pradžioj nesusigaudė, kas čia darosi. Paskui siuntė žydukes su plakatais prieš Muckermanną, bet darbininkai nekreipė į tai dėmesio. Susirūpino labiau, kai patyrė, kad jėzuitas steigia savo darbininkams kooperatyvą aprūpinti maistu ir kitais reikmenimis. Kooperatyvą beorganizuojant, kilo mintis leisti savo laikraštį. Bolševikai tuoj konfiskavo pirmąjį numerį ir Muckermannui įsakė ap-leisti Vilnių per 24 valandas.

Buvo sekmadienis ir darbininkai, kaip papras-tai, rinkosi į bažnyčią. Atėjo ir Muckermannas. Kai pasakė, kad turįs išvykti valdžios įsakymu, darbi-ninkai jo nebeišleido. Kiti rinkosi prie bažnyčios durų ir minia gausėjo. Milicininkai, kurių daugu-ma buvo žydai, bandė minią skirstyti ir paleido ke-letą šūvių į bažnyčios langus. Minia įsiuto, nugink-lavo milicininkus ir atidavė juos raudonarmiečiams. Bolševikai pabūgo, kad nebūtų pogromo prieš žy-dus, pašalino visus milicininkus iš gretimų gatvių ir jų vietoj pastatė raudonarmiečius.

Darbininkai siuntė delegatus valdžiai ir prašė palikti jėzuitą Vilniuje. Geležinkeliniai ir elektros stoties darbininkai pagrąsino streiku. Delegatai vy-ko ir pas vyskupą, kad ką nors darytų. Šis pasiuntė pas Kapsuką Emiliją Vileišienę, labai įtakingą lie-tuvių veikėją, bet ji grįžo nieko nelaimėjusi. Vys-kupas siuntė porą žmonių pas žydų rabiną, prašy-damas įspėti saviškius, kad neerzintų katalikų. Pa-galiau įdavė raštą kun. Tumui, kad nuneštų Kapsu-kui. Rašte dėstė, kad Muckermannas likęs Vilniuje

jo prašomas ir darbininkus pradėjęs organizuoti su jo žinia ir įgaliojimu. Žmonės nurimsią, jei bus atšauktas jo trėmimas. Kapsuko atsakymas buvo toks: Muckermanno negalima palikti Vilniuje, o dėl bažnyčios — ji būsianti tol apsupta, kol žmonės pasiduos.

Ir ji buvo apgulta kariuomenės 3 dienas. Darbininkai laikėsi bažnyčioje — nesiskirstė. Moterys, prasmukdamos nešė jiems maistą. Bolševikai prarado kantrybę: vasario 12-tą nukirpo elektros laidus, įsibrovė į vidų, ėmė šaudyti į lubas, išsklaidė žmones ir Muckermanną suėmė. Dalį darbininkų taip pat areštavo ir uždarė Lukiškio kalėjime. Bažnyčią užrakino ir pastatė sargybas. Darbininkų būstinę nusiaubė.

VYSKUPAS GINA DARBO LIAUDĮ

Vyskupas pasiuntė per Tumą naują raštą Kapsukui. Prašė grąžinti šv. Kazimiero bažnyčios raktus, nekliudyti žmonėms toliau melstis, paleisti Muckermanną ir suimtuosius darbininkus. Šį sykį Kapsukas atsakė vyskupui raštu: sutvarkysias prašomus dalykus, išskyrus Muckermanną. Jis jau esąs išvežtas į Minsko kalėjimą ir būsias teisiamas už šnipinėjimą.

Tada vyskupas sėdo rašyti ganytojišką laišką tikintiesiems. "Ganytojo priedermės verčia mane pastarųjų dienų atsitikimų proga tarti jums keletą širdingų žodžių... Jūs, darbo žmonės, turite teisę,

spiesdamiesi į draugijas, reikalauti ir siekti... tokių visuomenės gyvenimo sąlygų, kad galėtumėte gyventi tinkamą žmogui ir krikščioniui gyvenimą, ir turite teisę kviesti sau į pagalbą tokius žmones, kurie jums tinka, kuriais pasitikite. Jūs katalikai turite teisę reikalauti sąžinės laisvės, kad jūsų įsitikinimai, jūsų tikėjimas būtų gerbiami, kad nebūtų baurinamos ir iškoneveikiamos jūsų bažnyčios, turite teisę ir pareigą reikalauti, kad jūsų vaikai galėtų būti auklėjami katalikų tikybos dėsniais, kad tikyba nebūtų šalinama iš mokyklų. Turite teisę ir pareigą ginti savo Bažnyčią”.

Priminęs buvusias (caro) laikus, kada "uždarinėdavo ir atimdavo mūsų bažnyčias", iškėlęs katalikų drąsą jas ginant, vyskupas tikisi, kad katalikų liaudis drąsiai laikysis savo tikėjimo ir bus jam ištikima.

Antroje laiško dalyje primena, kad kovojant "dėl savo teisių ir įsitikinimų", nebūtų prasilenkta su Kristaus dvasia. Kristaus ginklai buvę dvasios galybė, auka, kančia ir meilė. "Žiūrėkite, kad nieks jūsų iš kantrybės neišvestų, nesiduokite provokuojami, žiūrėkit, kad kas jūsų nepastūmėtų prie neprideramų krikščioniui-katalikui veiksmų”.

Trečioje dalyje kreipiasi į tuos, "kurie nėra krikščionys (į žydus, Y) ir tuos, kurie yra priešingų mums įsitikinimų. Jūs pagerbkite mūsų tikiybinius įsitikinimus, mūsų šventyklą, palikite tikrą laisvę mūsų religijai ir mūsų Bažnyčiai, mūsų draugijoms, mūsų Katalikų Veikimui, darykite įtaką savo

tikėjimo draugams ir savo šalininkams, kad prisidėtų prie bendros ramybės ir taikos — visų piliečių sugyvenimo...” (AJM, 204-206).

Prieš skelbdamas šį laišką vyskupas tarėsi su kai kuriais kunigais ir priėmė jų pastabas. Raštas, pasirašytas vasario 16-tos data, buvo slapta atspaus-tas lietuvių ir lenkų kalbomis ir perduotas kuni-gams skaityti iš sakyklų. Tą patį sekmadienį vysku-pas pasiruošė pats kalbėti šiuo klausimu katedroje. Kunigai ir pasauliečiai jį atkalbinėjo. Bolševikai, girdi, jį už tai suimsią. O Matulaičiui rodėsi, "kur pavojus, ten netinka vyskupui kitais dangstytis, reik pačiam stoti" (Dnrš, 1919.II.16).

Žmonės lyg nujausdami tą sekmadienį užpildė ne tik katedrą, bet buvo pilna ir aplinkui — gal keliolika tūkstančių. Ir vyskupas kalbėjo: "Nors neminėdamas bolševikų, kalbėjau prieš juos stačiai, griežtai, drąsiai, išdėstydamas jų mokslo nedorybes ir suktybes" (tp).

Grižo iš katedros su jausmu, kad tai gali baigtis areštu. Sutvarkė svarbesnius reikalus ir parašė pa-skyrimus, kas valdys vyskupiją ir kas globos vie-nuoliją, jei jis atsidurtų kalėjime. Raštus-įgalioji-mus įdavė kun. J. Vaitkevičiui, kad laikytų saugio-je vietoje. Tai padaręs, rašo:

— Dabar, prasidėjus kovai, pajutau, kad lyg nauja jėga, nauja kokia galybė į mane įžengia, pa-jutau, kad vėl iš naujo imu gyventi. Apėmė mane neišsakomas noras ginti mieliausiąją Bažnyčią, ken-tėti dėl jos, jai visiškai pasišvęsti" (tp).

Darbininkai važinėjo į Minską, prašydami T. Muckermanną paleisti. Matulaitis rašė Minsko vyskupui Lozinskiui, kad globotų kalinį ir gavo žinių, kad esąs aprūpinamas bent maistu. Tik po dviejų savaitių, kovo 2, bolševikai paleido dalį suimtųjų darbininkų, kitus dar laikė ir tardė. Muckermannui pavyko išsilaisvinti kiek vėliau. Grįžęs į Vokietiją, savo raštais, kalbom ir pamokslais pradėjo dvasinio atgimimo sąjūdį ypač tarp kultūros žmonių, bet dėl nacių grąsinimo 1934 m. turėjo pasitraukti iš savo tėvynės.

BANDYMAS ĮVEIKTI LIETUVIUS

Bolševikai vykdė areštus nuo pat pradžių. Sausio mėnesį suėmė M. Biržišką ir A. Janulaitį — reikalavo, kad pasmerktų Lietuvos Tarybą. Neišreiklavę, paleido. Antroj suėmimų bangoj atsidūrė kalėjime adv. VI. Stašinskis, buvęs Tarybos ministrų kabineto narys. Trečioj bangoj buvo įkalinti Fel. Bortkevičienė ir L. Gira, o iš kunigų — J. Vailokaitis ir P. Dogelis kaip įkaitai už areštuotus Kaune komunistus. Vyskupas rūpinosi, kad kaliniai gautų maisto, o kunigai ir priemonių laikyti mišioms.

Areštai atrodė nesibaigs... Štai, vieną dieną užbėga pas vyskupą kun. seminarijos profesorius M. Reinys ir katedros vikaras Pr. Bieliauskas. Klausia, ką daryti, nes bolševikai jau ieško — laukti ar bėgti?

— Darykit kaip tinkami, aš jūsų vietoj nebėgčiau, — pasakė.

Kitą dieną abu buvo areštuoti.

Vyskupas susirūpino, ar nebus patekęs į nagus ir kun. Tumas — kelinta diena nepasirodo. Vieną rytą prieš mišias gauna jo kortelę — sergąs smegenų uždegimu, prašo aprūpinti sakramentais.

Po mišių Matulaitis išsiskubina pas ligonį. Šis graibstosi už galvos, matyt, labai plėšoma karščio. Vyskupas išklauso išpažinties ir ruošiasi duoti komunią. O ligonis lipa iš lovos ir suklumpa ant grindų: šitaip jis įpratęs komunią priimti. Atgal nebepajėgia įlipti — vyskupui tenka padėt.

— Man buvo labai jo gaila, — rašo vyskupas;

— tai gabus rašytojas, jo raštai nepaprastai vaizdingi. Jis pats... doras, geras kunigas, skaisčiai grynios sielos žmogus, idealistas, labai karštai mylįs savo tėvynę, visa širdim jai atsidavęs... Iš tikrųjų jis sirgo ne smegenų uždegimu, o dēmėtąja šiltine. Dieve, duok, kad pasveiktų (1919.II.18).

Gaila kenčiančio, dar labiau kraujuojančios tautos. Juk toji revoliucinė valdžia — savi tautiečiai, o štai smaugia kitų tautiečių pradėtą laisvės kovą. Jų rankose jau pusė Lietuvos — priartėjo ligi Kaucho. Maskva vasario 20-tą jau paskelbė "Lietuvos - Gudijos sovietinę respubliką". Vis ta Maskva, kuri tiek laiko buvo pavergusi, prievartavusi, žalojusi mūsų tautos dvasią. Dieve, kada gi tai baigsis!

ATAKOS PRIEŠ VYSKUPĄ

Vasario 15-tą vyskupą smarkiai puolė kai kurie kalbėtojai viename darbininkų mitinge. Darbininkai šaukė ir neleido kalbėti prieš vyskupą. Čia jie greičiausiai nieko nelaimės, galvojo vyskupas. "Ne tas kelias darbininkus paveikti ir mane įbauginti".

Netrukus pradėjo lankytis neaiškūs vyrai, aprūpinti "patikimų asmenų" rekomendacijomis. Siūlė vyskupui sprogdinti bolševikų susirinkimus, siunčiant kunigus persirengusius civiliai, kviestis jėzuitus ir slapta įkurdinti Vilniuje, išpirkti įkalintus kunigus. Vyskupas galvojo, kaip geriau elgtis su tokiais "pasiuntiniais" — išprašyti ar mandagiai priimti ir kalbėtis. Apsisprendė už pastarąjį būdą. "Tegul sveiki patiria dalykų stovį iš manęs paties, iš pirmosios versmės... Greičiau nurims" (III.3).

Bolševikams nebuvo pagrindo jį areštuoti. Provokuojamas nesidavė, bauginamas nepabūgo. Blogiausia, kad jo pusėje buvo miesto varguomenė. Ji tiesiog saugojo vyskupo žingsnius, einant į katedrą ar kuriją ir grįžtant. Gavėnioj jis pradėjo kančių pamokslus po mišparų katedroje. Žmonės rinkosi labai gausiai. Savo žvalgus siuntė ir bolševikai, gal vyskupas užkabins valdžią.

Pirmąjį pamokslą jis pradėjo Izaijo raudų žodžiais: "O jūs visi, kurie einate pro šalį, sustokite ir pažiūrėkite, ar yra kur tokia didi kančia, kaip mano". Kristaus kančia pati sunkiausia, nes kelia visos žmonijos negales ir nuodėmes. Kenčiam ir

mes visi kūnu ir dvasia, ypač šiais karo laikais. Kančia, tiesa, mus slegia, bet ir valo mūsų dvasią, mūsų sielas.

Atsikvėpė ir skambesniu tonu, gilesniu jausmu kalbėjo toliau:

— Ar mes nesam mylimiausi Dievo kūriniai? Dievo, kuris mums davė savo dieviškumo dalelę — nemirtingą sielą? Ar leisim jai pražūti, nedarydami atgailos, neapgailėdami savo kalčių — didindami ir taip didžią Kristaus kančią?

Žmonės klausėsi, lenkė galvas, o jis, grįžęs prie altoriaus, laimino juos monstrancija.

Kas sekmadienį rinkosi vis daugiau ir daugiau žmonių — reikėjo atverti duris į lauką, kad girdėtų neįtelpantieji. Vyskupo žodžiai veikė lyg balzamas — tokie paprasti, ramūs, nuoširdūs. Juose nieko nebuvo užsikabinti... Vyskupą atlydėdavo į katedrą tarnas Andrius Meciūnas.

Po antrojo gavėnios pamokslo kaupėsi kažkoks rūpestis ir vis gilėjo. Iš kilo palyginimas rusiškosios revoliucijos su prancūziškąja. Kaip anoji bangavo į Rytus, taip ši randa atgarsių Vakaruose. Kas gi toji Bela Kuno tarybinė Vengrijos respublika, jei gu ne sovietinės Rusijos "respublikų" kopija? Ji atsirado revoliuciniu keliu nepraėjus mėnesiui, kai Maskva paskelbė Lietuvos-Gudijos respubliką. Kas tie spartakai Vokietijoje, jei ne tie patys komunistai. Jie, ne vien karo nesėkmė, nusodino kaizerį Vilhelmą nuo sosto ir privertė bėgti į Olandiją. Veimaro respublika atrodė tik pereinamoji, kaip

Kerenskio tarpsnis Rusijoje. Kur tada atsidurs Lietuva ir jos Bažnyčia, jei rusiškieji bolševikai prislinks prie Vokietijos sienų ir tos dvi revoliucinės galybės suartės? Ryšiai su Roma greičiausiai nutruks, ir tada daryk ką daręs surištom rankom.

Vyskupas sėdo rašyti laišką apaštaliniam vizitatoriui į Varšuvą. Išdėstė padėtį ir prašė specialių įgaliojimų spręsti įvairius reikalus be Romos — tuo atveju, jei su pastarąja nutrūktų ryšys. Raštą įdavė pasiuntiniui ir kovo 19-tą, rašo, gavęs "labai plačius įgaliojimus sau ir kaimynams vyskupams".

Tą pačią dieną gavo ir valdžios įsakymą išsikraustyti iš savo rūmų per 3 dienas. Nutarė nesikraustyti, tegu išmeta jėga. Žinia pasiekė miestą, ir žmonės sujudo. Pradėjo būriais rinktis varguomenė ir darbininkai. Vyskupas susirūpino, kad nebūtų demonstracijų ir naujų areštų, dėl to pasiuntė pas V. Kapsuką ponią E. Vileišienę. Ketvirtą dieną, kovo 22, Kapsukas atšaukė įsakymą.

Sekančią naktį, antrą valandą, bolševikai patys bandė įsiveržti į vyskupo rūmus, bet sargas neįleido. Kovo 30-tą vėl įsakymas išsikraustyti, nes atvyksta iš Maskvos komisaras. Vyskupas laikė mišias savo koplyčioj ir išgirdo triukšmą ties namais. Komisaras jau buvo atvykęs. Žmonių būriai, įnirę, saugojo rūmus ir šūkavo prieš atvykėlį. Vyskupas išėjo raminti žmonių ir patarė geriau kreiptis į valdžią.

Komisaras, pajutęs tokias reakcijas, laikinai pasišalino, bet po pietų vėl grįžo. Minia bematant

vėl susirinko. Taip tęsėsi ligi balandžio 2 dienos. Komisaras vakarop pasiėmė savo automobilį iš kermo ir daugiau nebepasirodė. Kitą dieną bolševikai pagavo gatvėje vyskupo tarną Andrių Meciūną ir uždarė į kalėjimą. Pas Andrių buvo prisiglaudęs mokinys J. Jusionis, vėliau gydytojas, vienas iš streiko organizatorių prieš lietuvių bendrabučio bolševikinimą. Jis perėmė laikinai Andriaus pareigas. Vyskupas sužinojo, kad jis moka gudų kalbą, tad pradėjo su juo kalbėtis gudiškai ir "ši kalba jam gana gerai sekėsi" (AJM, 184).

VISŲ VYSKUPAS IR VISIEMS

Buvo žadėjęs viešai, kad išmoks gudų kalbą, tad pradėjo mokytis. Žinojo, kad tai paniekintųjų ir suniekintojų kalba. Rusams ji buvo tik jų kalbos dialektas, o lenkams — pravoslaviškoji, kaip lietuvių pagoniškoji. Kunigai neįsileido jos į bažnyčias: nebuvo pamokslų nei katekizacijos. Gudiškai negalėjo žmogus prasižioti nei per išpažintį.

Matulaitis visa tai žinojo. Žinojo ir pasekmes: gudų liaudis nemoka katekizmo, nežino kaip atlikti išpažintį.

POKALBIAI GUDŲ REIKALAIS

Vieno dalyko vyskupas nežinojo, kad kunigai gudai, uolūs ir sąmoningi, kelia sparnus apleisti savo liaudį. Štai, užėina pas jį vienas ir prašosi išleidžiamas į Minsko vyskupiją.

- Kodėl? — klausia vyskupas.
- Noriu dirbti su savo tautiečiais.
- O kodėl negali dirbti čia, savoį vyskupijoj?
- Neįmanoma!

Ir kunigas pasakoja: jei patarnauji žmonėms gudiškai, kiti kunigai tave pirštais bado ir persekioja. Kartą prie vysk. Roppo, kai jis lankęs parapijas, jam tekę, vyskupui liepiant, pasakyti keletą gudiškų pamokslų. Už tai dešimt metų jį lenkai persekioję. Būti gudu Vilniaus vyskupijoj laikoma nusikaltimu... Kas kita Minske — ten vysk. Lozinskis sako gudiškus pamokslus, ragina kunigus rūpintis gudų kalba ir kultūra.

— Gudų atgimimui ir aš nesipriešinsiu, dargi remsiu, — kalbėjo Matulaitis. — Bet man rūpi, kad tas darbas eitų katalikybės vaga, kad atbudusioj tautoj būtų gilesnis ir religinis gyvenimas.

Pokalbis vystėsi ir užtruko.

— Gerai, kad gudai atbunda, atgyja, kyla, bet jei kunigai ir katalikai nekreips to judėjimo į tikras vėžes, tai jis nukryps ir eis prieš Bažnyčią.

Kunigai neturį trauktis nuo savųjų. Jų pareiga kelti žmonių dvasią ir patiems nepamiršti dvasinių savo reikalų. Reikia moterų ir vyrų vienuolynų, kurie gudų tautai galėtų daug pasitarnauti. Žadėjo ypač šiame darbe jiems padėti. Kunigams dera rūpintis ir buvusiais unitais bei stačiatikiais, o prie jų priėti geriausia skelbiant Dievo žodį gudiškai (Užrašai, 210).

Kas buvo tas kunigas, Matulaitis nemini. Gal vienas iš būsimų pirmųjų gudų marjonų — Cikota ar Abrantavičius, kurie, Matulaičio parengti, sukūrė Drujoje gudų marjonų židinį.

Kiti gudai kunigai vis dar nebuvo tikri, ką vyskupas galvoja. Užeidami ar sutikti, jie teiravosi, ar gali vaikus mokyti katekizmo gudiškai.

— Aš nesuprantu, kaip galima kitaip, — atsakydavo vyskupas.

— O kaip su pamokslais, kur parapijos mišrios — lenkų ir gudų?

— Sakysit gudiškai gudams, lenkiškai lenkams, tik žiūrėkit, kad nebūtų riaušių.

Kovo 13-tą atvyko iš Drujos parapijos trys vyrai, paprasti žmonės. Jie turį koplyčią Idoltoje, pasirengę statyti kleboniją — norėtų kunigo ir atskiros parapijėlės. Kalbėjo vienas visų vardu laužyta lenkų kalba. Vyskupas paprašė kalbėti "po prostu"

— gudiškai.

— Žmonės kaip ne tie pasidarė, net jų veidai nušvito; pasidarė šnekūs, linksmi, drąsūs. Išsiklausinėjau apie jų vargus ir bėdas... Pasakiau, kad nesigėdytų savo kalbos, nes ji taip pat Dievo duota, kaip rusų, lenkų ir lietuvių... Žmonės džiaugdamiesi išėjo. Kiekvienam sava kalba mieliau ir gana. O man čia kunigai lenkininkai prisispyrę stengėsi įkalbėti, kad gudai puikiausiai suprantą lenkiškai, kad jie nieku būdu nenorį, kad į juos kalbėtų gudiškai (tp 212).

KAIP GI SU KUNIGŲ AUKLĖJIMU?

Jau buvo aplankęs mieste keletą seselių vienuolynų ir jų vedamų mokyklų. Priėmimai visada būdavo labai patriotiški ir nieko religiško. Viršininės, pasirodo, iš Lenkijos, žiūri į vietines seseles iš aukšto, vadina jas "prakeiktomis litvinkomis".

Vyskupui kilo klausimas, kas gi seseles nuteikia tokia nesveika dvasia? Ir štai užaina lenkas inteligentas, vienos seselės tėvas. Pasakoja ir skundžiasi, kad seseris velia į visokias patriotines veiklas jų kapelionas, kuris kartu yra ir seminarijos dvasios tėvas. Jis, be kitko, atkalbinėjęs jo dukrą, kad neitų išpažinties pas lietuvių kunigą. Vyskupas pasižymi dienoraštyje: "Ne visiems ir lenkams patinka kunigų tautinis veikimas. Ir pasauliečiai norėtų turėti kunigus katalikus".

Kitą sykį užaina lenkas kunigas M ir kalba panašiai. Dėl nesveiko tautiškumo esanti kalta kunigų seminarija. Jos vadovai, ypač inspektorius, esą mato pavojų katalikybei iš tautinio lietuvių, o dabar ir gudų susipratimo. "Klierikai tai jaučia, ima slapstytis su savo tautybe, būdas genda, o paskui iš tokių išeina didžiausi tautininkai. Reikėtų visoms tautybėms duoti laisvę, visas lygiai gerbti ir globooti". O dėl kalbos, tai visi turėtų išmokti lietuviškai ir gudiškai.

— Aš to nereikalaučiau, atsiliepė vyskupas. — Man būtų daug svarbiau, kad kunigas, išeidamas iš seminarijos, išsineštų tikrai kataliko apaštalo dva-

sią, kad būtų pasiryžęs be skirtumo visus ganomuosius globoti ir visiems tarnauti. Tada jis išmoks, kur reikės, ir kalbos. Kas iš to, kad kai kurie kunigai moka kelias kalbas, kad jas suvartoja tik savo politiniams tikslams, savo politinei partijai, o ne žmonių labai ir išganymui (tp 199).

Matulaitis pradėjo užeidinėti į kunigų seminariją. "Vasario 24 d. lankiau iš ryto pirmąsias dvi pamokas: Šv. Rašto (Uszyllos, Y) ir moralinės teologijos (Cichonskio, Y). Pasirodo, kad profesoriai visą ką ir dėsto ir klausinėja vien lenkiškai. Tačiau vadovėlius, mačiau, lotynų kalba spausdintus vartoja" (tp 204). "Kovo 8 d. lankiau seminarijos pamokas. Pastebėjau, kad kai kurie profesoriai ne laiku ateina, vėlinasi, arba anksčiau išeina, nebaigę pamokos, o kiti ir visai apleidžia pamokas" (tp). "Kovo mėn. 10-22 kiek atitrukdamas vis lankiau seminarijos pamokas. Pastebėjau, kad kai kurie profesoriai ateina dėstyti nesiruošę. Bažnytinę teisę dėstydamas profesorius (Lubėnas, Y) tik patį kodekso tekstą lenkiškai atpasakoja... Bažnytinės istorijos profesoriaus (Zig. Lewickio, Y) labai sunki ir nuobodi iškalba..., bet klierikus išklausinėti mačiau jį gerai mokant" (tp 204-05).

Vyskupo lankymasis padėjo be žodžio susitvarkyti profesoriams — laiku ateiti į pamokas, jų neapleidinėti ir geriau pasiruošti. Dviejų profesorių visai nebuvo. Vienas, žinomas tautinis veikėjas, pabėgo su legionieriais į Varšuvą ir jo dalykai nebuvo dėstomi. "Pasikalbėjęs su Tėvu J. Vaitkevičium,

kun. prof. Kraujeliu ir rektorium, nusprendžiau, kad kol kas fiziką ir geometriją dėstys Tėvas Vaitkevičius, o algebrą ir kosmografiją kun. Kraujelis". Kitas, kun. M. Reinys, buvo bolševikų areštuotas ir išvežtas. Jo dėstyta filosofiją vyskupas padalino kun. Petruui Kraujeliui ir kun. Leonui Puciatai. Kai Reinys vis dar buvo kalinamas, vyskupas paskyrė jo dalykus dėstyti gudą kun. J. Rešecą. "Lietuvių kalbą pavedžiau tuo tarpu dėstyti kun. Skruodžiui... Taip, Dievui padedant, sutvarkiau seminarijos pamokas" (tp 206).

"Didžiausias dabar mano rūpestis, tai iš lengvo tikrai pastatyti seminariją, ypač padaryti ją kata-likiską, iššlavus visokius tautinių šovinizmų raugus. Didžiausias mano troškimas, kad klierikai, baigdami seminariją, išsineštų apaštalo - kunigo širdį ir dvasią, kad norėtų lygiai visų tautų žmonėms tarnauti, kaip šv. Paulius" (tp).

Kovo 25-tą vyskupas susitiko su klierikais atskirai. Šie skundėsi, kad jiems draudžiama savo tarpe kalbėtis gudiškai ir lietuviškai, įstojant verčiami užsirašyti lenkais, kartais sauvališkai lenkinamos jų pavardės. Vyskupas klierikams trumpai tepasakė:

— Aš nė vieno dėl tautybės ar kalbos neskriausiu (tp 201).

Paprašė vadovybę siųsti jam paskutinio kurso klierikus po vieną patarnauti mišioms kas rytą. Kai kurie iš jų buvo taip įbauginti ar paveikti, kad nedrįso vyskupui prisipažinti nesą lenkai. Toks pasi-

rodė esąs ir žemaitis iš Plungės Eidimtas, šiaip jau gražiai kalbąs lietuviškai (tp 203).

Kai kurie, grįžę iš vyskupo, reiškė džiaugsmą, kad ganytojas kitaip žiūri į tautinę kilmę bei kalbą. Apie tai ėmė kalbėti visa seminarija. Lenkų reakcijos tuoj pasigirdo gandais, kuriuos paleido endekai. Esą, vyskupas ruošiasi pašalinti inspektorių Lubėną ir jo vieton paskirti Tėvą Vaitkevičių. Endekų komentarai buvo tokie: vyskupas ima griauti lenkų tvirtoves.

PASIAIŠKINIMAS SU LIETUVIAIS

Naujas švietimo komisaras Leszczinskis kovo 30-tą pradėjo vykdyti mokyklų dekretą. Pašalino religiją ir kapelionus, atleido kai kuriuos mokyklų direktorius, tarp jų ir lietuvių mokytojų seminarijos vadovą J. Kairiūkštį. Ruošėsi vykdyti ir antrąjį — Bažnyčios atskyrimo nuo valstybės dekretą. Lenkai ėmė karščiuotis — vyskupas turįs skelbti karą bolševikams, o Matulaitis neskubėjo. "Kai kurie lenkai kunigai ėmė skelbti, kad aš nenorįs jokio rašto prieš bolševikus leisti ar prabilti, esą dėl to, kad lietuviai mane prašė to nedaryti, bijodamiesi, kad manęs bolševikai neišvežtų" (tp 193-94).

Lietuviai kažkodėl visai nesirūpino vyskupo saugumu. Jų delegacija buvo užėjusi kitu reikalu. Girdi, lietuvių kariuomenė pradėsianti žygi į Vilnių ir Velykoms būsianti sostinėje. Kaip ją sutikti,

kokiom išskilmėm ir manifestacijom, ir kiek prie to galėtų prisidėti vyskupas?

Ramiai išklausęs, vyskupas tarė:

— Netraukite manęs į jokiais politines apeigas ir manifestacijas. Nepamirškite, jog aš čia Vilniuje visiems turiu tarnauti... Pirmiausia turiu žiūrėti Bažnyčios reikalų.

Delegatų veidai apsiniaukė. Vyskupas, tai pastebėjęs, tęsė:

— Manifestacijų tvarką nustatyti, man regis, reikėtų palikti tiems, kurie Vilnių paims. Kažin ar jiems iš viso rūpės manifestacijos. Gal teks skubintis pirmyn ar gintis. Geriau, kad lietuviai nemėgdžiotų kitų ir nekeltų didelio triukšmo, jei teks jiems Vilnius, o kad visi kibtų darban, kad organizuotųsi ir nuo bado žmones gelbėtų...

Atrodė, kad šių žodžių dar permaža. Vyskupas atsikvėpė ir toliau kalbėjo:

— Ne manifestacijos padarys Vilnių lietuvišką, o tik rimtas patvarus darbas, įvairių įstaigų kūrimas, ėmimas į savo rankas prekybos, pramonės ir kitų darbų... Pagaliau mūsų šalies, o ypač Vilniaus likimas dar neaiškus. Jį spręs Paryžiuje taikos konferencija. Tada tik, dalykams nusistovėjus, bus aišku kas daryti.

Vyskupas vėl grįžo prie to, nuo ko pradėjo:

— Dabar man, vyskupui, reikia būti atsargiam, kad be reikalo neišsišokus ir dalies savo ganomųjų neįžeidus, neužgavus. Aš negaliu gyventi einamąja valanda, turiu žiūrėti ateities. Kas būtų buvę, kad

būčiau paklausęs Tarybos ir būčiau daręs, ką mane vertė daryti? Būtų gal tekę, susidėjus savo daiktus, drauge su tarybininkais kraustytis iš Vilniaus Kaulinan, o gal ir Tilžėn... Kaip norėtumėte Tamstos, kad aš pasieltgčiau ir kokią tvarką man apeigų statytumėte, jei kartais lenkų legionieriai Vilnių pirmą paimtų? (tp 191-92).

Matulaitis kalbėjo labai nuoširdžiai, kaip tėvas, kad tautiečiai suprastų savo padėtį ir valdžios, kurios laukė, ir ypač vyskupo.

PASIŪLOS GELBĖTI VYSKUPĄ

Praėjo keletas dienų. Tarnas Andrius Meciūnas atvedė į kabinetą nepažįstamą poną, kuris prisistatė Dybowskiu, varšuvinės valdžios skirtu Vilniaus komendantu. Bolševikai, jo žiniomis, netrukus apleistą Vilnių ir jo pareiga tuo metu saugoti žmones ir žiūrėti tvarkos.

Vyskupas paklausė, ar jis kalbėjęs su lietuviais? Dybowski atsakė — nepavykę su jais susitarti. Kodėl jis čia atėjęs? Dėl vyskupo asmens saugumo, nes turįs žinių, kad bolševikai, pasitraukdami, jį suimsią ir išgabensią. Lenkai esą pasiryžę vyskupą gelbėti ir numatę jam saugią vietą.

Matulaitis padėkojo už rūpestį ir nukreipė kalbą į lietuvių, lenkų ir gudų santykius. "Aš jam nurodžiau Šveicariją, kaip ten žmonės gražiai sutarė gyvena, vieni kitus gerbia, vieni kitus sau lygiais laiko, visi išvien rūpinasi krašto gerove. Čia

gi žmonės nenori vieni kitų pripažinti, gudų kai kam negalima nė paminėti. Taip negalima gyventi, negalima prie nieko gero prieiti. Pagaliau pasakiau tam ponui: aš į jokias politikas čia iki šiol nesikišau ir toliau nemanau kištis. Vyskupas turi būti lygiai visų vyskupas ir visiems lygiai tarnauti...”

Ponas Dybowski, prieš atsisveikindamas, reiškė susirūpinimą, "kad vokiečiai gali Vilnių užgrobti; lietuvių neminėjo. Sakiau, mano nuomonė, nėra ko taip labai žiūrėti, kas Vilnių paims; jo likimas pareis nuo to, ką nuspręs taikos taryba Paryžiuje" (tp 193).

Turėdami savo "komendantą", lenkai pradėjo ruošti "pereinamajam" tarpsniui. Moterys stojo į "Patriotinę lygą" ir, matyt, išsiplepėjo. Bolševikai tuoj sukišo jas į kalėjimą. Areštavo ir 30 turtingųjų žydų. Kunigai lenkai bėginėjo pas vyskupą — siūlėsi jį gelbėti. Vienas atvyko net su arkliais vežti į Maišiogalą.

— O Tamsta ką manai daryti, ar bėgsi? — paklausė vyskupas. — Ne, — atsakė.

— Tai kodėl kalbini, kad aš bėgčiau?

— Ekscelencija kas kita, visai diocezijai reikalingas.

— Mano pavyzdys taip pat visai diocezijai reikalingas. Man pasišalinus ar pasislėpus, Dievas žino, kas galėtų mieste pasidaryti... Ne, aš nemanau niekur trauktis iš vietos. Vyskupui netinka toks darbas (tp 193-94).

Kitą dieną vėl bėginėjo tai vieni, tai kiti, įspėdami, kad bolševikai tikrai ateis jo suimti. Toji "gelbėjimo" akcija vyskupui atrodė kažką kita slepianti, ir jis geriau ruošėsi būti išvežtas. Surinko asmeniškų dienoraščių, vyskupijos bei vienuolijos svarbesnius raštus, be to, neseniai gautus vizitatoriaus įgaliojimus, padalino juos pundeliais ir perdavė geriems žmonėms, kad pasaugotų. Tai atlikęs, rašo, "atkalbėjau rožančių ir kuo ramiausiai užmigau" (tp 194).

GATVIŲ KOVOS VELYKŲ METU

Kitą rytą, balandžio 19, atsikėlęs anksti, vyskupas išgirdo gatve bėgant kareivius. Žvilgterėjo pro langą; bėga ristele didelis būrys žydų milicininkų. Bėga katedros link. Netrukus pasirodė keletas raitų legionierių. Palikę arklius skersgatvyje, grįžo pėsti, pasistatė kulkosvaidį ir ėmė šaudyti Jurgio prospekto kryptimi. Šūviai atsiliepė ir iš tenai. "Legionieriai užklupo daugelį bolševikų dar tebemiegant. .. Mačiau, kad pas juos nėra tvarkos, bet kad šitaip būtų davęsi užklumpami iš netyčių, nemaniau" (tp 195).

Pasirodo, tą naktį lenkų kavaleristai, nepastebėti, priartėjo Vilniaus ir puolė dviem kryptim — viena į stotį ir Gedimino kalną, antra — Žaliojo tilto link. Po pirmųjų apšišaudymų, greit viskas nutilo. Miestas atrodė užimtas, bolševikai pasitraukę.

Velykų rytą žmonės nedrąsiai rinkosi į katedrą. Vyskupas laikė prisikėlimo mišias, klierikų choras giedojo. Tik besibaigiant mišioms staiga prapliupo kulkosvaidžių, granatų ir artilerijos šūviai. Katedros langai pradėjo byrėti. Vargonai nutilo. Žmonės gulė ant grindų. Vyskupą skubiai nuvedė nuo altoriaus į zakristiją. Gerokai palaukus, šaudymasis ėmė tolti kažkur gilyn į miestą.

Pasirodo, bolševikai nebuvo dingę, tik pasitraukę į šiaurinę ir vakarinę miesto dalį. Atsikvošėję ir persiorganizavę, bandė grįžti į miesto centrą ir atsiimti pozicijas. Kavaleristai šį sykį atlaikė, bet buvo pavojus neatsispirti toliau. Pasiuntė keletą vagonų atgabenti pėstininkų, ir šių batalionas atsirado prieš naktį.

Prasidėjo gatvių kovos, į kurias įsivėlė vietos gyventojai — vieni lenkų pusėj, kiti bolševikų. Tik trečią dieną atvyko Vilniun gen. Rydz-Smigly su savo pėstininkais ir galutinai įveikė bolševikus. Šie pasitraukė Maišiogalos kryptimi ir išsivarė įkaitus lietuvius ir keliolika lenkų. Vyskupas išliko nepaliestas, tik jo rūmai buvo pažeisti kulku.

Lenkų visuomenė džiūgavo. Tuo tarpu lietuviai buvo priblokšti: laukė Velykoms saviškių, o štai atėjo Pilsudskio legionieriai. Buvo gandų, kad lietuviai buvę labai arti — matę Vilniaus bokštus. Tikrovės niekas nežinojo, o ji buvo tokia.

Lietuvių žygis į Vilnių buvo pradėtas dviem rinktinėm: viena iš Kauno kovo 31, antroji iš Alytaus balandžio 3. Abiejų tikslas buvo prasimušti

pro bolševikų mazgą ties Žasliais ir Daugais. Už to mazgo, žvalgybos žiniomis, buvusi "tuštuma" ir kelias į Vilnių laisvas. Bolševikų mazgas pasirodė kietas — kovos užtruko 4 dienas. Netoli buvo vokiečių demarkacijos linija. Maskva, pajutusi pavojų, kreipėsi į Berlyną: kaltino vokiečius, kad jų priedangoje lietuviai, peržengę demarkacijos liniją, puola jų karines pozicijas. Vokietijos vyriausybė paprašė Lietuvos vyriausybę savo dalinius atitraukti ir tai buvo padaryta balandžio 10 dieną (plg. K. Ališauskas, Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918-1920, 1972, 188-93).

Lenkai pasinaudojo šia padėtimi — pasiskubino anksčiau užimti Vilnių. Skubėjo dėl to, kad Paryžiaus taikos konferencijai galėtų pristatyti Vilnių kaip savo laimikį.

DELEGACIJOS IR VIZITAI PAS VYSKUPĄ

Gatvių kovose žuvo civilių gyventojų ir apie 60 legionierių. Vilniaus kapitula susirūpino pastaruosius laidoti iškilmingai. Kreipėsi pas vyskupą, kad jis toms laidotuvėms vadovautų. Vyskupui buvo aišku, kad tai bus tautinė manifestacija, dėl to vadovauti atsisakė — sutiko tik laikyti mišias katedroje. Antroji "dvasiška" delegacija kalbėjo apie iškilmingas "lenkų pergalės" pamaldas, numatytas balandžio 23. Vyskupas neatsisakė mišių, o pamokslą tegu sako kas kitas, tik kad būtų religinis — ne politinis.

Trečioji delegacija buvo kitokia. Du žydų rabinai, atėję labai nedrąsiai, skundėsi, kad legionieriai areštavę daug žydų, juos mušę ir kankinę, nusiaubę daug krautuvių. Prašė žydus užtarti ir, jei galima, gelbėti du jų veikėjus — Leo Joffę ir Samueli Nigerį. Išleidęs rabinus, vyskupas pasiuntė kan. J. Kuklą ir kun. J. Vaitkevičių į stotį, kur buvo laikomi žydų suimtieji, kad juos paguostų ir, kuo galės, padėtų.

Kitą dieną pasirodė jaunas kariškis, pasisakė esąs Switelskis, gen. Rydz-Smigly adjutantas. Perdavė viršininko sveikinimus ir klausė, kada vyskupas teiksisi priimti patį generolą. Vyskupas paliko jam pasirinkti patogų laiką ir priminė du žydų vardus — prašė juos paleisti. Adjutantas užsirašė pavardes.

Netrukus atėjo vizito ir pats generolas. Pirmiausia jis pranešė, kad minėti du žydai jau esą paleisti. Vyskupas apsidžiaugė ir padėkojo. Vizitas buvo trumpas, mandagiai oficialus.

Vakare atėjo rabinas Rubinšteinas ir dr. C. Šabadas. Vyskupas perdavė žinią, patirtą iš generolo. Pasirodo, tie du suimtieji ne tik nepaleisti, bet dar išgabenti į Lydos kalėjimą. Vyskupas savo dienoraštyje įrašė: "Rabinui ir Š. žadėjau, kur galėdamas ir kiek galėdamas, žydus ginsiu ir užtarsiu".

Po Rydz-Smigly vizito buvo užėjęs dar vienas ponas. Prisistatė esąs J. Osmolowskis, skirtas "Rytų žemių komisarui". Vyskupas suprato, kad tai Pilsudskio žmogus. Tapęs (1919.II.8) "valstybės vir-

šininku”, atseit — valdžios galva ir kariuomenės vadu, Pilsudskis siekė atkurti istorinę Lenkiją su Rytų žemėmis — Lietuva, Gudija ir Ukraina. Ne visi jam pritarė, bet jis savo darė ir, štai, jau turi "Rytų žemių komisarą". Vyskupas laukė, ką jis pasakys. O svetys dėstė pilsudskinį planą — "lygių su lygiais vienybę", atseit — "vienalytišką Lenkiją" su trim rytinėm provincijom. Išklausęs, vyskupas patarė tais klausimais kalbėtis su Lietuvos vyriausybe Kaune, o jei norėtų — su jos įgaliotiniu Vilniuje Myk. Biržiška.

SKAUSMAS GANYTOJO AKYSE

Buvo pirmoji diena be šūvių gatvėse. Matulaitis atrodė ramus, bet širdyje kažkas kaito... Ketvirtoji nauja valdžia, nepraėjus pusmečiui, antrasis kraujo praliejimas gatvėse. Žmonės pertempti, be maisto, be kuro — jo ganomieji, jo liaudis...

"Nuo to laiko, kai tapo vyskupu., jo akyse galėjai įskaityti skausmą" (AJM, 102). Skausmas tačiau nereiškė lūžį. "Pradėjus darbą, reikia užsi-spyrus varyti ligi galo, pasitikint Dievu. Kai nepa-vyks, tai bent bus ramu, kad ne iš mūsų kaltės" (Užr, 182).

PILSUDSKIO VIZITAS

Popietyje užaina Switelskis, gen. E. Rydz-Smigly adjutantas, ir praneša, kad rytdienos paradui at-

vyksta "valstybės viršininkas". Kviečia generolo vardu dalyvauti Pilsudskio pasitikime.

Vyskupas pasižiūri į jauną išdidų vyrą ir ramiai sako:

— Tai piliečių dalykas. Mes, vyskupai, sutinkame savo katalikus valdovus katedrose. Bet ponas Pilsudskis dar nėra Lietuvos valdovas.

Karininkas suprato ir, atsiprašęs, išėjo.

Vakarop kapitulos atstovai rinkosi į Aušros Vartus. Prel. Wolodzko pasipuošė iškilminga kapa ir laukė — žvilgčiojo į gatvę pro didįjį koplyčios langą. Žiūri, atlekia automobilis, lydimas kitų, ir ... nesustoja, pralekia. Net kepurės niekas nepakečia. Prelatas mosteli ranka ir grįžta su palyda zakristijon.

Kitą dieną, balandžio 23, Pilsudskis pasirodo katedroje. Jam paruošta iškilminga vieta presbiterijoje. Kapitula neša bučiuoti relikvijas, per mišias smilko kaip valstybės galvą. Po vyskupo mišių — pamokslas. "Toks pamokslas būtų geriau tikęs seime" — rašo Matulaitis dienoraštyje.

Po pamaldų "viršininkas" daro vizitą vyskupui. Atėjęs, atsiprašo, kad vakar nesustojęs Aušros Vartuose. Matyt, buvo pranešta, kad tai nepatiko kapitulai. Vyskupas nieko neatsako — ne jo gi buvo planas. Popietyje vyskupas revizituoja "viršininką" ir tuo viskas pasibaigia. Abu lietuviai, bet skirtingi pasauliai. Pilsudskis tik *gente lituanus* (gimimu lietuvis), mokąs ir kalbą, bet *natione polonus* (tauti-

niu apsisprendimu lenkas), su Bažnyčia neturįs ryšio — socialistas, pasimetęs su žmona.

Matulaitis buvo girdėjęs, kad Pilsudskis romantiškai įsimylėjęs Vilnių — čia mokėsi, ilgiau gyveno. Ar dėl to jis norėjo išlaisvinti miestą? Neatrodė. Jo legionieriai čia nesustojo — brovėsi gilyn į Lietuvą. Tą patį vakarą užėmė Lentvarį ir Trakus.

PLANAI UŽVALDYTI LIETUVĄ

Netrukus Pilsudskis paskelbė atsišaukimą į Didžiosios Lietuvos kunigaikštijos gyventojus. Kariuomenė einanti jų vaduoti. Civilinė laikinoji valdžia būsianti vykdoma J. Osmolovskio — to paties, kuris buvo užėjęs pas vyskupą. Valdžia taikysianti visiems gyventojams lygybės principą. Gyventojų atstovai galėsia spręsti vidaus, tautinius ir religinius reikalus.

Osmolowskis jau turėjo sąrašą apskričių viršininkų ir kitų valdininkų, kurie turėjo pakeisti lietuvius. Pilsudskio noras *konfederuoti* Lietuvą su Lenkija senuoju unijos (lygių su lygiais) principu praktiškai nesiskyrė nuo endekų reikalavimo besąlygiškai *aneksuoti* ir įjungti į "vienalytišką Lenkiją" pagal gegužės 3 konstituciją. Greit paaiškėjo, kad gyventojai rinks po vieną atstovą nuo 50.000, o kad rinkėjų niekas nepainiotų, pradėta areštuoti įtakingesni lietuviai.

Cenzūra dar neveikė, tad lietuvių spauda galėjo atsiliepti. Drąsiai rašė ypač "Nepriklausoma Lietu-

va", kurią pasveikęs ėmėsi redaguoti kun. J. Tumas. Vienas jo straipsnis kedeno vilniečio endeko kun. Maciejewicziaus kalbą Varšuvos seime ir sukėlė audrą. Maciejewiczius išgarbino liberališkąją Pilsudskio administraciją, kuri užimtuose kraštuose leidžianti laisvai išsireikšti gyventojams ir tokiomis sąlygomis niekas neprotestuos dėl tų žemių prijungimo prie Lenkijos.

Tumas klausė Maciejewiczių, "Kas gi priešinsis?", kai toji "liberališka" administracija suiminėja lietuvius inteligentus, tremia susipratusius valstiečius iš savo gimtinių, šalina ir suiminėja lietuvius kunigus, terorizuoja net lietuviškų laikraščių skaitytojus?

Išvanojo Maciejewiczių ne kaip lenką, o kaip kunigą, kuris vartoja negarbingą bei melagingą būdą ir žemina luomą, kuris turėtų atstovauti teisybę. Lenkų spauda puolė Tumą ir gynė savąjį endeką. Pastarasis tarėsi esąs įžeistas ir iškėlė Tumui bylą bažnytiniam Vilniaus teisme. Tumas pasiruošė dar kartą atskaityti pamokslą, bet kaltintojas teisme nepasirodė (plg. A. Merkelis, Juozas Tumas Vaižgantas, I tomas, 1955, 261-66).

PAS KALBININKĄ JABLONSKI

Vyskupas į tuos reikalus nebuvo veliamas. Lietuviai žinojo — buvo įprašyti, kad paliktų jį nušaliai. Tumas tik užeidavo, kaip ir anksčiau, painformuoti ganytoją, kas dedasi mieste ir kaip laiko-

si tautiečiai, ypač rašto žmonės. "Aš jį vieną kartą paklausiau, rašo Tumas, kodėl turėdamas tokį aiškų protą, tokio didelio pasirengimo būdamas, neduoda mūsų literatūrai daugiau raštų. Atsakė, kad jis nesąs rašymo žmogus, rašyti jam esą labai sunku... Nėra ko abejoti, pastebi Tumas, ligūstumas jam labai kliudė raštus rašyti" (AJM, 68). Tačiau vyskupui rūpėjo ir raštas ir rašantieji.

Kartą, rašo Tumas, pasišaukė jį vysk. Jurgis, ir paprašė nuvesti pas J. Jablonskį — ligonį paralyžuotom kojom, bet tebedirbantį prie rašomosios lietuvių kalbos. "Daviau žinią Jablonskiui, kad mes kitą vakarą ateisime. Jablonskis buvo nudžiugintas tokiu garbingu vizitu ir laukė. O mudu su vyskupu, kai jau gerokai sutemo, pėsti pasileidome į kalną, į Pohulianką.

"J. Jablonskį vizitavo vyskupas dviem tikslais: kaip lietuvis ir kaip kunigas. Vyskupui lietuviui itin rūpėjo lietuvių kalba. Apie tai ir buvo pradėta šnekėtis. Vyskupas Jurgis primygtinai skatino gramatiką, kad jis pirmon galvon duotų linksnių mokslą tam tikroje sintaksės dalyje. Nurodinėjo, kokių prašmatnių, tiesiog neįtikėtinų konstrukcijų gyvoje kalboje esama, o mes, svetimomis kalbomis išlavinti, to nebejuntame. Ir pabėrė keletą nugirstų, bet tikrai neįtikėtinų pavyzdžių, ko linksniai reikalauja. J. Jablonskis džiaugėsi nurodymais ir sakėsi pasirūpinsiąs tą dalį sintaksės pirmiau parengti spaudai ir lenkės vyskupui labai žemai, lyg siekdamas jam

ranką pabučiuoti, tačiau vyskupas šiaip jau pasibučiavo. Palikome Jablonskį sujaudintą.

"Grįžtant vyskupas vis kalbėjo, kad Jablonskis blogas (blogai atrodamas, Y), jo liga nepagydoma, kad už visa, ką gera jis yra lietuvių kultūrai davęs, mes kunigai privalome atsidėkoti jam rūpesčiu apie jo sielos išganyimą, pastangomis, kad jis amžėlį pa-
baigtų ištikimu katalikų Bažnyčios sūnum... Deja, ta misija ne man teko" — užbaigia Tumas (tp 137-38).

NAŠLAITYNAS VYSKUPO REZIDENCIJOJ

Pilsudskio vardu valdžia grąžino vyskupui Tri-
napolį, buvusią Vilniaus ganytojų rezidenciją, paveldėtą iš vienuolių trinitorių su rūmais, bažnyčia, parku ir ūkiu. Šią vietą rusai 1832 metais buvo nusavinę ir perleidę savo metropolitui.

Rusams pasitraukus ir bolševikams atėjus, čia įsikūrė lietuvių vaikų prieglauda, kurią Rusijos tremtyje įkūrė ir su dideliu vargu pervežė į Lietuvą kun. Nik. Raštutis. V. Kapsukas nesipriešino, dar gi padėjo įsikurti.

Grąžindami šią vietą vyskupui, lenkai pastatė sąlygą, kad lietuvių vaikų prieglauda būtų pašalinta. Matulaitis padėkojo ir pareiškė negalįs šalinti prieglaudos — nenorįs, kad dėl jo nukristų nors viena vaiko ašara. Lenkai apsiramino, o Matulaitis paliko kun. N. Raštučiui toliau ją rūpintis, pats padėjo atkurti užleistą ūkį ir supirko ūkio inventorių.

Tą ūkį iš tikrųjų sudarė tik dideli daržai, kuriuose nieko nesėjo, tik sodino.

Vietovė buvo 8 klm atstu nuo Vilniaus centro, nepaprastai graži ir rami, Neries upės pakrantėje. Vyskupas nuvykdavo ten pažiūrėti, atsikvėpti, pasidžiaugti vaikų pasauliu. Visa tai jam priminė anuos laikus, kai Bielianuose teko būti tuo, kuo dabar šiems vaikams buvo kun. Raštutis.

Rūpintis ūkiu vyskupui buvo persunku, tad išnuomavo Vilniaus lietuvių komitetui. Nuomininkai, pagal sutartį, turėjo duoti prieglaudai daržovių ir kito derliaus, o dalį pristatyti vyskupo virtuvei. Lietuvių komitetas kartais čia darydavo savo posėdžius, leisdavo atvykti ir šiaip lietuvių grupėms. Tai nepatiko lenkams: vyskupas, girdi, čia sukūręs lietuvių židinį. Kitas priekaištas, išgalvotas, kad į prieglaudą surenkami lenkų bei gudų vaikai ir perauklėjami lietuviais. Tų kalbų vyskupas neėmė į galvą.

Jam rūpėjo kiti dalykai. Buvo įsitikinęs, kad Vilniaus padėtį galutinai ir teisingai išspręs taikos konferencija Paryžiuje. Lenkai jau buvo išsikovoję konferencijoje pilnateisio dalyvio vietą, nes juos rėmė prancūzai. Lietuviai, pasiuntę savo delegaciją vasario 15-tą (1919), tokios vietos negavo — neturėjo stiprių rėmėjų. Liko tik stebėtojais ir budėjo.

Lenkai reikalavo sau teritorijos su Rytų žemėmis ir 20 milijonų gyventojų. Konferencija tam nepritarė. Tada lenkai taip elgėsi, kad pastatytą konferenciją prieš įvykusius faktus — skubėjo užimti

tas žemes ginklu. Ligi birželio pusės jie užėmė Lietuvos žemių nuo Augustavo per Varėną ligi Daugpilio. Tolimesnį jų žygį sustabdė karinė santarvinių komisija, praveddama demarkacijos liniją.

KUR GANYTOJAS LAUKIAMAS

Paliaubų metu Matulaitis išvyko į Kauną, kur liepos 13 buvo konsekruojamas žemaičiams sufraganas Juozas Skvireckas. "Į tą iškilmę suvažiavo 200 kunigų.. . Konsekratorius buvo vysk. Antanas Karosas, Vilniaus gi vyskupas ir Žemaičių buvo asistentai. Buvo gandų, kad atvyksiąs ir Ratti., bet neatvyko, nes liko paskirtas Varšuvoj Ap. Sosto atstovu" (Draugija, 1919, N 11-12, 523).

Po iškilmių vyskupai dar tarėsi Lietuvos Bažnyčios reikalais, ir Matulaitis išsiskubino į Marijampolę. Čia priėmė keletą kandidatų į naujokyną, susipažino su marijonų bei seselių reikalais ir, grįžęs į Vilnių, išsiruošė lankyti parapijų.

Žmonės, nematę vyskupo daugiau kaip 10 metų, rinkosi miniomis jį sutikti ir sveikino su ašaromis akyse. Pirmą sykį Matulaitis pasijuto esąs laukiamu ganytoju visur, kur tik lankėsi. Ypač jo laukė lietuviai tolimose lietuviškose salose, kaip Lazdūnai, apie 100 klm į pietryčius nuo Vilniaus. Čia klebonu buvo Karolis Gumbaragis, žinomas švietėjas, o pas jį tą vasarą ruošė vaikus į Vilniaus lietuvių gimnaziją tas pats mokytojų seminaristas Jonas Jusionis, kuris mokė vyskupą gudų kalbos.

Matulaitis apsidžiaugė ir pasivadino vaikiną į sodą. "Vieni du, rašo Jusionis, dvi ar tris valandas kalbėjom apie Lazdūnus, jų žmonių savotišką kalbą, tarmę, labai įdomius papročius, būdą ir kita...

— Joneli, čia užsirašinėk jų kalbos ypatybes, įvairius išsireiškimus, papročius...—bus naudinga.

"Tai aš ir dariau, tik Vilniuje lenkai mane areštavę konfiskavo visus tuos užrašus. Kadangi Lazdūnų parapijoje buvo baltgudžių, tai vysk. Jurgis kalbėjo ir baltgudiškai. Žmonės tuo buvo be galo patenkinti" (AJM, 185).

Kai vyskupas grįžo į Vilnių, lenkai jau buvo sulaužę demarkacijos liniją ir toliau tęsė karą prieš Lietuvą. Šiai aliarmuojant Paryžiuje, įsikišo santarvininkų kariuomenės vadas maršalas Fochas ir nustatė antrą demarkacijos liniją palei Gardino-Daugpilio geležinkelio liniją.

Ilgai netrukus, ši linija taip pat buvo sulaužyta, šį sykį lenkai pasigrobė Punską, Seinus, Daugus, užėmė Žiežmarius, Širvintus, Malėtus, priartėjo Ukmergės. Skubėdami susidoroti su Lietuva, ruošėsi nuversti jos vyriausybę sukilimu ir tam panaudojo slaptą karinę organizaciją (Polska organizacja wojskowa). Sukilimas turėjo įvykti iš rugpiūčio 28 į 29 naktį, bet buvo susektas ir likviduotas. Teismo atsakomybėn pateko 117 asmenų, kiti buvo paleisti arba pabėgo į Lenkiją. Iš patekusių žvalgybai dokumentų buvo matyti, kad sukilimas buvo ruoštas pagal Varšuvos instrukcijas.

VIEŠNAGĖ VARŠUVOJE

Matulaitis spalio mėnesį išvyko į Varšuvą, kviečiamas A. Ratti, kuris buvo nominuotas arkivyskupu ir pakeltas nuncijumi Lenkijai. (Lietuvai ir Latvijai liko toliau vizitatorius). Prieš konsekraciją nuncijus užsidarė Bielianuose, marijonų vienuolyne, 8 dienų rekolekcijoms. Su juo, pasak vysk. Pr. Būči, užsidaręs ir Matulaitis, iškviestas vadovauti šiam dvasiniam susitelkimui (Pijus XI, 1937, 338). Tokias individualias rekolekcijas jis buvo vedęs ne vieną sykį ir ne vienam asmeniui. Nestebėtina, rašo vysk. H. Przewdziecki, kad būsimasis popiežius, kuriam vedė rekolekcijas Matulaitis, jį "vadino savo bičiuliu ir garsiai pabrėžė, kad ta bičiulystė daranti jam garbės" (AJM, 102). Abu teigimai atsirado po Matulaičio mirties, ir jais buvo tikėta. Beatifikacijos vyksme paaiškėjo, kad Ratti atliko rekolekcijas pats vienas, be vadovo. Bičiulystė su Matulaičiu išaugo dėl kitų priežasčių.

Vysk. Jurgis atvyko į pačią konsekraciją, kuri buvo spalio 28. Suvažiavo 22 vyskupai, tarp jų ir mokslo draugas Henrikas Przewdziecki, tapęs Siedlce vyskupu tais pačiais metais, tik pora mėnesių anksčiau nei Matulaitis. Tarp kitų švितinčiųjų pastarasis atrodęs tylus ir paprastas. "Jo akyse mažiau skausmą", — prisimena vysk. Henrikas (AJM, 103).

Pasveikinęs arkiv. Rattį ir jį konsekrovusį Varšuvos ganytoją Kakowskį, pakeltą į kardinolus, Ma-

tulaitis ieškojo progos sušnekti su sufraganu Ruškiu, nūn taip pat paaukštintu į titulinius arkivyskupus. Ruškys pasakojo, kad Achilles Ratti, vos tik atvykęs Varšuvon, stengėsi susipažinti su Lietuvos padėtimi, ieškojęs literatūros, dažnai kvietęs pas save lietuvi marijoną kun. Kulvietį, radvilinės bažnyčios rektorių; ketinęs vykti į Vilnių ir Kauną jau 1918 m. pabaigoj, bet vokiečių *Ober-Osto* valdžia nepatarusi, o paskui, kai davusi leidimą, įvykiai komplikavosi ir savo kelionę turėjo atidėti.

Pas marijonus Bielianuose rado naujai įkurtą berniukų gimnaziją, būrį naujokų ir padidėjusį kunigų skaičių. Viską apžiūrėjęs ir aptaręs reikalus, skubėjo dar pamatyti seseles Širdietes. Šios pirmiausia puolėsi prašyti, kad pertvarkytų jų konstituciją pagal naujai išleistus Bažnyčios kanonus. Kitas jų rūpestis — dėl lietuvaikių, kurios norinčios grįžti į Lietuvą. Ar laikas? Matulaitis pažadėjo pertvarkyti konstituciją, o dėl lietuvaikių patarė ilgiau neužlaikyti, nes ten jų labai reikia.

Atsisveikindamas su nuncijumi patyrė, kad netrukus atvyksias į Vilnių. Grįžęs namo ir paniręs į rūpesčius, nepastebėjo, kaip atėjo konsekracijos ir ingreso metinės. Pastaroji diena, gruodžio 8-toji, pasirodė įsidėmėtina dviem sutapimais: prieš metus Maskva buvo patikėjusi Vilnių revoliucinei V. Kapsuko vyriausybei, o dabar Taikos konferencija pripažino Vilnių Lietuvai; pripažino, priėmusi britų užsienio ministro G. Curzono pasiūlytą laikiną Lenkijos sieną su Rusija (ties buvusiomis austrų -

rusų sienomis) ir su Lietuva (žemiau Vištyčio, palei Seinus ligi Indūros), paliekant Vilnių ir Gardiną lietuviams. Lietuva apgailestavo, kad lenkams palikta Punksas, Seinai ir kitos lietuviškos sritys, bet džiaugėsi, kad pagaliau grįš į savo sostinę. Šito belaukiant, priartėjo Nauji Metai.

NAUJŲ METŲ SVETYS IŠ KAUNO

Išvakarėse susirinko miesto kunigai ir vienuoliai sveikinti ganytoją. Tumas buvo išvykęs į Kauną, o iš ten atvyko T. Benediktas Andriuška ir čia pat, įsimaišęs tarp susirinkusiųjų, stebėjo pirmą sykį matomą ganytoją. "Atrodė kiek pavargęs ir išbalęs. Jo akyse blizgėjo tėviškas palankumas visiems".

Po prakalbų vyskupas sveikinosi su visais kunigais. Tėvas Rudnickis, Vilniaus jėzuitų viršininkas, pristatė Andriušką kaip vienintelį jėzuitą lietuvi. "Ekscelencija maloniai nusišypsojo, rašo Andriuška, įsižiūrėjo į mane ir paskum, eidamas pro šalį, šnipštelėjo man į ausį: Užeik pas mane vakarienės...

"Paskirtą valandą nuvykau. Prie vakarienės, kuri buvo labai paprasta, tebuvome vieni du. Aš jau buvau suspėjęs kiek geriau susiorientuoti, kokia buvo Vilniaus tėvų jėzuitų tautiška pozicija Vilniuje, ir dar šiek tiek bendrai suprasti, kokia buvo lietuvių ir vyskupo padėtis. Šiuo pastaruoju atžvilgiu man atrodė, kad viskas prieš jį, o jis beveik vienas...

"Vakarienės metu man rūpėjo išgirsti iš vyskupo lūpų apie tėvų jėzuitų darbus, ar ir jis išreikš apgailėjimą, kad kryptama į tautišką dalyką. Mano nusistebėjimui ir slaptam nepasitenkinimui, jis savo nuomonės nepareiškė, tik vos galėjau išsiteirauti įvairių faktų. Teiravaus taip pat apie tikybičius ir tautiškus dalykus bendrai. Niekuo jis nesi-skundė, nieko neužsipuolė, tik spiriamas mano smalsumo, pasakojo faktus.

"Išsinešiau iš vakarienės kažkokį slegiantį įspūdį. Tas žmogus neša sunkią naštą... Tik kažin, ar ilgai jis pajęgs tą naštą nešti?.. O juk tai kiaurai pozityvaus darbo, kiaurai tikybiško ir kiaurai kilnaus būdo žmogus" (tp 188).

ARKIV. RATTI VILNIUJE IR KAUNE

Sausio 24 (1920) buvo nepaprastai šalta — 13° C žemiau nulio. Vilniaus stotyje Ap. Sosto vizitatorių pasitiko vysk. Matulaitis, karinis Vilniaus viršininkas gen. Szeptyckis ir miesto atstovai. Iš stoties jis buvo palydėtas į Aušros Vartus. Čia pasimeldęs ir pasigrožėjęs šventove, arkiv. Ratti buvo įkurdintas pas vyskupą. Sekančią dieną svetys laikė iškilmingas pamaldas katedroje. Kitu laiku priiminėjo delegacijas ir lankė bažnyčias, įstaigas. Buvo liet. gimnazijoj ir didžiojoj prieglaudoj.

Apie Matulaitį buvo daug gero girdėjęs. Buvo informuotas ir apie jam daromus lenkų kaltinimus. Dabar turėjo progos išsikalbėti, susidaryti savo iš-

pūdi, palyginti su Lenkijos hierarchais, kurių nemaža buvo sutikęs per pusantrų metų. Matulaičio atsidavimas Bažnyčiai buvo neabejotinas, taip pat apsisprendimas stovėti aukščiau politinių ir tautinių interesų. Besikalbant pasirodė, kad jis gerai pažįsta Lenkiją, Lietuvą, Rusiją, turi įžvalgas pažiūras.

Išvykdamas iš Varšuvos, arkiv. Ratti nebuvo ketinęs siekti Kauno, bent nesigarsino. Dabar apsisprendė. "Lenkų vyriausybei šitas sumanymas nepatiko, rašo vysk. Pr. Būčys. Vietiniai Vilniaus valdininkai trukdė nuncijui. Dėl to jis ilgiau užtruko Vilniuje... Nuncijus telegrafu per Berlyną susižinojo su Lietuvos vyriausybe" ir sutarė, kad Kaune bus sausio 29 (Pijus XI, 339).

Iš Vilniaus svetį lydėjo du kunigai, J. Vaitkevičius ir A. Viskanta, o Vievyje, Lietuvos pusėj, laukė Kauno kapitulos ir kurijos atstovai. Traukinys pasiekė Kauną tik 2 val. po pietų. Stotyje pasitiko vysk. Karevičius su kapitula, prezidentas, kariuomenės vadas, užsienio reikalų ir susisiekimo ministrai ir Tarybos pirmininkas. Šaltis siekė 23°C.

Nuvykęs pas vysk. Karevičių, vizitatorius rado laukiančius Kauno kunigus ir juos trumpu žodžiu pasveikino. Kitą dieną buvo iškilmingos pamaldos katedroje. Dalyvavo vyriausybė su prezidentu, anglų ir prancūzų misijos atstovai, kapitula ir pilna katedra žmonių, ištisa "galvų jūra". Svetį sveikino Žemaičių vyskupas, o šis šv. Tėvo vardu atsveikino ir laimino. Po mišių pėsčias nuėjo į kun. seminariją, kur priėmė prel. Maironis ir pristatė klierikams.

Seminarijoj užtruko apie valandą. Po to automobiliumi vyko vizituoti prezidentą, vyr. kariuomenės vadą, užs. reikalų ir susisiekimo ministrus ir prancūzų bei anglų misijų šefus. Po antros valandos buvo iškilmingi pietūs pas vyskupą, dalyvaujant kaptulai ir vyriausybei su prezidentu A. Smetona. Čia pasikeista kalbomis ir tostais (Lietuva, 1920.II.1, N 26).

Lietuviai buvo siuntę dvi delegacijas į Vatikaną su šiais prašymais: pripažinti valstybę *de jure*, įkurti bažnytinę provinciją, duoti atskirą nuncijų ir paskirti lietuvi kardinolą. Vatikanas žadėjo pripažinti *de jure*, kai tai padarys didžiosios valstybės. Nuncijaus reikalą priėmė dėmesin. Kiti dalykai buvo palikti aiškintis vėliau. Kai kurie iš tų prašymų buvo pakartoti vizitatoriui dabar.

Arkiv. Ratti po pietų buvo palydėtas į stotį ir per Vilnių grįžo į Varšuvą sausio 31. Kitą sykį, vykdamas į Rygą, kovo 18 ir 19-tą, stabtelėjo Kaišiadoryse ir Kaune. Busimasis popiežius turėjo progos pamatyti Lietuvą bent du sykius.

KAŽIN AR NERVAI IŠLAIKYS?

Prieš antrąją vizitatoriaus kelionę grįžo iš Kau-
no kun. Tumas ir tuoj užsuko pas vysk. Jurgį. Ne-
klausiamas išpasakojo, kokį įspūdį padaręs arkiv.
Ratti vizitas, kokios reikšmės turinčios anglų ir
prancūzų misijos, tarsi atstovybės, svarbiausia —
koks gyvas esąs lietuviškasis išsiskleidimas — spau-

da, teatras, dailės parodos, rašytojų subuvimai. Visi ji kviečia ten grįžti, o prezidentas "įsakęs" perimti jo redaguojamą "Tautą".

— Ką gi, lenkai čia palaidojo "Nepriklausomą Lietuvą", tai tenai teks gelbėti "Tautą",— juokavo.

Žadėjo, sutvarkęs reikalus, važiuoti. Kaunas vis dėlto esąs lietuviškos kultūros ir politikos svarbiausias kumštis. Ne be reikalo lenkai pravardžiuoja mūsų valstybę "Kauno Lietuva". Išvyko kovo 24-tą.

Nuo metų pradžios buvo pradėta akcija prieš vyskupą spaudoj ir prieš lietuvius kunigus parapijose.* Dėl savęs vyskupas nesijaudino, bet reikėjo tramdyti sauvališką kunigų terorizavimą.

*Sausio 20 (1920) karo komendantas bandė ištremti Molėtų kunigus Bendzevičių ir Miknevičių. Vasario 12-tą žandarai suėmė ir išvežė Vilniun Bagaslaviškio kleboną Bertulį. Jo vieton vysk. Matulaitis pasiuntė Širvintų vikarą kun. St. Smolskį. Žandarai jį vertė laikyti pamaldas lenkiškai, o kovo 12-tą areštavo. Merkinėje gegužės 2 suėmė antrą sykį kleb. Ribikauską ir išvežė į kalėjimą. Gegužės 11-tą įkalino Paparčių parapijos kunigą Zimkų. Kučiūnuose (prie Lazdijų) birželio 20-tą buvo areštuotas ir įkalintas kun. Galeckas.

Ši akcija buvo tęsiama 1921 metais ir sekančiais — ligi 1925, kol Matulaitis vyskupavo. Areštai nesiliovė, nekalbant apie grąšinimus. 1921 kovo 17 Širvintų apylinkėse buvo nužudytas Zibelių koplyčios kunigas Kaz. Lajauskas, o 1925 gruodžio 17 pašautas Merkinės vidurinės mokyklos direktorius kun. dr. J. Bakšys, per kurio rankasėjo Vilniaus lietuvių mokyklų ir prieglaudų šalpa iš Lietuvos. Šiais metodais prieš kunigus norėta įveikti ir vyskupą.

Vieną dieną buvo areštuotas Lazdūnų klebonas kun. K. Gumbaragis ir atgabentas į Lukiškių kalėjimą Vilniuje. Apie tai pranešė kurijai atėjęs apygardos teismo tardytojas, įspėdamas, kad kunigui grėsia sušaudymas, nebent vyskupas jį perkeltų į kitą vietą.

Pranešimą priėmė bal. 3 (1925) kancleris kun. Chaleckis ir atėjęs persakė vyskupui. Vyskupas išklausė ir sako:

— Tegu šaudo, jei taip nusikalto. Aš jo kitur nekelsiu!

Kancleris pašoko.

— Ekscelencija, tai juk kunigo gyvybės klausimas.

— Jei kun. Gumbaragį šiandien iškelsiu, tai rytoj jie areštuos panašiai 10 kunigų.

Po poros dienų kun. Gumbaragis buvo paleistas.

— Mano tie patys vargai ir bėdos, — rašė vyskupas Būčiui kovo 19-tą (1920). — Užsipuldinėjimų be galo... Kažin ar nervai ir sveikata ištesės. Dievo valia.

GEROS VALIOS ŽENKLŲ NEMATYTI

Birželyje vysk. Jurgis išsiruošė lankyt parapijų Balstogės dekanate. Žmonės priėmė pagarbiai, nuoširdžiai, su meile. Spaudos akcija prieš ganytoją, pasirodo, nepalietė liaudies, gal tik kai kuriuos valdininkus ir dvarininkus.

"Aš dabar lankau savo diecezijos dalį, — rašė birželio 29 Pr. Būčiui, — labai nusidirbęs". Nė lengva buvo keliauti iš vietos į vietą, ilgas valandas išbūti tvankiose bažnyčiose, sakyti 2-3 pamokslus per dieną, teikti sutvirtinimą eilių eilėms vaikų, paskui tikrinti parapijų knygas, priiminėti su reikalais kunigus ir žmones. Ir taip diena iš dienos.

Nuovargis buvo didelis, bet ir džiaugsmo daug. Kitoks jausmas būna grįžus Vilniun... Bet nesiruošė grįžti — visas liepos mėnuo dar buvo prieš akis.

VIZITACIJA NUTRŪKSTA ...

Praeina pirmoji liepos savaitė ir baigiasi antroji. Gauna žinią, kad lenkai traukiasi iš Vilniaus ir jį užleidžia kitiems. Kam? Raudoniesiems! Vyskupas apsisprendžia tuoj pat grįžti.

Sėda į Balstogės traukinį ir pasiekia Gardiną. Iš čia susisiekimas su Vilniumi jau nutrūkęs. Teiraujasi šen ir ten, kaip būtų galima jį pasiekti. Sutinka mašinistą ir šis, kiek pagalvojęs, apsiima vežti garvežiu. Įspėja, kad kelionė bus netikra, netgi pavojinga. Bėgiai gali būt išardyti, kai kur ir tiltai sugriauti.

Įlipa abu, sustoja priekyje ir, atidžiai sekdami kelią, išvažiuoja. Tik gerokai pavažiavus, užsimezga kalba. Vyskupas išsiklausinėja apie vyro šeimą ir jo gyvenimo sąlygas. Kai ką, klausiamas, pasipasakoja ir apie save. Kelionė, užtrukusi beveik parą, suartino darbininką su darbininkų globėju. Pasiekę Vilnių, abu buvo panašūs — suodini, nevalgę ir nemigę. Vyskupas norėjo atsilyginti, o vyras tik pabučiavo žiedą ir prašė palaiminti.

Namuose pasitiko Andrius Meciūnas, nustebeš ir išsigandęs. Tokio savo šeimnininko dar nebuvo matęs — šitaip purvino ir taip išvargusio. Tuoj jį nurengė, paprašė nusiprausti ir paruošė užkandą. "Vyskupėli, dabar į lovą — nieko kito!" Vyskupas nusiėmė kryžių ir žiedą, pasidėjo ant staliuko prie lovos ir atgulė. Pačiame įmigyje pažadino svetimas grubus balsas. Prayeria akis — raudonarmiečiai,

iešką legionierių ir ginklų. Kai jie išėjo, ant staliuko nebebuvo nei kryžiaus, nei žiedo. Taip ir dingo ta brangi Lietuvos Tarybos dovana.*

Kitą dieną ateina keletas jaunų partiečių ir praneša, kad vyskupui teks apleisti namus. "Vyskupas jiems aiškina — rašo tarnas Andrius, — jis esąs taip pat komunistas".

— Esu vienuolis, — sakė jis, — jokių turtų neturiu, atvažiavau čia tik su valiza rankose.

— Bet butas ir baldai gražūs, — pastebi anie vyrukai.

— Taip pat ne mano, — atsakė vyskupas. — Čia viskas yra taip pat komunos — Bažnyčios. Kai aš čia nevaldysiu, kitas tuo visu naudosis ir valdys.

— Bet kadangi čia butas didelis, — vėl kimba vyrukai, — mes čia atvesime savo "žmonas" (AJM, 142-43).

Vyskupas pasiruošė užleisti butą. Susidėjo reikalingiausius daiktus į valizą ir laukė. Ateina "žmona", kažkokia žydė, apžiūri kambarius ir nežinia, ar jai pagailo suvargusio vyskupo, ar nepatiko butas, — pasakė nebeateisianti čia gyventi.

LIETUVIAI GRĮŽTA VILNIUN

Sužinoję, kad vyskupas grįžęs, pradėjo lankytis artimieji — kan. Kukta, kun. Reinys, M. Biržiška.

*Po to išigijo kuklų kryžių ir dar kuklesnį žiedą. Pastarasis buvęs iš rago — šlifluotas, be "akies".

Matulaitis buvo visiškai nutrūkęs nuo įvykių eigos. Prieš išvykdamas vizitacijos tik tiek žinojo, kad ukrainiečių nepriklausomybės karo vadas Petliura, neįstengęs susidoroti su bolševikais ir baltagvardiečiais, paprašė lenkų pagalbos ir Pilsudskis ją pasiuntė. Iš tos pagalbos pasidarė nauja okupacija, ir ukrainiečiai gyventojai pasipriešino. Tuo pasinaudojo bolševikai, ir Kieva atsiėmė. Tolimesnių įvykių vyskupas jau nežinojo ir svečiai turėjo jį "apšviesti".

Gen. Tuchačevskio vadovaujama, bolševikų armija pradėjusi vyti lenkus iš Ukrainos. Šie, atsidūrę bėdoj, šaukęsi santarvininkų. Pastarieji reikalavę atsitraukti ligi Curzono linijos ir jos laikytis — tada ir sovietai turėsią ties ją sustoti. Santarvininkai nebepasitikėję: iškviėtę min. pirmininką Grabskį į Belgiją ir čia liepos 10-tą privertę jį Spa mieste pasirašyti protokolą, kad tikrai laikysis minėtos linijos. Biržiška dar priminė, kad Lenkijos vyriausybė, santarvininkų spiriama, liepos 4-tą pripažinusi *de facto* Lietuvą.

Vyskupui buvo nauja, kad prieš keletą dienų, liepos 12-tą, Lietuva pasirašiusi taikos sutartį su sovietais ir pagal ją, Vilnius su plačia sritimi į rytus priklausęs dabar Lietuvai. Sovietų-lenkų kare Lietuva pasiskelbusi neutrali. Lenkai traukęsi iš Vilniaus, o lietuviai pasiuntę savo kariuomenę. Lenkai dar spėję pastoti lietuviams kelią, ir sovietai pirmieji atėję į miestą. Lietuviai įžengę į sostinę tik liepos 15-tą ir jau radę šeimininkaujančius bolševikus.

Tolimesnius įvykius sekė jau pats vyskupas. Bolševikai, įspėti santarvininkų, nesustojo ties Curzono linija — stūmė lenkus toliau ligi pačios Varšuvos ir ją apsupo. Tik lemiamas mūsų rugpiūčio 15-tą ties Vysla, kuriam vadovavo prancūzų strategai, priverstė bolševikus trauktis atgal. Traukėsi jie ir iš Vilniaus trim etapais. Paskutinieji išvyko rugpiūčio pabaigoj. Tada pradėjo keldintis iš Kauno valstybinės Lietuvos įstaigos.

Su atvykstančiais valdininkais atsirado ir rašytojo Aišbės Kriščiukaičio brolis kun. Jonas, neseniai tapęs marijonu. Vyskupas buvo išsiuntęs Marijampolėn savo sekretorių kun. Vaitkevičių, tad pamatęs svetį nustebo:

— Ar ne sekretoriauti man tave atsiuntė?

— Atvykau pas gydytoją ir vėl grįžtu, — atsakė kun. Jonas ir papasakojo, su kokiais garbingais žmonėmis atvažiavęs.

— Stoviu Kauno stotyje ir nežinau — gausiu vietą ar ne. Girdžiu iš vieno vagono mane šaukia vardu. Pasigrežiu, o gi pažįstamas dr. K. Grinius, ministras pirmininkas, kviečia į savo vagoną. Jį lydi į Vilnių teisingumo ministras V. Karoblis, kun. V. Jurgutis, K. Bizauskas.

Kun. Jonas turėjo uoslę knygoms. Vyskupas prašė, kiek turės laiko, pasižvalgyti Vilniaus knygynuose ir antikvariatuose — gal ras ką nors iš liuanistikos marijonų bibliotekai. "Kiekvieną mano pirktą knygą, rašo kun. Jonas, vyskupas norėjo pamatyti" (Draugas 1967, N 31).

RŪPESTIS DĖL NAUJOS GRĖSMĖS

Lietuvių įstaigos greit susitvarkė ir pradėjo darbą. Tuo tarpu vyskupas atsidūrė prieš naują rūpestį. Ištisi dekanatai liko be kunigų — pabėgo į Lenkiją nuo bolševikų. Bėgo tie, kurie buvo įsivėlę į politinį-šovinistinį darbą, kaip Ašmenos dekanas G., be kitko, per daug bendravęs su lenkų žandais ir įdavinėjęs kitus kunigus. Jo vieton vysk. Jurgis paskyrė gudą kun. Abrantavičių, buvusį šioj vietoj dekanu jau rusų laikais, bet jų nušalintą. Kitas parapijas "apsodino" ramesniais lenkais — ne endekais, o kur trūko — lietuviais ir gudais. "Vyskupas Jurgis, rašo vysk. J. Kukta, stengdavos kunigus skirti taip, kad tas jo skyrimas sutiktų su žmonių ir jų kalbos reikalais. Jei kur sutikdavo kliūtis, surasdavo kitą kelią tą patį įvykdyti" (AJM, 95).

Lenkų kariuomenė rugsėjo vidury jau buvo tiek atstūmusi bolševikus, kad priartėjo Lietuvos teritorijos. Atrodė, kad jie laikysis pažadų — sustos ties Curzono linija, pagerbs Lietuvos neutralumą. Bet ne. Tuoju puolė lietuvių kariuomenę, stovėjusią ties Gardinu ir Augustavu.

Lietuvos vyriausybė pasiskundė Tautų sąjungai, įkurtai po taikos konferencijos (1920, sausio 10) ir dabar, rugsėjo 15-tą, susirinkusiai pirmojo savo posėdžio Genevoje. Jinai rugsėjo 20-tą nutarė imtis priemonių sustabdyti lenkų-lietuvių kovas ir paskyrė septynių kariškių kontrolės komisiją iš įvairių

tautybių: anglą, ispaną, italą, belgą, serbą, japoną su pirmininku prancūzu plk. Chardigny. Komisija atvyko į Vilnių, įsikūrė George viešbutyje, padarė vizitus valdžiai ir vyskupui, ir pradėjo savo darbą. Pirmiausia ji reikalavo, kad lenkai ir lietuviai patys susitartų dėl sienų. Abi pusės bandė tartis Kalvarijoje, bet nesusitarė, ir lenkai vėl pradėjo kovas.

Buvo nesaugu, bet vyskupas rugsėjo 25-tą išsi-ruošė į Marijampolę. Kun. N. Raštutis jį prašė, ar nesurastų tenai kokios seselės, kuri galėtų dirbti su vaikais Trinapolio vaikų prieglaudoje. Matulaitis žadėjo pakalbėti su viršininkėm. Marijampolėj buvo tik porą dienų — patvarkė kai kuriuos marijonų ir seselių reikalus, ir tuoj grįžo. Netrukus atvažiavo ir seselė Agota Kudirkaitė, išleista viršininkių dirbti su vaikais Trinapolyje. Laiške Pr. Būčiui rugsėjo 28-tą vyskupas rašo:

—Vos įpuoliau į Marijampolę atlankyti savųjų, vėl turėjau skubėti Vilniun, kad lenkai manęs neatkirstų nuo jo. Tiesiog nervai nepakelia jau tų visų atmainų... Dar nėra dviejų metų, o aš jau šeštą valdžią turiu Vilniuje. Kai rašau šiuos žodžius, jau vėl lenkai slenka į Vilniaus pusę... Vos šiek tiek gyvenimas susitvarko ir vėl jį išardo... Jei lenkai ateis Vilniun, vėl kitaip viskas virs, kažin ir mane ar jie pakės. Nors aš nesikišu į politiką, bet jie vis tiek nepakenčia, kad lietuvius Vilniuje vyskupauja.

Būčiui dar praneša, kad įstojęs pas marijonus pirmasis gudas kunigas Andrius Cikota ir jau esąs Marijampolės naujokyne. Dar prideda: "Maniau,

kad tversis (lietuvų, Y) universitetas. Manėme ir tave parsitraukti (profesūrai, Y)".

Kontrolės komisija neatleido įsibėgėjusių kariautojų — reikalavo ieškoti takaus susitarimo su lietuviais. Lenkai, priversti, pasiūlė taikos derybas ir jos buvo pradėtos rugsėjo 29 d. Suvalkuose. Truko 9 dienas, kol abi pusės suderino savo reikalavimus. Derybų vyksmą sekė kontrolės komisija.

Dėl sienų buvo priimta Curzono linija, tik kai kas pakeista. Vilnius palikta Lietuvai, o Gardino apskritis ligi Merkinės, Varėnos ir Bastūnų — Lenkijai. Spalio 7-tą, dalyvaujant kontrolės komisijos atstovams, sutartis buvo pasirašyta, karo veiksmai sustabdyti, liko tik pasikeisti belaisviais.

Tą pačią dieną kontrolės komisija grįžo patenkinta į Vilnių. Grįžo ir lietuvių delegacija, padėjusi savo parašus: gen. leit. M. Katche, Br. Balutis, V. Čarneckis, M. Biržiška ir maj. Šumauskas. Kitą rytą sužinojo apie laimingą susitarimą ir vysk. Jurgis. Džiaugėsi galėsiąs dabar ramiai tvarkyti vyskupijos reikalus.

ĮSIBROVĖLIŲ ARMIJA

Popietyje, spalio 8-tą, pasigirdo šūviai Didžiojoje gatvėje. Vyskupas priėjo prie lango. Atsekė ir kun. Kriščiukaitis. Žiūri, lietuviai atsišauko ir traukiasi, o juos apšauko keistai apsirengę kariai - nekariai. Pereina abu į valgomąjį ir stebi Gedimino kalną. Mato būrį vyrų, bandančių nutraukti Lietuvos vė-

liavą, o ši nesiduoda. Vienas užsliugia kotu ir nuima. Jos vietoj iškyla lenkiškoji su ereliu.

Vyskupas atrodė ramus. Kriščiukaitis rašo dar nežinojęs, kad jis gali nuostabiai valdytis (Draugas 1967, N 30). Netrukus lietuvių sargybiniai grįžo į savo pozicijas, ir vėl viskas atrodė ramu. Tuo tarpu miestas jau buvo supamas armijos maždaug 3-4 divizijų dydžio. Tos armijos telkimą Eišiškių-Varanavo apylinkėse buvo pastebėjusi lietuvių žvalgyba žymiai anksčiau ir įspėjusi kontrolės komisiją, bet ši ruošėsi Suvalkų deryboms ir nieko nedarė. Dabar pati matė kas vyksta ir kreipėsi į Varšuvą, klausdama, kas čia darosi. Varšuva atsakė, kad lenkų vyriausybė apie tai nieko nežinanti.

Lietuvių karinės jėgos Vilniuje buvo žymiai mažesnės: tik 7 batalionai ir 3 eskadronai (Liet. Encikl. XXXIV, 197). Apsispręsta trauktis ir apie tai pranešta kontrolės komisijai. Ši ryžosi perimti miestą savo žinion ir paprašė, kad lietuviai duotų jiems milicijos ir karių tvarkos priežiūrai. Apie tai, kad miestą perima Tautų sąjungos kontrolės komisija, buvo pranešta skelbimais miesto gyventojams ir atskirai lenkų armijos štabui. Įspėta, kad sargybiniai nešaudy s ateinančią kariuomenę.

Lietuvių įstaigos pradėta evakuoti jau iš vakaro. Kariuomenė pradėjo trauktis apie 1 valandą. Ėjo tvarkingai gurguolėmis ir kuopomis. Gyventojai stebėjo — buvo pilna jų gatvėse. Stebėjo ir vyskupas pro langą. Milicija ir dalis karių liko toliau gatvėse — ėjo sargybą. Žmonės dar nesiskirstė, kaž-

ko laukė nervingi, sujaudinti. Vienur kitur pasirodė ginkluoti apdriskę lenkų partizanai ir pradėjo šaudyti. Pasigirdo iš atskirų namų ir kulkosvaidžiai. Žmonės pradėjo bėgti iš gatvių. Šaudymų aukos buvo lietuviai sargybiniai. Vienas jų, stovėjęs prie santarvininkų misijos ligi 3 valandos, taip pat buvo nukautas iš pasalų.

KLASTA, PAVADINTA MAIŠTU

Pirmieji armijos daliniai apie 5 val. pasirodė miesto centre. Kontrolės komisijai iš karto buvo aišku — iš ginklų ir uniformos, kad tai ta pati lenkų armija. Susiradusi štabą, komisija pareiškė protestą dėl sauvališko įsibrovimo, sulaužant Suvalkų sutartį. Nustebę išgirdusi, kad čia "vietinis reikalas" — išlaisvinti Vilnių iš Kauno lietuvių. Toji armija esanti "lietuvių-gudų armija", ne lenkų.

Pilsudskis skubėjo atsiriboti nuo šio įvykio, o armijos vadą gen. L. Želigowskį paskelbė maištininku. Tą maištą, iš tikrųjų, organizavo jis pats. Rugsėjo pabaigoj jis iškviėtė Balstogėn Želigowskį ir Rydz-Smigly ir su jais aptarė planą. Želigowskis tuoj pradėjo telkti divizijas, o Pilsudskis spalio 2 dieną jas inspektavo ir davė "Lietuvių-gudų armijos" vardą. Dalis karininkų atsisakė dalyvauti maište. Tada Pilsudskis, sužinojęs, atsiuntė gen. Sikorskį įtikinti, kad tai tik politinis manevras.

Šiam manevrui pridengti sugalvota ir "Vidurinė Lietuva", lyg butaforinė valstybėlė tarp Lenkijos ir

jų vadinamos "Rytų Lietuvos" arba "Kauno žemės". Tokiai naujai "Lietuvai" teritorijos dar nebuvo, bet numatyta ją užkariauti, ir tai buvo svarbiausias šio viso žygio tikslas. Valdžios viršūnę sudarė trys Pilsudskio patikėtiniai: gen. L. Želigowskis, A. B. Prystoras ir W. Abramowiczius. Pirmasis buvo šios srities ir karo jėgų viršininkas, antrasis — jo adjutantas bei politinis patarėjas, tretysis "laikinosios valdančios komisijos" pirmininkas. Visi trys buvo susiję su Vilniumi bei šia sritimi kilme arba čia lankę mokyklas.

Miestas pirmą vakarą išgyveno paniką, nes prasidėjo plėšimai ir atsiskaitymas su žydais. Aukų iš žydų tą vakarą negyvais priskaičiuota 30. Teroras tęsėsi ir toliau. Rabinai kreipėsi pas vyskupą, ir šis bandė užtarti, bet mažai kas su juo skaitėsi. Žydai pradėjo bėgti iš miesto. Lietuviai laukė savo eilės, ir ji atėjo spalio 12-tą, kada buvo uždaryti visi jų laikraščiai. Kitą dieną turėjo būti laidojami Rasų kapinėse žuvę lietuviai milicininkai ir kariai. Galvota neleis, bet leido — pabijojo kontrolės komisijos, kuri dalyvavo laidotuvėse. Spalio 14-tą buvo įvestas karo stovis. Vyskupas įspėjo lietuvių vadus, kad būtų atsargūs, nes maištas paprastai nieko nepaiso. Lietuvų komiteto pirmininkas M. Biržiška, matydamas kaip žydai bėga, priminė tautiečiams: "Likti Vilniuje, jei bent badas ar prievarta išvays, rūpintis savo įstaigomis". Lietuvų butuose pradėta kratos ir areštai spalio 18-19. Tarp kitų buvo areštuota ir M. Biržiškos žmona.

VYSKUPO PADĖTIS

Karo stovis suparalyžavo vyskupo ryšį su gano-
maisiais. Kurį laiką pasidarė lyg kalinys. Džiaugėsi,
kad šalia savęs turi bent kun. Joną, kuris nebega-
lėjo grįžti į Marijampolę. Užtai grįžo pabėgę len-
kai kunigai ir pradėjo reikalauti paliktų vietų. Vys-
kupas nenorėjo triukšmo, tad daugelį gražino į bu-
vusias parapijas. Gražino ir Ašmenos kleboną G.,
o dekaną pareigas paliko Abrantavičiui, perkeltam
į Žiuprionius. Ašmeniškis kreipėsi pas gen. Želi-
gowskį ir šio įstaiga spaudė vyskupą, kad pakeistų
sprendimą. Vyskupas pasiuntė kanclerį su medžia-
ga įrodyti, kad nei kunigai, nei žmonės nenori jo
dekanu.

Žinios iš provincijos buvo nedžiugios. Visur pil-
na kariuomenės ir karo komendantų saualės. Kun.
L., atvykęs iš Švenčionių, pasakojo, kad jiems at-
ėmę lietuvių gimnazijos patalpas, paskui leidę nau-
dotis tik popietiniu laiku, tarp 4 ir 9 valandų, kada
vaikams baisiai nepatogu. Kareiviai apiplėšią žmo-
nes ir bauginą. Skurdas didžiausias — žmonės ne-
turėsią sėklų laukams įsėti. Kunigas iš Šilėnų vėl
pasakojo, kad komendantas šventą dieną gaudas
jaunimą prie bažnyčios neva į kariuomenę, o paskui
reikalaujas po keletą tūkstančių markių išsipirkti;
piktai nusistatęs prieš lietuvius kunigus.

Vyskupas prašė surašyti faktus ir jam pateikti
raštu. Savo dienoraštyje rašo, kad visi kunigai pa-
tvirtinę blogą kareivių elgesį su žmonėmis — api-

plėšia, apvagia, varu atima pinigų, net žmogžudysčių esti. Kai kur užpuldinėja moteris ir mergaitės — nesą disciplinos, baisus pasileidimas ypač tarp ulonų. Vyskupas ruošėsi daryt žygį pas karinę vadovybę.

Vieną dieną "ateina pas vyskupą valdančio komiteto pirmininkas p. Abramovičius, kairiųjų pažiūrų žmogus, ir prašo vyskupą, kad padėtų jam tvarkytis su priešingų srovių žmonėmis, būtent, kad iškeltų iš Vilniaus miesto kun. Olšanskį, o palaikytų tokius, kaip kun. Zenkevičius, kuris jam atrodė esąs kairiųjų pažiūrų. Vyskupas griežtai atsisakė palaikyti jo prašymą",— rašo vysk. J. Kukta (AJM, 94). Abramowiczius traukė kunigus į pilsudskinę kaimiečių draugiją "Odrodzienie" (Atgimimas), kuri buvo nukreipta prieš dvarininkus ir endekus, dėl to šie labai erzinosi. Įtraukė ir Borūnų kleboną gudą Petrovskį, kitados talkinusį Fr. Muckermannui krikščionių darbininkų veikloje.

Kunigų vėlimas į politinius reikalus vyskupui kėlė rūpesčių. Apie tai kalbėjo su kan. Kukta, o vieną vakarą prietemoje jie abu užėjo pas M. Biržišką. Šis prisimena, kad buvę kalbama "ir apie kunigų, ypač lenkų, kišimąsi į pasaulinę politiką. Nuostabu, kad jis net apie aiškius savo priešus atsiliepdavo su pagarba, laikydamas jų elgesį paprastą žmogiška silpnybe" (AJM, 149). Apsisprendė rašyti kunigams aplinkraštį ir parašė birž. 28 (1919). Priminė pop. Benedikto XV įsakymą, kad kunigai per pamokslus laikytųsi grynai religinių temų ir

vengtų tautinių-politinių. Graudeno, kad nesidėtų prie politinių partijų, o dirbtų tik bažnytinį darbą, kurio yra gana, o paskui, kiek galėdami, švietimo ir visuomenės darbą. Daug vilčių neturėjo, kad tas padėtų.

Nerimą sukėlė kitas reiškinys — akcija prieš kunigus, kurie ramiai dirbo savo darbą. Ji buvo pradėta nuo 1919 metų pusės. Vyskupą pasiekė žinia, kad "Straż Kresowa" (Pakraščių būdžiai) t.y. rytinių pakraščių arba okupuotų sričių apsaugos organizacija sudarinėja specialius būrius prižiūrėti kunigams ir, jei reikia, juos šalinti savo priemonėmis. Pradėjo plaukti į kurią organizuojami nepagrįsti skundai prieš kai kuriuos gerus kunigus. Iš Nemenčino buvo išgraužtas kun. L., o prieš Giedraičių kleboną Slapšinską pavartota prievarta. Iš jo reikalauta, kad visos pamaldos būtų lenkiškos, o parapija buvo lietuviška, tik dvarų daugiau nei kitur. Klebonas atsisakė. Tada rugpiūčio 24 (1919) jį prievarta paėmė iš klebonijos, išimetė į vienratį vežimėlį (tačką), nuvežė į miliciją ir pametė, o ši išgabeno į Lukiškio kalėjimą. Tai sužinojęs, vysk. Matulaitis paskelbė Giedraičių parapijai interdiktą. Dėl to užvirė lenkų spauda, atvėrė burnas seimo nariai Varšuvoje, užaliarmavo nuncijų. Pastarasis "parašė vyskupui Jurgiui, kad lenkų reikalavimus patenkintų, nes, esą, dėl vienos parapijos neverta tokį triukšmą kęsti, — rašo kun. Kriščiukaitis, per kurio rankasėjo vysk. Jurgio atsakymas nuncijui. — Jis (Matulaitis) atsakė nuncijui Ratti

patardamas pasinaudoti nuncijaus teisėmis ir pasiimti Giedraičių parapiją savo žinion ir ją tvarkyti savo atsakomybe, o kai toji parapija priklauso Vilniaus vyskupui ir yra vysk. Matulevičiaus žinioje, jis kitaip tvarkyti tos parapijos negali... Nuncijus atsiprašė, teisindamasis, kad tai buvęs tik patarimas, o ne koks noras kištis į diecezijos valdymą” (Drg 1967, N 35).

DU NEPRAŠYTI SUFRAGANAI

Vysk. Jurgis prašė Romos jau 1919 m. skirti jam sufraganą ir pristatė du kandidatus. Romai atrodė, kol padėtis neaiški, geriau apsieiti be sufragano. Ir štai jis gauna Vladislavą Bandurskį, buvusį Lvovo sufraganą, nūnai vyriausią "Lietuvių-gudų armijos" kapelioną. Jaunesnis 14 metų už Matulaitį, iškalbus, demokratiškas, jis uoliai dalyvavo kariniuose paraduose ir tautinėse iškilmėse, sakė patriotinius-politinius pamokslus, rėmė visus valdžios žygius. Jo atsiradimas ir pasilikimas Vilniuje, pasak Pr. Būčį, turėjęs tikslą nustelbti vysk. Matulaitį (AJM, 28). Bet jis daugiau stelbė endekus, ir šie pradėjo bijoti jo įtakos. Negalėdami kitaip jo atsverti, parsikvietė kitą vyskupą — Karolį Hryniewieckį, 80 metų senuką, kitados buvusį (1883-85) Vilniaus ganytoją. Rusai jį nušalino, ištrėmė, pasakui išleido austrų valdomon Galicijon. Lenkų akyse jis buvo tautos kankinys.

Matulaitis turėjo progos jį pažinti 1919 metais, pirmajame lenkmetyje. Malonaus veido, aukštas, liesas, įdubusių akių, pamėlusių lūpų, rodos gęstantis. Tokį sudarė pirmą išpūdį. Suruošė tada jam priėmimą pas save ir pakvietė kunigų. Senelis atsiėjo kalbėti ir staiga atgijo, paraudo veidas ir lūpos, akys ėmė žaižaruoti. Kai buvęs čia vyskupu, nebuvę lietuvių nei gudų, tik "vierni" katalikai lenkai. Dabar sukėlę tas tautas rusų, žydų, vokiečių ir masonų pinigai. Tai vis lenkų priešų darbas, kenksmingas Bažnyčiai. Toj kalboj kliuvo ir pačiam šeiminkui už *litwomanią*.

Dabar jį, atvykusį, paėmė į savo rankas endekai ir visur vedžiojo — į vaikų prieglaudą, darbininkų susirinkimus, įstaigas, draugijų centrus, redakcijas. Neiškėsdavo ir jis pats nesustabdęs moterėlių ar šiaip žmonių prie bažnyčios ar gatvės ir vis kalbėjo tą patį — prieš gudus, lietuvius, žydus, masonus ir vyskupą *litwiną*. Vienas jo interview, kurį parengė sulenkėjęs vokietis J. Obstas ir atspaude "Rzespolicitoj" (persispausdino ir "Glos Wilenski") sukėlė didelį triukšmą ir ilgai trukusias polemikas.

"Jo buvimas Vilniuje, rašo Matulaitis dienoraštyje, labai kenkė Bažnyčiai. Jis įnešė naujo raugo, neapykantos į vietinius santykius, jau ir taip blogus ir be galo įtemptus. Jis nebuvo meilės, taikos, rimties sėjėjas, o tik kiršintojas, agitatorius, kursytojas".

Lietuviai buvo ketinę surinkti apie jo veiklą faktus ir pasiųsti Romai, bet, atrodo, to nepadarė.

Vysk. Bandurskio veikla klievo ne vien ende-kams. Nepatiko ir tokiam neutraliam Vilniaus ku-nigui-žurnalistui, kaip Toloczko. Patarė jis Ban-durskiui apleisti Vilnių ir nedrumsti tikinčiųjų savo šovinizmu; girdi, ir lietuviškasis vaišingumas turįs savo ribas. Vysk. Bandurskį gynė spaudoj kancleris Chaleckis: kunigui, girdi, nedera užpildinėti vys-kupą, užtai Toloczko baustinas. Šis viešai atsikirto, kodėl kancleris nesiūlęs bausti kunigų, kurie, pasi-rašinėdami slapyvardžiais, puldinėja vietos ordina-rą vysk. Matulevičių (Krikščiuikaičio atsm.). Matu-laitis vis dėlto sudraudė kun. Toloczką ir liepė vie-šai atsiprašyti.

Pasirodo, kad "atvykstant vysk. Bandurskiui į Vilnių, vysk. J. Matulevičius buvo lenkų episkopato įspėtas būti su juo atsargiam. Mat, vysk. Bandurs-kis... buvo įtariamas kaip tautinės bažnyčios šali-ninkas ar kraštutinis tautininkas. Tačiau kai jiedu susidūrė, pasidarė vienas kitam net bičiuliai. Vysk. Bandurskis, atsidėkodamas už tuo laiku taip rei-kalingą jam morališką ir materialšką paramą, vysk. Matulevičių paskui net viešai gindavo nuo lenkų tautininkų užsipuolimų", — rašo Myk. Biržiška (AJM, 149).

*

Želigowskis, gavęs iš Pilsudskio naujų divizijų, spėjo per 3 savaites "Vidurinei Lietuvai" užkariau-ti teritoriją ligi Giedraičių, Širvintų, Želvos, Bal-ninkų. Kontrolės komisija nepajėgė, o gal ir nela-

bai stengėsi stabdyti tų užkariavimų. Lietuviai buvo nepasiruošę atremti įsibrovimą. Bet pasipriešinimo nuotaika tolydžio kilo. Kariuomenė buvo užtvindyta naujais savanoriais ir jėgų išbandymas pasirodė ties Širvintais ir Giedraičiais, netoli Ukmergės. Buvo šiurpu pirmamečiui gimnazistui tada stebėti vežimą po vežimo gabenamus ligoninėlės sužeistuosius, tarp jų ir vyresnius Ukmergės gimnazijos mokinius — savanorius. Kovos ties Širvintais užtruko, bet lapkričio 19-tą lenkų brigados ir pulko štabai, nemaža karių ir ginklų pateko lietuviams į rankas. Už trijų dienų lenkai buvo paklupdyti ir ties Giedraičiais. Po šių pergalių lietuviai buvo bežygiuoją tolyn Vilniaus kryptimi.

Tada įsikišo kontrolės komisija — reikalavo sustabdyti kovas ir baigti konfliktą taikiu būdu Tautų sąjungos priežiūroje. Lietuviai buvo priversti pasirašyti paliaubų protokolą ir priimti laikinę neutralią zoną. Bylą prieš lenkus jie perdavė Tautų sąjungai.

Kai vyskupas ruošėsi Bernelių mišioms Kalėdų naktį, geros valios dar nebuvo matyti. Buvo skaudu. Rodos, gėsta jo vyskupijoje ir Dievo garbė.

LAUKIANT TAIKOS, NESULAUKIANT

Nauji metai (1921) prasidėjo iškilmingu "Sausio sukilimo" minėjimu. Buvo suėję 3 metai nuo legionierių proveržos, kuri truko savaitę ir paliko šiurpų prisiminimą žydams, gudams ir lietuviams. Vyskupas Jurgis buvo pakviestas dalyvauti. Pamokslą sakė vysk. Bandurskis: nieko apie Dievą, tik apie Lenkiją.

Išskilmėse dalyvavo ir gen. Mokrzeckis, numatytas valdžios "pirmininku" vietoj Abramowicziaus. Perėmęs šias pareigas, jis sudarė garbės komitetą Silezijos plebiscitui remti ir pakvietė į jį vysk. Matulaitį. Po vieno posėdžio, vasario 19-tą, generolas paprašė vyskupą pasilikti kartu su arkiv. Hryniewieckiu.

POKALBIS SU GEN. MOKRZECKIU

Generolas buvo susirūpinęs dėl kunigų kišimosi į politiką. Jei vyskupas nieko nedarysiąs, jis būsias priverstas imtis savų priemonių, o tai nebūtų gera. Generolą tuoj parėmė senelis arkivyskupas. Matulaitis ramiai klausėsi.

— Išleidau kunigams aplinkraštį tuo reikalu, — tarė — bet ne ką padėjo. Krašto padėtis nenormali, likimas neišspręstas — visi jaudinasi, karščiuojasi, kišasi politikon. Tai laiko liga.

Generolui atrodė, kad vis tiek nepateisinamas kunigų lietuvių ir gudų kišimasis politikon. Ne be nuodėmės ir lenkai kunigai, atsakė Matulaitis ir priminė vysk. Bandurskio pamokslą, kurį girdėjo ir generolas. Būtų neteisinga vieniems drausti, kitiems leisti, kaip norėtų valdžia. Bažnyčia savęs neriša su jokia viena partija.

Generolas piktinosi kunigais, kurie remia "Odrodzenie"; tai esąs valstiečių kėlimas prieš ponus. O kieno gi ji vedama ir palaikoma, klausė Matulaitis, ar ne Pilsudskio valdžios, ar ne jos pinigais remiama prieš endekus? Abi srovės politinės, federalistų ir aneksistų, ir abi nori panaudoti kunigus bei vyskopus. Endekai dengiasi arkiv. Hryniewieckiu, o "odrodzienininkai" giriasi, kad už jų stovįs vysk. Bandurskis. Į tą kovą vietos vyskupui nedera kištis, nebent kuri pusė išeitų prieš tikėjimą.

Generolas pasigavo žodžių "vietos vyskupui nedera kištis". O vis dėlto ganytojas, esą, duodasi

traukiamas į politiką. Kur ir kada, klausė Matulaitis. Generolas priminė lietuvių gimnazijos vakarėlį, vasario 16-tos proga, kur vyskupas dalyvavęs ir plojęs po kun. Stankevičiaus kalbos, kurioj buvę pasakyta, kad Vilnius turįs tekti lietuviams. Matulaitis atsakė, kad dalyvavęs visose tautinėse lenkų iškilmėse ir plojęs, ar buvę bloga? “Pasakyk Tamsta, ką gi lietuviai būtų man pasakę, kad aš tiek kartų dalyvavęs lenkų šventėse ir iškilmėse būčiau lietuvių kvietimą paniekinęs ir į jų vakarėlį neėjęs? Aš turiu būti visiems lygiai ganytojas” (Dnrš).*

Priminęs gudus, Matulaitis “suerzino” senelį arkivyskupą. Šis ėmė kaltinti vysk. Jurgį, kam įvedęs gudų kalbą bažnyčiose. Jokių kalbinių atmainų dar nedaręs, pastebi Matulaitis, ir nedarysiąs, kol karas nepasibaigs. Gudų kalbą Dysnos dekanate įvedęs vysk. Roppas, o Minske vysk. Lozinskis, ir jie abu lenkai. Leidęs tik vaikus katekizuoti gudiškai.

Čia generolas įsiterpė, kad ką lenkai amžių bėgyje laimėję, to negalį paleisti iš savo rankų, ir priminė Borūnus, kur klebonas gudas Petrovskis norįs atgudinti žmones — įsteigęs gudų mokyklą, ketinąs steigti gudų mokytojų seminariją. Vyskupas turįs jį iš ten iškelti. Vyskupas prašė generolą pasakyti, kaip gi žmonės Borūnuose kalba, ar ne gudiškai? O dėl mokyklų, kurios ten steigiamos, tai ne vyskupo, o valdžios dalykas. Kun. Petrovskio

*Trečių metų nepriklausomybės minėjime dalyvavo ir kontrolės komisijos atstovai plk. Tsu-Tsui ir maj. Uzquiano.

negalįs iškelti, atseit — bausti už tai, kas nėra priešinga Kristaus mokslui. Nepatenkinęs Abramowicziaus prašymo iškelti kun. Olszanskį, neturįs pagrindo patenkinti ir generolą dėl kun. Petrovskio.

Generolas dar prisiminė Ašmenos dekaną. Ab rantavičius esąs lietuviškos orientacijos, o žmonės reikalauja, kad dekanu pasiliktų kun. G., lenkas. Tas dalykas liečia tik vyskupą ir kunigus, atsakė Matulaitis. Dekanas — kunigams prižiūrėti, ne žmonėms, ko jie čia kišasi, bene yra kurstomi?

Į generolo kabinetą atėjo vysk. Bandurskis, matyt, pakviestas įsiterpti į akciją prieš ganytoją. Tačiau išėjo priešingai. Bandurskis palaikė Matulaičio pusę ir padėjo greičiau užbaigti nemalonų pokalbį.

Prieš atsisveikindamas, Matulaitis paprašė generolą pasilikti vieną ir jam pakartojo, kad neriš Bažnyčios reikalų su viena kuria partija ir nesmerks vienu kunigų (ne lenkų) už tai, už ką kitus (lenkus) valdžia giria. Prašė generolą skirti dalykus: kur kunigai nusikals jo įstatymams, tegu tvarko jis, o kur pasirodys, kad kunigai prasilenkia Bažnyčios įstatymams, tada bausias vyskupas.

Tur būt, šį pokalbį turėjo galvoj M. Biržiška, sakydamas: "Vieną lenkų generolą, padariusį jam daug nemalonumų, jis (Matulaitis) įveikęs gerumu bei ramumu" (AJM, 149).

ŠV. KAZIMIERAS GINA LENKŲ POZICIJĄ

Praėjo dvi savaitės ir kun. Kriščiukaitis prie stalo referuoja vyskupui "Dziennik Wilenski" re-

daktoriaus J. Obsto straipsnį "Šv. Kazimieras istorijos šviesoje", paskelbtą vilniškėje "Rzeczpospolita" laidoje. Šv. Kazimieras buvęs priešingas lenkų ekspansijai į Rytus: nenorėjęs, kad valstybėje būtų per daug schismaticų. Bet palaikęs ir rėmęs Lenkijos uniją su Lietuva. Straipsnio tikslas buvo aiškus: panaudoti šv. Kazimierą politiniams lenkų tikslams.

Po penketo dienų Kriščiukaitis atpasakoja vyskupui repliką lietuvių leidžiamame dienraštyje "Straż Litwy", parašytą feljetonine forma, pavadintą "Pono J. Obsto pasikalbėjimas su šv. Kazimieru". Karalaitis aplanko redaktorių, o šis egzaminuoja šventąjį apie Vilniaus likimą, ir abiejų pažiūros nuostabiai sutampa. Danguje esą visi remia Vilniaus inkorporavimą į Lenkiją, išskyrus du *lit-womanus* — vysk. Merkelį Giedraitį ir jėzuitą Maksimilijoną Rylą. Šventasis nepritaręs separatistinei vytautinei politikai, bet jo nepatenkinęs ir dabartinis federavimo planas. Pasisakęs už Lietuvos inkorporavimą, stebisi, kad lenkai toleruoja Vilniuje lietuvių ir gudų gimnazijas ir pakenčia žydus. Su pastaraisiais, esą, reikia elgtis Ispanijos pavyzdžiu: arba apsikrikštija, arba apleidžia kraštą ir praranda visą turtą.

Tas "Straż Litwy" numeris (39) buvo tuoj konfiskuotas, dienraštis sustabdytas, redaktoriui M. Biržiškai iškelta byla už piktžodžiavimą prieš šventuosius. Feljetono autorius kun. Toloczko buvo pasirašęs slapyvardžiu "Wasz", tad galvojo, jei prisipažins ir kaltę prisiims sau, gal išgelbės laikraštį ir

apsaugos redaktorių. Buvo vargo jį įtikinti, kad nieko tai nepadės — prieš teismą vis tiek atsako redaktorius.

Vyskupo tas dalykas nelietė, bet jis galvojo, kokios iš to bus pasekmės. Biržiškai greičiausiai teks kalėti keletą metų, lietuviai bus nuplakti višumoj kaip šventųjų įžeidinėtojai, santykiai su lenkais dar labiau įsitemps. Vyskupas patarė prašyti advokatą Vrublevskį ginti bylą. Šis sutiko, bet prašė parūpinti medžiagos, kaip į tą reikalą žiūri žymieji teologai. Vyskupas pavedė keletai lietuvių kunigų-akademikų tos medžiagos paieškoti.

ARKIV. HRYNIEWIECKIS ATISISVEIKINA

Vyskupas neturėjo laiko toliau domėtis šiuo reikalu. Visi jo priešpiečiai buvo užimti interesantais. Dėl jų tekdavo nutęsti pietus valandą ar daugiau. Po pietų, pasivaikščiojęs, vėl eidavo į kabinetą ir priiminėdavo lankytojus. Tik po vakarienės, jei nebūdavo "ateivių", imdavosi "savo" darbų.

Vienas tokių darbų buvo vienuoliškos konstitucijos, kurias reikėjo priderinti 1918 metais įsigalėjusiam naujam Bažnyčios teisynui. Vienuolijos žinojo, kad jis nepakeičiamas žinovas, dėl to prašė padėti. Pirmiausia prašė Vilniaus broliai lazaristai, ir jis sutvarkė jų konstituciją, o Roma patvirtino be pastabų. Jėzaus ir Marijos vardo seserų vienuolijai šalia pataisų pridėjo, prašomas, daugiau asketikos, bet Roma ją nubraukė. Už tai be pataisų patvirtino

jo parengtą Jėzaus Širdies tarnaičių (širdiečių) konstituciją. Ruošė jas ir tikslino ant kortelių lotynų kalba, o kun. Kriščiukaitis perrašinėjo mašinėle (Drg 1967, N 32).

Šiam darbui neužtekdavo vakarų, juoba kad ir galva būdavo jau per sunki. Eidavo gult 10-11 valandą, o keldavo 5-tą. Norėdamas užbaigti darbą, kartais keldavo 4 ar net 3 valandą. Sakydavo, rašo kun. Kriščiukaitis, kad iš ryto protas geriau veikia ir niekas tada nekliudo.

Gavėnį sakė vakarinius pamokslus apie Kristaus kančią. Žmonės mėgo tuos ramius, paprastus mąstymus. "Žmonių per visus pamokslus apie Jėzaus kančią buvo pilna katedra" — pastebi vyskupas savo užrašuose. Kartais jį "pasigaudavo" konferencijai ar pamokslui kitos bažnyčios. Šv. Mikalojaus bažnyčioj kalbėjo lietuvių gimnazijos mokiniams. "Jo žodžius gaudyte gaudėm, — rašo buvęs klausytojas. — Stebino mus tuomet, kad toks aukštas dvasininkas ir tokio didelio mokslo, o kalba taip paprastai, suprantamai... Net išvidinis džiaugsmas ėmė..." (AJM, 152).

Gavėniai neįpusėjus, kovo 16-tą, užėjo senukas arkiv. Hryniewieckis. Atrodė labiau suvargęs. Ėmė skųstis sveikata — esą, gydytojai išėmę šonkaulius, tai sunkiau kvėpuoti, o čia Vilniuje oras esąs blogas. Neskubėjo išeiti — pasakojo apie pergyventas dienas, kai buvęs čia ganytoju ir lankęs parapijas. Vis jam kliuvo, pasakojant, gudai ir lietuviai, bet Matulaitis jau žinojo tą jo silpnybę. Nežinojo tik,

kad šis apsilankymas paskutinis. Pasisakė išvykstaš iš Vilniaus, grįžtaš į Galiciją, kur oras esąs sveikesnis.

Atsisveikino Matulaitis su atlaidumu: "Seneliui, žinoma, reikia viskas dovanoti, bet kalčiausi tie, kurie jo senatve naudojosi savo nedoriems sumanymams" (Dnrš, 1921.III.16).

ISPANAS PILSUDSKIO PAGERBTUVĖSE

Kovo 19-tą, juozapinėse, buvo du "valstybės viršininko" pagerbimai — karinis ir akademinis. Į pirmąjį vyskupą kvietė gen. Želigowskis, į antrąjį universiteto rektorius M. Siedleckis. Karinis pagerbimas buvo Lukiškio aikštėje su pamaldomis, kurias laikė vysk. Bandurskis, bet pamokslo nesakė. Po pamaldų buvo karinis paradas. Žiūrovų-stebėtojų buvo palyginti maža.

Universitete vyskupas rado susirinkusius aukštuosius ponus: Lenkų respublikos atstovą "Vidurinei Lietuvai" Raczkiewiczų, generolus Želigowskį ir Mokrzeckį, miesto burmistrą Bankowskį, profesorų, kapitulos ir kun. seminarijos atstovus, o tarp jų ir Tautų sąjungos kontrolės komisijos kariškį ispaną maj. Uzquiano.

Pirmasis kalbėjo rektorius. Pašlovino Pilsudskį, kaip universiteto atkūrėją, o toliau svarstė tris politines aktualijas: Lenkijos sutartį su sovietais, pasitarimus su Lietuva ir Silezijos plebiscitą. Antrasis kalbėtojas prof. Wl. Zawadzki pristatė Silezijos

problemą — plačiau sustojo ties vokietinimo meto-
dais bei priemonėmis. Viskas tiko Vilniaus kraštui,
tik vietoj "vokiečių" reikėjo įdėti "lenkus". Pasku-
tinį žodį tarė vicerektorius Br. Žongolavičius, bu-
vęs Kauno kun. seminarijos profesorius. Poetiškai
bei patetiškai frazėmis kėlė į aukštumas Lenkiją,
jos laimėjimus ir dažnai minėjo Pilsudskį bei Želi-
gowską. Dalyviai, žinoma, jam daugiausiai plojo,
ypač minint vadų vardus. Plojo ir rektoriui, kai šis
palietė Tautų sąjungą ir darė jai priekaištus. Tautų
sąjungos atstovas Uzquiano nieko nesuprato lenkiš-
kai, gal būtų įsižeidęs ir išėjęs iš salės.

Iškilmėms pasibaigus, ispanas priėjo prie vysku-
po ir klausė, ar galėtų rytoj vakare užteiti. Vysku-
pas pažadėjo jo laukti. Pažino jį kaip uolų kataliką,
nes kas rytą 9 val. užeidavo katedron mišių ir ko-
munijos šv. Kazimiero koplyčioje.

Kitą dieną atėjęs, pasisakė buvęs Varšuvoj ir
kalbėjęs su nuncijumi arkiv. Ratti. Nuncijui vysku-
pas esąs skundžiamas vilniškių endekų, skundžiamas
ir Varšuvos valdžiai. Pas nuncijų tuo reikalu važi-
nėjęs Aleksandras M. M. Meysztowiczius, ketinąs
siekti Romos. Prašęs ir Uzquianą padėti per jį (is-
panų) ambasadą prie Vatikano pašalinti Matulaitį
iš Vilniaus.

Vyskupas nusišypsojo:

— Tai jis mano prietelis, nes dirba mano nau-
dai. Aš gi nenorėjau eiti Vilniun ir mielai išeisiu,
tegul tik Šv. Tėvas taria žodį.

Vyskupas norėjo faktų, kuo ir kaip jų akimis jis esąs nusikaltęs. Uzquiano čia pat pradėjo juos "kloti": nenorįs lenko sufragano, remiąs baltgudžius, kad sudarytų baltgudžių klausimą, palaikąs kunigus gudus Petrovskį ir Abrantovičių, skriaudžiąs lenką Ašmenos dekaną G.

Matulaitis bandė aiškinti, bet pasirodo nereikėjo. Ispanas buvo pakankamai informuotas ir iš antrosios pusės. Nauja jam buvo gal tik tai, kad vyskupas norėjęs dviejų sufraganų — vieno lenkams, antro gudams. Vyskupui jis pareiškė, kad lenkų šovinistų tarpe aršiausi esą lietuvių kilmės bajorai ir sulenkėję dvarininkai; Vilnius teksiąs Lietuvai, o plebiscitas, kokio nori lenkai, nepraeisias.

PLEBISCITAS AŠTRINA KOVĄ

Plebiscitą buvo pasiūliusi 1920 m. spalio pabaigoj Tautų sąjungos taryba, susirinkusi Briuselyje. Reikalavo, kad lenkai išvestų iš užimtų sričių savo kariuomenę ir ketino atsiųsti tarptautinės kariuomenės dalinius plebiscito laisvei užtikrinti. Lenkai su tuo nesutiko: norėjo praveisti plebiscitą savo kariuomenės globoje ir savom administracijos priemonėm.

Tam jie ruošėsi. Išvystė spaudimą prieš lietuvius bei gudus kunigus, veikėjus, o kartu ir vyskupą. Kontrolės komisija sekė tą akciją ir kartu stabdė lenkų pasiruošimą. Jos buvimas Vilniuje pasida-

rė lenkams rakštis, dėl to ieškojo progos ją iš čia išbaidyti.

Vieši pasisakymai prieš Tautų sąjungą komisijos nebaidė. Tada buvo užvartytos moterys atakuoti komisijos narius. Šitai suerzino komisijos pirmininką pulk. Chardigny ir viena proga jis pareiškė, kad jei bus plebiscitas, tai tamsios lenkų davatkos negalės balsuoti.

Kartą pulk. Chardigny su belgu Nase buvo pas vyskupą ir, kai grįžo į savo viešbutį, rado laukiančias moteris, kurios protestavo ir grasino dėl jo padaryto pareiškimo. Kovo 28-tą jos, dalyvaujant universiteto studentėms, pakartojo puolimą geležinkelio stotyje ir apmėtė supuvusiais kiaušiniiais. Pulkininkas turėjo grįžti į vagoną persirengti. Tai buvo dešiniųjų-endejų darbas, padiktuotas iš Varšuvos. Kairieji, valdžios žmonės, tarp jų ir universiteto rektorius skubėjo atsiprašyti pulkininką.

Tą dieną, kovo 28-tą, užėjo pas vyskupą svetys ir prisistatė esąs grafas St. de Moriez. Pradėjo kalbėti bloga lenkų kalba, ir vyskupas pasiūlė kalbėti prancūziškai. Svetys kvietė Matulaitį į garbės komitetą Napoleonui paminėti Vilniuje. Vyskupui sutikus, teiravosi apie krašto padėtį. Matyt, Varšuvoj buvo įtaigotas, kad lietuviai esą bolševikai ar jiems labai palankūs. Vyskupas aiškino, kad Lietuva valstiečių kraštas — žmonės prisirišę prie savo žemės; ne gi jie norėtų bolševikų, kurie žemę atima? Kariuomenę sudaro taip pat valstiečių vaikai, ir jie atkakliai kovojo prieš bolševikus. Miesto darbininkų

beveik nėra, nes nėra ryškesnės pramonės. Iš kur tad galėtų būti lietuviai bolševikai? Esą komunistų žydų, vadinamų bundistų, ir gal vienas kitas nežydas jaunuolis svajotojas.

Svetys toliau teiravosi, ar žmonės Vilniuje ir jo srityje nesipriešins ginklų lietuviams, jei Tautų sąjunga lieptų Želigowskiui pasitraukti su savo kariuomene. Kaimiečiai tikrai nesipriešins, atsakė vyskupas, nes prieš lenkus kareivius nusistatę. Kaimiečiai geriau norėtų lietuvių. O kas eis prieš lietuvius Vilniuje? Žydai ne, gudai ne, rusai ne. Gali atsirasti triukšmadarių, agitatorių, bet tai nepavojinga. Trečias dalykas, kurį kėlė svetys, tai federacija su Lenkija. Lietuviai jos nenori, aiškino vyskupas, o varu versti nedera.

VIETOJ PLEBISCITO DERYBOS BRIUSELYJE

Tautų sąjungos taryba, pasiūliusi plebiscitą, laukė ketvertą mėnesių. Lenkų nusistatymas per tą laiką nepasikeitė. Tada kovo 3 (1921) taryba pasiūlė spręsti lietuvių-lenkų ginčą tiesioginėm derybom Briuselyje ir paskyrė derintoją-pirmininką belgą Hymansą. Lenkai ignoravo šį naują pasiūlymą, o lietuviai pradėjo ruošti deryboms.

Derybose svarbiausias klausimas atrodė bus dėl rytinių sienų. Lietuva atkūrė savo valstybę etnografinėse ribose, bet rytų pakraštys buvo stipriai nutautintas. Tai lietė Matulaičio vyskupijos teritoriją, dėl to Lietuvos įgaliotiniai, gyveną Vilniuje — Ig.

Jonynas ir M. Biržiška, kreipėsi pas jį. Vyskupui atrodė, kad Gardino ir Lydos sritys visiškai sugudėjusios ir nebeatgaivinamos. Sujungtos su Vilniumi, jos tik gudins sostinę. Geriau, kad Lietuva pasitenkintų mažesniu plotu, bet viena lytišku su mažiausiu svetimųjų elementu. Gardino ir Lydos Lietuva ilgiau neišlaikytų, nes su laiku gudai norės tas vietas atsiimti, o tada atplėš nuo Lietuvos ir daugiau vietų, kur dar kalbama mišriai.

Kovo 28-tą vėl buvo užėjęs Ig. Jonynas. Vyskupas galvojo, gal ir gerai, kad lietuviai ligšiol reikalavę platesnių sričių. Buvę iš ko derėtis. To norėję ir gudai, kad mažiau jų sričių tektų lenkams. Dabar, ruošiantis Briuselio deryboms, verčiau turėti aiškus apsisprendimas. Gudams pripažinti, kas jų, ir palikti patiems apsispręsti, su kuo jiems geriau dėtis. O lietuviams geriau reikalauti tokių sienų, kurios pagrįstos, teisingos ir kurias galima tikėtis gauti.

Jonynas norėjo tikslesnių žinių, kur tokios sienos iš tikro turėtų eiti. Vyskupas jas nurodė bendrais bruožais, kur lietuvių gaivalo dar gana daug, o kiti — sugudėję galima tikėtis greičiau atsigautų. Dėl detalesnių žinių patarė kreiptis pas kan. Kuklą, seną vilnietį, kuris padės surasti kitų daugiau žinančių.

Vyskupas apgailestavo, sužinojęs, kad išvyksta iš Vilniaus Tautų sąjungos atstovai. Jų komisijos pirmininkas pulk. Chardigny atėjo su palydovu belgu Nase apie tai pranešti ir atsisveikinti. Vyskupas pareiškė pulkininkui užuojautą dėl incidento gele-

žinkelio stotyje. Pulkininkas kalbėjo gana atvirai: jie buvę su lenkais ligšiol labai kantrūs, bet ir kantrybė turinti ribas. Įsikursią Kaune, o čia atvažinėsią pagal reikalą. Jų padėtis vis dėlto esanti geresnė negu vyskupo: jie galį išvažiuoti, o vyskupas ne. Išsidavė žiną, kokių nemalonumų daro lenkai ir vyskupui. Dėkojo už palankumą, supratimą, patarimus visos komisijos vardu, o iš tų visų daugiausia lankėsi šiedu, anglas maj. Keenan, japonas pulk. Tsu-Tsui ir ispanas Uzquiano.

Pasirodo, visi diplomatai, kurie ilgiau būdavo ar sustodavo Vilniuje, pasak kun. Kriščiukaitį, lankydavęsi pas Matulaitį. Kas juos traukė? Paaiškinęs kartą latvių atstovas berods Ozelinš. Diplomatai, esą, žiūri tik bėgamųjų reikalų ir nepastebi bendrųjų. O vysk. Matulaitis sugebąs įvertinti tiek bendrą padėtį, tiek atskirus faktus. Iš to diplomatams daug kas paaiškėja.

Kontrolės komisija išvyko traukiniu į Kauną balandžio 1. Kitu traukiniu tą patį vakarą grįžo iš Varšuvos gen. Želigowskis. Jį pasitiko organizuota minia, šūkaudama prieš Tautų sąjungą.

GEN. ŽELIGOWSKIS PRAŠO TARPININKAUTI

Kokias instrukcijas Želigowskis parsivežė iš Varšuvos, nebuvo aišku. Tik kitą dieną, balandžio 2, jis atvyko pas vyskupą ir ne vienas, o su savo adjutantu Prystoru — politiniu patarėju. Kieta Kauno laikysena, matyt, sprogdino "Vidurinės Lietu-

vos" strategiją. Kaunas nesiskaitė su tos "Lietuvos" ponais ir derybas vedė tiesiai su Varšuva, tarpininkaujant Tautų sąjungai.

Svečiai be didelių įžangų paprašė vyskupą tarpininkauti tarp jų ir Kauno. Vyskupas abejojo, ar lietuviai norės, kai reikalai tvarkomi su Varšuva. Prystoras pareiškė, kad jie irgi gali tartis. Vyskupas sutiko, kad reikia tartis, nes teks drauge gyventi.

Pasirodo, tarpininkauti ji buvo prašęs jau buvęs pirmininkas Abramowiczius. Tada vyskupas kalbėjęs su Jonynu ir Biržiška, ir šie pripažinę, kad šalia oficialių derybų naudinga tartis privačiai. Buvę pakviesti iš Kauno socialdemokratų ir liaudinkų atstovai. Dabar, galvojo vyskupas, išpultų kam nors iš čia važiuoti į Kauną anuos revizituoti. Gal į tas kalbas būtų galima įtraukti ir krikščionis demokratus. Bet, pabrėžė vyskupas, pirmiausia reikia nustatyti ginčijamas sienas, ir kreipėsi į "Vidurinės Lietuvos" atstovus pusiau juokaudamas:

— Atiduokite Gardiną ir Lydą lenkams, o kas į šiaurę tegu lieka Lietuvai.

— Ne, taip dalinti negalima, — atšovė svečiai.

— Reikia, kad būtų Didžioji Lietuva, kad būtų atstatyta istorinė Lietuva. Visa nelaimė, kad kauniškiai nori tik etnografinės Lietuvos.

Vyskupas aiškino, kad dabar nebegalima vadovautis tik istorija. Tautų reikalai reikia spręsti kitais pagrindais. Istorinė Lietuva vargiai visus patenkintų.

— Negalima, kad mažumos būtų stelbiamos didžiumų, neatsiklausus gyventojų, — pareiškė svečiai.

Iš to paaiškėjo, kad gyventojų atsiklausimas — plebiscitas vis dar "nepalaidotas" jų planuose, nežiūrint, kad Tautų sąjunga padarė kitokią sprendimą.

Vyskupas pritarė, kad mažumų teises reikia apsaugoti ir į žmonių norus atsižvelgti. Bet mūsų šalyse gyvenimas nenormalus — priespauda, slėgimas, persekiojimai — viskas supainiota, o žmonės nesusipratę, ištautėję. Sunku bus dabar visus patenkinti.

Vyskupas atsisveikino su svečiais nuoširdžiai, žadėdamas taikinti ir padėti. Galvojo, kad šalia de-rybų Briuselyje, kurioms ruošiamasi, reikia ruošti dirvą ir bendram kaimynų sugyvenimui.

*

Matulaičio budrumas saugoti teisingą poziciją kliudė lenkų tikslams. Pradžioje jie bandė jį ignoruoti, nustumti į šalį — nesisekė. Toliau siekė panaudoti jo autoritetą ir galią — nesidavė. Jo įtaka diplomatams juos erzino, o ryšiai su Lietuvos iga-
liotiniais kėlė įtarimą. Buvo sunku jiems suprasti, kam jis tarnauja. O Matulaičio politika, pasak Kriščiukaičio, buvusi ši. Jis dažnai kartodavęs: "Aš žinau tik vieną politiką, tai politika katalikų Baž-nyčios, tai politika Viešpaties Jėzaus". Į tuos jo žo-
džius kartą atšovęs endekų kunigas Liutslawskis: "Didžiausia politika, tai neturėti jokios politikos".

Gal tai ir buvo didžiausia politika, kurios nepajėgė suvokti ne tik lenkų politikai, bet ir daugelis kunigų, ypač tokie kaip Liutoslawskis. Tai taikos, derinio, visų meilės, išminties — ne godumo, ne aklos aistros ir neapykantos politika.

Po Źeligowskio ir Prystoro vizito, balandžio 3 d., vyskupas rašė Pr. Būčiui į Čikagą: "Duonelės, dėkui Dievui, dar niekad nepritrūko. Blogiau tai sąlygos, kuriose tenka gyventi, ir atmosfera... Laukiame taikos".

NESUSIPRATIMAI, PRIEVARTOS AKTAI

Prieš Velykas (1921) pasiekė žinia, kad nuncijus Ratti grįžta į savo kraštą. Esąs skiriamas ganytoju į Milaną. Pastoralas ir kardinolo skrybėlė būsianti įteikta gruodžio mėnesį vykstančioj kardinolų konsistorijoj. Ligi to laiko atrodė bus dar Varšuvoj.

Gegužės 19-tą gauna telegramą, kad kardinolų konsistorija atkeliama į birželio 13-tą ir kad tuoj grįžtų į Romą. Skubiai sutvarko nunciatūros reikalus ir, lydimas kard. Kakowskio, birželio 4-tą tyliai apleidžia Varšuvą. Nei valdžia, nei visuomenė išvykstančiam neparodė jokio dėmesio nei dėkingumo. Priežastis — Silezijos plebiscitas.

PANAŠI PADĖTIS KAIP MATULAIČIO

Plebiscito reikalus Silezijoje tvarkė sąjungininkų skirtoji kontrolės komisija, bet nepajėgė nuraminti įsisiūbavusių lenkų ir vokiečių. Neįstengė ir Breslau (lenk. Wrocław) kardinolas Bertramas sudrausti kunigų, kad nesikištų į tarpusaves politines kovas. Kilo mintis prašyti pop. Benediktą XV, kad skirtų apaštališkąjį komisarą, ir buvo paskirtas arkivyskupas Ratti. Jo misija buvo bažnytinė, liečianti kunigų ir tikinčiųjų poziciją plebiscito paruošoje. Roma jam patarė tartis su kardinolu Bertramu.

Birželio 10-tą (1920) arkiv. Ratti atvyko į plebiscito komisijos būstinę Opolėje (Oppeln), įteikė savo kredencialus ir išsiaiškino kompetencijos ribas. Sekmadienį, birželio 13-tą, pamaldų metu pranešė tikintiesiems abiem kalbom apie savo misiją. Popiežius norįs, kad plebiscitas būtų teisingas ir laisvas nuo bet kurių pašalinių įtakų. Prašė tikinčiuosius ir kunigus, kad padėtų jam tinkamai įvykdyti popiežiaus pavestą uždavinį. Po to lankė plebiscito sritis.

Vokiečiai iš karto sutiko jį nepalankiai kaip Lenkijos nuncijų. Lenkai puolėsi jį panaudoti, kad šventintų jų vėliavas, iškeldintų iš parapijų nepalankius kunigus. Arkiv. Ratti atsisakė, nes tai nepriklausė jo misijai. Jau tas nepatiko, o kai pastebėjo, kad jis lankosi pas kard. Bertramą ir su juo tariasi, pradėjo įtarinėti, kad veda vokiečiams palankią politiką.

Išbuvęs gerą mėnesį Silezijoje, Ratti liepos 12-tą grįžo į Varšuvą, kuri buvo supama bolševikų. Čia jam dar tebesant, rugpiūčio 18-tą lenkai Silezijoje suruošė kruviną sukilimą, į kurį įsivėlė ir nemaža kunigų. Vokiečiai ėmė šaukti, kad Šv. Sostas jau perleidžias Sileziją lenkams ir dėl to kaltino arkiv. Ratti. Kard. Bertramas susirūpino, kaip apsaugoti Šv. Sosto ir jo atstovo vardą. Gavęs Romos pritarimą, paskelbė ganytojišką laišką, kuriuo uždraudė kunigams bet kokią politinę akciją ir, kas to nesilaikys, automatiškai (ipso facto) bus suspenduotas nuo pareigų.

Kilo dėl to baisi lenkų audra tiek Silezijoje, tiek Lenkijoje. Visa kaltė dėl kard. Bertramo rašto buvo verčiama arkiv. Ratti. Abu vardai, Bertramo ir Ratti, buvo piktai linksniuojami ir komentuojami spaudoje. Trys Lenkijos vyskupai ir du kardinolai rašė net šv. Tėvui, kad kard. Bertramo raštas esąs neteisingas. Šią akciją stebėdamas, italų atstovas Varšuvoje Fr. Tommassini pavadino "liguistu lenkišku patriotizmu" (Pijus XI, 56).

Audra tolydžio aprimo, bet lapkričio 30-tą lenkų seime buvo balsuojami trys pasiūlymai: 1. kad valdžia prašytų Ap. Sostą išskirti A. Sileziją iš Breslau arkivyskupo žinios, 2. kad Ap. Sostas atšauktų kard. Bertramo raštą ir 3. kad būtų atšauktas lenkų atstovas prie Vatikano, išsiųstas Ratti iš Varšuvos ir nutraukti santykiai su Vatikanu. Pirmieji du pasiūlymai buvo priimti vienbalsiai, tretysis atiduotas komisijai. Komisijai užpylė šalto vandens užs.

r. ministras Sapieha ir tas reikalas seime nesurinko balsų daugumos.

Seimo elgesys buvo įžeidžiantis. Arkiv. Ratti gruodžio 2 išvyko į Romą ir ilgėliau negrįžo. Grįžęs į Varšuvą, netrukus buvo nominuotas Milano arkivyskupu. Išvykdamas iš Lenkijos, jau turėjo pakankamą vaizdą, kokioj padėty yra Vilniaus vyskupas. Buvo gera, pasak A. Novelli, ir pačiam būsimam popiežiui pereiti tokį išmėginimą (The Life of Pius XI, 1925, 139).

BYLA DĖL ŠV. KAZIMIERO ĮŽEIDIMO

Išvykus nuncijui, Vilniuje prasidėjo byla prieš "Straž Litwy" redaktorių M. Biržišką. Teismas vyko prie uždarytų durų — leista dalyvauti tik valdžios žmonėms ir advokatams. Pastarųjų sulėkė iš viso Vilniaus ir net iš Lenkijos. Valdžios žmonių tarpe buvo ir "pirmininkas" gen. Mokrzeckis.

Biržišką kaltino Vilniaus apygardos prokuroro padėjėjas A. Jodziewiczzius. Po to iškviėtė du ekspertus: kun. prof. Lubėną ir prel. Wolodzko. Ekspertai dėstė, kad esą trys piktžodžiavimo laipsniai: eretiškasis, pašiepiamasis ir įžeidžiamasis. Pastarasis esąs aukščiausio laipsnio piktžodžiavimas ir, pagal jų išmonę, straipsnis, paskelbtas "Straž Litwy", esąs to pobūdžio.

Žodį perėmė adv. Vrublevskis. Kalbėjo ilgai. Vartė atsineštus didžiųjų teologų — Tomo Akviničio, Lehmkulio, Noldino ir kitų raštus. Nei vie-

nas iš tų teologų pasirodo nekalba apie laipsnius, o tik apie piktžodžiavimo rūšis. Ekspertai esą per menki teologai, dėl to jų išvada, kad straipsnis priklauso aukščiausio laipsnio piktžodžiavimui, neturi vertės. Byla esanti politinė ir šališka, nes panašus straipsnis buvęs paskelbtas "Rzeczpospolitoj"; šv. Petro lūpomis buvusi ginama vienos politinės partijos kryptis, ir redaktoriui nebuvusi iškelta byla už piktžodžiavimą. Lenkų prokuratūra turinti du mastus — vieną lietuviams, kitą lenkams.

Grįždamas prie ekspertų, Vrublevskis priminė pamokslininką, kuris katedroje šv. Kazimiero dieną skelbęs, kad šventasis, pasirodęs prie Polocko, išgelbėjo *lenkų* kariuomenę. Tas kunigas (o tai buvo Lubėnas) arba nekalba brevijoriaus, kur parašyta, kad šv. Kazimieras pasirodęs *lietuviams*, įkvėpęs drąsos ir padėjęs laimėti kovą, arba jis sąmoningai nori klaidinti tikinčiuosius.

Paskutinį žodį tarė M. Biržiška. Niekad nekovojęs prieš religiją. Jam, kovotojui dėl lietuviybės ir istorikui, itin rūpi šv. Kazimiero asmuo ir garbė, dėl to iškelta ji byla ir kaltinimas esą skaudūs. Po jo žodžio teismas, trumpai pasitaręs, paskelbė, kad kaltinamasis išteisintas. Vrublevskį sveikino advokatai ir savo ranką ištiesė pats gen. Mokrzeckis.

Bylos laimėjimu džiaugėsi ir vysk. Matulaitis. Nuo to laiko jo santykiai su adv. Vrublevskiu tolydžio šiltėjo. Advokatas dažnai užeidavo pas vyskupą, ir lenkai piktinosi, kad vyskupas leidžiasi į bendrystę su bedieviu. Vyskupas vėliau išrūpino

šiam garbingam teisės gynėjui popiežiaus medalį, o "bedievis" savo laiku susitvarkė su Bažnyčia.

VAIKAI KENČIA DĖL SAVO KILMĖS

Liepos pradžioje, jausdamas didelį nuovargį, vyskupas išvyko trumpų atostogų į vyskupijos ūkį Trinapolyje. Pasiėmė ir kun. Kriščiukaitį. Apspito jį pirmą dieną vaikai, nes žinojo, kad jis kiekvieną paglostys, pažiūrės į akeles, ištrauks iš kišenės saldainį, ir gal kitoj kišenėj paieškos kokio paveiksluko. Rūpėjo jam susitikti kun. N. Raštutį, visada užsiėmusį, ir patirti, kaip klostosi visi reikalai. Raštutis buvo dėkingas vyskupui už surastą talkininę seselę Kudirkaitę, kurios brolių kun. Feliksą Matulaitis buvo pasiuntęs į Čikagą ir ten jis ėjo dvigubas pareigas — klebono ir marijonų vyresniojo. Susirašinėjo su juo ir galvojo, ką gi parašys apie jo seserį? Susitiko ir ją, išklausinėjo ir įsistebėjo. Apšukri, darbšti, vaikų mylima, geros nuotaikos ir, svarbiausia, žydinčios sveikatos.

Viską apžiūrėjęs, su visais susitikęs, vyskupas toliau nebesimaišė į prieglaudos reikalus. Daugiausia ilsėjosi arba vaikščiojo lydimas kun. Jono. Nesant kitų reikalų nei lankytojų, jiedu galėjo daugiau išsikalbėti. Nuo to laiko Kriščiukaitis pajuto, kad vyskupas jam pasidarė ypatingai artimas ir savas (Drg 1967, N 31). Pailsėjęs ir atsigavęs, išsiruošė lankyti parapijų, o kun. Jonui liepė grįžti į Vilnių, priiminėti korespondenciją, pasekti spau-

dą ir, kiek laikas leis, toliau rinkti lituanistines knygas Marijampolės vienuolyno knygynui.

Rudeniop grįžo iš vizitacijos gerokai pavargęs, bet nebevažiavo atsipūsti į Trinapolį. Sėdo prie darbų. Dalį reikalų, kaip pinigų ir mišių aukų tvarkymą, tarnų priežiūrą, pavedė kun. Jonui. Kitus dalykus — namų apdraudą, jų taisymą, mokesčius, jau iš anksčiau buvo pavedęs kurijos notarui kun. Jurgiui Januševičiui, kauniškio prelado-labdario broliui.

Grįžusį vyskupą gerokai sujaudino žinia, kad jam vizituojant parapijas, rugpiūčio i d. lenkų policija krėtė didžiąją lietuvių prieglaudą Subačiaus gatvėje, areštavo vedėją B. Valiušį, 4 tarnautojus ir 8 mokinius, o rugpiūčio 24 pareikalavo, kad per dvi dienas prieglauda išsikeltų kitur. Kraustytiis nebuvo kur — taip ir laukė. Grįžus vyskupui, atėjo lietuvių labdarybės draugijos, Vilniaus skyriaus pirmininkas kun. Pr. Bieliauskas tartis, ką daryt. Jau ne pirmą sykį lenkai tai vieną tai kitą iš 10 lietuvių prieglaudų ir bendrabučių Vilniuje buvo nusiaubę kratomis ir areštais, bet ir vėl palikdavo ramybėje. Ši prieglauda turėjo 250 vaikų ir 30 tarnautojų, negi juos visus išmestų į gatvę? Vyskupas patarė laukti, gal valdžia apsiramins — nenorės skandalo, kai Briuselyje vyksta derybos su lietuviais. ..

Ir štai skandalas po skandalo. Rugsėjo 20 d. miesto valdyba rekvizuoja Lietuvių draugijos veda-
mą moksleivių bendrabutį su dviem namais (LE XXXIV, 163). Spalio 1 d. policija, padedama ka-

rių, išmeta į gatvę lietuvių Vytauto Didžiojo gimnaziją, veikusią prie Lukiškio aikštės; tai darydami, moksleivius ir mergaites sumuša, kai kuriuos net sužaloja durtuvais. Visa tai aprašė lietuvių dienraštis "Vilnius", redaguojamas M. Biržiškos, ir tas numeris (223) tuoj buvo konfiskuotas, o pats laikraštis netrukus uždarytas (LE III, 25; XXXIV, 249). Spalio 5-tą policija prievarta išmetė į gatvę 250 lietuvių didžiosios prieglaudos vaikų, tarp jų 4-7 metų amžiaus našlaičius, 30 tarnautojų ir visus baldus (LE XXXIV, 163).

Buvo sunku suprasti, ko lenkai siekia tokiais teroro veiksmais, ar paveikti Kauną, kad būtų sukalbamesnis Briuselio derybose, ar pasiruošti kokiems naujiems žygiams pačiame Vilniuje. Vyskupas buvo bejėgis ką nors daryti ir, jeigu bandė, padėties nepakeitė.

NESUSIPRATIMAS SU UNIVERSITETU

Spalio 11 dieną universitetas pradėjo naujus mokslo metus iškilmingu aktu, į kurį vyskupas nebuvo kviestas ir, atrodo, sąmoningai. Rektorius M. Siedleckis darė praėjusių mokslo metų apyskaitą ir užkliuvo bažnytinės valdžios dėl teologijos fakulteto. Kunigai, studijavę teologiją lietuvių valdymo metais, girdi buvę vyskupo išsiųsti į vyskupijos pakraščius, dėl to negalėję baigti studijų. Visi bandymai rasti susipratimą tarp universiteto ir vietos vyskupo nuėję niekais. Nepasisekė suderinti ir dės-

mų dalykų universitete su pamokomis dvasinėje seminarijoje. Tai esą kenkia teologijos mokslo eigai ir dvasiškosios išmokslinimui, be to, paaštrina tautinius priešingumus. Esąs ir nuostolis valdžiai, nes ši apmokanti tas pačias pamokas seminarijoj, kurias specialistai dėstą universitete.

Patyręs iš spaudos, kas buvo sakyta, vyskupas paprašė naują rektorių atsiųsti pranešimo nuorašą ir pateikti faktus, kuriais remiantis buvo skelbiamas vyskupo nepalankumas. Naujasis rektorius W. Staniewiczius atsiuntė prašomą nuorašą, o paaiškinimus esą galėtų duoti pats to pranešimo autorius, kuris dabar išvykęs profesoriauti Krokuvon.

Matulaitis nauju raštu priminė, kad pranešimas darytas ne Siedleckio asmeniniu vardu, o kaip universiteto rektoriaus, dėl to turįs teisės reikalauti davinį iš universiteto. Prašo atsakyti: 1) kur ir kaip buvęs bažnytinės valdžios nepalankumas, 2) kokie studentai ir kada buvę iškelti į vyskupijos pakraščius, 3) kas, kada ir kokias darė pastangas rasti susipratimą, 4) kas ir kada bandė derinti dėstomus dalykus universitete su pamokomis seminarijoje ir koku būdu, 5) kur pastebimas dėl to paaštrėjimas tautinių santykių?

Rektorius vėl atsakė, kad minėtas pranešimas buvęs parengtas ne universiteto, o rektoriaus asmenišku vardu, o dėl kunigų, tai 1919/20 mokslo metais buvę iškelti į tolimas parapijas du — Giedrys ir Drabb'as, o kun. Želmo į netolimą N. Vilnią.

Pamokas gi suderinti seminarijoj ir fakultete bandęs fakulteto dekanas Žongolavičius, bet jokių vaisių nedavė, kaip esą vyskupui gerai žinoma.

Vyskupas atsakė rektoriui. Dėl trijų kunigų, tai Želmo pats išvykęs į N. Vilnią, bėgdamas nuo bolševikų ir įstojęs į lenkų kariuomenę kapelionu; kun. Giedrį pasiuntęs į Giedraičius rugsėjo 27, kada universitetas neveikė ir nebuvo žinoma, kada pradės veikti; kun. Drabb'as buvęs paskirtas į parapiją, jam pačiam pakartotinai prašant, ir išvykęs ne 1919/20 mokslo metų pabaigoj, o 1921 balandžio mėnesį. Dėl Žongolavičiaus pastangų, tai jos buvusios ne kaip suderinti seminarijos ir fakulteto pamokas, o kaip seminariją paversti fakultetu. Su tuo vyskupas negalėjęs sutikti, nes seminarija turi 7 metų kursą ir atskirą mokomąjį personalą bei vadovybę; fakultetas negali atstoti seminarijos, o vyskupas negali to daryti be Šv. Sosto pritarimo. Vyskupas siūlęs palikti fakultetą aukštosioms teologinėms studijoms ir laipsniams gauti.

Po šių susirašinėjimų laiške Pr. Būčiui lapkričio 13 rašo: "Aš čia dėl savo teol. fakulteto turiu nemalonių ginčų su universitetu. Raštų kopijas atsiųsiu Tau; pamatysi, kaip einasi. Nežinia kas padarius su fakultetu. Dėl jo savo seminarijos aš jokių būdu nenoriu keisti ir negaliu; be Rymo sutikimo nei nedrįsčiau tai daryti. O kaip dabar — toks fakultetas neturi prasmės... Atsiųsiu sąlygas, kurias mums Ap. Sostas pastatė, tas pačias sąlygas, girdejau, ir kitiems lenkų fakultetams pastatęs".

Baigdamas reikalą, Matulaitis dar paprašė buvusį teologijos fakulteto dekaną, dabar universiteto vicerektorių Žongolavičių pasiaiškinti, kokius davinius davęs rektoriui apie teologijos fakultetą. Šis atsakė nedavęs nei rektoriui, nei fakulteto tarybai jokieo raporto už 1919/20 nei už 1920/21 mokslo metus. Tada vyskupas vėl paklausė, jei nebuvo duota apyskaita, tai ar dekanas bei taryba reagavo ar rengiasi reaguoti prieš minėtą (netikslią) apyskaitą? Jei nebuvo ir nebus reaguota, vyskupas turėsias prileisti, kad teologijos fakultetas solidarizuoja su paskelbta apyskaita, įžeidžiančia vyskupą, ir ją approbuoja.

Šį sykį atsakė vyskupui visa fakulteto taryba. Girdi, universiteto reguliamas ir akademiniai papročiai nenumato mokomajam personalui būdų ir kelių daryti pataisas ar reaguoti dėl rektoriaus sprendimų ir apyskaitinės nuomonės. Bet taryba sutinkanti reaguoti dėl faktų nušvietimo tuo būdu, kokį vyskupas parinksias.

Visą šį susirašinėjimą Matulaitis išsiuntinėjo visiems Lenkijos vyskupams, paskui išvertė į prancūzų kalbą ir kartu su originalu pasiuntė į Vatikaną kardinolui Gasparri. Buvo išleistas ir atskiras leidinys: Korespondencja pomiędzy Kurją Biskupią Wileńską a Uniwersytetem Stefana Batorego, Wilno 1921.

BRIUSELIO DERYBOS NUTRŪKO.

Lietuvių-lenkų derybos Briuselyje, prasidėjusios balandžio 21 d., įstrigo dėl sunkiai suderinamų istorinės ir etnografinės Lietuvos planų. Lenkai buvo pripažinę Lietuvos suverenumą jau Suvalkų sutartyje, ir lietuviai šią sutartį laikė išeities punktu derybose, tačiau darė nuolaidų dėl gudiškųjų sričių. Lenkai norėjo primesti Lietuvai gudiškąsias sritis ir surišti ją federacijos saitais su savimi. Abiejų šalių derintojas Hymansas gegužės 20 d. pasiūlė kompromisini projektą: abi valstybės suverenės, bet glaudžiai bendradarbiauja užsienio politikoje, apsigynime ir ūkiniuose reikaluose. Lietuva, pagal projektą, tvarkosi Šveicarijos federatyviniu pavyzdžiu su dviem autonomiškais kantonais — Vilniaus ir Kauno, sostine Vilniuje ir dviem valstybinėm kalbom — lietuvių ir lenkų. Projektas buvo priimtas abiejų pusių kaip diskusijų bazė, bet nei vieni nei antri su juo nesutiko.

Hymansas rugsėjo 3 d. pateikė antrą projektą: atsisakė siūlytos Lietuvai federatyvinės sistemos, tačiau Vilniaus sričiai siūlė autonominio kantono teises; visos kitos sąlygos dėl bendradarbiavimo su Lenkija buvo paliktos tos pačios. Lenkams buvo nepriimtinas ir šis projektas, nes jie nenorėjo pripažinti Lietuvos suvereniteto Vilniaus krašte. Nesutiko ir lietuviai, nes kaip pirmas, taip ir šis projektas Lietuvą statė Lenkijos vasalo padėtin. Lietuva jo atsisakė gruodžio mėnesi. Lenkams taip pat atsi-

sakius, visa Vilniaus byla vėl grįžo į Tautų sąjungos tarybą.

Tuo tarpu lenkai ėmėsi vienašališkų žygių. Varšuvos seimas rugsėjo 16 priėmė vyriausybės siūlymą praveisti rinkimus Vilniaus krašte ir leisti vietiniam seimui nuspręsti tos srities likimą. Remdamasis Varšuvos nutarimu, gen. Želigowski rugsėjo 20 paskelbė, kad rinkimai į Vilniaus seimą įvyks 1922 sausio 8. Rinkimams paruošti bei praveisti gen. Želigowski lapkričio 21 d. paskyrė naują Vidurinės Lietuvos pirmininką panevėžietį, Pajuostės dvaro savininką Al. Meysztowiczių, kurį Matulaitis buvo pavadinęs savo prieteliu dėl jo pastangų pašalinti vyskupą iš Vilniaus. Lietuvių komitetas gruodžio 27-tą pranešė visuomenei ir lenkų valdžiai, kad rinkimuose lietuviai nedalyvaus; tą patį padarė gudų ir žydų komitetai.

Rinkimai į Vilniaus seimą buvo praveisti paskelbtąją dieną ir juose dalyvavo vieni lenkai, o ir šių balsavo tik 18%. Rinkimus stebėjo Tautų sąjungos kontrolės komisija ir jos pirmininkas pulk. Chardigny sausio 20 pasiuntė Tautų sąjungai tokį raportą: "Turint galvoj, kad lietuviai, žydai ir didelė dauguma baltgudžių oficialiai susilaikė nuo dalyvavimo rinkimuose, ir kad rinkimai buvo įvykdyti esant karinės okupacijos režimui, kur lenkų elementas galėjo naudotis visu valdžios aparato spaudimu, neatrodo, kad galima būtų laikyti dabartinį Vilniaus seimą tikru ir nuoširdžiu konsultuojamos teritorijos gyventojų valios išreiškimu"

(LE XXXIV, 146). Dėl seimo rinkimų pareiškė savo griežtą protestą Tautų sąjungai ir Lietuvos vyriausybei.

Seimas tačiau pradėjo savo darbą, nežinodamas, ką iš tikrųjų turi daryti. Buvo netikrumo, gal ir baimės, kad lietuviai ir baltgudžiai kels triukšmą ir sudarys nepatogumų prieš užsienį. Seimo narius ramino naujasis pirmininkas Meysztowiczius: esą reikia tik geros lazdos ir jie, atseit — lietuviai ir gudai, nusiraminsią.

POLICIJOS IR MEYSZTOWICZIAUS VIZITAS

Buvo vėlyvas sausio 23 (1922) vakaras. Į vyskupo rūmus pasibeldė policija ir Andrius Meciūnas įleido 7 vyrus — uniformuotus ir be uniformų, atseit — viešosios ir slaptosios policijos atstovus. Šie liepė juos vesti į jo kambarį. Tarnas atsakė neturįs teisės vedžioti po kambarius be vyskupo sutikimo. Tada liepė juos vesti pas vyskupą ir nustebo radę jį sergantį. Paprašė leidimo daryti kratą pas Meciūną ir vyskupas, galvodamas, kad čia koks nesusipratimas — leido. Iškrėtę kambarį ir nieko neradę, vis dėlto jį areštavo ir nugabeno į kalėjimą (AJM, 145). Čia jau sėdėjo areštuoti lietuvių komiteto nariai: Mykolas ir Viktoras Biržiškos, kan. J. Kukta, P. Mičiulis, T. Šulcas, Pr. Augustaitis, J. Siemaška, A. Randamonis ir kiti — viso 19 lietuvių. Tomis sausio 20-23 dienomis, pasirodo, buvo areštuoti bei įkalinti ir 13 baltgudžių veikėjų.

Iš lietuvių tardė tik tris — kan. Kuklą, M. Biržišką ir A. Randamonį. Paaiškėjo kuo jie kaltinami: ruošę sukilimą prieš lenkus, telkę ginklus ir sprogstamąją medžiagą, planavę kasti slaptą tunelį po Vilniaus seimo rūmais. Už tai būsianti keliama byla ir taikomas griežčiausias baudžiamojo statuto straipsnis.

Žinia apie areštus greit pasiekė Kauną ir Lietuvos užsienio reikalų ministras V. Jurgutis apie tai pranešė telegrama Tautų sąjungai. Ši kreipėsi į Varšuvą ir reikalavo paleisti suimtuosius. Padėtis pasidarė nemaloni "geros lazdos" iniciatoriui Meysztowiczui.

Vieną vakarą, rašo kun. Kriščiukaitis, atėjo nepažįstamas ponas ir pasiprašė pasimatyti su vyskupu. Buvo atsakyta, kad vyskupas serga ir nieko nepriima. Tada nepažįstamasis pasisakė esąs ministras pirmininkas Meysztowiczius ir turįs labai svarbų reikalą. Buvo paklaustas vyskupas, ar sutinka priimti svečią. Šis priėmė ir atsiprašė, kad negalįs priimti kitaip, kaip tik lovoj.

"Pasikalbėjimas, rašo Kriščiukaitis, buvo ilgas, apie 40 minučių. Išeidamas Meysztowiczius mano nustebimui prakalbėjo į mane lietuviškai. Žinoma, tuojau nusiskubinau pas vyskupą sužinoti tą svarbų reikalą. Vyskupas juokiasi, Meysztowiczius esąs menkas aktorius, neturįs visai to meno gabumų... Pasisakė esąs labai nelaimingas; didžiausią jam skausmą sudarą suimti lietuviai ir baltgudžiai. Juos suimti jis buvęs priverstas, nes jam buvo pa-

teikta neginčijami įrodymai jų nusikaltimų; dabar jų nusikaltimai dar labiau paaiškėjo; turi juos atiduoti teismui ir nėra jokios abejonės, teismas juos visus nuteis mirtin. Čia ir esanti jo nelaimė, jo skausmas: tiek žmonių skirti mirtin, tiek šeimų daryti nelaimingomis. Čia išgelbėti ir jį ir suimtuosius gali tik vyskupas. Kokiu būdu? Tegul tik, esą, vyskupas visus suimtuosius paima savo atsakomybėn, jis jų neduosiąs teisman, o paleisiąs laisvus. Vyskupas prašęs paaiškinimų. Ilgokai pasikalbėjus, paaiškėjo, kad visi suimtieji turi išsižadėti bet kokio politiško ir visuomeniško darbo, nei žodžiu nei raštu be savo tiesioginių pareigų į jokių reikalus nesisikišti; vyskupas turi juos prižiūrėti ir už jų elgesį atsako.

Vyskupas, išklauses tos visos Meystowicziaus kalbos, pagaliau pareiškęs, kad toks dalykas jam nepriimtinas. Jokių būdu negalys imti už juos visus atsakomybės, nes daugumo jų nepažįsta, nežino net kas jie, neturįs jokių priemonių juos prižiūrėti etc.

"Meysztowiczius bando vyskupą įtikinėti, kad dėl tokio svarbaus dalyko, kaip kad išgelbėjimas nuo mirties tiek žmonių, vertėtų pabandyti, vertėtų net rizikuoti. Tačiau vyskupas tvirtai laikosi savo nusistatymo... (ir) suabejoja dėl suimtųjų kaltės, netiki mirties bausmėmis. Čia Meysztowiczius nutraukia pasikalbėjimą, apgailestauja, kad vyskupas atsisako jį ir suimtuosius gelbėti, atsisveikina" (Drg 1976, N 33).

VYSKUPO TARNAS TARP 33 IŠTREMTŲJŲ

"Mudu su vyskupu, rašo toliau Kriščiukaitis, dar ilgai kalbamės, ką gali reikšti tokia komedija... Vyskupo nuomonė buvo tokia: Meysztowicziui lietuvius ir gudus suimti buvo nesunku, bet kas su jais daryti toliau? Jokių rimtų kaltės įrodymų, aišku, neturi; laikyti juos ilgai be teismo negalima; atiduoti juos teisman — išeis aikštėn visas dalyko nerimtumas, bus tik sustiprinimas lietuvių ir gudų darbo. Paleisti suimtuosius be teismo ir be jokios bausmės — bus juokinga. Patekęs tokion keblion padėtin, Meysztowiczius ieško kokios nors išeities" (t.p.).

Kun. Kriščiukaitis tęsia istoriją toliau. "Pačiame vidurnaktyje iš miego mane prikėlė Andriaus sesers šauksmas: 'Mano broliuką išveža!' Pasirodė, du policininkai atvedė Andrių į jo kambarį paimti šiltesnių rūbų, baltinių etc. Kur veža, Andrius nežino, ir abu policininkai pasisako nieko nežiną. Atsisveikinti vyskupą Andriui leidžia, bet ir policininkai eina drauge į vyskupo miegamąjį. Kad galėtų išvežti į svetimą valstybę, mums nei į galvą neatėjo; tad Andriui duota tik lenkų pinigų. Tik rytojaus dieną sužinojome, kad visi 33 išsiųsti per demarkacijos liniją į Lietuvą" (tp N 34).

Visa ta operacija atlikta vasario 5 dieną (1922). Iš 33 (tarp jų gudų veikėjų) Andrius Meciūnas buvo vienintelis jaunuolis, vyr. moksleivis, lietuviškosios Rodūnės bernelis ir jo vienintelis nusikaltimas

buvo tas, kad jis ištikimai tarnavo lietuviui ganytojui. Norėta, matyt, įgelti vyskupui, gal mesti ir šešėlį, žiūrėkit, koki nepatikimą tarną jis laikė, kad reikėjo su kitais "nusikaltėliais" ištremti. Kai jau buvo ištremtas, prisiminta, jog "Gazeta Warszawska" buvo rašiusi: Vilniaus vyskupas laikas pas save baisų *litwomą*. Buvęs, pasirodo, ir šnipų klausinėjamas, ar vyskupas juo pasitikįs, kokia kalba vyskupas su juo kalbąs ir t.t.

Meysztowicziaus lazda pasirodė turinti du galus. Dėl tų suimtųjų jis suerzino Lietuvą, sukėlė Tautų sąjungą, užvarė veikti kontrolės komisiją. Galutinai nulėmė iš Varšuvos atsiųstas Gabrieliūs Narutavičius, viešųjų reikalų ministras, ir privertė Meysztowiczių paleisti suimtuosius, tik ištremti į Lietuvą. Pats Narutavičius buvo žemaitis dvarininkas iš Alsėdžių, brolis Stasio, kuris pasirašė Lietuvos nepriklausomybę. Jis tais pačiais metais gruodžio 14 buvo išrinktas Lenkijos prezidentu, bet po dviejų dienų E. Newiedomskio nušautas.

Vasario 20-tą Vilniaus "seimas" priėmė rezoliuciją įjungti Vilniaus kraštą į Lenkijos valstybę. Pagal šią rezoliuciją Varšuvos seimas kovo 24 d. prijungė Rytų Lietuvą prie Lenkijos. Po ketverto dienų Vilniaus seimas buvo paleistas. Buvusi Vidurinės Lietuvos valdžia išsiskirstė. Gen. Želigowskis viešai rehabilituotas kaip karys, atlikęs pavestą misiją. Meysztowiczius gavo banko direktoriaus vietą Vilniuje. Vienintelis, kurio padėtis pasidarė dar labiau paini ir trapi, buvo vysk. Matulaitis.

“BAUDŽIA MANE DIEVAS VILNIUMI”

Vilniaus įvykius sekė įvykiai Romoje. Į antrą dieną, kai seimas nutarė Rytų Lietuvą prijungti prie Lenkijos, mirė pop. Benediktas XV. Lietuvai jis buvo padaręs dvi reikšmingas paslaugas: paskelbė (1917) pasaulyje *Lietuvių dieną* ir paskyrė (1918) Vilniui lietuvių vyskupą. Pasaulis pirmą sykį sužinojo apie karo nusiaubtą Lietuvą ir skubėjo su pagalba. Pirmą kartą ir Vilnius gavo vyskupu sąmoningą lietuvių.

Į antrą dieną, kai buvo ištremti 33 asmenys, tarp jų ir Matulaičio bendradarbiai, popiežiumi buvo išrinktas kard. Achilles Ratti. Išrinktas 14-tuoju balsavimu. "Mes tik ką pravedėm kard. Rattį per 14-tą kryžiaus kelio stotį ir dabar paliekam jį Kalvarijos kalne" — pratarė vengrų kard. Csernoch'as belgų kardinolui Mercier'ui. Matulaitis dar laukė savo kalvarijos viršūnės.

TREMTINĮ SKIRIA ADMINISTRATORIUMI

Tą rytą nebuvo dar žinoma, kas bus popiežiumi. Vyskupas laikė mišias savo koplyčioje. Meldė, kad Dievas duotų Bažnyčiai tinkamą vadovą. Per gyvųjų *memento* prisiminė Andrių, Biržišką, Kuklą, Reinį — visus ištremtuosius.

Pusryčių metu buvo tylus, ir Kriščiukaitis suprato kodėl. Abu pasigedo Andriaus. Kol buvo kalėjime, vis dar jo laukė. Dabar buvo aišku, kad nebegrįš ir kito tokio negaus.

Po pietų jau žinojo, kas išrinktas popiežiumi. Tuoju sėdo rašyti sveikinimą ir jį, datuotą vasario 7-tą, užbaigia šiais žodžiais: "Kad Aukščiausias Visagalis Dievas duotų tikrą taiką ir tarpusavį sutarimą tautoms bei valstybėms mūsų regione ir kad nutolusieji nuo vienybės su Katalikų Bažnyčia... rastų joje džiugų prieglobstį ir tėvišką Jūsų Šventenybės palankumą".

Tarp ištremtųjų buvo vienas, kurio turėjo ypatingai pasigesti vyskupas. Tai jo vadinamas "Kuktelė", senas draugas iš Petrapilio akademijos laikų. Sutapo jiedu ten ir nebesiskyrė, nors gyvenimas vieną išodino Vilniuje, antrą grąžino Lenkijon. Keitėsi laiškais, ir to buvo per mažą. Jurgis, vykdamas atostogų pro Vilnių, būtinai sustodavo pas Juozą, o šis keliaudamas į Trakinius (Kurklių parapijoje) lankyti tėvų, išsukdavo kartais iš kelio, kad susitiktų su Jurgiu Marijampolėje ar sutartoj vietoj.

Tą draugystę stebėjo dabar kun. Kriščiukaitis. "Pašauk Kuktelę", ir žinai, kad vyskupui iškilo reikalas su juo pasitarti. "Kodėl nepasirodo Kuktelė", ir kai pasirodo, vyskupas viską palieka, sėda abu ir kaip du broliai kalba. Žiūrint į juos atskirai ir kartu, sunku atskirti, kurio šypsnyis paprastesnis, kurio ramybė didesnė. Buvo tikrai panašūs laikysena ir išmintimi ir kaž kuo daugiau.

Kukta pažino vyskupiją — kunigus, parapijas, tautybių santykius. "Turėjo (ir) daug sau palankių žmonių tiek tarp lietuvių, tiek tarp lenkų. Vyskupui tad Matulevičiui, ypač dioclezijos reikaluose, ypač pirmaisiais metais buvo idealus patarėjas, ir vyskupas jo patarimais naudojosi ir juos labai vertino" (Drg 1967, N 34).

Vieną dieną, kai buvo praėjusios gal trys savaitės, vyskupas sako kun. Jonui:

— Kuktelę reikia skirti administratoriumi tos vyskupijos dalies, kuri yra Lietuvos pusėje.

"Tuoju buvo pagamintas kan. Kuktai paskyrimo raštas su visais įgaliojimais (1922.III.3) ir pranešimas (ta pačia data) Lietuvos valdžiai apie kan. Kuktos paskyrimą" — rašo Kriščiukaitis (tp).

Kukta perėmė pareigas ir apie tai pranešė vyskupui. Niekas dėl to nekėlė abejonių, nesirūpino. Tik po metų lenkų valdžia raštu paklausė vyskupą: "Ar tiesa, kad kan. Kukta, nubaustas už valstybės išdavimą, yra paskirtas demarkacijos linijos administratoriumi?" Į tai buvo duotas toks atsakymas: "Demarkacijos linijai nėra skirtas joks administra-

torius; nėra jokio reikalo. Kan. gi Kukta paskirtas administruoti tą Vilniaus vyskupijos dalį, kuri yra Lietuvos valstybėje; kad kan. Kukta esąs baustas, kodėl iki šiol vyskupui nepranešta?" Į tai gautas apygardos teismo raštas, kuriuo pranešta, kad kan. Kukta esąs pastatytas į apkaltintojo padėtį (tp).

KAŲ PASIRINKTI SUFRAGANU?

Antroje birželio pusėje Matulaitis išvyko į Čenstakavą Lenkijos vyskupų konferencijon, kurioj dalyvavo ir naujasis nuncijus arkiv. Lorenzo Lauri. Grįžęs į Vilnių, tuoj išsiruošė lankyti parapijų Vilniaus apskrityje. Užtruko ligi rugpiūčio pabaigos ir grįžo ligonis. Rugsėjo 15-tą rašė Būčiui, parvykusiam į Kauną iš Čikagos: "Po vizitacijos kiek sergu; rašau lovoje". Spalio 19-tą vėl rašo: "Su sveikata man žymiai geriau; jau pradedu darbuotis; greit galėsiu ir gatvėn išeiti".

Buvo susirgęs plaučių uždegimu. Liga su pagerėjimais ir pablogėjimais užtruko. Pagerėjimo pro tarpiais dirbo lovoje. Vyskupijos reikalus tvarkė per kanclerį, kuris dažnai ateidavo. Rašė dekanams instrukcijas, kazimierietėms seselėms tvarkė konstituciją, susirašinėjo su marijonais Amerikoje, Lietuvoj ir Varšuvoj. Lapkričio 25-tą lietuviai sveikino jį, sulaukusį 25 metų kunigystės.

Nesveikata ir pasikeitusi politinė padėtis vertė susirūpinti sufraganu. Atsisakė anksčiau pasiūlytų

Romai kandidatų ir sustojo ties nauju, būtent — prel. Michalkevičium. Turėjo savo motyvų, bet norėjo išgirsti kitų patikimų kunigų nuomonę. Pirmiausia pradėjo kalbą su Kriščiukaičiu.

— Ką Tėvelis pasakytų, kad Vilniaus sufraganu būtų Michalkevičius?

— Michalkevičius? Jokiu būdu.

— Kodėl?

— Koks gi jis buvo administratorius? Koks jo taktas? Juk tai endekas! Ir kaip jis elgėsi su lietuviais?

— Tai ką Tėvelis skirtum?

— Yra gi ir lenkų gerų kunigų, ne endekų, ne politikų, tikrų katalikų.

— Tokių tikrai yra, bet prašau nurodyti bent vieną.

— Kad aš tokių nežinau, tai nereiškia, kad tokių negalima rasti.

— Jei tokį surastume, ar yra kokia garantija, kad toks, anot Tėvelio, "tikras katalikas", tapęs Vilniaus sufraganu, Vilniaus apystovose nepasidarys tikras politikas, tikras endekas?

— Tai gali būti, — sutiko kun. Jonas.

Vyskupas pripažino, kad Michalkevičius netiko valdyti vyskupijai. Bet sufragano pareigos kitos — padėti valdytojui, ir jis galėtų padėti, nes pažįsta vyskupiją, turi lenkų pasitikėjimą, palankus vyskui. O kad draugauja su endekais, tai nieko baisaus — nėra gi gabus vesti gudresnę politiką. O lietuviams ką bloga jis gali padaryti?

Kriščiukaitis išsiaiškino vyskupo mintį taip: geriau pasirinkti žinomą, pažįstamą, negu rizikuoti su nežinomu. Lietuvių atžvilgiu jis taip pat buvo pasikeitęs nuo tada, kai grįžo iš Maskvos kalėjimo. Pateko ten, bėgdamas 1920 m. nuo bolševikų į Lenkiją. Pačiupo jį raudonieji pakelėję ir nugabeno į Maskvą. Tik lietuvių delegacijos dėka, darant sutartį su sovietais, pavyko jį iš ten išlaisvinti. Šito Michalkevičius neužmiršo.

Patyręs kunigų nuomonę ir juos įtikinęs, Matulaitis lapkričio 2 dieną pasiuntė prašymą Romai, kad skirtų jį Vilniaus vyskupu pagalbininku. Pasiuntė per Vatikano atstovą Pabaltijui arkiv. Antaną Zecchini, rezidavusį Rygoje, neseniai, spalio 25-tą, paauskštiną iš vizitatoriaus į apaštališkąją delegatą. Tai buvo naujojo popiežiaus palankumo gestas šiems kraštams. Lapkričio Pijus XI pripažino ir Pabaltijo valstybes *de jure*.

Atsakymo iš Romos teko ilgokai laukti, o tai reiškė, kad ir prel. Michalkevičius nieko nežinojo apie Matulaičio žygį.

PREZIDENTAS LANKO VILNIŲ

Nužudžius Lenkijos prezidentą žemaitį Gabrielį Narutavičių, gruodžio 20-tą buvo išrinktas Stanislovas Wojciechowskis. Po inauguracijos jis ruošėsi atvykti į Vilnių. Sutiktuvų programoj buvo numatytos pamaldos katedroje, kurias turėjo laikyti vysk. Matulaitis.

Porą kartų vyskupas buvo išvengęs patarnauti politiniam tikslui, bet tai buvo seniau. Kai Želigowski užėmė Vilnių, buvo kviečiamas laikyti pamaldas katedroje, bet pasiteisino negalįs, nes tą rytą jau buvo atlaikęs mišias savo koplyčioje. Kitą sykį, minint antrąsias lenkų okupacijos metines, užuot laikęs iškilmingas mišias, savaitę prieš išvyko lankyti parapijų. Lenkai, žinoma, kaltino, kad sąmoningai boikotavęs jų reikalą. Dabar jis sutiko įvesdinti prezidentą katedron, pasveikinti ir atlaikyti iškilmingas mišias.

Jau buvo pasirašęs sveikinimo žodį, jį gerai apgalvojęs, kai dieną prieš, iš pat ryto, atskubėjo prel. Michalkevičius. Atrodė sujaudintas ir priblokštas. Vyskupas priėmė jį salone ir pats atsisėdo. Prelatas, užuot pasakęs reikalą, vaikščiojo po saloną ir dūšaudamas kartojo:

- Baisūs dalykai, Ekscelencija, baisūs dalykai!
- Prašau sėstis ir pasakoti, kas atsitiko.

Atsisėdęs, pradėjo: endekai ketiną rytoj neįleisti vyskupo į katedrą, o jeigu eisias — tai sumušią, ko gero ir nužudysią.

— Ekscelencija, neikit rytoj į katedrą, paveskit pamaldas laikyti man.

Vyskupas patylėjo ir ramių ramiausiai sako:

— Jei endekai nori daryti avantiūrą, tegu daro, o aš savo pareigą atliksiu. Pamaldas arba aš laikysiu, arba jų visai nebus. Kam kitam jas laikyti griežtai draudžiu *sub poena suspensionis ipso facto* (au-

tomatiniu atleidimu nuo pareigų). Tai prašau pasakyti visai kapitulai.

Michalkevičius staiga nusiramino.

Klausiamas, iš kur gavęs žinią, sako, negalįs pasakyti, bet žinia esanti tikra. Pagaliau visai nusiraminęs, atsisveikina ir išeina.

Pietums atėjo kancleris L. Chaleckis. Vyskupas papasakojo įvykį ir visi trys, kartu su Kriščiukaičiu, diskutuoja. Išvada susiklosto tokia: jei vyskupas pabūgtų ir neateitų pamaldų, endekai galėtų skelbti: litwomanas ignoruoja Lenkijos prezidentą, jam ne vieta Vilniuje. Kaip gi su Michalkevičium? Koks čia jo vaidmuo, sąmoningas ar nesąmoningas? Vyskupas galvojo, kad nesąmoningas. Kas nors iš endekų suvaidino norįs gelbėti vyskupą, pasakė prelatui "paslaptį" ir liepė įspėti. Kancleris Chaleckis buvo kitos nuomonės. Kam gi prelatas būtų pats siūlęsis laikyti pamaldas vietoj vyskupo? Kam tas jo perdėtas jaudinimasis bei gasdinimas ir tas greitas nusiramimas, kai išgirdo griežtą vyskupo įspėjimą. Visi pagaliau sutarė, kad rytoj jokios avantiūros nebus.

Vyskupas sutiko prezidentą, palydėjo ligi presbiterijos ir paskaitė kalbą. Visi klausėsi su dideliu dėmesiu. Uszylla po pamaldų, girdint visai asistai, pasakė:

— Na, ir moka mūsų vyskupas kalbėti.

Kalbos tekstas buvo pasiųstas Vilniaus spaudai, ir nei vienas laikraštis neatspaudė, netgi nepaminė-

jo. Varšuvoje pagarsino tekstą tik "Przegląd katolicki", kiti net neprisiminė, nors buvo gavę.

Per iškilmingus pietus vyskupas sėdėjo šalia prezidento ir su juo kalbėjosi. Grįžęs tiek tepasakė:

— Geras, doras žmogus, bet ypatingų gabumų neturi — tai ne Pilsudskis.

STAIGMENA PREL. MICHALKEVIČIUI

Kasdien kun. Jonas peržiūrėdavo korespondenciją, vis laukdamas laiško iš Romos. Buvo jau sausio (1923) pabaiga. Vieną dieną varto paskutinį *Acta Apostolicae Sedis* numerį ir netikėtai užtinka žinutę:

— Kazimieras Mykolas Michalkevičius nominuotas tituliniu Thyatiros vyskupu ir paskirtas Vilniaus sufraganu.

Su ta žinia tuojau nusiskubino pas Matulaitį ir jam paskaito.

— Einam tuojau pasveikinti Michalkevičių, — sako vyskupas.

Nueina, sveikina, o tas netiki. Paskaito oficialų paskelbimą ir paduoda į rankas. Michalkevičius pravirksta, siekia vyskupui bučiuoti rankų. "Tik neapsakomas Ekscelencijos gerumas tai padarė" — prataria.

Teko laukti dar beveik pusmetį, kol atėjo skiriamieji raštai. Atėjo per Rygą, gal dėl to taip užtruko. Pagaliau birželio 10-tą Matulaitis konsekravo sufraganą Vilniaus katedroje ir iškėlė jam pietus.

Kitą dieną iškilmingi pietūs buvo pas Michalkevičių.

Matulaičio parinkimas pasiteisino. Santykiai su sufraganu buvo draugiški. Jis buvo paslaugus vysk. Jurgiui — gynė vyskupiją ir ganytoją kur ir kiek galėjo net prieš lenkų valdžią. Lietuviai taip pat neturėjo pagrindo juo skystis.

Gavęs sufraganą, Matulaitis galėjo daugiau laiko skirti kitiems reikalams. Tais metais jam išpuolė vykti *ad limina* į Romą — daryti popiežiui pranešimą apie savo vyskupiją, o vienuolių kongregacijai — apie savo valdomą vienuoliją. Prieš tai reikėjo surinkti duomenis iš dekanatų, kunigų seminarijos ir kitų institucijų, o taip pat iš savo vienuolijos židinių.

— Man reikės duoti apyskaitą iš kongregacijos gyvenimo Ryme, — rašė sausio 25-tą kun. V. Kulkauskui į Čikagą ir prašė paruošti Amerikos marijonų veiklos apyskaitą. Primena, kad ruošęsi ir marijonų kapitulai t.y. atstovų suvažiavimui.

Marijonų suvažiavimą planavo iš anksto ir ieškojo tinkamos vietos. Pirmiau atrodė, gal galės daryti Vilniuje. Sąlygoms pasikeitus, apsisprendė už Dancigą, kur buvo vysk. O'Rourke, taigi, jo globoj.

Į Romą ketino vykti balandžio pabaigoj ar gegužės pradžioj, bet paruošos darbai nusitęsė ligi birželio. Ne visos apyskaitos buvo prisiųstos laiku, o prisiųstąsias reikėjo dar taisyti. Kartą atneša vyskupas kun. Jonui perrašyti Uszyllos pranešimą apie kun. seminariją. Raštas lotynų kalba buvo švariai

paruoštas mašinėle, o vyskupas, betaisydamas, labai subraukė.

— Ką gi Ekscelencija padarė, tokį gražų raštą taip sugadino.

— Tikrai, raštas labai gražus, gramatikos klaidų nėra, bet tai ne lotynų kalba. Negaliu tokio rašto pasirašyti (Drg 1967, N 31).

Apie kitus pranešimus, pateiktus mažiau mokančių lotynų kalbą, netenka nė kalbėti. Vyskupas juos sijojo — buvo gi lotynistas.

VIZITAS ROMOJE, KAPITULA DANCIGE

"Buvau Ryme su visokiais reikalais, rašo kun. V. Kulikauskui į Čikagą rugpiūčio 16, — nuvežiau diecezijos ir mūs vienuolijos apyskaitas. Šv. Tėvas labai maloniai mane priėmė. Būdamas Ryme daug pasinaudojau. Kiek patyriau, kaip reikia vienuolijos įstatai pagal naująjį kodeksą sutaisyti, kaip diecezijos sinodus laikyti (pravesti). Nusipirkau keletą gerų knygų. Iš Rymo nuvykome tiesiog į Dancigą, į kapitulą. Kapituloje rodos viskas, dėkų Dievui, gerai, ramiai ir taikiai atlikta. Sutarėme Jus skirti Chicagos namo vyresniuoju... Į Kazako vietą gaudate kun. Rėklaitį noviciatui vesti. Kun. Kudirka kol kas grįžta į Ameriką. Kapitulos nutarimus Jums atveš, jei dar neišsiuntė".

"Ryme ir Dancige būdamas labai nusidirbau ir pailsau" dėl to, rašo, nuvykęs su Tėvu V. Dvarausku į Vokietijos Kissingeno gydyclą. "Kissin-

gene jau pailsėjau. Kuracija čia kone visą laiką pa-
ima. Atliekamu laiku tvarkau mūsų vienuolijos įsta-
tus pagal naująjį kodeksą. Jau dalį darbo atlikau,
bet dar daug lieka darbo. Dabar valia ir šis tas iš
asketikos įtraukti į įstatus; taigi reikės bent tie da-
lykai įtraukti, kurie gyvenimą nustato ir spalvos su-
teikia vienuolijai”.

Dėl kelionės į Romą, papildomos dar šios žinios
iš laiškų. "Vakar Šv. Tėvas teikėsi priimti mane
ir kun. prof. Būčį, — rašo vysk. Pr. Karevičiui bir-
želio io-tą iš Romos. — Atsisveikindamas Šv. Tėvas
prisiminė Jūsų Malonybę ir J.E. vyskupą Skvirecką;
abiem siunčia sveikinimą ir palaiminimą. Būdamas
Ryme patyriau, kad būtų labai geistina ir naudinga
Lietuvai sudaryti konkordatą su Apaštalų Sostu...
Iš Šventojo Tėvo ir kitų aukštų asmenų Ryme pa-
tyriau daug palankumo, širdingumo ir paramos”.

Tą pačią dieną parašė ir Seinų vyskupui Karo-
sui, perduodamas sveikinimus, palaiminimą ir pri-
mindamas konkordato reikalą. "Laikai dar nera-
mūs, padėtis dar nėra tikra. Tikimasi naujų karų;
gali įvykti visokeriopų atmainų. Būtų labai naudin-
ga ir geistina, kad tie įvykiai, jei jie bus, rastų Lie-
tuvoje tarp Bažnyčios ir Valstybės santykius sutvar-
kytus ir nustatytus, kad rastų Bažnyčią, beturinčią
pilną nepriklausomybę ir pilną laisvę. Būtų gera
Klaipėdos krašte turėti atskirą bažnytinį adminis-
tratorių, o Žemaičių dieceziją padalyti į dvi Kauno
ir Šiaulių diecezijas”.

“PRIEŠ MANE SUKILO PONAI”

Laiškuose, tarp kitų dalykų, laiks nuo laiko prisimena ir savo padėtį Vilniuje. “Čia paprasti vargai ir darbai, — buvo rašęs Pr. Būčiui 1922.V.9. — Tai puola mane ir šmeižia, tai vėl pailsę kiek aprimsta. Sunku gyventi ir dirbti tokiomis sąlygomis”.

Kun. A. Cikotai 1923.XI.21 rašo: “Buvo neseniai pas mane viena poniutė perspėdama, kad mane žada užmušti katedroje. Sakiau, kad apsaugos neturiu, gali tai padaryti kada tik nori; o aš nesitrauksiu iš vietos, kol Šventasis Tėvas lieps būti Vilniuje. Laikraščiai nuolat prieš mane rašo. Viskas Dievo rankose”. Tam pačiam po penketo dienų, be kitko, prisimena: “Prieš mane iš tikro sukilo ponai ir nori iš Vilniaus pašalinti”. Kun. V. Kulikauskui lapkričio 28-tą viena trumpa užuomina: “Mane, kaip paprastai, lenkų laikraščiai šmeižia. Bet dėku Dievui dirbti galiu”.

Konkrečiau apie tai rašo jo sekretorius kun. Kriščiukaitis. Daugiausia šmeižtais ir užsipuldinėjimais vertėsi “Dziennik Wilenski”. Iš Vilniaus piktų pasisakymų prieš vyskupą buvo siunčiama į Varšuvos ir Krokuvos spaudą. Vyskupas “į tuos užgauliojimus niekad os ir nė joki u būdu nereaguodavo — nesiduodavo išprovokuoti”. Tačiau dviem atvejais reagavęs. Varšuvoj buvo pradėtas leist prancūzų kalba laikraštis “Bulletin Catholique”, kurį redagavo kun. M. Liutoslawskis. Trečiame numeryje buvo užpulti vyskupai “lenkų ėdikai” — Pr. Kare-

vičius ir J. Matulevičius. Tą laikraščio numerį Matulaitis pasiuntė Vatikano sekretoriui kard. Gasparri, o lydraštyje pabrėžė: vyskupas paprastai moko Šv. Tėvas ir nėra normalu, kai juos pradeda mokyti bei viešai barti paprastas kunigas. Laikraštis daugiau nebepasirodė, o kard. Kakowskis turėjęs dėl to teisintis Romoje.

Kitą sykį diecezinis Lvovo oficiozas atsiuntė Matulaičiui vieną savo numerį su raudonu pieštuku užbrėžta ilgoka korespondencija iš Vilniaus vyskupijos. Matulaitis ją perskaitė ir parašė raštą arkiv. Bilczewskiui, nurodydamas tokio darbo neleistinumą bei netinkamumą. Arkivyskupas tik ką buvo miręs, tad atsakė sufraganas Twardowskis, kad dėl to pasiaiškinsiąs ir atsiprašysiąs pats redaktorius. Redaktorius aiškinosi, kad korespondencijos autorius esąs žinomas ir atrodė vertas pasitikėti. O juo buvo endekas kun. St. Maciejewiczius.

Neužteko spaudos. Prasidėjo akcija viešuose susirinkimuose. Vyskupas buvęs paskirtas lietuvių, susitarus su vokiečiais, esąs Kauno agentas, varęs lietuvišką politiką, nepakenčiąs Lenkijos, didžiausias jos priešas. .. Tai buvo endekų darbas, siekiant pašalinti Matulaitį iš Vilniaus.

Valdžia dėjosi palanki vyskupui, bet šiai akcijai tyliai pritarė. Pritarė ir dvasininkija, išskyrus kai kuriuos vienuolius, kurie vyskupą arčiau pažino. Kitokie buvo jėzuitai. Kartą jie sugalvojo iškelti tris kankinius, bolševikų nužudytus lenkus, ir paskelbė darysį jų garbei procesiją mieste. Vyskupas

nedavė jai leidimo ir tada pasipylė vieši šūksniai: "Tas lenkų priešas, lenkų ėdikas, tas Muravjovas neleidžia patriotinės procesijos".

Vyskupas jau turėjo žinių, kas tie kankiniai: vienas konkubinas, antras baustas už vagystę, trečias viešas nusidėjėlis. Matulaitis pranešė visa tai jėzuitų generolui. Šis visus tėvelius iškėlė iš Vilniaus ir atkėlė tokius, kurie buvo saikūs ir lojalūs.

Skaudžiausia, kad prieš savąjį generolą gręžėsi patys lenkai marijonai. Parašė nuncijui raštą, prašydami paveikti Šv. Tėvą, kad atšauktų Matulaitį iš Vilniaus. Girdi, jis reikalingas vienuolijai. Priežastis pasirodė kita: pabūgo, kad dėl Matulaičio praras populiarumą lenkų visuomenėje. Nuncijus tą raštą persiuntė vyskupui ir jis atsakė: jo buvimas Vilniuje nekenkia vienuolijos generolo pareigoms, bet pasivedąs Šv. Tėvo sprendimui.

Skundus persiūsdavo ir Roma. Tarp jų buvo ir ne vienas jo kapitulos skundas. Turėjo dėl to Romai aiškintis, nors ši visą laiką stovėjo jo pusėje. Kartą dėl tų skundų, kurie eidavo per lenkų pasiuntinį prie Vatikano, kard. Gasparri padarė pastabą pasiuntiniui Skrzynskiui. Skundams nepritarė ir skundikus tramdė ypač du lenkų hierarchai — kard. Kakowskis ir vysk. Przewdziecki.

Visa ta akcija vargino vyskupą ir skaudino. Laikei ramiai, stengėsi niekam to neparodyti. Tik vieną sykį, mena Kriščiukaitis, salone, žiūrėdamas pro langą, prasitarė:

— Baudžia mane Dievas Vilniumi už mano nuodėmes. ..

Bet greit susigriebė ir nukreipė kalbą kitur.

Stengėsi būti ir toliau visiems lygus. Nekeitė savo principo *vince in bono malum* — įveik blogį gerumu. Džiaugėsi, kad bent liaudis jam ištikima, bet ji daugumoj buvo nelenkiška. Įvertino ir lietuvių bei gudų pastangas jį ginti, nors jų balsas nedaug ką reiškė. Gailėjosi tų garbingų žurnalistų, kaip kun. Toloczko ir Liudvikas Abramowiczius, kurie, gindami visur vyskupą, patys buvo apšaukti "lenkiškumo išdavikais".

Kalbos dėl galimo vyskupo nužudymo nesiliovė, ir Matulaitis galvojo, kad atmosfera tam visiškai paruošta. Tačiau nieko nedarė, kad save apsaugotų. Vaikščiojo po miestą, kaip ir anksčiau. Sakydavo esąs pasiruošęs mirti. Tik vykdamas kur traukiniu taip rengėsi, kad nebūtų pastebima, jog vyskupas.

PALIKS AR ATŠAUKS ŠV. TĖVAS?

Besiruošiant vykti į Romą *ad limina*, iškilo nesusipratimai Rodūnės parapijoj, Lydos apskrityje. Parapija buvo mišri: lietuvių ir lenkų. Pastarieji pradėjo kelti triukšmą per lietuvių pamaldas.

Vyskupas pasiuntė delegatus žmonių malšinti. Po kiek laiko pasiuntė kitą delegaciją. Abi nieko nelaimėjo. Paaiškėjo tik, kad triukšmą daro nedidelė žmonių grupė, kaž kieno inspiruojama. Vyskupas kreipėsi į Lydos teismo įstaigas, kad trauktų atsakomybėn triukšmadarius.

Praėjo du mėnesiai. Teismas nieko nedarė, o triukšmas buvo tęsiamas. Tada vasario 28 (1923) vyskupas parašė Vilniaus apygardos teismo prokuratūrai, kad pravesių tardymą ir kaltininkus bausių. Ir ši įstaiga nieko nedarė.

Susirūpinęs, kad tai gali pasikartoti kitose mišrioiose parapijose, dar kartą kreipėsi į Vilniaus apygardos prokuratūrą. Nesulaukęs atgarsio, išvyko į Romą, išsiveždamas rūpestį.

MARIJONŲ VIENUOLIJOS REIKALAI

Romoje iškilo kiti reikalai. Vienuolių žinyba laukė marijonų konstitucijos, priderintos naujam Bažnyčios teisynui. Vyskupijų kongregacija ragino ruošti vyskupijos sinodą, nes pokario sąlygos reikalaujančios peržiūrėti vyskupijų tvarkymą ir jį priderinti naujam teisynui. Abu dalykai buvo neatsidėliotini.

Vyskupijos sinodui pasiruošti atrodė reikės daugiau laiko, o marijonų konstitucijai gal užteks mėnesio-kito. Pirmiausia tad ėmėsi tvarkyti konstituciją. "Aš vis atitrukdamas dieną naktį dirbu — taisau mūsų įstatus. Nesitikėjau, kad tiek darbo su jais turėsiu", — rašo kun. F. Kudirkai spalio 12 (1923).

Darbo metodą apibūdina kun. Jonas, sekretorius (Drg 1967, N 32). Vyskupas rašęs ant atskirų kortelių, paskui jas tikrinęs, daręs papildymus bei pataisas, o joms įglaudinti vartojęs įvairius ženklus bei skaitmenis. Buvę nelengva tas korteles perrašyti mašinėle, ypač kad ir vyskupo raštas dėl skubos buvęs sunkiai įskaitomas.

Užtruko porą mėnesių, kol baigė pirmą redakciją. "Jau baigiau rašyti mūsų įstatus; kun. Jonas

baigia juos perrašyti. Dabar imsiuos juos tobulinti", — rašė kun. A. Cikotai lapkričio 21. Perrašytą tekstą vėl braukė, taisė, papildinėjo. "Baigęs įstatų, imsiuos diecezijos sinodą ruošti", — prisimena gruodžio 22 laiške Būčiui.

Tuo tarpu žinios iš Rodūnės buvo aliarmuojančios. Teko dar kartą kreiptis į Vilniaus apygardos teismo prokuratūrą, bet atgarsio nesulaukė. Po to rašė teisingumo ministrui ir, kiek palaukęs, švietimo-kulto ministrui, o nuncijų Lauri prašė, kad paveiktų valdžią sudrausti triukšmo kėlėjus. Nesulaukęs rezultatų, apsisprendė veikti pats, pasitaręs su nuncijumi. Šis abejojo, ar verta imtis griežtų bažnytinių bausmių, nes neramumai liečia ne liturgiją, o tik lietuvišką giedojimą. Matulaitis atsakė, kad kliudoma ne tik giedoti, bet ir Dievo žodį skelbti. Be to, netvarkomas šis dalykas gresia persimesti į kitas parapijas ir tada bus daugiau blogio.

Nuncijus paliko Matulaičiui laisvas rankas ir šis spalio 7-tą (1923) uždarė laikinai bažnyčią, po mėnesio padalino parapiją tarp Nočios ir Žirmūnų, o triukšmadarius ekskomunikavo. Kilo audra lenkų spaudoj, bet vyskupas buvo įpratęs to laukti.

Grįžęs prie marijonų įstatų, vasario 9-tą (1924) rašo kun. Cikotai: "Aš jau šiaip taip pabaigiau įstatų. Kun. Jonas juos (antru sykiu) atmušė mašina ir jau juos išsiuntinėjome į Ameriką, Lietuvą ir Lenkiją." Išsiuntinėta tik pasisakyti, padaryti pastabų.

NAUJAS MOTYVAS PAVEIKTI ROMA

Marijonų reikalai atitraukė vyskupą nuo diecezijos. Užtai dvigubino darbą ir, anksčiau keldamas, mažino poilsį. Prie sinodo dar negalėjo priėti, bet dėl to niekam nekilo rūpesčio. Dėmesys tebesitelkė į tai, kad vyskupas lietuvis nesirūpina lenkiškumu, kuris atrodė svarbesnis už sielų išganymą.

Vieną dieną vyskupas gauna iš kard. Gasparri raštą, pasirašytą balandžio 3 (1924). Šv. Sostui esą pranešta, jog šioj vyskupijoje dėl didelio žmonių neramumo, kylančio iš politinių sąlygų, Jums susidaro sunkenybių ganytojauti. Prašo atvirai išdėstyti, kokia iš tikro padėtis ir kaip pačiam vyskupui atrodo pagal sąžinę, ar būklė tokia, kad galėtų kenkti sielų išganymo darbui.

Buvo nesunku išsiaiškinti, kad "sielų išganymo" motyvu bandoma paveikti Roma atsiimti vyskupą-lietuvi. Matulaitis tuoj atsakė, kad nėra jokių specialių kliūčių, kurios būtų naujai iškilusios ir neleistų atlikti ganytojo pareigų. Kliūtys, kurios kyla iš gyventojų sudėties, vis tos pačios, tik iš naujo keliamos. Padėtis tačiau nesanti tokia, kad galėtų kenkti sielų išganymui. Tikintieji apolitiški, vyskupą priima kaip jų ganytoją, visur jį sutinka su pagarba bei džiaugsmu. Vizitacijų metu sakomi pamokslai keletą kartų per dieną ir, kunigų liudijimu, tos vizitacijos tampa lyg misijomis. Neatrodo, kad toks ganytojavimas galėtų kenkti Lenkijos respublikai. Dvasiškija pastebimai patenkinta valdymu, išskyrus kai

kuriuos kunigus, atsidavusius lenkų "Tautinės demokratijos" partijai. Lenkų valdžiai vyskupas nėra malonus ir priimtinas, kadangi lietuvis, tačiau jis stengiasi savo pareigas atlikti, tad iki šiol negalėjo jam nieko prikišti.

Išdėstęs savo pažiūrą į tautybių santykį ir kalbų vartojimą, primena spaudos puolimus už tai, kad nepalaikoma viena išimtina tautybė bei jos kalba. Jei Šv. Sostui atrodytų geriau, kad ganytojas apleistų Vilnių, tai padarysias su džiaugsmu. Bet ar dėl to Šv. Sostas nesusilauks naujų sunkenybių. Šiame krašte, kur ir tautos įvairios, ir tikybos maišytos, ir sąlygos nelengvos, kiekvienas vyskupas, kuris čia bus, negalės be puolimų savo pareigų eiti. Kaip bebūtų, prašo pranešti Šv. Tėvui, kad jo sprendimui visiškai pasiveda. "Tedaro su manim, kaip jam geriau atrodo".

VYSKUPAS STROPIAI SEKAMAS

Susirašinėjimas su Roma vyko per nunciatūrą ne viešu keliu. Vyskupo korespondencija buvo kontroliuojama cenzūros, dėl to, pasak Kriščiukaičio, reikėjo naudotis pasiuntiniais (Drg 1967, N 33). Tik per tarpininkus vyskupas galėjo koresponduoti ir su marijonais Amerikoje ir Lietuvoje.

Kartą atvyko iš Kauno prekybos ir pramonės banko tarnautojas Domas Jonas Blynas. Užsuko pas vyskupą ir žadėjo grįždamas paimti laiškus marijonams. Kitą dieną jis nepasirodė sutartu laiku,

tad kun. Jonas nuėjo ieškoti "Italijos" viešbutin. Neradęs, teiravosi viešbučio tarno, kas atsitiko. Pasirodo, grįžusį iš vyskupo pasitiko viešbučio priangyje policija ir pradėjo tardyti, kokiais reikalais lankęsis pas vyskupą, ką su juo kalbėjęs. Taip jį prigrasino, kad ilgiau nelaukęs išsiskubino atgal į Kauną.

Vyskupas buvo stropiai sekamas. Stebėjimo punktas, rašo Kriščiukaitis, buvęs name kitoj gatvės pusėj su dviem langais. Kartą vakare (1923. X1.29) įsuko į vyskupo kiemą vežimas. Tuoj pat prisistatė policija, liepė uždegti kiemo šviesas ir nudengti vežimą, kuris buvo prikrautas kopūstų ir runkelių. Juos išvertė — ieškojo bombų. Neradę, išsinešdino.

Vežimas buvo iš Trinapolio, vyskupo ūkio. Vidunaktį policija atsirado ten, apsupo namus, prikėlė gyventojus su našlaičiais. Tardė prieglaudos vedėją seselę A. Kudirkaitę, pradžios mokyklos mokytoją ir sargą, kur slepiami ginklai. Negavę atsakymo, pradėjo krėsti pastatus. Nieko neradę, persimetė į bulvių rūšį. Išnešė bulves į kitą vietą, kasinėjo rūšio žemę ligi metro gylio — ieškojo paslėptų ginklų. Užtruko ligi pietų, kol baigė darbą. Išvykdami, paėmė tris paauglius mokinius, juos tardė ir po keleto dienų paleido.

Vyskupas, sužinojęs, negalėjo suprasti, ko iš tikrųjų siekiama tokiais žygiais. Atsakymą iš dalies duoda Marian Zdziechowski, buvęs pirmasis Vilniaus universiteto rektorius, vysk. Matulaičio ger-

bėjas ir gynėjas. Krokuvos laikraštyje "Czas" jis rašė, kad vienu metu "pradėję vaikščioti niekuo nepagrįsti gandai apie kaž kokią atkreiptą prieš lenkus konspiraciją, kurios siūlus laikęs savo rankose vyskupas" (AJM, 222).

Tai buvo tie metai, kai Lietuva atsiėmė Klaipėdą ir Ambasadorių konferencija kovo 15-tą (1923) pravedė liniją tarp Lietuvos ir Lenkijos, palikdama Vilnių lenkams. Pastarasis įvykis sukėlė Lietuvoj didelę audrą ir lenkai, matyt, bijojo kokių nors lietuvių reakcijų Vilniaus krašte. Tik keista, kad tą prielaidų centre matė taikiausi vyskupą.

Matulaitis buvo apsipratęs, kad spaudoj ir susirinkimuose vadinamas "Kauno agentu", "svetimos valstybės piliečiu". Bet nesitikėjo, kad valdžia pareikalaus jo pilietybės įrodymų. Ir kai pareikalavo, jis liepė kurijai į tai nieko neatsakyti. Vyskupui reikėjo vykti gegužės 4-tą (1924) į Latviją konsekruoti Rygos sufraganą Juozą Rancans. Kurija kreipėsi į valdžią dėl užsienio paso. Atsakymas buvo toks: pasas bus duotas, kai vyskupas įrodys savo pilietybę. Kancleriui buvo pasakyta parašyti trumpai, tik paklausti: ar pasas bus duotas, ar ne?

Palaukus keletą dienų, pasas buvo duotas be sąlygų. Matyt, atsiklausta Varšuvos ir ši patarė nebekelti šio klausimo, kad nebūtų diplomatinių komplikacijų su Vatikanu.

Po konsekracijos vyskupas užtruko Rygoje, nes buvo atvykę iš Lietuvos marijonų atstovai aptarti savo reikalų. Grįžęs į Vilnių, ruošėsi vizitacijai.

Gegužės 20 d. atvyko Rodūnės delegacija su prašymu lietuvių ir lenkų vardu. Ne visa parapija, girdi, kalta, bet tik kai kurie asmenys, kuriems bažnyčia nereikalinga... Niekas jų neprašė ir negaliojo išniekinti Dievo namus ir kunigą. Prašo paskirti kunigą ir atidaryti bažnyčią. "Nuo šio laiko mokėsimė ją gerbti. Sutinkame su Jūsų Ekscelencijos visais patvarkymais ir nustatyta pamaldų tvarka".

Nuraminęs delegatus, vyskupas prašė palaukti, kol grįš iš vizitacijos. Išvyko į Ašmenos dekanatą ir lankė parapiją po parapijos. Nuovargis ir karščiai, ypač nuo birželio pusės, labai alino jėgas. Grįžo į Vilnių liepos 17-tą, išsikvietė kun. Cikotą aptarti gudų marijonų reikalų, o liepos 22 d. parašė Būčiui: "Aš grįžau labai nusidirbęs ir nuvargęs. Važiuosiu mėnesiui į Ciechocinką pasigydyti. Į užsienį nevažiavau, vengdamas su paso išgavimu sujungtų kliūčių". Išvyko į gydyklą liepos 25-tą.

UŽSIENIO REIKALŲ MINISTRO SKUNDAS

Laikraščiai tą vasarą, lyg susitarę, nebelietė vysk. Matulaičio. Buvo neaišku kun. Jonui, kuris sekė spaudą, ką tai reiškia. Ketino tą faktą priminti vyskupui, kai jis grįš. O vyskupas grįždamas iš gydyklos, užsuko Varšuvon pas nuncijų ir parsivežė "atsakymą"— užsienio reikalų ministro skundą dėl Rodūnės įvykių, įteiktą nuncijui gegužės 20. Tokio pat turinio skundas balandžio 11-tą buvęs įteiktas ir Ap. Sostui per lenkų ambasadorių prie Vatikano.

Vyskupas padavė kun. Jonui paskaityti skundo tekstą.

Rodūnės parapija tapusi vieta nuolatinių incidentų, kuriuos sukėlę nesusipratimai tarp katalikų lenkų ir kunigų lietuvių. Parapijoje esą 10.000 tikinčiųjų, kurių 76% lenkai. Lietuvių mažuma kalbanti lenkiškai ir niekad neprašiusi įvesti lietuvių kalbos į pamaldas. Tik rusų valdžia, norėdama lietuvišką nacionalizmą pastatyti prieš lenkų elementą, nuo 1905 m. išprovokavusi incidentus. Tačiau kai į Rodūnę būdavęs paskirtas lenkų tautybės kunigas, incidentai liaudavėsi.

Vilniaus vyskupijos kurija 1912.VII.28 įvedusi lietuviškus pamokslus ir giesmes paraleliai su lenkiškomis pamaldomis. Taip buvusi primesta lietuvių kalba žmonėms, įpratusiems kalbėti lenkiškai. Nuo 1912 ligi 1922 nebuvo tačiau sunkumų klebono Kochanskio lenko dėka. Tik 1922 m. Vilniaus vyskupas Matulevičius jį perkėlęs į kitą vietą ir atsisakęs priimti Rodūnės gyventojų delegaciją, kuri keliais atvejais bandžiusi pasiekti vyskupą su prašymu grąžinti Kochanskį. Vietoj Kochanskio buvęs paskirtas kun. Chodyko, lietuvis, ir jis nemokėjęs išlaikyti autoriteto. Prasidėjusios riaušės. Vyskupo speciali delegacija, bandžiusi jas sustabdyti, nedavė vaisių. Kun. Chodyko, įsibauginęs, apleidęs parapiją ir apsigyvenęs pas dekaną Kuzminskį, žinomą savo šovinistine veikla lietuvių.

Vysk. Matulevičius kreipėsis į Vilniaus apygardos teismo prokuratūrą, reikalaudamas apkaltinti

asmenis, kurie protestavo prieš lietuviškus pamokslus. Teisminis tardymas buvęs pradėtas ir apie tai 1924.I.9 buvęs painformuotas vyskupas. Administracinis tardymas parodęs, kad riaušių priežastis buvusi veikla lietuvių kunigų, norinčių per jėgą įvesti lietuvių kalbą į bažnyčią prieš tikinčiųjų norą. Nelaukdama teismo tardymo rezultatų, Vilniaus vyskupo kurija uždariusi Rodūnės bažnyčią, parapiją padalinusi tarp dviejų kaimyninių. Dvasiniame gyvenime pasidariusi tokia padėtis, kad esą žmonių, kurie miršta be išpažinties ir daugelis vaikų lieka be krikšto. Tai nukreipta prieš lenkus, nes lietuviams Vilniaus dvasinė valdžia įsteigusi netolimame Pelėsių kaime koplyčią, kurioje Nočios parapijos vikaras aptarnauja išimtinai tik lietuvius.

Tokia padėtis tęsiasi jau keletas mėnesių, dėl to Rodūnės gyventojai labai susijaudinę. Tai sudaro dirvą veikti sektantams, kurie iki šiol Lydos apskrityje buvę nežinomi. Po Rodūnės bažnyčios uždarymo 50 asmenų prisidėję prie "Šv. Rašto tyrinėtojų" sektos. Žmonėms nuraminti ir riaušėms išvengti, o taip pat sektantų plėtrai sulaikyti esą būtina, kad vyskupas tuojau atidarytų Rodūnės bažnyčią.

MATULAITIS ATSAKO Į SKUNDĄ

Vyskupas patikrino faktus kurijos archyvuose, išsikvietė vysk. Michalkevičių ir kitus patikimus liudininkus, kurie žinojo Rodūnės padėtį bei įvy-

kius iš seniau, ir sėdo rašyti atsakymą punktą po punkto.

1. Rodūnės parapijoj, pagal 1912 m. pravestą apklausinėjimą ir sudarytus sąrašus, lenkų rasta 6.417 ir lietuvių 2.981. Apklausinėjimą pravedė tuometinis vyskupijos valdytojas Michalkevičius. Taigi, lenkų ne 76%, o maždaug du trečdaliai. Šiandien, vietos lenkų kunigų liudijimu, lietuviškai savo namuose kalba virš 3.000 parapijiečių.

2. Michalkevičius, perėmęs 1908 m. valdyti vyskupiją, Rodūnės bažnyčioj jau rado vartojamas abi kalbas. Ten vikaravęs jaunystėje kun. Sokolowski liudija, kad abi kalbos buvusios vartojamos dar prieš 1897 metus. Taigi, lietuvių kalbą nebuvo reikalo įvesti 1912 metais; administratorius tik nustatė kalbų vartojimo proporciją pamaldose pagal kalbančiųjų procentą.

3. Lietuviškųjų pamaldų turėjo būti daugiau pagal lietuviškai kalbančiųjų skaičių, bet nenorėdamas pykinti lenkų, Michalkevičius, lietuviams sutinkant, nustatęs tiek, kiek jų iki šiol turėta. Jei buvo kas nuskriaustas, tai tik ne lenkai, o lietuviai.

4. Tie 2.981 lietuviai, kurie tokiais užsirašė 1912 m., kaip tik pasisakė už lietuvių kalbą bažnyčioje, nes tam ir buvo daromas klausinėjimas. Kunigai, kurie Rodūnės parapiją pažįsta, tvirtina, kad moterys ir vaikai tikrai nemoka lenkiškai. O jei ir suprastų lenkiškai, turi teisę girdėti Dievo žodį bažnyčioje savo gimtąja kalba, nes Bažnyčia visų lygi

motina. Rimtų lenkų kunigų liudijimu, lietuvių kalba Rodūnės bažnyčioje būtina.

5. Netiesa, kad lietuvių kalbą įvedė rusai. Jie lygiai slėgė ir persekiojo tiek lenkus tiek lietuvius, pastaruosius dar labiau, nes uždraudė lietuvišką spaudą ir persekiojo už maldaknyges. Yra įžeidžiantis dalykas tvirtinti, kad adm. Michalkevičius dirbo rusų valdžios naudai.

6. Nuo 1918 m. vyskupas negirdėjo iš Rodūnės nusiskundimų lietuviams kunigais. Tikrosios riausių priežastys yra: a. nesveikas nacionalizmas, virtęs beveik sekta, siekias palenkti savo tikslams Bažnyčią ir sunaikinti kitas tautas; b. riaušininkai, politinių partijų įrankis, diriguojami ir vedami iš viršaus.

Iš riaušininkų, pagal vyskupo komisijos tyrimus, 4 bedieviai, 1 netikintis ir nepraktikuojantis, 2 moterys isterikės, išmestos iš tretininkų. Prie jų prisidėjo dar 18 asmenų — suvedžiotų, bažnyčios nelankančių. Riaušininkai tuo drąsesni, nes žino, jog nebus baudžiami — valdžiai jų žygiai patinka.

7. Memorandume sakoma, kad vyskupas nelaukdamas 1924.I.9 pradėto tardymo, uždaręs bažnyčią ir t.t. Iš tikrųjų bažnyčia buvo uždaryta 1923-X.7, o parapija padalinta 1923.XI.4, kai jau visos pastangos nuraminti triukšmadarius nuėjo niekais.

8. Rodūnės klebonai prieš kun. Kochanskį buvo lietuviai, bet tada buvo ramybė ir tvarka. Riaušės prasidėjo prie lietuvio klebono Lajausko. Tada buvo paskirtas lenkas kun. Kochanskis, kalbą ir lie-

tuviškai, bet ir prie jo riaušės nenurimo. O dabartinės riaušės, kurios prasidėjo 1922.X.22, buvo prie Kochanskio ir jam nepavyko jų numalšinti. 1922 m. gale buvo paskirtas lenkas Solkowski, kalbąs lietuviškai, bet riaušininkai jo neišleido. Po jo parapijos administratorium paskirtas Chodyko, neteisingai vadinamas lietuviu, nes gimęs gudiškoj vietoj, save laikąs lenku, lietuviškai pramokęs tik seminarioj ir vikaraudamas 1918-20 Rodūnėje. Jam taip pat nepavyko riaušininkų suvaldyti, priešingai — pradėta grasinti jo gyvybei. Tada vyskupas leido jam apsigyventi pas dekaną Kuzminskį, kuris visiems yra lygus ir visų lygiai gerbiamas.

9. Jei kas miršta be sakramentų ir savo vaikų nekrikštija, tai jų kaltė, nes kaimyniniai klebonai pasiryžę visiems patarnauti. Dekanui dėl to buvo duotas vikaras. O rodūniečiai gerai žino, kad tuoj gaus kleboną, kai tik pasižadės nurimti ir kunigui negrės pavojus.

10. Kunigai, kurie aptarnauja Rodūnės parapiją, apie jokiais naujas sektas nieko nėra girdėję. Tikri katalikai prie sektų neprisidės, o riaušininkai, kuriems tikėjimas ir Bažnyčia nerūpi, savo tikslams gali sukurti bet kokią sektą.

11. Rodūniečių delegacijos dėl kun. Kochanskio palikimo Rodūnėje vyskupas negalėjo priimti, nes tuo metu sirgo plaučių uždegimu, bet ją priėmė prel. Michalkevičius. Kitais atvejais delegatai visuomet buvo priimami.

12. Pelėsių kaime tikrai įkurta koplyčia, kuriai vietos gyventojai padovanojo 18 ha žemės, bet ji aptarnauja lygiai visus, ne tik lietuvius... Reikia tik pagirti to kaimo gyventojus lietuvius, kurie patys vieni pastatė koplyčią ir joje pusę pamaldų užleidžia lenkams. Nočios vikaras, aptarnaujantis koplyčią, nėra lietuvis ir negali ta kalba sakyti pamokslų.

13. Vilniaus vyskupas nėra kaltas, kad tokia padėtis susidarė Rodūnėje. Jau prieš karą vyskupijos administratorius dėl riaušių buvo uždaręs keletą mėnesių bažnyčią ir metęs interdikta. Tikroji priežastis — lenkų politika, kuri lietuviams nenori nė žodžio pripažinti bažnyčioje.

Atsakymas *De turbis in ecclesia Radunensi* (apie neramumus Rodūnės bažnyčioje) sudarė 21 mašinėle rašytų puslapių su 25 dokumentų priedu.

JAU ATĖJO LAIKAS ... PASITRAUKTI

Išsiuntęs pranešimą, laukė atgarsių iš Romos. Lapkričio 17-tą rašo Pr. Būčiui: "Iš Rymo į savo raštą dar nesu gavęs jokio atsakymo... Labai norėčiau žinoti, ar jau lietuvių valdžia tariasi su Ap. Sostu dėl konkordato". Konkordatui ruošėsi lenkų valdžia, o tai turėjo liesti ir Vilniaus vyskupijos reikalą. "Nesnaudė nė Latvija, rašo Būčys. Jai pasisekė savo vienatinę, naujai atstatytą Rygos vyskupiją pakelti (1923) į arkivyskupiją... Lietuva, nors per dėm katalikiška, neturėjo arkivyskupijos. Austras

Fr. Ritter von Lama rašo, kad Lietuva tuo laiku nerūpestingai vedė savo reikalus Vatikane” (Pijus XI, 349).

Gruodžio 11-tą vėl rašo Būčiui, kad "iš Rymo ... dėl savo rašto dar jokio nesu gavęs atsakymo". Iš tikrųjų, laukė atsakymo iš kard. Gasparri dėl savo ganytojavimo Vilniuje — paliks ar atšauks šv. Tėvas. Prisimena Būčiui, kad pradėjusi vėl skaudėti koja.

Netikrumas dėl savo padėties ir fizinė negalė bus paskatinę vyskupą skirti Pr. Būčį marjonų vienuolijos generaliniu vikaru ir lietuvių bei latvių namų viršininku. Tai pranešė jam sausio 11-tą (1925). O vasario 10-tą Lenkija pasirašė konkordatą su Šv. Sostu, ir pagal jį Vilnius keliamas į arkivyskupiją su dviem sufraganinėm vyskupijom — gudiško Pinsko ir lenkiškos (su lietuviškom priemaišom) Lomžos. Konkordate įrašyta, kad skiriant vyskopus atsiklausoma vyriausybė, ar neturinti politinio pobūdžio kliūčių. Matulaičiui buvo aišku, kad lenkų valdžia turės politinių kliūčių jį keliant į Vilniaus arkivyskopus. Pasklido ir gandai, kad jei Šv. Sostas norės Matulaitį palikti Vilniuje, jis būsiąs jėga pašalintas.

Kovo 29-tą mirė Varšuvos sufraganas tit. arkivyskupas Kaz. Ruškys, sulaukęs 89 metų amžiaus. Matulaitis būtų vykęs atsisveikinti ir palydėti į amžinybę savo tautietį ir artimą bičiulį, bet nauja padėtis reikalavo geriau nesirodyti viešose iškilmėse.

Tik po Velykų, balandžio pusėj, nuvyko pas nuncijų kalbėtis dėl savo padėties ir grįžęs sėdo rašyti raštą Šv. Tėvui. Gegužės 1 d. jį įteikė kunigui, vykstančiam į Romą, kad nuvežtų ir įteiktų asmeniškai popiežiui. "Viską gerai apsvarsčius, — rašo Matulaitis, — atrodo, kad jau atėjo laikas, kad aš, dėl didesnės Bažnyčios gerovės, būčiau iš Vilniaus atšauktas... Lenkai sunkiai mane pakenčia dėl to, kad esu lietuvis ir Lenkijos respublikoje užimu vyskupo vietą. Jie pasiryžę jokių būdu nepriesti, kad, šią vietą pakėlus į arkivyskupijos rangą, pasilikčiau Vilniuje kaip arkivyskupas. Politinės partijos, o ypačiai "Tautinė demokratija", kuri respublikoje daug reiškia, nuolatiniiais manęs puolimais, klaidingais kaltinimais ir šmeižtais atsiekė tiek, kad daugelis lenkų žūri į mane šnairiai ir su nepasitikėjimu. .. Šis nepasitikėjimas juntamai auga ir nėra jokios vilties, kad jis sumažėtų. Matau, kad ir valdžiai esu ypatingai nemalonus: ji manimi taip pat nepasitiki. Taip dalykams susiklojus, aišku, kad aš negaliu laisvai, kaip yra reikalinga, eiti savo pareigų ir turėti reikiamos įtakos. Šitai darau ne tam, kad nusikratyčiau kryžiaus, kurį man Dievo gerumas uždėjo, bet vien tik trokšdamas didesnės Dievo garbės ir Bažnyčios gerovės. Tačiau visa pilnai sudedu į Tavo, Šventasis Tėve, rankas ir Tavo valiai pasivedu. Tu žinai, Mylimiausias Tėve, kad aš esu dėl Kristaus ir jo Bažnyčios pasiryžęs viską iškęsti".

KNYGŲ SIUNTOS LIETUVON

Nebesitikėdamas likti Vilniuje, Matulaitis susirūpino lituanistikos rinkiniu, kuris jau buvo gero-kai išaugęs. Balandžio 10-tą (1925) rašo Bučiui: "Kaip žinai, turime nemaža knygų... Manome jas pradėti Jums siuntinėti. Vietinis lenkų knygynas apsiima patarpininkauti. Jie turi Dancige savo atstovą ir Kaune žydėlį Ptaszek. Būtų gera, kad kun. Juozas (Vaitkevičius) su juo susipažintų ir sutartų, kokiomis sąlygomis jis apsiimtų knygas gabenti. O gal būtų geriau JE vyskupo O'Rourke prašyti, kad patarpininkautų; ar galima būtų ir ar tikėtų? O gal per Daugpilį patogiau būtų siųsti knygas? Pasitarkite su kun. Juozu ir man praneškite. Vieną sąlygą statome, kad pinigų prisiųstumėte siuntinėjimo išlaidoms. Mūsų izdas tuščias, o net dažnai su skolomis tenka gyventi. Antra sąlyga, kad knygos būtų kraunamos Marijampolėje ir kad jos būtų tinkamai saugojamos ir prižiūrimos, nes brangių yra ir retų... Šio laiško įteikėjui žodžiu praneškite, jei ne raštu — ką manote dėl knygų".

Gegužės 9-tą tam pačiam vėl rašo: "Knygų JE vyskupo O'Rourke vardu siunčiame: gal bus daugiau kaip 10 didelių dėžių, liksis gal dar kokia 50 didelių dėžių. Prašau jam parašyti ir jam pinigų nusiųsti... Prižiūrėk, kad knygos, eidamos per lietuvių sieną, nežūtų. Pakalbėk su p. Jokantu. P. Šla-pelis skundėsi, kad valdininkai, kratydami knygas, siunčiamas per lietuvių sieną, sau kai kurias pasi-

lieka. Siųstų knygų sąrašą atsiųsime... Dar jas tik į dėžes dedame. Kai pasiųsime, tą padą dieną duosime Tau žinią”.

Po 10 dienų rašo vėl Būčiui: "Kaip buvo rašyta, knygų siunčiame net 11 dėžių, tik eis jau kitu keliu, per Latviją, per Daugpilį... Kai tik būsi gavęs, pranešk, nes rūpės. Neilgai trukus vėl daugiau siusime”. Birželio 15-tą tam pačiam pastebi: "Siunčiamų knygų sąrašą labai ilgai laikė cenzūroje. Dar tik šiandien tą vienuoliką dėžių žada siųsti geležinkeliu. Bet kiti siuntiniai eis greičiau. Jau paruošta net 15 dėžių... Kunigas Jonas krauja knygas ir vis dar kiek ištesėdamas papildo savo biblioteką, neiškenčia suradęs šį tą geresnio nupirkti. Dabar važinėjo Varšuvon su reikalais ir kiek knygų surado”. Liepos 19-tą vėl prisimena: "Kun. Jonas... jau gavęs leidimą knygoms išvežti. Jau 15 dėžių išvežta; gal tuoj galės ir tas 11 dėžių išsiųsti, kurias buvom žadėję pirmiausiai siųsti”.

Apie užmojį sukurti centrinę Lietuvos marijonų biblioteką buvo rašęs 1922.XI.5 kun. F. Kudirkai į Čikagą. "Į Marijampolės vienuolyno biblioteką norėtume surinkti, kiek galima, visa, kas išleista lietuvių kalba: knygas, brošiūras, laikraščius, net atsišaukimus, o taip pat kas bus leista svetimomis kalbomis apie Lietuvą ir lietuvius. Rinkite mums Amerikoje leidžiamus laikraščius ir knygas. Čia Tėvas Kriščiukaitis jau surankiojo po knygynus ir antikvarijatus labai daug svarbių, brangių ir retų vei-

kalų Lietuvos istorijai, o taip pat nemaža ir lietuviškų knygų..

Iš Vilniaus buvo persiūsta į Marijampolę iš viso 93 didžiulės dėžės lituanistinių knygų (Drg 1967, N 36), kurios sudarė pagrindą bibliotekai, išaugusiai į 50.000 tomų.

GANYTOJAS TYLIAI PASITRAUKIA...

Lietuva nesiskubino daryti konkordato su Ap. Sostu, nors buvo valdoma katalikų partijų. O kai lenkai padarė, sukilo šaukti, kad Vatikanas atidavęs Vilnių Lenkijai. Kaunas užė, demonstravo prieš popiežiaus delegatą.

"Girdžiu, dėl konkordato pas jus užia, — rašo Būčiui gegužės 19-tą. — Nesikiškite į ginčus ir kovas, ypač politines. Gink mūsiškius nuo to... Kur galėdamas ramink žmones, nes man rodos nėra ko taip labai užti".

Vyskupas dar nežinojo, kad užsienio reikalų ministras J. Purickis buvo įteikęs labai užgaulią notą Vatikanui. Ir "Ap. Sosto delegatui, arkivyskupui A. Zecchini, buvo sudarytos tokios sąlygos, kad jis buvo priverstas palikti Kauną ir 1925 metų vasarą išvažiavo į Romą" (Pijus XI, 352).

ATSAKYMŲ IŠ ROMOS BELAUKIANT

Ap. Sostas buvo užtikrinęs lietuvių delegacijai, kuri lankėsi 1924 m. pabaigoj Romoje, kad faktinio politinio valdymo sienoms pasikeitus, automatiškai bus pakeistos ir bažnytinio sutvarkymo ribos. Tas principas buvo įtrauktas ir į konkordatą su Lenkija (tp 352). Dėl to Lietuvos elgesys, pasak Būčio, nustebinęs ir apkartinęs Vatikano diplomatus. "Užuojaautos Lietuvai, kurios pirma buvo daug Vatikane, dabar jau beliko tik vienoje paties popiežiaus širdyje" (tp).

Popiežius suprato ir Matulaičio padėtį. Kodėl tačiau nesiskubino atsiliepti į prašymą atleisti jį iš Vilniaus? Kas ten užkliuvo — nauji projektai ar atsargumas, kad, atšaukus vyskupą lietuvi, nekiltų naujas užgesys Lietuvoj? O Matulaitis laukė kokio nors ženklų, ir savo laiškuose vis prisimena: "Kol kas jokių tikrų žinių neturiu, kas su manim bus".

Nieko nesulaukęs, gegužės 22 d. išvyko į Varšuvą dalyvauti Lenkijos vyskupų konferencijoje. Konkordato reikalai buvo pagrindinė konferencijos tema. Niekas, išskyrus nuncijų, nežinojo, apie jo planą pasitraukti. Neprasitarė nė savo studijų draugui vysk. Przezdzieckiui, tik su juo besikalbant paaikšėjo, kad valdžia tikriausiai nenorės jo palikti Vilniuje. O kaip būtų, jei valdžia pasiūlytų persikelti į Čenstakavą? — paklausė vysk. Przezdzieckis. Matulaitis sukluso, nes tai buvo kažkas nauja. Gal Przezdzieckis ką nors žino apie tokį planą, bet iš

kur žino — iš nuncijaus ar valdžios žmonių? Šito nesiteiravo. Nuncijus, sutiktas konferencijoje, taip pat prasarė apie Čenstakavą.

Grižo į Vilnių gegužės 30-tą, nesužinojęs nieko tikresnio. Skubėjo tvarkyti vyskupijos reikalus, nes liepos 7-tą ketino vykti į Cichocinką pasigydyti. Pagaliau, birželiui įpusėjant, gavo per nuncijų kardinolo Gasparri raštą, pasirašytą birželio 1 d. Kardinolas praneša nuncijui, kad gautas Vilniaus vyskupo raštas Šv. Tėvui. Prašo jam (Matulaičiui) pranešti, kad Šv. Sostas gerai supranta vis didėjančias sunkenybes, kuriose jis randasi, ne tik kad neturėjęs jokio pagrindo abejoti apie jo elgesį sunkiose vyskupijos valdymo sąlygose ir niekad nekreipęs dėmesio į kaltinimus, kuriuos darydavę jo priešinkai, dar gi jį gynę. Tačiau jei vysk. Matulaitis dėl sunkenybių, kuriose randasi, nori atsisakyti, gali visu atvirumu prašyti Jo Šventenybę, išdėstydamas priežastis, o Šv. Sostas dalyką svarstysiąs.

NAUJAS PRAŠYMAS ŠV. TĖVUI

Vargiai Matulaitis išvengė klausimo, kodėl reikia vėl prašyti ir iš naujo dėstyti priežastis. Juk "Šv. Sostas gerai supranta vis didėjančias sunkenybes"! Tačiau sėdo rašyti ir birželio 27-tą pasiuntė Šv. Tėvui naują prašymą. Pradėjo nuo politinės padėties.

Tarp Lenkijos ir Lietuvos neseniai buvo karas ir iki šiol tęsiasi beveik karo stovis. Lietuviai ne-

atsisako savo teisių į Vilnių ir jį supantį kraštą. Lenkai gi prieš visą pasaulį stengiasi įrodyti, kad šis miestas ir kraštas esą lenkiški. Stengiasi visus nelenkus kuo greičiau sulenkinti, naudodami visokias priemones ir net jėgą. Visa tai vyskupo, kaip lietuvio, padėtį daro nepaprastai sunkią. Ji tuo sunkesnė, kad lenkai dabar šiame krašte sudaro dominuojančią klasę, kuri veik visą viešą gyvenimą turi savo rankose, visa valdo ir tvarko. Tuo pačiu, kad esu lietuvis, lenkų akyse esu nepakenčiamas ir tartum kokia gimtąja nuodėme susitepęs... Iš kitos pusės lenkų didžiausias siekimas čia Vilniuje turėti, kaip sakoma, savo žmogų...

Kai vokiečiai buvo okupavę šį kraštą, beveik visų vietos tautybių padėtis buvo lygi. Tada lenkai iš manęs reikalavo tik vieno, kad visus vienodai traktuočiau ir pripažino, kad aš, nors lietuvis, visiems buvau lygiai teisingas. Bet paskui, kai patys šį kraštą paėmė valdyti, jų tautiniai politinės partijos, o ypač ta, kuri vadinasi "Tautinė demokratija" ir kuri valstybėje daug sveria, visokiais būdais ir keliais, sistematiškai ir su tam tikru iš anksto nustatytu metodu, pradėjo mane žiauriausiai pulti tiek gyvu žodžiu, tiek laikraščiuose ir viešuose visuomenės susirinkimuose... Jau tiek yra pasiekę, kad daugelio akyse esu tarsi kokia baidyklė, kuri alsuoja vien lenkų neapykanta ir pražūtimi. ..

Iš tikrųjų, mano ganytojiškame darbe vis labiau matau ir jaučiuosi kliudomas; vis dažniau pasitauko, kad iš visų pusių sunkenybių slegiamas, rodos

jau neatlaikysiu ir suklupsiu, jei nepasaldintų mano gyvenimą Kristus ir jo kryžius bei klusnumas Šv. Sostui. Kas bebūtų, juo toliau ši padėtis tęsis, juo liūdnesni bus šios su vyskupu kovos vaisiai: ir Dievas įžeidžiamas, ir daugelio sielos žalojamos bei iškreipiamos, ir vyskupo autoritetas mažėja bei jo valdžia silpnėja, ir ne kartą patsai Šv. Sostas paliečiamas. ..

Kol dalykai, kiek man atrodė, dar buvo netikri, atvirai Šv. Sostui tada pareiškiau, kad gal dar neatėjęs laikas ir nebus naudinga mane iš Vilniaus atšaukti. Dabar gi, kai po sudaryto konkordato bažnytiniai dalykai yra naujai tvarkomi ir stabilizuojami, visa prieš Dievą rimtai apsvarstęs ir pasvėręs, jaučiu ir matau, kad yra atėjęs ir tai skubus laikas, kad iš Vilniaus būčiau atleistas...

Mylimiausias Tėve, puikiai žinau ir patyriau, kiek gerumo man esi parodęs ir kaip tėviškai bei sėkmingai esi mane gynęs. Amžinas Tavo man parodyto gerumo dokumentas yra Tavo laiškas, kurį tuojau, vos užėmęs popiežiaus sostą, man menkam Tavo tarnui atsiuntei. Čia visur taip manoma ir tvirtinama, kad aš turįs ne tik Tavo asmenišką pasitikėjimą, bet dar gi, ko nedrįstu ištarti — net Tavo draugiškumo esu supamas. Po Dievo vien Tavo gerumui ir maloningumui priskiriu tai, kad tokiose sunkiose sąlygose vis tik šiek tiek galėjau dar savo pareigas eiti, ir kad mano priešininkai, kurie tiek kartų yra man grasinę, vis tik neišdrįso savo planų įvykdyti...

Reikia stebėtis, koks didelis yra žmonių sugedimas. Kam daug ieškoti pavyzdžių? Kai patsai Šventasis Tėve buvai Lenkijos nuncijum, esi pats pilnai tai patyręs, nors nieko kito, vien tik gera daryti stengeisi, nors visiems didžiausios meilės ir prielankumo rodei, nors pačią lenkų tautą taip mylėjai ir tiek gero esi jai padaręs, tačiau buvai su tokiu nedorumu ir smarkumu ir taip neteisingai, pats nekaltas ir nepajėgiąs gintis, puolamas.

Iš Vilniaus atleistas, prašo popiežių leisti apsigyventi Romoje ir atsidėti marijonų vienuolijos reikalams.

ATLEISTAS, IŠVYKSTA ROMON

Tą vasarą nebevyko lankyti parapijų — buvo nepajėgus fiziškai. "Važiuoju į Cichocinką pasigydyti ir pailsėti, — rašo liepos 7-tą Būčiui. — Gal teks ir į Rymą važiuoti". Į Cichocinką išvyko liepos 12-tą ir po savaitės tam pačiam parašė: "Gydytojai rado, kad aš persilpęs. Prie to dar prisideda paprastos ligos. Kas su manim bus, dar tikrų žinių neturiu. .. Tikiuosi gauti tikrų žinių dar šį mėnesį, o vėliausia rugpiūčio mėnesį. Pasiliuosavęs iš Vilniaus, norėčiau apsigyventi Ryme. Gal Dievas padės tenai įsteigti studijų namą ir (vienuolijos) valdybos buveinę".

"Gydimas eina gerai, jau kiek pailsėjau, — rašo kun. Jonui į Vilnių. — Buvau pas nuncijų. Spėju, kad mane iš Vilniaus paliuosuos. Gal neužilgo gau-

siu žinią. Gal teks man dar į Vilnių važiuoti, o iš ten į Rymą. — Pslaptis reikia griežtai laikyti, kad nebūtų nemalonumų”.

Grįždamas iš gydyklos, užsuko pas nuncijų ir gavo į rankas kard. Gasparri raštą, datuotą liepos 14-tą. Kardinolas tarp kitko rašo: "Jo Šventenybei buvę nemalonu patirti iš Tavo laiško, kad iš naujo prašai atleisti iš Vilniaus vyskupijos valdymo pareigų. Tačiau priežastys, kurias pateikei, taip svarbios ir rimtos, kad šv. Tėvas laiko savo pareiga patenkinti Tavo norą. Šiuo pranešu, kad Jo Šventenybė Tavo atsisakymą priėmė ir leidžia Tau, kaip prašyta, atvykti tuojau į Romą ir čia apsigyventi”.

Parvyko į Vilnių, kaip buvo ketinęs. Niekas nenujautė, kad čia jau svetys. Žinojo tik kun. Jonas. Su juo aptarė būtinus dalykus ir tyliai, niekam nežinant, rugpiūčio 1, išvyko į Varšuvą. Iš čia parašė kapitulai, kad atsistatydinęs ir prašė išsirinkti vyskupijos valdytoją. Trumpus atsisveikinimo laiškučius pasiuntė vysk. Michalkevičiui ir Bandurskiui, prel. Hanusowiczui, kancleriui L. Chaleckiui ir kun. A. Viskantai. Paruošė švietimo-kulto ministrui Grabskiui pranešimą, kad atsistatydinęs iš Vilniaus ganytojo pareigų, ir pasiuntė paštu.

Rugpiūčio 3 dieną, kada turėjo įsigalioti konkordatas, sėdęs į traukinį, paliko Lenkiją. Romą pasiekė rugpiūčio 5-tą, vidurdienį. Apsistojo pas lenkus rezurekcionistus, jų vienuolyne, prie Piazzadi Spagna. Šią vietą pasirinko sąmoningai, kad lenkai negalvotų, kad nebenori jų nė matyti. Čia rado

apsistojusį J. B. Ciepliaką, buvusį kolegą profesorių Petrapilyje, vėliau Mogiliavo sufraganą, o nuo 1914 m. tos arkivyskupijos valdytoją, bolševikų įkalintą, pasmerktą mirti ir tik 1924 m. išleistą iš Rusijos. Matulaitis nenujautė, kad šis vyskupas-kankinys netrukus bus paskirtas jį pakeisti Vilniuje.*

Pirmoji naktis Romoj buvo trumpa. Atsikėlė pusę po trijų ir sėdo rašyti laiškus. "Jau esu Ryme., — rašo pirmiausia Būčiui. — Rūpinuosi gauti pas Šv. Tėvą audienciją. Norėčiau jau šiemet iki rudens įsteigti čia mūsiškiams *Collegium Marianum* arba studijų namą... Jei Lietuvos laikraščiai netinkamai aiškintų mano iš Vilniaus pasiliuosavimą arba drįstų Šv. Tėvui priekaištų daryti, paaiškink, kad kitaip nebuvo galima padaryti. Ilgiau liktis aš negalėjau".

Parašė dar keletą kitų laiškus, tarp jų ir savo bičiuliui lenkui, buvusiam Vilniaus universiteto rektoriui M. Zdziechowskiui.

PIRMIEJI ATLAIDUMO GESTAI

Dienai išaušus, atlaikė mišias, išnešė laiškus, perėjo gatvėmis. Romėnai dar miegojo arba buvo ne-

*Pirmuoju Vilniaus arkivyskupu Ciepliakas buvo paskirtas gruodžio 14 (1925). Ši žinia jį pasiekė Amerikoje, kur buvo nuvykęs lankyti lenkų parapijų. Vilniaus vyskupo sostą turėjo užimti kovo 25 (1926), bet susirgo plaučių uždegimu ir mirė New Jersey vasario 17; į Vilnių parvežtas tik palaidoti. Jo vietoj arkivyskupu 1926, birželio 24, buvo paskirtas R. Jalbrzykowski.

grįžę iš atostogų. Skardenosi tik turistai ir maldininkai įvairiausiomis kalbomis. Po pusryčių išsiruošę į Vatikaną. Reikalingiausių žmonių dar nebuvo įstaigose. Sekretorijoje rado vieną monsinjorą ir, pasikalbėjęs, patyrė, kad lenkų vyriausybė tikrai buvo dariusi žygių jį perkelti į Čenstakavą.

Ta proga užsuko į lenkų ambasadą prie Vatikano. Ambasadoriaus nerado, tik vieną iš sekretorių ar patarėjų. Pranešė, kad nebegrišias į Vilnių. Ambasadose žmogus aiškinosi, kad lenkų valdžia nieko neturėjusi prieš jį kaip vyskupą; jį net gi gynusi savo pranešimuose Ap. Sostui, tik norėjusi perkelti į Čenstakavą. Matulaitis atsakė žinąs priežastis, o su lenkais norįs gyventi taikoje. Blogu atsilyginti niekam nenorįs. *Vince in bono malum* — nugalėk blogį geru, priminė savo gyvenimo šūkį.

Rugpiučio 13-tą gavo audienciją pas pop. Pijų XI; prieš tai buvo gavęs labai malonų jo laišką. Susitiko kaip du seni bičiuliai. Popiežius įvertino vyskupo auką, nes lenkų valdžia tikrai būtų stačiusi *veto*, keliant jį į arkivyskupas. Užtikrino, kad galės pasilikti Romoje, rūpintis savo vienuolija ir pažadėjo padėti įsikurti. Matulaitis prašė patvirtinti visus jo veiksmus, kurie, valdant vyskupiją ir vienuoliją, galėjo būti netikslūs, nesant tinkamo susižinojimo su Roma. Popiežius patvirtino.

Netrukus gavo laišką iš prof. M. Zdziechowskio. Apgailestavo, kad vyskupas pasitraukęs iš Vilniaus ir reiškė viltį, kad būsias paaukštintas. Matulaitis padėkojo už palankumą ir širdį tuo metu, kai

kiti "mane purvais drabstė, boikotavo". Bet "ne dėl tų šmeižtų ir ne dėl kryžiaus baimės pasitraukiau iš Vilniaus. To reikalavo susidariusi būklė". Primeną, kad meldėsi ir dabar meldžiasi už tuos, kurie veikė prieš jį. Į Romą atvykęs tarnauti Dievui ir turįs vilties, kad jį aplenkiančios visokios garbės (AJM, 223).

Romon, šventųjų metų proga, tebevyko maldininkų grupės. Didoka grupė atsirado ir iš Lenkijos. Popiežius jiems laikė mišias, o po to priėmė audien-cijų. Prie maldininkų jungėsi ambasadų ir vienuo-lijų atstovai lenkai. Visų nustebimui atėjo ir vysk. Matulaitis į mišias ir į audienciją. Norėjo parodyti, kad lenkams neturi kartėlio. Po audiencijos savo dienoraštyje įrašė: "Tegul Viešpats Dievas juos vi-sus laimina ir visa gera jiems teikia. Ant galo grį-žus, ką bloga kentėjau, tai buvo ne lenkų darbas, o tik politikos, kai kurių partijų. Ir už tuos meldžiuo-si ir pasižadėjau širdingai melstis". O Būčiui spalio 27 laiške pastebi: "Lenkams stengiausi ir stengiuosi, jei koks jausmas ir buvo kada mano širdy kilęs, viską dovanoti ir atleisti".

GRĮŽTANT PRIE "AGE QUOD AGIS"

Susitakęs su lenkais, jiems atleidęs, rugpiūčio 21 nuvyko pas benediktinus prie Šv. Pauliaus bazilikos atlikti rekolekcijų. Dešimt dienų meditavo ir mel-dėsi. Po to rašo Būčiui: "Iš Vilniaus išvažiavęs jau-čiau labai didelį reikalą rekolekcijų, kad sutvarkęs

praeitį galėčiau ramiai pradėti naują gyvenimą... Tikrai nusiraminau ir vėl pasitikėdamas visiškai Dievo apvaizda ir šv. Mergelės globa stoju drąsiai į naują darbą. Ir čia be abejo, kaip visur, teks eiti kryžiaus keliu, Dievo valia!" (3.IX).

Po rekolekcijų persikėlė gyventi pas pranciškonus, Via Lungotevere Gianicolese 40. Netrukus sužinojo, kad popiežius rugsėjo 1 pakėlė jį titulinio Adulijos arkivyskupu ir tai būsią oficialiai pagar-sinta per konsistoriją gruodžio 14-tą. Gavęs kuklų kambarėlį, vienuolišką celę, pradėjo mokytis italų kalbos. "Dabar po rekolekcijų mokausi nuo ryto ligi vakaro italų kalbos" — rašo Būčiui. Be tos kalbos Romoje, girdi, būtų sunku ką nors daryti. Iš-tisą mėnesi dirbęs, rašo, "vos pradedu suprasti ir iš bėdos susišnekėti".

Tik spalio pradžioj pradėjo grįžti iš atostogų kardinolai. Jis ketino kai kuriuos iš jų, pirmon eilėn Gasparri, aplankyti. Tuo tarpu senu įpratimu užveidinėdavo į knygynus bei antikvarijatus ir, užti-kęs ką retesnio, neiškęsdavo nenupirkęs marijonų bibliotekai. "Pavyko surasti ir sukomplektuoti du toms *Summa Legum Justiniani* ir kitų. Kaip tik dabar tikėtų, teises statant (kuriant) Lietuvoje" — rašo spalio 8.

Lietuvos reikalai pradėjo iškilti jo rūpesčiuose. Buvo gavęs žinią, kad M. Reinys, buvęs jo kunigas Vilniuje, tapęs užsienio reikalų ministru po J. Pu-rickio. Iš pradžių abejojo, ar jam derėjo imtis šių pareigų. Bet paskaitė Vatikano organe "Osservato-

re Romano” straipsnį apie Lietuvą, kur apie kun. Reinį atsiliepiama labai teigiamai; tikimasi, kad, jam perėmus užsienio reikalus, santykiai su Vatikanu būsią atitaisyti ir suderinti. Tuoju pranešė apie tą straipsnį Būčiui (spalio 16) ir nuo savęs pridėjo: "Gal Dievas duos, kad Lietuva sueis į tikrus santykius su Šv. Tėvu... Neatitaisius su Ap. Sostu santykių ir nesuderinus, jam (Reiniui) mano nuomone ir nepritiktų ilgiau ministeriauti... Tikrai skauda, kad kr. demokratams valdant Lietuvą, o ypač kunigams ministeriaujant, Lietuva liktųsi karo stovyje su Ap. Sostu... Mano nuomone, kaip tik dabar laikas pradėti tartis su Ap. Sostu, nér ko laukti ilgiau". Ir dar prideda: "Jei kiek galėčiau, ir aš padėčiau suderinti tuos santykius". Pastaroji pastaba greičiausiai jam "išslydo" pasikalbėjus su kard. Gasparri.

Kitas jo rūpestis buvo kurti marijonų centrą Romoje. Dėl to išsikvietė iš Amerikos saviškį kun. Kaz. Réklaitį, kitados baigusį Romoje mokslus, mokantį gerai italų kalbą ir turintį plačių pažinčių. Prie centro turėjo būti ir studijų namai. Buvo numatęs keletą kandidatų iš marijonų lenkų, gudų ir lietuvių, kuriuos reikėtų mokslinti Romos universitetuose, formuoti jų dvasią ir juos glaudinti.

"Marijonų vienuolija, pasak Būčio, buvo mylimiausias J. Matulevičiaus kūrinys". Pradėjo ją lietuviams, bet tolydžio darė įvairiatautę. Kitiems priekaištaujant, "atsakydavo, kad jis kurias katalikišką vienuoliją ir kad vienuolijos nukrypsta nuo

savo esmės tapdamos išimtinai vienos tautos” (AJM, 32). “Turime stengtis visoms tautoms tarnauti”, — buvo rašęs kun. V. Kulikauskui i Čikagą (1923.V. 1). — Jau du latviu įstojo į Marijampolę; galėsime Latvijoje namą įsteigti. Jau turime ir baltgudžių... Aš vis negaliu atsidėkoti Viešpačiui, kad taip trumpu laiku tiek davė mums padaryti. Keli metai atgal be nieko darbą pradėjome, o dabar jau tiek turime”.

Lenkai ir lietuviai buvo jau pakankamai atsistoję ant savo kojų. Pirmieji pačioje Lenkijoje turėjo tris židinius, antrieji du — Marijampolėje ir Čikagoje. Abi šakos veikė savarankiškai su naujokynais, gimnazijom, ruošėsi kurti spaustuves (Čikagoje leido dienraštį "Draugą"). Latviai taip pat įsitaisė savo namus Vilniuose su keletą kunigų ir brolių. Kiekviena šaka dirbo savo tautai.

Sunkiau buvo gudams, nes jų centrą Drujoje Matulaitis pradėjo organizuoti, pasitelkęs kun. A. Cikotą, tik 1923 metais. Paraleliai formavo ir gūdžių mergaičių vienuoliją, marijonų globoj (jų įstatas Roma patvirtino 1924 metais). Drujos centrą parėmė Amerikos lietuviai marijonai, užtai įsitaisė namą, nusipirko spaustuvę ir ruošėsi leisti savo laikraštį. Bet lenkų valdžia nedavė leidimo. "Kaip ugnies bijo baltgudžių. Bet iš palengva kliūtis pergalės," — buvo rašęs kun. Kulikauskui (1924.XI. 28). Kol buvo ten vyskupu, galėjo jiems padėti ir juos ginti. Dabar buvo neaišku, kaip su jais bus. Bet brendo naujas planas: jei Lenkijoje negalės įsitvirtinti, ruošti juos misijoms Rusijai...

POKALBIS SU LENKŲ AMBASADORIUMI

"Lankiau neseniai ambasadorių prie Vatikano p. Skrzynskį, — rašo Būčiui spalio 27-tą. — Įdomus buvo su juo pasikalbėjimas. Parašysiu Tau", ir parašė lapkričio 9-tą. Pasikalbėjimas su grafu Vladislovu Skrzynskiu įvyko spalio 25-tą ambasadoje. "Kalbą pradėjo apie mano atsistatdinimą.

— Šv. Tėvas turėjo būti labai patenkintas ir labai Tamstai dėkingas, kad atsistatydinai, — tarė p. ambasadorius.

— Nežinau, ar turi kuo džiaugtis Šv. Tėvas, — atsakiau. — Tiek galiu pasakyti, kad ir Šv. Tėvui ir man buvo aišku, kad ilgiau Vilniuje liktis buvo nebegalima. Gi Tamstos ruošėtės statyti griežtą *veto* prieš mano pakliuvimą į arkivyskopus, o endekų partija, remdama valdžią, rengė man skandalą.

Iš pradžių ambasadorius lyg buvo bandęs teisintis, kad lenkų valdžia nieko dėjo.

— Kaip-gi, — pasakiau. — Tik p. Grabskis, apšvietos ir tikybos reikalų ministras, būdamas Vilniuje, aiškiai pasakė savo partijos (endekų) žmonėms, kad valdžia jokių būdu nesutiksianti, kad aš būčiau pakeltas į Vilniaus arkivyskopus ir likčiau Vilniuje, kad remdamosi konkordatu statysianti griežtą *veto* politikos žvilgsniu. Tą patį ne kartą yra kalbėjęs ir Varšuvoje, kaip gavau patirti iš patikimų žmonių. Gi buvo valdžios sumanymas, o net jau buvo ir Ap. Sostui siūloma mane iškelti į Čens-takavą vyskupauti. Net vyskupas Przewdzieckis bu-

vo vieną kartą paklausęs, ar nesutikčiau eiti į Čenstakavą, žinoma, griežtai atsisakiau. Ir su JE nuncijum teko apie tai kalbėti. Tada nuncijui pasakiau, jei aš Vilniuje netinku dėl to, kad tai grynai lenkiškas miestas esąs, tai kaip gi aš galėčiau būti Čenstakave, jei tas miestas nemažiau lenkiškas už Vilnių. Pagaliau taip jau mane apšaukė lenkai savo laikraščiuose ir taip sugadino man gerą vardą, kad sunku būtų visa tai atitaisyti patekus į Čenstakavą...

"P. ambasadorius, matydamas, kad aš aiškiai buvau numatęs dalykų stovį, prisipažino, kad lenkų valdžia jokių būdu nebūtų sutikusi manęs palikti Vilniuje, bet kad nieko nebūtų turėjusi prieš tai, kad būčiau buvęs iškeltas kur kitur. Tiesa, valdžia siūlusi Ap. Sostui mane skirti į Čenstakavą, manydama, kad aš, Marijos toks didelis garbintojas, būčiau buvęs tuo patenkintas. Visur kitur, tik ne Vilniuje ir ne pakraščiuose — aš būčiau buvęs geras.

"Čia jis pripasakojo man daug pagyrimo žodžių, ir apgailestavo, kad aš išvažiavau iš Lenkijos, kad lenkų episkopatas netekęs tokios jėgos ir t.t., kad prieš mane kaip prieš žmogų ir kunigą nieko neturinti, tik kad dėl politikos aš nepageidaujamas buvęs Vilniuje; kad partija ir laikraščiai tiek rėkę ir rašę, kad valdžia nebegalėjusi neatsižvelgti į visa tai. Pasisakė, kad per trejus metus, kai ambasadoriaujas, nuolat (buve) galybės skundų prieš mane, bet drauge prisipažino, kad, kai reikalaudavęs, jokių faktų skundėjai jam nepristatydavę".

Tame pačiame laiške (9-XI) Matulaitis dar primena: "Lenkų valdžios atstovai labai nepatenkinti, kad aš Ryme apsigyvenau. Nežinau, kodėl manęs bijosi. Teko man tai išgirsti iš lenkų. Labai gal norėtų, kad aš iš Rymo kur kitur išvažiuočiau. Lenkų ambasadorius, girdamas mane dabar, net užsiminė, kad būtų gera, kad mane vyskupauti pasiųstų į Lietuvą, kur esą lenkai taip skriaudžiami. Žinoma, to pavojaus nėra, kad mane dabar Šv. Tėvas kur nors iš Rymo siųstų".

PASTANGOS GRAŽINTI MATULAITĮ LIETUVON

Pasirodo, ir Lietuvoj sklido žinios, kad bus skiriamas į Lietuvą arkivyskupu. Bet kun. Just. Staugaitis įspėjo, kad jeigu Šv. Tėvas tai padarytų, tai Lietuvos valdžia neduotų vizos į Lietuvą ir būtų naujas skandalas. "To pavojaus, kad mane skirtų dabar į Lietuvą, nematau. Ir Lietuvos valdžia gali būti rami. Jei ir iškiltų kada toks sumanymas, aš ginčiausi kiek galėdamas".

Taip rašė Būčiui lapkričio 9, o gruodžio 3 reaguoja į jo laišką: "Tavo paskutinis laiškas mane labai nustebino ir dar labiau nugąsdino. Aš Tave visuomet gyniau nuo visokių vyskupavimų, o Tu mane, kaip matau, pradedi net piršti į arkivyskopus. Atsimink, kad mes pasižadėjome gintis nuo visokių poaukščių ir aukštų vietų. Tiesa, mūsų užduotis tarnauti Bažnyčiai visomis pajėgomis, bet *vienuoliškai*. Mes esam pašaukti ne Bažnyčiai val-

dyti, o tik jos valdytojams tarnauti; mūsų užduotis ne bažnytinė politika, o tik Kristaus dvasios žadinimas...

"Kad patarnauji Mgr. Faidutti, labai gera, bet kad duodiesi įtraukiamas į bažnytinę politiką ir su juo imi Lietuvos Bažnyčios reikalus tvarkyti, man tai neišrodo gera. Tai nėra mūsų tikras kelias... Ne į savo vėžes buvau (Vilniuje) patekęs. Jei mane vėl sutarę visi įstumtumėte į kitas vėžes, abejoju, ar iš to Dievas tiek, kiek galėtų, turės garbės. Aš jausiuos ne savo vietoje, atplėštas nuo savo tiesio-
ginio pašaukimo...

"Lietuvoje žmonių netrūksta, nėra sunku surasti ir į arkivyskopus tinkamo žmogaus., o į mano vietą nesurasite. Pagaliau čia Ryme būdamas aš gal galėčiau ne kartą ir Lietuvos Bažnyčiai patarnauti. Jei Lietuvos politikai kiek toliau siektų, tai kaip tik turėtų viską daryti, kad aš Ryme galėčiau sau ramiai darbuotis. Ryme reikia ir lietuvių, ir jaunuomenės, kuri eitų mokslą, ir šiaip gerų kunigų ir katalikų.

"Kaip matau dėl manęs jau ir su ministrais tariamasi; kaip gavau tikrą ir rimtą žinią, kad tie, kurie politiką Lietuvoje varo, yra nusistatę net vizos man neduoti, jei mane Šv. Tėvas dabar skirtų Lietuvai arkivyskupu...

"Kaip tik gavau iš Vatikano pasiūlymą, ar nesitikčiau kuriam laikui važiuoti į Lietuvą vizitatoriumi. Aš sutikau, ir, jei gausiu Lietuvos vizą, važiuosiu. Jaučiu, kad tą darbą, Dievui padedant, gal atliksiu. Čia galėčiau patarnauti Bažnyčiai, o ir vie-

nuolijai nebus skriaudos... Tikiuosi, kad greitai laiku gausiu žinią iš P. Čarnecko, ar man duos į Lietuvą vizą. Jei jie man kaip vizitatoriui neduotų, padarytų didelę klaidą”.

ATVYKSTA POPIEŽIAUS DIPLOMATU

Buvo nelaukta, kad išvykus delegatui arkiv. Zecchini, Vatikanas skirtų Lietuvai atstovu tos pačios tautos asmenį. "Visoje Bažnyčios istorijoje, pasak Būčio, tai yra viso antras atsitikimas" (Pijus XI, 354). Kaip tai įvyko ir kodėl? Verta dėmesio Būčio užuomina, kad popiežius dažnai kviesdavęs Matulaitį pas save ir kalbėdavęs su juo apie Lietuvos reikalus (tp 535).

Lietuvoj buvo tvarkytinų bažnytinių dalykų, ir vargiai kas kitas galėjo juos taip gerai suprasti bei spręsti, kaip savas, plataus mosto ir gilių įžvalgų žmogus. Popiežius pasiūlė Matulaičiui šią misiją ir gruodžio 7 (1925) oficialiai paskyrė apaštalinio vizitatoriumi.

PIRMIEJI VIZITAI IR ĮSPŪDŽIAI

Iš Lietuvos buvo pasiųsta Vatikanui du prašymai: vienas spalio 13, antras lapkričio 2. Pirmuoju Žemaičių vyskupas prašė padalinti jo vyskupiją į dvi. Antruoju vysk. A. Karosas, vysk. Pr. Karevičius ir Vilniaus vyskupijos dalies valdytojas kan. J. Kukta maldavo įsteigti bažnytinę Lietuvos provinciją.

Matulaičio misija ir buvo sutvarkyti vyskupijų reikalus. Taip rašė Būčiui gruodžio 7-tą: "Diocezijų sienų sutvarkymo ir padalijimo reikalu siunčia mane Šv. Tėvas Lietuvon".

Gavęs paskyrimą, kitą dieną atlaikė mišias Dvylikos apaštalų bažnyčioje ir nuvyko Lietuvos pasiuntinybėn prie Kvirinalo kalbėtis su pasiuntiniu V. Čarneckiu. Buvo įspėtas, kad Lietuvos vyriausybė greičiausiai neduos jam vizos. Pasiuntinys atsiėmė telegrama užsienio reikalų ministro ir, gavęs teigiamą atsakymą, vizą išdavė.

Gruodžio 9-tą gavo audienciją pas popiežių ir sekančią dieną išvyko į Lietuvą. Būči buvo įspėjęs, kad nedarytų viešų sutiktuvių, tad atsirado Kaune tyliai ir apsistojo pas marijonus Laisvės alėjoje 64. Popiežius, atsisveikindamas, prisiminė, kad iš Lietuvos dar nebuvo jokia maldininkų grupė šventaisiais metais. Matulaitis pasirūpino tokią grupę pasiųsti. Išvyko vysk. Skvireckas, prelatai Šaulys ir Grigaitis, prie jų prisidėjo prof. Pakštas ir stud. marijonas Grigaitis.

Savo įgaliojimus vizitorius įteikė gruodžio 13-tą vyskupams Karosui ir Karevičiui, o nuorašą su lydimuoju raštu pasiuntė min. pirmininkui dr. L. Bistrui. Pastarasis, pasak Būčio, džiaugęsis Matulaičio atvykimu, o kai kurie valdančiosios partijos seimo nariai reiškę nepasitenkinimą. "Nepatenkinti politikai norėjo aktyviai kliudyti vizitoriaus darbą" (Pijus XI, 354).

Padaręs būtinus vizitus, susipažinęs su nuotaikom ir darbo dirva, gruodžio 18 parašė kun. Rėklaičiui į Romą: "Daug turėsiu kryžių ir sunkenybių. Radau tokią padėtį, kad sunku buvo susilaikyti nuo ašarų. Tikiuosi Dievas padės daug dalykų atitaisyti".

Gruodžio 20-21 buvo nuvykęs į Marijampolę. Pasitiko būrys kunigų ir brolių, 20 kandidatų ir 17 naujokų. Rado ir kun. Joną, parvykusį iš Vilniaus. Patarė naujokyną kelti į Ukmergę, o kunigams, kurių atrodė čia per daug, ieškotis naujo židinio kur nors Žemaitijoje. Seniai buvo raginęs leisti laikraštį, o dabar sutarė pradėti savaitinį "Šaltinį".

Seselių bendruomenėje taip pat buvo gražaus prieauglio. Patarė dalį perkelti į Kauną ir leisti studijų. Susitiko ir ses. A. Kudirkaite, grįžusią iš Trinapolio.

Kaune susirado Andrių Meciūną, buvusį ilgametį savo tarną, jau vedusį ir pusėtinai įsikūrusį. Aplankė jį, "prisiminė bendrą gyvenimą ir vargus Vilniuje, papasakojo apie savo veikimą Kaune. At-

siminimui paliko dovanėlę iš Rymo” — rašo atsiminimų pluošte pats Meciūnas (AJM, 145).

PROBLEMOS PERTVARKANT VYSKUPIJAS

Pirmo vizito metu pas užsienio reikalų ministrą, rašo Reinys, vizitatorius padaręs priekaištą, kad buvusios vyriausybės nepadariusios konkordato anksčiau nei lenkai. Dėl santykių su Vatikanu buvę aptarti trys etapai: steigti bažnytinę provinciją, sudaryti abipusę atstovybę ir paruošti konkordatą (AJM, 99).

Dėl bažnytinės provincijos vizitatorius tarėsi paraleliai su vyskupais ir vyriausybe. Jautriausias klausimas buvo Vilniaus vyskupijos dalis, tekusi Lietuvai. Vyriausybė norėjo, kad iš jos nebūtų daroma atskira vyskupija: tegu lieka, kaip buvusi *administratūra*, kad, Vilnių atgavus, toji dalis vėl grįžtų buvusiai vyskupijai.

Kitas jautrus klausimas buvo dėl Klaipėdos. Jos katalikai priklausė Varmijos vyskupijai Vokietijoje ir iš ten reikėjo juos atpalaiduoti. Klaipėdos statusas reikalavo bažnytinės autonomijos, o atskiros vyskupijos nebuvo galima sudaryti, nes katalikų buvo per maža, vos 6.000 (4 parapijos). Sutarta kurti Klaipėdos *vikarijatą*.

Iš Seinų vyskupijos Lietuvai liko tik pusė. Vyriausybė norėjo, kad senasis vardas pasilikėtų; tai, girdi, rodytų, jog neatsisakoma neteisėtai užgrobtos srities. Bet buvo netikslu vadinti vyskupiją var-

du to miesto, kuris *de facto* priklausė kitai valstybei. Tada siūlyta Sūdavijos vardas. Dėl to Matulaitis rašė min. pirmininkui: "Senas nežinomos kilmės Sūdavijos vardas, apimęs bene Įsručio ir kitas Vokietijoje esančias apygardas, netinka Lietuvos vyskupijai vadinti". Seinų vyskupas Karosas, lenkų ištremtas, buvo įsikūręs Marijampolėj, bet kapitula ir dekanai pasisakė už Vilkaviškį, kaip vyskupijos centrą, ir taip liko projekte.

Žemaičių vyskupija sutarta padalinti ne į dvi, o į tris: Telšių, Panevėžio ir Kauno. Kaunas būtų arkivyskupija, dėl to bažnytinė provincija vadintųsi *kauniškė* (Kaunensis). Vasario 25-tą viešai tautos vardu atsiliepė žemės ūkio ministras M. Krupavičius: pasisakė už *Lietuvos* (Lituana) vardą. Matulaitis kreipėsi į min. pirmininką dr. Bistrą, klausdamas: "Ar toks pat yra vyriausybės nusistatymas?.. Ap. Sostas atsitraukti nuo vyskupų nuomonės galėtų turėdamas aiškaus ir tikro pagrindo. Jūsų Ekscelencijos oficialus atsakymas galėtų, mano nuomone, tą pagrindą sudaryti. Šventam Tėvui ir Bažnyčios tikslams nedaug bus skirtumo, ar toji provincija vadinsis *Kaunensis* ar *Lituana*". Min. pirmininkas ir kabineto dauguma, matyt, buvo kitos nuomonės nei žemės ūkio ministras — liko Kauno vardas.

ASMENŲ PARINKIMAS Į VYSKUPUS

Naujoms vyskupijoms reikėjo trijų ordinarų ir arkivyskupo. Romos kandidatas į arkivyskopus bu-

vo Matulaitis, ir Lietuvos vyskupai pritarė. Matulaitis nuo to gynėsi ir savo vietoj rado kitus: J. Staugaitį, Pr. Kuraitį, J. Skvirecką. Pirmasis atrode netiks Kaunui — politiniam centrui, nes buvo aktyvus politikoj; antrasis — akademikas, ne viešumos žmogus, gal ir nepakankamai reprezentatyvus; tretysis — sufraganas ir generalvikaras, turįs partities valdyti, žinomas Šventraščio vertėjas, ramus ir atsargus, kas dažnu atveju laikoma hierarchų dorybe.

Kuraitis visai atkrito, Staugaitis tapo kandidatu Telšiams — liko Skvireckas. Kiti kandidatai — Panevėžiui K. Paltarokas, Kaišiadorims — J. Kukta, Vilkaviškiui augziliaru — M. Reinys. Tarp kandidatų buvo ir Pr. Būčys, bet Matulaitis nesutiko jo praleisti.

Dėl kandidatų norėjo savo žodį tarti vyriausybė. Tai patyręs, Matulaitis kovo 1 d. rašė min. pirmininkui: "Šv. Tėvas neįgaliojo manęs tartis (su vyriausybe) dėl asmenų, galinčių užimti ganytojų sostus naujai pertvarkytose vyskupijose..; todėl Jūsų Ekscelencija, norėdamas pareikšti Katalikų Bažnyčios Galvai Lietuvos vyriausybės nuomonę dėl kandidatų į aukštas Bažnyčios vietas, teiksis tai padaryti pačiam Šventajam Tėvui arba Jo įgaliotiems asmenims per savo įgaliotus asmenis".

Suderinti visų interesus ir visus patenkinti buvo nelengva. "Tiek čia turiu darbo, rūpesčių ir kliūčių, kad sunku ir apsaakyti", — rašo kun. Rėklaičiui sausio 3, o sausio 30-tą pastebi: "Pirmą mėnesį tiek

turėjau rūpesnių ir darbo, kad vos tik vieną naktį gavau išsimiegoti 6 valandas, o šiaip miegodavau tik 3-5 valandas. Galybę žmonių aplankiau ir galybę reikalų atlikau. Dėkų Dievui, po mėnesio ėmė krypti dalykai į geresniąją pusę, bet dar daug lieka padaryti”.

”Spiria mane, rašo tam pačiam, kad kuo greičiau baigčiau svarbesnius reikalus ir važiuočiau į Romą”. Ketino išvažiuoti vasario 17, bet abejojo ar suspės, nes iškilo naujų reikalų. Buvo dar nepa-ruoštas naujos provincijos apeigynas, kurį reikėjo vežtis į Romą patvirtinti; ruošė kiti — ne jis pats. Teologijos-filosofijos fakultetas veikė jau 4 metai, bet neturėjo Romos pripažintų teisių teikti akademi- niams laipsniams. Prašomas fakulteto dekanas Būčio, Matulaitis ”nuodugniai ištyrė visą minėtojo fakulteto būklę, susipažino su kiekvienu fakulteto dėstytoju” ir paruošė pranešimą studijų kongrega- cijai (Pijus XI, 360).

Dar buvo ėmęsis pertvarkyti Lietuvos katalikų veikimo centrą pagal pop. Pijaus XI mintį ir kitų katalikų kraštų pavyzdį. Bet laiko buvo nedaug, tad paliko nebaigęs. Tame katalikų veikime buvo iški- lių, pasišventusių asmenybių, kurias Matulaitis no- rėjo pristatyti popiežiui, kad suteiktų kokį poaukš- tį. Parinko pradžiai du — Pr. Dovydaitį ir J. Ere- tą. Pirmasis, sužinojęs, atsisakė, galvodamas, kad yra ”daug svarbesnių Lietuvos bažnytinio gyveni- mo bendrųjų reikalų” (AJM, 164).

PROVINCIJOS PLANO ĮTEISINIMAS ROMOJE

Išvyko Romon kovo 5-tą ir pradėjo vaikščioti po Vatikano įstaigas. Pirmieji išpūdziai nebuvo daug žadantys. Reikalai ėmė gerėti po audiencijos pas popiežių kovo 13-tą. "Jo Šventenybė buvo labai patenkintas mano darbu, — rašo kun. V. Kuliakskui į Ameriką. — Lietuvoje radau labai baisią ir liūdną bažnytinių dalykų padėtį... Pavyko daug padaryti ir daug kas atitaisyti. Jei ir čia Ryme galės Jo Šventenybė visą ką padaryti, kas reikalinga Lietuvos Bažnyčiai, tai tikrai prasidės Lietuvoje naujas Bažnyčios istorijos lapas".

Kitą dieną rašė vysk. Skvireckui: "Šv. Sostas nori, kiek tik bus galima, patenkinti ir vyskupų ir valdžios pageidavimus", bet esančios dvi sunkenybės. Dėl Kaišiadorių nenorima palikti administratūros, sutinkama sudaryti vyskupiją, kuri, laiko sąlygoms pasikeitus, galėtų būti kitaip apibrėžta. Apie tai pranešė telegrama ir užsienio reikalų ministrui; prašė "pasitarti su prezidentu". Jam gi atrodė, kad "nieko kito nebus galima pasiekti", o iš to nebus "jokio pavojaus Lietuvai".

Gavęs vyriausybės pritarimą dėl Kaišiadorių, toliau sprendė Klaipėdos reikalą. "Daug sunkenybių ir kliūčių turėjau nugalėti dėl Klaipėdos krašto. Reikėjo atremti vokiečių ir Varmijos vyskupo daromi priekaištai ir reikalavimai. Teko daug skaityti ir rašyti, — rašo Skvireckui kovo 25-tą. — Pavadinata bus ta šalis *prelatūra*.., bus pilnai įjungta

į Lietuvos provinciją. Vikarijato vardas pasirodė ne toks patogus...”

"Dariau, kas buvo galima, — rašo balandžio 6-tą užsienio r. ministrui. — Iš esmės beveik viskas, kas norėta, yra pasiekta". Iš tikro, balandžio 4-tą jau buvo pasirašyta apaštalinė konstitucija *Lituanorum gente* (Lietuvių tauta), steigianti baž. provinciją; sekančią dieną paskirti nauji vyskupai ir arkivyskupas. Konstitucijos redagavimas buvo užtrukęs— praėjo keletą redakcijų. "Daug buvo darbo ir vargo, kol prieita tos redakcijos". Vis dėlto per mėnesį viskas išsisprendė: "Čia visi stebisi, kad dalykai, ir tai tokie svarbūs, taip greit pavyko atlikti". Visa tai pasiekta ne be didelės įtampos.

"Turėjau labai daug darbo, sunkauso ir be galo alsinančio, beveik nė kiek laisvo laiko nebelikdavo, — rašo artimiausiam Būčiui kovo 29. — Širdis ir mano nervai, jaučiu, kad dar labiau nuvargę, negu kad yra buvę Lietuvoj. Visa mano paguoda buvo maldoj". Jėgas dar mažino influenza, kuria buvo susirgęs. Galvojo nebeturėsiąs jėgų nė naujų vyskupų pasveikinti, bet parašė visiems. Juk "parinkta kur geriausi ir kur tinkamiausi žmonės iš tų, kuriuos Lietuva turi". Kiekvienam rado šiltą žodį, o vysk. Paltarokui išskirtiną: "Labai aukštai visuomet staciau ir branginau Jūsų Ekscelencijos asmenį ir buvau įsitikinęs, kad geresnio kandidato į vyskopus sunku berasti".

Rašyti nereikėjo tik vysk. Karevičiui, nes buvo čia pat, atvykęs Romon. "Buvo priimtas Šv. Tėvo

ko geriausiai ir ko maloniausiai", — rašė Būčiui. Atvykęs, pareiškė Šv. Tėvui savo valią pasitraukti. "Jis padarė tą žygį laisvu noru; norėjo naujas vietas užleisti naujiems žmonėms" — rašė J. Staugaičiui. Popiežius pakėlė Karevičių tituliniu Skytopolio arkivyskupu, o jis pasiprašė priimamas į Matulaičio vienuoliją.

Vienuolijai kun. Rėklaitis ieškojo namo Romoje ir buvo radęs pigią, patogią vilą su sodeliu. "Jei pavyks čia savo namus įsisteigti, rašo Būčiui, tai turėsime ir kandidatų... Kalbėjau su vienu kunigu vokiečiu; .. nori stoti su savo draugu. Juodu ruošiasi misijoms į Rusiją". Toji darbo sritis seniai rūpėjo. "Dėl misijonieravimo Rusijoje aš galvoju ir kalbu, — rašė gudui kun. Cikotai balandžio 19-tą.

— Bet rimtai tuo dalyku galėsiu pasirūpinti tik grįžęs iš Amerikos. Tikiuosi, kad tuo reikalu man Dievas padės, nes tai jo reikalas. Būkite ramūs, teks Jums kada nors apaštalauti, ruoškitės tuo tarpu". Dar pridėjo: "Beje, pavyko man tai pasiekti, kad nebuvau paskirtas Kauno arkivyskupu, taip nei Būčys nebuvo skirtas vyskupu. Galėsiu visiškai tarnauti kongregacijai, atlikęs Lietuvoj darbus".

Būčiui kiek anksčiau, kovo 29-tą, buvo rašęs: "Buvo man pasiūlyta arkivyskupauti Kaune, bet suprantu gerai, kad tai netiktų. Taigi jau nebėr to pavojaus... Ir tau nebegrėsia pavojus. Bus kam vyskupauti ir be mudviejų. Dievas kitiems tikslams skiria".

Amerikon buvo pakviestas Čikagos kardinolo Mundeleino; buvo prašytas ir paskaitos eucharistiniam kongresui apie Rytų ir Vakarų Bažnyčių vienybę. Kelionei į Ameriką prašė leidimo iš popiežiaus ir jį gavo. Bet Romoje dar buvo nebaigtų reikalų.

KAIP DĖL TOLIMESNIU SANTYKIU SU VATIKANU?

Apeigynas, kurį atvežė tvirtinti, pasirodė nesuderintas su naujuoju teisynu. Gražintą rankraštį teko iš naujo peržiūrėti. "Radau daug nereikalingo darbo, o to, kas reikia nėra". Susirado teisinių bei liturginių veikalų ir, naujai suredagavęs, įteikė. "Patvirtinimo greit sulauksime".

Dėl fakulteto "buvau kongregacijoje kelis kartus ir du kartus pas patį JEm kard. Bisletti. Dar daugiau paaiškinimų raštu. Dabar jau rodos nieko netrūksta; lauks tik kardinolų susirinkimo" — rašė Skvireckui kovo 25. Studijų kongregacija nenorėjo daryti išimties Kaunui, kai Paryžiaus katalikų institutui tų pačių teisių teko laukti 6 metus. "Pijus XI liepė teises pripažinti nedelsiant", — rašo Būčys (Pijus XI, 360). Iš tikro, popiežius savo nužiūra suteikė šią teisę tik 20-čiai atveju (iš laiško Skvireckui IV. 16).

Pasiruošęs grįžti į Kauną, užsuko pas kard. Gasparri. Abiem rūpėjo tolimesni Lietuvos ir Vatikano santykiai. Jie buvo sutrikę (kaltai ar nekaltai)

dėl delegato arkiv. Zecchini. Čia patyrė, kad Vatikanas pasiryžęs Zecchinį atpalaiduoti nuo delegato pareigų Lietuvai ir skirti internuncijumi Latvijai. Apie tai Matulaitis pranešė balandžio 15 Būčiui ir pridėjo suredaguotą tokią žinią, skelbtiną "Šaltinyje", kai tik Vatikanas oficialiai praneš naują Zecchini paskyrimą:

"Svarbus Lietuvai įvykis. J.E. arkivyskupas A. Zecchini paskirtas Latvijos Ap. Internuncijum. Tai reiškia, kad tuo pačiu jis nustoja buvęs Ap. Delegatu Lietuvai. Toliau Mgr. A. Faidutti ir Ap. Delegatūra Kaune jau nė kiek nepriklausys J.E. arkiv. A. Zecchini. Tokiu būdu dar viena kliūtis laimingai pašalinta sueiti Lietuvai į gerus santykius su Ap. Sostu".

Prieš išvykdamas į Kauną, Matulaitis gavo įgaliojimus tęsti derybas su Lietuvos vyriausybe dėl atstovų pasikeitimo ir dėl konkordato. Pirmas uždavinys, kurį sėkmingai atliko, buvo dalinis; dabar jis turėjo visas apaštalinio vizitatoriaus teises.

Balandžio 19-tą vėl priėmė popiežius — šį sykį abu su arkiv. Karevičium. Vakare jiedu išsiruošė į Kauną, kurį turėjo pasiekti balandžio 22 prieš piet.

LAIMĖJIMŲ AKIVAIZDOJE

Grįžtantį vizitatorių šį sykį Lietuva priėmė kitaip. Jau "Kybartuose ir kitose stotyse pasitiko mane iškilmingai. Kaune buvo susirinkę daug žmo-

nių stotyje, tik lijo, negalėjo atėjusieji pasirodyti kaip reikiant”, — rašo gegužės 3 kun. Rėklaičiui.

Prasidėjo naujų vyskupų konsekracijos, kurioms turėjo pats vadovauti. Buvo pageidavęs, kad konsekruotųsi visi sykiu, bet jie buvo jau sutarę tai daryti atskirai: Staugaitis balandžio 25, Kukta — gegužės 1, Paltarokas — gegužės 2, Vilkaviškio augziliaras Reinys — gegužės 16. Visų iškilmių centre turėjo būt iškilmingas baž. provincijos paskelbimas ir naujo arkivyskupo bei metropolito įvesdinimas. "Šio mėnesio 13 bus iškilmingai paskelbta konstitucija *Lituanorum gente* katedroje ir drauge aktas tos konstitucijos įvykdymo, — rašo kun. Rėklaičiui gegužės 6-tą. — Ta proga pasinaudos tur būt ir valdžia atitaisyti santykius su Šv. Tėvu”.

Valdžia dalyvavo iškilmėse, šalia masės žmonių, visų vyskupų, ir labai daug kunigų iš visos Lietuvos. Išklausė visi skaitomos viešai popiežiaus konstitucijos ir po to arkivyskupo Jurgio — ap. vizitatoriaus rašto, liečiančio konstitucijos vykdymą:

— Šiuo raštu pareiškiame ir nustatome, kad iš visų šalių, dabar Lietuvos respublikos sienose tebėsančių, būtų sudaryta savaiminga bažnytinė provincija ir kad ji susidėtų iš Kauno arkivyskupijos, kaip metropolijos, ir iš vyskupijų: Telšių su Klaipėdos prelatūra, Panevėžio, Vilkaviškio ir Kaišiadorių kaip sufraganių. Kai dėl kitų dalykų, įsakoma, kad visame kame griežtai ir tiksliai būtų prisi-
laikoma tos pačios konstitucijos *Lituanorum gente*.

Per iškilmingus pietus, kurie vyko kunigų seminarijoje, valdžios atstovai taip pat dalyvavo. Min. pirmininkas L. Bistras įteikė vizitatoriui Lietuvos kryžių albumą su dedikacija ir aukštųjų asmenų parašais. Dėmesio centre buvo naujai įvesdintasis provincijos metropolitas arkiv. Skvireckas. Matulaitis tarė žodį, kurį baigė viltimi, kad stiprėdami dvasia, lietuviai stiprės ir kitais atžvilgiais – tautiškai ir valstybiškai. "Ne tik džiaukitės ir dėkokite (Šv. Tėvui už jo tėviškos širdies palankumą), bet pradėkim naują gyvenimą, tikrai katalikišką, dvasinį. Vienykitės tarp savęs, spieskitės aplink savo ganytojus, stiprėkite dvasia" (Laiškai, mašinraštis, 513).

Sekančią dieną, gegužės 14-tą,* vizitatorius sukvietė pirmąją provincijos vyskupų konferenciją ir jai vadovavo. Jam gi konstitucija pavedė šešių mėnesių bėgyje įveiksminti provinciją ir, "iškilus kokiai sunkenybei ar pasipriešinimui, definityviai spręsti". Konferencija užtruko dvi dienas. Buvo įvairių persiorganizavimo reikalų. Matulaičiui, be kitko rūpėjo, kad nauja bažnytinė organizacija neapsunkintų valstybės biudžeto. Patarė kol kas ne-

*Tą dieną Lenkijoje įvyko karinis perversmas. Wy-toso kabinetas pasitraukė iš Varšuvos, prezidentas Woiciekowskis lėktuvu pabėgo į Kaliszą. Valdžią, po 3 metų pertraukos, perėmė J. Pilsudskis; valdė pusiau diktatoriškai ligi savo mirties (1935) ir vėl sukūrė įtampų su Lietuva ypač dėl Vilniaus.

kurti naujų seminarijų — pasitenkinti kauniške ir neskubėti su savom kapitulom — tenkintis patarėjais.

Valdžia turėjo vilčių, kad rinkimai į seimą, kurie turėjo baigtis gegužės vidury, neatneš naujų staigmenų, tad žadėjo tuoj pradėti darybas su Ap. Sostu. Bet vyskupų konferencijai besibaigiant, paaiškėjo, kad katalikų blokas rinkimus pralaimėjo. "Opozicijai laimėti daug padėjo vidujai katalikų nesutikimai" (Drg 1926, N 115). Laukdama pasikeitimų, vyriausybė, matyt, svyravo, ar pradėt darybas. Galutinį atsakymą davė tik praėjus keletai dienų. Matulaitis rašo kun. Rėklaičiui gegužės 24: "Valdžia jau nusprendė sueiti į gerus santykius su Ap. Sostu". Apie tai jis pranešė ir kard. Gasparri, primindamas, kad tuoj išvyksta į eucharistinį kongresą ir trumpai sustos Paryžiuje.

VYKSTA AMERIKON LANKYTI LIETUVIŲ

Eucharistinis kongresas Čikagoj buvo ruošiamas minint Amerikos 150 metų sukaktį. Į jį buvo kviečiami vyskupai iš visų kraštų. Lietuvos episkopatas įgaliojo atstovauti Lietuvą arkiv. Matulaitį. Amerikos lietuviai ta proga užsiprašė, kad applankytų jų parapijas. Du Amerikos lietuviai kunigai išpirko jam ir palydovui Pr. Būčiui laivakartes.

Išsiruošė iš Kauno gegužės 26-tą. Paryžiuje pasiteiravo nunciatūroj, ar nėra kokių žinių Lietuvos ap. vizitatoriui. Pasirodė gauta kard. Gasparri te-

legrama: "Ap. Sostas reiškia savo pasitenkinimą, kad Lietuvos su Juo santykiai yra atnaujinami, ir Jis nusistatęs Lietuvoje įsteigti internunciatūrą. Kai dėl kandidato, tai sau rezervuoja teisę jį skirti, susižinojęs su Lietuvos respublikos vyriausybe". Telegramos nuorašą vizitatorius tuoj pasiuntė min. pirmininkui dr. Bistrui į Kauną.

Tą pačią dieną, birželio 1, pasiekė Cherbourgo uostą ir, sėdęs į Leviathan laivą, išplaukė į New Yorką. Čia jo laukė Lietuvos pasiuntinys Washington K. Bizauskas, prieš metus buvęs atstovu prie Vatikano. Buvo ir New Yorko kardinolo atstovas Mgr. Lavelle ir gražus būrys lietuvių. Vakare vietos ir apylinkių tautiečiai, viso 400 asmenų, surengė svečiui priėmimą.

Iš New Yorko vyko į Washingtoną vizituoti Lietuvos pasiuntinį. Čia birželio 10-tą buvo gauta žinia, kad Lietuvos prezidentu išrinktas Dr. Kazys Grinius, kitados buvęs Marijampolės gimnazijos kolega, trim klasėm vyresnis. Tuoj pasiuntė jam sveikinimo telegramą, bet atsakymo negavo.

Birželio 11-tą traukiniu pasiekė Čikagą. Stotyje laukė lietuviai, suvažiavę automobiliais. Iš ten nulydėjo ligi Aušros Vartų marijonų bažnyčios, kur arkivyskupas atlaikė mišias ir pasakė susirinkusiems žodį. Vakare šv. Kazimiero seserų auditorijoje jo laukė priėmimas. Dalyvavo Lietuvos konsulas P. Žadeikis ir 400 tautiečių.

Kitą dieną padarė vizitą Čikagos kardinolui Mundeleinui ir Lietuvos konsului Žadeikiui. Bir-

želio 13 vyko į Cicero šventinti naujosios šv. Antano lietuvių bažnyčios. Pasitiko jį pusantros mylios lietuvių procesija gatvėse. Pašventinęs bažnyčią, atlaikė sumą ir pasakė pamokslą. Daugelis netilpo bažnyčioj ir jo negirdėjo. Klebonas prašė nemačiusius susirinkti 3 val., ir arkivyskupas vėl pasakė pamokslą ir palaimino Švenčiausiuoju. Vakarp, 5 valandą, jo laukė Dievo Apvaizdos bažnyčia, pilnutėlė lietuvių, ir vėl jiems sakė pamokslą.

Eucharistinis kongresas prasidėjo birželio 16-tą. Bet jis toliau lankė parapijas, atitrukdamas nuo kongreso programos, daugiausia vakarais. Čikagoj ir Indianos Garyje aplankė viso 9 parapijas ir šv. Kazimiero seselių akademiją. Kongrese susitiko seną savo draugą, atvykusį iš Lenkijos vysk. Przewdziecki. Šis rašo, kad Matulaitis eucharistiniame kongrese "kalbėjo apie Rytų susijungimą su Katalikų Bažnyčia. Kalbėjo, kaip paprastai, ramiai, aiškiai, tačiau kiekviename žodyje jautei karštą meilę. Po kongreso kalbėjau su juo trumpai. Žiūrėjau į jį, prislėgtą kančių ir pareigų naštos. Nežinojau, kodėl mus gaubia liūdesys, kodėl širdyje ir lūpose trūko žodžių" (AJM, 103).

Matulaitis buvo išvargęs, tiesiog išsisėmęs. Atsisakyti progos ir pažado aplankyti visas lietuvių parapijas, nebegalėjo. Po kongreso išsiruošė į Detroitą, toliau į Pensilvaniją (čia ilgiausiai užtruko), o paskui į Atlanto pakraštį.

Pasiekęs Bostoną, tikėjosi susitikti jaunystės draugą iš Mokolų kaimo — Vincą Šlekį, pagarsėjus-

sį išeivių veikėją. Jį vis prisimindavo, bet jų korespondencija buvo nutrūkusi. Vincas buvo pasukęs į socialistus, vėliau į sandariečius, bet, pasirodo, ir jis neužmiršo Jurgio. Tuo laiku, kai Jurgis ruošėsi Amerikon, Vincas grįžo į Lietuvą. Ketino, kai Jurgis grįš, susitikti, atnaujinti ryšį ir, bedelsdamas, nebespėjo (plg. Šlekio atsiminimus, Šaltinis 1935, N 6).

Parapijų lankymas užtruko. "Nuo birželio ligi rugsėjo mėnesio Lietuvos vizitatorius aplankė 92 lietuvių bažnyčias, — rašo Būčys. — Tas lankymas visuomet būdavo malonus, matant, kiek jis džiaugsmo padarydavo išeiviams. Bet labai dažnai jis būdavo sunkus" (Pijus XI, 359). Bažnyčios mažos, žmonių pilna — tvanku, langai atviri — skersvėjis. Neišeidavo tai svečiui į sveikatą. Pamokslų ir kalbų pasakė apie 200.

GRĮŽTA LIETUVON BAIGTI DARBO

Grįžo į Kauną rugsėjo pradžioj ir rado naują kairiųjų valdžią, kuri apie ap. vizitatorių nenorėjo nieko žinoti. Ėmėsi kitų darbų. Pertvarkė Katalikų veikimo centrą. "Sutvarkiau benediktinių vienuolyną Kaune" (XII. 13): pervedė iš uždaros į viešosios veiklos bendruomenę. Keletą kartų lankė seseris kazimierietes, atkilusias iš Amerikos ir įsikūrusias Pažaislyje; jas vizitavo ir padarė kai kurių patvarkymų. Spalio mėnesį, nuvykęs Marijampolėn, derino Vargdienių seselių reikalus. "Daug tu-

rėjau darbo ir daug dėl jų rūpesnio". Atleido buvusią viršininkę P. Uogintaitę ir paskyrė naują — Uršulę Navickaitę. Priėmė įžadus būrio seserų. "Dievas duos, laikui bėgant, bus pavyzdinga vienuolija" — rašė Rėklaičiui spalio 28.

Artėjant šešių mėnesių terminui nuo baž. provincijos įkūrimo, sukviėtė vyskopus naujai konferencijai. Buvo daug svarstytinų dalykų, kaip rodo jo užrašuose likę *agendos* punktai. Vienas iš jų buvo reviduoti Bažnyčios ir politikos santykį: išimti kunigus iš aktyviosios politikos, kad nebūtų partijos lyderiais ir ministrais. Toliau — ruošti dekanams konferencijas, kunigams kursus, parapijose steigti komitetus, katekizuoti vaikus mokyklose, o jaunimą ir suaugusius bažnyčiose, ruošti kateketinius kursus; kariuomenę aprūpinti kapelionais, ruošti religinius vadovėlius, tiksliau padalinti bažnytinius turtus ir t.t.

Suėjus šešiams mėnesiams, paruošė pranešimą vyskupų kongregacijai apie provincijos įveiksimumą, ir atrodė užbaigs savo misiją Lietuvoj. "Šiandie nakčia važiuoju į Latviją, — rašo Rėklaičiui lapkričio 4. — Grįžęs stengsiuos ko greičiausiai atlikti darbus ir važiuoti Romon. Bet kada išvažiuosiu, dar nežinau, dar daug svarbių dalykų likosi atlikti".

"Labai jaučiuos nusidirbęs ir norėčiau ko greičiausiai į Romą grįžti, — rašo tam pačiam lapkričio 22. — Bet "greitai dar nevažiuoju... Mat, vyriausybės narys pranešė, kad gal bus tariamasi su-

daryti konkordatą... Bet ar bus galima su dabartine vyriausybe tartis ir susitarti?.. Pradžioje gruodžio vis tik manau grįžti, nes ir pasas baigiasi... Pradedama Lietuvoj kilti kas kart didesnis nepasitenkinimas dabartine vyriausybe. Gaila Lietuvos, tie visi eksperimentai,.. ir tos partijų rietenos gali sunaikinti Lietuvą”...

“Aš vis dar negaliu išvažiuoti iš Lietuvos, — prisimena gruodžio 2 kun. V. Kulikauskui. — Bet gal pavyks sutvarkyti santykiai Bažnyčios ir valstybės”. Romoje jo laukė suvažiavę į kuklią, naujai įkurdintą marijonų kolegiją studentai kunigai marijonai iš keleto tautų; nerimo ir tie kunigai vokiečiai, kurie norėjo ruošti misijoms Rusijoje. Matulaitis gruodžio 10 ramina kad nesijaudintų, nes “ir čia svarbūs reikalai”, bet tikisi “greit ištrūkti”. Gruodžio 13-tą vėl rašo: “Aš čia sėdžiu kaip ant žarijų. Laukiu tos dienos, kad galėsiu pas Jus atvažiuoti. Min. Požėla prašė, kad palaukčiau: nori dėl konkordato tartis. Bet iki šiol dar jokios tikros kalbos nėra buvę. Vargu kas iš to išeis. Nematyti.., kad vyriausybė rimtai tuos dalykus imtų”. Būčys rašo, kad derybos buvo daugiau delsiamos, nei rimtai vedamos. “Iš tų derybų Matulaitis pareidavo visiškai išvargintas” (Pijus XI, 360-61).

Gruodžio 17 įvyko karinis perversmas. Vyriausybės priekyje buvo pastatytas A. Smetona prezidentu ir A. Voldemaras min. pirmininku ir užsienio reikalų ministru. “Lietuvoje įvyko didelė atmaina,

— rašo Rėklaičiui gruodžio 21. — Pasikeitė vyriausybė. .. Gal dabar prie naujos valdžios greičiau pavyks man bažnytiniai reikalai atlikti, ir tuoj važiuosiu Romon". Iš tikro, užsienio reikalų ministras Voldemaras tuoj pasiūlė derybas dėl konkordato, ir jos buvo pradėtos.

Įsiterpė Kalėdų šventės. Kūčias valgė pas Kau-
no tarnaites — zitietes; taip jis darė ne kartą ir Vil-
niuje. Po švenčių vyko katalikų suvažiavimai ir ku-
nigų kursai. Jis juose dalyvavo ir džiaugėsi, kad
"katalikai ima intensyviai organizuotis". Jo kalbas
tom progom apibudina kan. A. Sabaliauskas: "Jis
nešaukia, nesimėto, bet iš jo burnos ramiai galingai
teka tiesos srovė... Jo kalboje nė krislelio nebėra
jo paties; visą gyvenimą, kurį jis piešia, rodos, api-
pila Dievo šviesa... Jausmas: kalba *šventasis*"
(AJM, 105).

Derybos dėl konkordato užtruko mėnesį. Per tą
laiką buvo aptarti svarbieji klausimai. "Kaip tik
dabar rašau konkordato projektą, — prisimena
Rėklaičiui gruodžio 31. — Labai intensyviai dirbu.
Gal per kokias tris savaites viską padarysime". Bai-
gęs šį projektą, sausio 15-tą sukvietė vyskopus jį
aptarti ir po to pasiuntė min. A. Voldemarui. Iš jo
gavo raštu atsakymą, kad vyriausybė priima pro-
jektą kaip būsimų formalių derybų pagrindą. Ta-
da sėdo rašyti pranešimą kardinolui Gasparri.

PASKUTINĖ DRAMATINĖ SAVAITĖ

Pranešimas pratįso, nes reikėjo aiškinti ir pagrįsti atskirus projekto punktus. Berašant, pradėjo aštriai skausti viduriuose. Darbas dėl to lėtėjo. Būčys siūlė gydytoją, bet jis atsisakė. Raštą baigė tik trečią dieną ir įdavė Būčiui nunešti į paštą, o pats nuėjo į lovą.

"Naktį iš ketvirtadienio į penktadienį skausmai pasidarė nebepakenčiami, ir arkivyskupas sutiko, kad būtų pakviestas gydytojas. Apie 1 val. naktį atvyko d-ras VI. Kairiūkštis ir pažino, jog apendicitas jau trūkęs. Skubotai susižinota su prof. Hagentornu (chirurgu); kun. J. Vailokaitis paskolino savo automobilį gydytojui parvežti, bet šoferį areštavo III nuovados policija", nes buvo karo stovis (Pijus XI, 361). Užtruko, kol šoferis buvo išlaisvintas ir atvežė prof. Hagentorną. Šis nenorėjo daryti sprendimo be konsiliumo; ieškojo trečio gydytojo — Žemgulio, ir jo neprisišaukė. Tada liepė ligonį gabenti neštuvu į jo kliniką ir tik rytą 10 valandą padarė operaciją.

Ligonis pradėjo jaustis geriau, bet jo lankyti niekam neleista. Tik vienas marijonas kasdien atnešdavo komunią. Jį slaugė pasikeisdamos trys gailestingosios seserys. Vienai jų, Juzei, ligonis pasakė iš ryto, kad turįs daug darbų, o vakarop tarė:

— Gana, keliausiu amžinybėn.

Vakare atvyko lankyti kunigai Vailokaitis ir Česaitis — marijonas. Daktaras įspėjo, kad ligonis

silpnas, o sesuo priminė paskutinį jo posakį. Česaitis pasiliko budėti nakčiai. Iš ryto vėl atnešė komunią ir arkivyskupas panoro ją priimti kaip *viatiką*. Grižtančiam nuo ligonio Cesaičiui, daktaras pasakė:

— Pulsas aliarmuojantis. Nuo 10 valandos eina blogyn.

Gailestingosios seserys visą laiką budėjo. Ligonis, pravėręs akis, padėkodavo, prašydavo nesivarginti — eit ilsėtis. Buvo liepęs ir Česaičiui eiti namo, bet šis pasiliko koridoriuje. Įkišdamas galvą į ligono kambarį, girdėjo greitą alsavimą ir kartais dejonę.

Apie 1 val. nakties daktaras pasakė Česaičiui, kad ligonis greičiausiai nebesulauks ryto. Česaitis atėjo prie lovos ir atsiklaupė.

— Ekscelencija, prašau palaiminti vienuoliją.

Ligonis uždėjo rankas ant galvos, padarė kryžiaus ženklą kaktoje ir tarė:

— Rikiuokitės ir pasišvęskite! Rikiuokitės ir pasišvęskite!

Pakėlęs ranką, palaimino, vėl nuleido ant galvos ir pirštais švelniai užgavo skruostą, lyg sutvirtindamas.

— Ekscelencija, gal suteikti paskutinį patepimą?

— Gera. Šįryt priėmiau *viatiką*. Duok patepimą!

Kai apeiga buvo atlikta, tarė:

— Dabar gali eiti namo. Pasilsėk!

Česaitis pasitraukė į šalį, bet iš kambario neišėjo. Ligonis kalbėjo psalmes, paskui sudėjo rankas, pusračiu jas išskėtė, kažką iš tolo laimino. Valandėlei, lyg jėgų netekęs, nurimo, gal užsnūdo — nesąmoningai stūmė nuo savęs antklodę, retkarčiais nerimo.

Gailestingoji sesuo vėl pasirodė ir prisėdo prie jo lovos. Jis pravėrė akis ir paklausė:

- Kuo vardu?
- Juozapa.
- Klaupkis ir kalbėk su manim.

Gailestingoji sesuo atsiklaupė. Arkivyskupas uždėjo ant jos galvos rankas ir kalbėjo:

— Aš, Juozapa, Viešpaties tarnaitė, į Aukščiausiojo rankas sudedu tris paprastuosius įžadus neribotam laikui.

Juozapa kartojo kiekvieną žodį, nežinodama, kad tai vienuolių įžadai. Česaitis girdėjo tuos arkivyskupo žodžius koridoriuje. Jis tarė juos taip ryškiai ir garsiai, kad pagalvojo bene grįžta sveikaton.

"Antrą ir trečią valandą pulsas jau nesuskaitomas. Pusiau ketvirtą ligonis visai ramus. Alsavimas labai lėtas. Prie ligonio trys slaugės, daktaras ir aš, — rašo Česaitis. — Suklaupiame... Arkivyskupas mirė 3:45 ryto — ramiai su šypsena užgeso" (AJM, 52).

Tai buvo sausio 27-tą (1927). Žinią iš ryto pranešė Kauno bažnyčių varpai, pradėję sutartinai gauti. Telegrama nunešė žinią Ap. Sostui.

— *C'est un désastre* (tai skaudus smūgis)! —
ištareš kard. Gasparri.

"Rasi ir šiandien tebebūtų Matulevičius gyvas, jei būtų susyk atgulęs, kai tik pasijuto negerai, — rašo Būčys. — Bet jis norėjo pirma atlikti savo pareigą". Tai branginės labiau už savo gyvybę. "Teologų kalba tatai vadinasi herojiškas dorybės laipsnis" (Pijus XI, 362).

*

Laidotuvėse dalyvavo brolis Andrius, kuris kitados jį ruošė gimnazijai, ir būrelis kitų artimų giminaičių. Jo karstą ant savo pečių iš klinikos į marijonų bažnytelę, paskui į baziliką ir jos kriptą nešė studentai ateitininkai — "taip ir dera tai jaunuomenei, kuri užsimojusi Kristuje Lietuvą atgaivinti" (AJM, 53). Paskutinėms pamaldoms bazilikoje rinkosi moksleiviai, studentai, valdžios, seimo, kariuomenės, diplomatinio korpuso, latvių, baltgudžių atstovai, kunigai, kunigų seminarija, kapitula, visi vyskupai, Kauno darbininkai ir apylinkės liaudis. "Laidotuvės, pasak M. Vaitkaus, buvo didingai liūdnos, įspūdingai rimtos... Gailėjosi visa Lietuva, praradusi vieną iš didžiausiųjų savo vaikų" (Keturi ganytojai, 1960, 48). "Kiek nustojo Lietuva ir Kat. Bažnyčia su a.a. Jurgio mirtimi, sunku šiandien ir įsivaizduoti. Tokie vyrai atsiranda tik iš ypatingos Apvaizdos malonės" — rašė Ed. Turauskas (AJM, 63).

Praėjo 20 dienų. Mirė kitas Lietuvos stulpas — dr. Jonas Basanavičius. Mirė Vilniuje, tame tautybų skersvėjyje, mažai kam užkliuvęs savo tautišku-
mu, nors buvo tautininkas *per excellance*. "Vyskupas Jurgis, pasak Tumo, buvo tikras ir atviras lietuvis.., tačiau ne tautininkas, specifiškai tą žodį suprantant. Jis buvo visos žmonijos darbininkas, nes buvo 'katalikiškosios', vadinas, visuotinės Bažnyčios tarnas. Jam net prikaišiojama, jog per uoliai tarnavęs 'Rymui'. O kam gi jis turėjo tarnauti? Jis, būdamas 'Rymo katalikas'? Varšuvai, Maskvai, Kaunui? Tada jis būtų ministras, ne vyskupas. Čia joks priekaištas. Reikia juk žmonių, kurie būtų nenusidažę politika... Jis buvo toks, koks turi būti geras dvasininkas" (AJM, 138). Tai ir pajuto tauta; tai išreiškė tyliu liūdesiu laidotuvių metu ir atviru sutartiniu jo asmenybės liaupsinimu.

Praėjo septynetas metų. Matulaitis ruošėsi grįžti į savo gimtinės Marijampolės bažnyčią. Jo išlydėti Kaune susirinko minios žmonių, kunigai ir Lietuvos vyskapai. Tarp pastarųjų buvo vienas nepažįstamas hierarchas. Pasirodo, tai Matulaičio kolega, bičiulis, gerbėjas Henrikas Przezdzieckis..

Perkėlus palaikus į Marijampolę, Vilkaviškio vyskupas patvirtino maldą į Švč. Trejybę jo beatifikacijai išmelsti. Beatifikacijos byla — pirmasis informatyvinis procesas pradėta 1953 m. Romoje. 1959 m. jam pripažintas Dievo Tarno titulas. 1971 m. byla perkelta į aukštesnę, popiežinę instanciją.

Vilniaus vyskupas

Bažnytinės provincijos įsteigimo iškilmės
Kauno kunigų seminarijoje.

I eil. iš k.: prelatai A. Grigaitis, A. Faidutti, Mairo-
nis, vyskupai — K. Paltarokas, A. Karosas, arki-
vyskupai — Pr. Karevičius, J. Matulaitis, J. Skvi-
reckas, min. pirm. dr. L. Bistras, vyskupai — J.
Staugaitis, J. Kukta, M. Reinys. Kitose eilėse: muz.
J. Naujalis, gen. V. Nagius, kan. J. Tumas, prel.
A. Dambrauskas-Jakštas, K. Jokantas, A. Tumė-
nas, Z. Starkus, M. Galdikienė.

Amerikoje:

Aušros Vartų parapijoje, Čikagoje

Arkiv. Jurgis Matulaitis pašarvotas
ir laidojamas Kaune 1927 m., sausio 27 d.

JURGIS MATULEVICIUS
ADULIOS TIE. ARKIVYSKUPAS
APAŠTALIŠKASIS VIZITATORIUS LIETUVOJE
MARDONŲ KONGREGACIJOS GENEROLAS
1871—1927

apybraižos

MISIJOS ŽMOGUS

Kai žvelgiam į Matulaičio fotografijas, kai prisimenam jį apskrito, pilno veido — su didele ramybe, galvotume, kad jis buvo sutvertas įstrigti vienon vieton, priglusti prie vieno darbo ir taip ramiai praleisti visą gyvenimą. O tikrovėje jis buvo pilnas vidinio nerimo ir didelės skubos veikti. Ar tai nebuvo vado nerimas, ar ne dinamiko skuba?

Kai skaitome jo raštus, kai prisimename jo kalbėjimo būdą, atrodo, buvęs labai paprastas, visiems prieinamas savo žodžiu ir minties dėstymu. Bet juo daugiau jį skaitome ir mąstome, randam, kad tame paprastume slypi išmintis, žmonių ir jų santykių pažinimas, gilus įžvelgimas į laiko reikalus. Ne vienas iš jo amžininkų prasitaria, kad Matulaitis buvęs nepaprastų, tiesiog genialių gabumų. Ar to neliudija dvi aukštosios mokyklos — Petrapilio ir Friburgo, suteikusios jam aukščiausius įvertinimus už magistro ir doktorato darbus?

Ne tik draugai, bet ir Vilniaus laikų priešai pripažįsta, jog Matulaitis mokėjęs nuostabiai susivaldyti ir atleisti nuoskaudas, buvęs labai taktingas ir visiems be išimties tėviškas. Niekas tada jo nelaikė šventu, tačiau kažkas tobulo dvelkė iš jo asmens.

Trys bruožai neabejotinai būdingi jo asmeniui — *genialumas, veiklumas ir šventumas*, ir jie sukuria labai retą, spalvingą asmenybės derinį, vertą mūsų dėmesio ypač šiais laikais.

Matulaičio gyvenimas pasidalino beveik pusiau tarp XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios t.y. tame laikotarpyje, kada Vakaruose dar klestėjo stiprus sekuliarizmas ir iškilo intelektualinis bei socialinis katalikų atgimimas, o Rytuose, Rusijoje, dar siautėjo despotizmas ir brendo komunizmas. Matulaitis pažino Rytus ir Vakarus, ir jo nerimas susikaupė ties savo tautos ir Bažnyčios rūpesčiais.

Minėjome jo gimimo šimtinę, dabar mirties 50 metų sukaktis. Tačiau ne tai svarbu jo asmeniui ir mūsų dėmesiui. Matulaitis buvo *misijos žmogus* ir ta misija buvo ypatinga anais laikais ir reikšminga dabarčiai. Misija išryški tik laiko bėgyje ir tam tikrame žmogaus subrendimo tarpsnyje. Matulaičio atveju ji išsiskleidė trim fazėm.

PIRMOJI MISIJOS FAZĖ – SOCIALINĖ

Kaip kunigas, Matulaitis turėjo progos išbandyti įvairias darbo galimybes — vikaro, seminarijos profesoriaus, akademijos vicerektoriaus, ligoninės

kapeliono ir gimnazijos mokytojo. Nė vienoj iš tų pareigų jis nejuto ypatingos misijos. Labiausiai buvo pasiruošęs dėstyti apologetiką ir dogmatinę teologiją, bet ir tai nelenkė jo širdies. Jo misija gimė tokioj srityje, kuriai iš anksto mažai ruošėsi, būtent — *sociologijoj ir socialinėj veikloj*. Ir gimė ji tada, kai jis atrodė mažiausiai buvo pajėgus bet ką dirbti. Apsigyęs nuo kojos amputavimo, šiek tiek apsigyęs, dėstydamas vienoj mokykloj, jis tyliai pradėjo organizuoti priemiesčių darbininkus ir trumpu laiku subūrė juos į 50,000 organizaciją. Sis darbas sukėlė nemažų reakcijų. Matulaitis buvo apšauktas Bažnyčios priešu, liberalu, socialistu.

Dėl to Matulaitis negniužo ir nepabūgo. Priešingai, pajutęs ugnies krikštą, ėjo tolyn. Ėmė ruošti socialines savaites Varšuvoj (vėliau ir Kaune). Ir buvo nelaukta, kad 1907 metais buvo pakviestas į Petrapilio akademiją dėstyti kaip tik sociologijos, dar niekur nedėstomos Rusijoj. Dėstė ją ne vien teoriškai, bet ruošė būsimus kunigus ir praktiškai, juos tiesiog kvėpte kvėpė imtis socialinės veiklos. Iš jo studentų būrio mes susilaukėm visos eilės socialinių veikėjų savam kraštui. Jo įkvėptas VI. Jurgutis su keletą kitų į antrus metus ėmė organizuoti būsimus ateitininkus.

Sociologijos dėstymas toli gražu nepatenkino Matulaičio. Neatrodė, kad socialinei misijai turėtų užtekti darbininkų ir varguomenės. Ėmė kristalizuotis mintis, kad "reikia ir visus visuomenės darbus atnaujinti Kristaus dvasioj" (Užr 31). Bet kas

ir kaip atnaujins be vadovaujančių asmenų, be specialių branduolių ir židinių? Kas paruos pačius vadovaujančius ir koku būdu?

Jis ryžosi kurti "intensyvaus katalikiško gyvenimo židinius" vienuoliško tipo ir apie juos telkti pasauliečius — vyrus ir moteris (tp 16, 28). "Mūsų amžiuje, galvojo jis, ir toje Bažnyčios padėtyje, kurią matome, nebeužtenka paprastų darbininkų, samdinių, bet reikia tikrų apaštalų" (107). "Geriau mažiau darbininkų, bet gerų ir tikrų, išsižadėjusių savęs, pilnų dvasios" (32, 106).

Toks *apaštališkos dvasios elitas*, "uolus ir narsus, be svyravimų ir baimės, viskam pasiryžęs..., su iniciatyvos dvasia, drausmingas ir organizuotas" (27-28) būtų "jėga... — ne tik tokia, kuri ginasi" (45). Nebeužtenka gintis, reikia ir užkariauti (10): "Eiti ten..., kur didžiausia bedievybė, ištvirkimas, tikėjimo atšalimas, nutolimas nuo Bažnyčios" (22). "Visur įlįsti, įsibrauti. .. : jei kur išvaro pro vienas duris, grįžti pro kitas, kad ir užpakalines..., kad tik visur būtų įnešta Kristaus dvasia" (22-23).

ANTROJI MISIJOS FAZĖ — KARIZMATINĖ

Toks buvo jo naujas pašaukimas ir apsisprendimas, gimęs bene 1908 metais Petrapilyje, dėstant sociologiją. Pajuto, jog nebeužtenka jam liktis vienišu Bažnyčios šluostuku, arba atskiros, nors ir garbingos bažnytinės funkcijos kamštuku, dėl to ryžosi apleisti akademiją, atsisakyti profesūros ir visiškai pasišvęsti šiam reikalui. Tas reikalas tapo paver-

giančia idėja, tiesiog *kristine misija*. "Kristaus gyvenimo tikslas turi tapti ir mano gyvenimo tikslas, jei iš tikrųjų noriu eiti šventųjų pėdomis... Ko Kristus troško? — Įvykdyti Dievo karalystę žemėje, t.y. šv. mūsų Bažnyčią. Kokiu keliu prie to ėjo? — Visiško savęs išsižadėjimo keliu... Kas iš to seka?

— Pilnai atsiduoti ir pasišvęsti Bažnyčiai" (10). Su tuo išryškėjo Matulaičiui ir naujos, kristocentrinės dinamikos reikalas: "Visur Kristų nešti, viską Kristuje atnaujinti ir atgaivinti, viską dėl Kristaus apimti, viską prie Kristaus patraukti" (10-II).

Šiame apsisprendime pirmą kartą iškilo ir labai įsidėmėtina implikacija: "jei noriu eiti šventųjų pėdomis". Tai reiškia: Matulaitis sąmoningai ir nebeatšaukiamai pasuko *herojiniu tobulybės siekimo keliu*. Bet čia pat atsidūrė naujoj bandymų ugnį, kurią pats taip apibūdina:

"Stebėtinas dalykas: kol buvau nepasiketinęs visko išsižadėti, visiškai sekti Kristų., žmonės menkai mane paliesdavo, net atokiai laikydavo nuo visokių vietų ir garbių... O kuomet padariau pirmutinį žingsnį sekti Kristumi, pradėjo žmonės man siūlyti aukštas, įtakingas vietas: seminarijos rektoriaus, kanauninko. Padarė mane, be mano pritirimo, akademijos vicedirektoriumi, pradėjo masinti esą aš tapsiąs vyskupu sufraganu... Ir pasaulinė valdžia buvo apimusi dėl katalikų dvasinio gyvenimo ir jų darbuotės bei organizavimosi. O mums pradėjus vykdyti savo sumanymą, ėmė persekioti, daryti kratas, ieškoti slaptų organizacijų" (81). Dėl

to "teko daug pergyventi, daug kentėti, daug permąstyti" (80; plg. 105-106).

Matulaitis buvo priverstas likti dėstytoju ir administruoti akademiją ligi 1911 metų, tačiau slapta, jau 1909 metais, padarė vienuolio įžadus ir pradėjo atkurti beišmirštančius marijonus. Su tuo prasidėjo *intensyviausias dvasinio jo gyvenimo tarpsnis, kartu ir dinamiškiausias*, trukęs ne daugiau 20 pasakutinių jo gyvenimo metų.

Kunigystės pašaukimą buvo radęs pirmame brendimo amžiuje, jaunystėje, o dabar, turėdamas apie 37 metus, susirado vienuoliškąjį pašaukimą. Tokie dalykai nebūna naujiena: žmogus apie 40 metus bando vieną pašaukimą keisti kitu — aukštesniu. Tačiau Matulaitį reikia teisingai suprasti. Jo misija buvo ne pačiam tapti vienuoliu, bet *restauruoti rusų sunaikintą vienuoliškąjį gyvenimą Lietuvoje*. Tai viena. Antra, vienuoliškąjį gyvenimą pritaikyti naujiems laikams, pagal naujausius socialinio darbo reikalavimus, duoti integracinę veiklos kryptį, koncentruoti į Kristų — krikščioniškojo atnaujinimo versmę.

Ši misija tuo ir buvo *karizmatinė, kad ji siekė atnaujinti specifišką bendruomeninio gyvenimo sektorių* ir jį padaryti lankstesniu įrankiu, geriau tarnaujančiu tautai ir Bažnyčiai — didžiosioms bendruomenėms. Per 20 metų jis išugdė marijonus Lietuvoj, Lenkijoje, Gudijoje, Latvijoje, Amerikoje, įsteigė moterų vienuolijas atskirai Lietuvai (Nekaltai Pradėtosios Marijos Sėsėris) ir Gudijai, ir penkiolikai

vienuolių padėjo atšviežinti, patikslinti jų regulas bei instrukcijas.

Matulaitis šiam bažnytiniam kadru parengti, jį instrukuoti, jo darbą įveiksminti ir tikslinti skyrė nepaprastai daug laiko, energijos ir jėgų. O kaip gi su ta socialine veikla, kurią buvo taip sėkmingai pradėjęs? Kaip su pasauliečių organizavimu ir jų apaštalavimu, kaip su Lietuvos gyvaisiais reikalais? Ar visi tie dalykai paskendo ir ištirpo lyg būtų nebuvę?

AUKA LIETUVAI

"Pirmon eilėn, rašė jis, aš tarnauju Bažnyčiai, nes esu jos kunigas. Bet manau, kad ir Lietuvos nenuskriausiu, jei Viešpats norės mano darbus laiminti. .. Sąžinė man sako, kad einu tikru keliu" (128). Ir nors labai nenorėdamas atitrūkti nuo pradėto vienuoliškų židinių ugdymo, jis padarė bene pačią *didžiausią auką Lietuvos labui*: sutiko, Lietuvos Tarybos prašomas, imtis Lietuvos sostinės Vilniaus vyskupo pareigų, jei Roma tam pritars ir jį skirs. Ir jis buvo paskirtas. Tačiau netrukus lenkai užėmė sostinę ir užvaldė didžiąją dalį Vilniaus vyskupijos, o ji atskyrė nuo Lietuvos ir nuo savųjų židinių. Tą vyskupo sostą svilino atri politinės neapykantos ugnis, nepakentusi lietuvių kilmės ganytojo, nors kaip objektyvus, bešališkas ir visiems tėviškas jis buvo. Svilino ištisus septynerius metus, kol pagaliau jis apsisprendė šio sosto atsisakyti.

Ganytojavimas Vilniuje išsėmė daug fizinių ir

dvasinių jėgų, išpaudė kankinystės žymes, tačiau jo nepalaužė, priešingai — dar daugiau nuskaidrino. Tokį mes jį išvydome, grįžusį tėvynėn 1925 metų pabaigoj. Grįžo iš Vilniaus pro Romą, kur pop. Pijus XI pakėlė jį į titulinius arkivyskopus ir paskyrė apaštalinio vizitatoriumi su nauja misija: įkurti pirmą kartą po Mindaugo savarankią bažnytinę Lietuvos provinciją ir paruošti konkordatą tarp Lietuvos ir Vatikano.

Pirmąjį uždavinį jis atliko per nepilnus metus, parinkdamas ir Romai pristatydamas keturis naujus vyskopus ir metropolitą. Po to aplankė visas Amerikos lietuvių parapijas ir grįžęs ėmėsi antrojo uždavinio. Beruošdamas planus konkordatui, kentė apendicito priepuolius ir neskubėjo kreiptis pas gydytojus. Pavėluota operacija, deja, nebeišgelbėjo jo gyvybės. Jis užgėso 1927 sausio 27. O buvo ne kartą meldęs: "Duok, Viešpatie, kad sudegčiau kaip ta žvakė ant altoriaus nuo darbo kaitros ir meilės ugnies tau ir tavo Bažnyčiai" (89).

Tada, kai mirė, prasivėrė amžininkų ir buvusių jo mokinių lūpos, liudydamos, jog netekome tikrai *didelio moralinio vado ir didesnio lietuvio, negu galvojome*; jo gyvenimas buvęs herojiškas, jo asmenybė buvusi šventa. Tada paaiškėjo, kad be Matulaičio talkos, patarimų, įtaigojimų, patikslinimų vargiai būtume Lietuvoj turėję tiek ir tokių katalikų organizacijų, tokios spaudos, tokių drąsių užmojų ir pasiruošimų reformoms. Tada tik pasirodė, kad *Matulaičio misijoje nebuvo dingusi nei socio-*

logija, nei pasaulietiniai reikalai, nei lietuviškieji darbo barai.

TREČIOJI MISIJOS FAZĖ – EKUMENINĖ

Matulaičio misija su jo mirtim liko nebaigta. Nebaigtas jo planas įveiksminti vienuolijas, kad jos iš tikro būtų aukšto lygio bendruomenės. Nebaigtas jo užmojis atnaujinti parapijas ir katalikų organizacijas, kad jos viską suderintų ir viską atnaujintų Kristuje. Tačiau jo pradėti, įkvėpti, tikslinti darbai, jo paliktos gairės ir jo idėjos tebėra gyvos ir, kas nuostabu, aktualios dabarčiai ir ateičiai.

Matulaitis ta prasme nėra miręs, ir po 50 metų jis laukia naujo gimimo. Jo beatifikacijos procesas, atrodo, eina į galą. Tikėkimės po to ateis laikas jo paskelbimui šventuoju. Jis taps *redivivus* savam kraštui, savos tautos išseiviams ir visam krikščioniškajam pasauliui. Matulaitis turės ką pasakyti šiems laikams šios civilizacijos padėtyje. Vakarai dar sekuliarizėja, o Rytai teberaudonuoja. Pasaulis sunkiai bepakelia dvi negales: 1. *stoką meilės žmonių santykiuose ir 2. stoką gilesnio ryšio su Dievu socialinėj, kultūrinėj, tautinėj, politinėj veikloj.*

Toji veikla darosi įelektrinta ambicijų, išskaičiavimų. Ji neneša laukiamų vaisių ir nepasotina pačių veikiančiųjų, nes nemašina savęs įprasminimo alkio.

Stoka meilės šeimose, bendruomenėse, visuomenėje sukuria tokią padėtį, tartum gyventume suskal-

dytų stiklą erdvėje: kur pasigręši, kur žvelgsi, ten tave žeidžia.

Albert Schweitzer, teologas ir gydytojas, dirbęs Afrikoj, yra pasakęs:

— Siela kantresnė: ji gali palaukti labiau nei kūnas, dėl to pirma reikia gydyti kūną.

Tuo tarpu vienuolė Teresė, dirbanti Indijoje, įkūrusi naują vienuoliją ligoniams, mirštantiems ir pamestinukams, sako priešingai:

— Šiandien beveik visos ligos lengvai pagydomos, net džiova ir raupsai. Bet viena liga tebėra nepagalėta — tai nemeilė. Kiek žmonių yra atmestų šeimose ir visuomenėje! Jų siela kenčia daugiau nei kūnas.

Ar ne dėl to sielos skausmą vieni bando užpilti alkoholiu, kiti apmarinti narkotikais?

Matulaitis, pats fizinis ligonis nuo 11 amžiaus metų ir savotiškas atmestasis savo šeimoj ir ypač savo vyskupijoj Vilniuje, greičiausiai derintų Schweitzerio ir sesers Teresės pažiūras. Jis mokėjo fizinės žaizdos maldyti kantrumu, o dvasinės — prasmingumu. Socialinės žaizdos jis buvo linkęs operuoti teisingomis reformomis ir naujos dvasios

— Dievo dvasios grąžinimu į gyvenimą. Tautinius nesutarimus jis sprendė, pats išsivadaudamas iš neapykantų, kurias jautė žydams, rusams ir lenkams savo jaunystėje (plg. 112). Jis norėjo būti visiems viskuo ir kuo ir kur galėdamas visiems padėjo, tačiau saviškiams, lietuviams, jautėsi artimiausias ir labiausiai stengėsi jiems būti naudingas (tp).

Trečioji šių dienų žaizda yra *negebėjimas derinti vertybes*. Blaškomės tarp kraštutinumų, neigiame kas teigtina, ir teigiame kas atmestina. Matulaitis buvo vienas iš nuostabių pavyzdžių, kaip suderinti gyvenimą pagal žmogiškąsias ir krikščioniškąsias vertybes ir viską suvesti į aukščiausią vertybių viršūnę Dievą.

Asmeniškame gyvenime jis buvo derintojas akcijos ir kontempliacijos. Socialiniame gyvenime — derintojas teisingumo ir meilės, supratimo, pagarbumo ir pasiaukojimo, ir tą derinį matė įkūnytą Kristaus pavyzdyje (124).

Ketvirtoji globalinė žaizda — tai *Rytų ir Vakarų konfrontacija* — politinė ir dvasinė, kuri gali tapti katastrofiška. Matulaitis, brendęs tarp Rytų ir Vakarų, galėtų taip pat būti pavyzdys to derinio jau savo asmeniu.

Penktoji žaizda — *Bažnyčios suskilimas*, kuris Matulaitį jaudino, ir jos apjungimas domino. Vakariečiams jis pristatė savo disertaciją "Rusų doktrina apie pirminį žmogaus pašventimą", o rytiečiams rodė dinaminį žmogaus išipareigojimą perkeisti pasaulį kristinio pašventimo pavyzdžiu.

Dar viena žaizda, bent Amerikoje, galėtų būti gydoma Matulaičio pavyzdžiu, būtent — suartinti, suvesti dar nesuvestus pasauliečius ir dvasiškius bendruose krašto ir katalikų problemų sprendimuose. Čia Matulaitis turėtų daugiausia ką pasakyti, nes jis įkvėpė būsimą pop. Pijų Vienuoliktąjį skelbti pasauliečių apaštalavimą. Savo studentus akademi-

joje, būsimųjų ateitininkų ir kitų pasaulietinių organizacijų kūrėjus kunigus, jis skatino padaryti tokį posūkį, kuris buvo bene pirmasis katalikų pasaulyje. Mūsų kunigai, kaip ir kitų kraštų, visur patys vadovavę, atsisakė šio vaidmens ir išugdė pasauliečius, juos pastatė pirmose pozicijose, o patys jiems daug kur tik talkino. Šito dar nėra Amerikoje ir daugelyje kitų kraštų. Tai *vienas iš tų svarbių misijos uždavinių*, dabar vykdomų Bažnyčioje po II Vatikano. Matulaitis šioj srity buvo pirmūnas.

*

Mūsų laikų sielos nebėra taip kantrios ir pajėgios laukti. Joms reikia pagalbos. Jos desperatiškai ieško gyvenimo prasmės, vertybių derinio ir ypatin-
gai daugiau meilės. Viena motina, paklausta, kaip ji gali padalinti savo meilę tarp dešimties vaikų, atsakė:

— Aš jos nedalinu, tik padauginu!

Matulaitis buvo pavyzdys, kaip padauginti meilę ir kaip ją nukreipti į neišsemiamą šaltinį Dievą.

Albertas Camus šaukė: turim pakeisti šios civilizacijos kryptį, išsivaduoti iš nihilizmo, arba mes žūsime! Rašytojas Kafka randa šiais laikais tik du pasirinkimu — tarp *sanctum* — šventa ir *sputum* — spiaudalo.

Matulaitis parodė, kaip išsivaduoti iš beprasmybės ir kaip siekti asmeninio ir visuomeninio šventumo. Jis mus ragina:

Tobulinkit save, tarnaudami kitiems (11).

Gyvenkit sąmoningu antprigimtiniu gyvenimu!
(11).

Blogį nugalėkit gerumu, ir atkaklumą įveikit meile (124).

Išlaikykim ramybę ir drąsiai žiūrėkim ateitin — pasitikėkim Dievo Apvaizda (21).

"Eikim drąsiai ir narsiai prie tikslo keliu, kurį Dievas mums rodo, kur dvasia mus veda... Dvasios nėra pančiais niekas nesurakins, nėra kalėjime neužkals, nėra ištrėmime nesulaikys" (24).

VADO ASMENYBĖ

Lietuva, atkurdamą savo valstybę, susirūpino, kas bus jos sostinės vyskupu. Klausimas buvo reikšmingas. Vilniaus vyskupai skaitėsi lyg nevainikuoti Lietuvos primai, vaidinę pirmąeilį vaidmenį istorinės Lietuvos gyvenime.

Lietuvos Taryba stengėsi, kad į šį sostą patektų visais atžvilgiais pranašus dvasiškis ir kartu geras lietuvis. Tuo reikalu darė žygių pas Vatikano atstovus ir, laimei, gavo pritarimą kandidatui, kuriuo buvo parinktas Jurgis Matulaitis.

Niekas neabejojo, kad jis pranašus dvasiškis: baigęs dvi aukštąsias teologines mokyklas, buvęs vienos jų vicerektorius. Taryba tačiau nebuvo tikra, ar jis, ilgiau išbuvęs Lenkuose, galės būti geras lietuvis, ar supras savos valstybės rūpesčius?

Tarybos nariai jo arčiau nepažino, išskyrus Tarybos vicepirmininką Justiną Staugaitį. Šis ilgokai vargęs, kol įtikinęs tarybininkus (AJM 89).

ASMENYBĖ IR LIETUVYBĖ

Ilgokai už Lietuvos ribų buvo išbuvęs ir dr. Basanavičius, nūnai Tarybos narys, tačiau savo lietuviškumą įrodė "Aušra" ir kitais savo raštais. Matulaitis buvo ne rašto žmogus, o veiklos, ir šia veikla nesiskardeno. Jo lietuviškumą reikėjo atsekti ir įžvelgti gilesne prasme, kaip tai padarė A. Smetona, jau tapęs antru kartu Lietuvos prezidentu. Smetona pavadino Matulaitį "didesniu lietuviu, nekaip kam gali atrodyti" ir būtent — dėl jo plačios, visuotinės religinės bei moralinės veiklos, skirtos savo tautai.

Smetona jautė, jog tautai reikia stiprių moralinių vadų ir tokį vadą jis atpažino Matulaičio asmenyje. "Jei Lietuva eis tuo (Matulaičio rodomu) keliu, ji išliks nepriklausoma, nes nepriklausomybės pamato reikia ieškoti tyroje lietuvio sieloje" (AJM, 66). Šiuo savo įžvalgumu Smetona pasirodė, gal būt, didesnis krikščionis lietuvis, negu kai kam tada galėjo atrodyti.

Matulaitis, kaip "didžiausia ir skaisčiausia asmenybė" (Lietuva 1927.II.2), tuoj po savo mirties buvo skiriamas altoriaus garbei. Apie tai buvo ne tik plačiai kalbama, bet ir rašoma, kol pagaliau buvo pradėtas jo beatifikacijos procesas Romoje. Nelabai patikimas (bent pradžioje) kandidatas į Lietuvos sostinės vyskopus, pagaliau tapo visų pripažintu kandidatu į šventuosius. Ši aplinkybė, saky-

tume, vėl atskiria Matulaitį nuo mūsų ir jį savotiškai uždaro mūsų dėmesiui kitais atžvilgiais. Kur gi ir kaip išaugo jo šventumas — ar uždaroj vienuolyno celėj bei vyskupo — kankinio soste? Kur gi slypi jo tikrosios šaknys Lietuvos gyvenime, kur jo veiklos mostas?

Ligšioliniai raštai, sava ir svetimomis kalbomis, deja, neatskleidžia jo įtakos savo tautoj, kuri tikra prasme siekia Valančiaus mosto. Reikėjo 50 metų perspektyvos, kol mes supratome Valančių ir jo vietą mūsų istorijoje. Jau sulaukėm 50 metų ir nuo Matulaičio mirties, bet jo vaidmuo vis dar tebėra plačiau neatskleistas. Neatskleistas iš dalies dėl to, kad, kaip Valančių dengė XIX amžiaus pabaigos sutemos, taip ir Matulaitį slepia XX amžiaus pradžios neįprastos veikimo aplinkybės.

Tačiau negalima nuslėpti fakto, kad šio šimtmečio pradžioj visas mūsų gyvenimas — socialinis, kultūrinis, religinis staiga pašoko dideliu šuoliu pirmyn ir tai įvyko ne atsitiktinai. Šiuo laiku buvo padaryta tokių šviesių sprendimų, pradėta tokie nauji sąjūdžiai bei pavartotos tokios reforminės priemonės, kurios kituose pažangiuose kraštuose pasireiškė žymiai vėliau. Imkime kad ir katalikų spaudą, trijuose to meto Lietuvos židiniuose — Vilniuje, Kaune ir Seinuose, katalikų moterų sąjūdį, krikščionių darbininkų ir tarnaičių, ūkininkų, mokslus einančio jaunimo ateitininkų, kaimo jaunimo — pavasarininkų; imkime katalikų švietimo organizacijas, drąsias ir taiklias socialines bei poli-

tines idėjas, vienuolių atgaivinimą, knygų leidyklų steigimą. Visa tai buvo padaryta trumpame 1907 - 1910 metų laikotarpyje. Net nepriklausomybės laikais mes ta prasme daug ko naujo nebekūrėme, tik tęsėme, tobulinome, plėtėme, kas buvo pradėta anuo metu.

Tas ypatingas šuolis Lietuvos katalikų gyvenime galimas aiškinti įvairiomis priežastimis. Viena, Rusijos mokyklų ir galvojimo atsilikimas nuo Vakarų bent 50 metų, buvo pastebėtas lietuvių, ypač tų dvasiškių, kurių žvilgsnis buvo nukreiptas į Vakarus, į jų universitetus. Vakarų universitetai davė pranašesniems lietuviams naują impulsą apšokti rusų nešamą atsilikimą savajame krašte. Antra vertus, socialinio veikimo užuomazgos, ypač tarp katalikų Vakaruose, pasirodė taip pat nepakankamos, aki-vaizdoje revoliucinės rusų bangos, kuriai lietuviams reikėjo atsispirti. Bręstanti revoliucija lietuvius dinamino, aktyvino, vertė veikti skubiai, atkakliai ir taikliai.

Tie žmonės, kurie tada atsistojo naujų darbų priekyje, išskyrus A. Jakštą, P. Januševičių, J. Tumą-Vaižgantą, buvo dar labai jauni ir neįgudę. Pats Jakštas buvo intelektualinis, ne praktinis vadas. Kas nors tą naująją veiklą turėjo planuoti, diriguoti, kvėpti, o ypač pramatyti jai ilgalaikius uždavinius.

Kas buvo toji dinaminė asmenybė, kuri išjudino katalikus, kas performavo kunigų sąmonę, kad jie, ligšioliniai vadovai, ėmė ruošti pasauliečius ir pa-

galiau jiems perleido plačios, šakotos katalikų veiklos iniciatyvą bei vadovybę?

Šį klausimą iškėlė prof. J. Eretas, ruošdamas paskaitą Katalikų mokslo akademijos suvažiavimui Vokietijoje. Savo laiškais jis užklupo visą eilę asmenų, klausdamas kokia viena asmenybė turėjo daugiausia reikšmės povalančinėje katalikų kartoje. Kiek žinau, atsakiusiųjų dauguma Matulaičio neįrašė tarp ryškesniųjų tos kartos asmenybių. Dėl to prof. Eretas savo paskaitoje paminėjo Matulaitį tik šalia kitų — Jakšto, Dovydaičio, Šalkauskio. Pastarieji du vargiai laikytini povalančinės kartos atstovais, be to, jie buvo Jakšto intelektualiniai mokiniai, o pasaulietinės katalikų veiklos vadais juos padarė kažkieno kito tiesioginė ar netiesioginė įtaka. Tą įtaką savotiškai atskleidžia Achilles Ratti, buvęs labai artimas jam asmuo. Kai tapęs popiežiumi Pijum XI paskelbė pirmąją savo encikliką *Ubi arcano Dei*, iškeldamas pasaulietinės katalikų veiklos naują linkmę, pačioj pradžioj jis prisimena Vilniaus Aušros Vartus. Tuo lyg parodė, kad šios minties pagrindinį įkvėpimą gavo iš Vilniaus vyskupo.

PRIPAŽINTAS AUTORITETAS IR VADAS

Kad Matulaitis buvo ypatingas vadas, pasigirdo mūsų visuomenėje balsai tik po jo mirties. A. Smetonos žodžiais, "jis buvo didelis visuomenės organizatorius. Visuomenės organizavimas, jos tvarkymas, rikiavimas — štai kokia vedamoji mintis žymėjo

arkiv. Jurgio gyvenimą" (AJM, 65). "Lietuvių Tautos Valia" (1927.II.1) rašė: "Reta vado asmenybė buvo a.a. Jurgis (Matulevičius)". "Lietuva" (1927.II.2) pastebėjo, kad "Arkiv. Jurgis buvo tas žmogus, kuris seniai pramatė gresiantį mūsų tautai pavojų ir daug yra padaręs jam pašalinti... Jis buvo visų pripažintas neginčijamas autoritetas ne tiek dėl savo padėties, kiek dėl asmens ypatybių".

Kokios gi buvo Matulaičio ypatybės, padariusios jį pripažintu autoritetu ir vadu? Jo mokinys Petrapilio Akademijoje, vėliau prof. Iz. Tamošaitis rašė: "Visus suprasti ir atjausti mokanti širdis, sujungta su valia ir iš jos einančiu šventumu bei galingu protu padarė Ganytoją (Matulaitį) ta didele, pilnutine asmenybe" (AJM, 71). Katalikų dienraštis "Rytas" Matulaičio mirties dieną (1927.1.27) apibūdino jį šitaip: "Arkiv. Jurgio asmenybė savo begaliniai kilniu ir šventu gyvenimu, geležine valia, nepaprastu švelnumu ir geniališku protu imponavo ne tik artimiesiems, bet ir kiekvienam net priešingos ideologijos žmogui". Praėjus penkmečiui po jo mirties, "Naujoji Romuva" Matulaityje išvėlgė įkūnytą sintezę, kurią Šalkauskis vėliau skelbė visai mūsų tautai. "Arčiau išsižiūrėjus į vysk. Matulevičiaus asmenybę, galima pajauti, kad jame buvo susikristalizavusios Rytų ir Vakarų kultūros kilniausios savybės. Galima drąsiai sakyti, kad jo asmenybėje pasireiškė tų dviejų kultūrų sintezė, bet vienkart jame išliko grynas lietuviškumas su kilniausiais protėvių pradais" (1931, N 18).

Kaip šis "talentingas veikėjas, netgi reformatorius", tariant Tumo-Vaižganto žodžiais, išaugo? Viena aišku, kad jį augino ir brandino ne vien Lietuvos žemė. Jis ją apleido jaunas ir keliavo per Lenkiją, Rusiją, Šveicariją. Šiose trijose šalyse, pradėjęs nuo Lietuvos, jis mokėsi ir dirbo ligi pagaliau įsėdo į Vilniaus vyskupo sostą. Kur bebūdamas, jis neatitrūko nei nuo lietuvių, nei nuo Lietuvos reikalų. Pasilikęs lietuvių kamienė, bet mokėsis visur ir iš visų, jis ir pasiekė tos sintezės savo asmenybėje ir savo veikloje.

Kaip subrendęs, nors dar gana jaunas vadas — sociologas, jis staiga švystelėjo Varšuvoje, suorganizuodamas, tuoj po 1905 metų revoliucijos, 50.000 krikščionių darbininkų, atnaujindamas katalikų studentų *Odrodzenia* sąjungą ir praveddamas pirmąją Lenkuose socialinę savaitę, kurią 1909 metais panašiu būdu pakartojo Kaune. Dėl šio staigaus švystelėjimo jis 1907 m. buvo pakviestas profesoriauti į aukštąją teologinę mokyklą Petrapilyje ir čia pirmasis pradėjo dėstyti sociologiją. Dėstė, kaip liudija Mečislovas Reinys, ne tik teorinę, bet ir praktinę — pritaikomąją sociologiją. Formavo ne tik socialines studentų pažiūras, bet kartu ugdė, skatino pasiryžimą visuomenėje veikti ir praktiškai mokė veiklos metodų. Jo buvę studentai lietuviai šioje akademijoje, kaip M. Reinys, Pr. Kuraitis, Vl. Jurgutis, Iz. Tamošaitis, B. Česnys, M. Vaitkus ir eilė kitų, o taip pat kolegos dėstytojai, kaip Pr. Būčys, pasidarė tie naujosios katalikiškosios socialinės akcijos

perteikėjai, inspiratoriai, dvasiniai vadovai. Ketvertas iš jų, įkvėpti Matulaičio paskaitų bei paskatų, jau 1908 metais susibėgę Kaune, vasaros atostogų metu, suformulavo pirmuosius businųjų ateitininkų įstatus ir pradėjo akciją, rašydami tuo reikalu laiškus į visas puses (plg. M. Vaitkus, Ateitininkų genezė, Tėv. Sargas 1948, nr. 2). Pr. Būčys rašo, kad Matulaičiui šis naujas, mokslus einančiojo jaunimo sąjūdis buvęs taip brangus, kad jis, jau tapęs apaštalinio vizitatoriumi, norėjęs „ateitininkijos kūrėją išaukštinti ir jei to neįvykdė, tai ne jo kaltė“ (AJM, 36). Būčys dar pastebi, jog Matulaitis buvęs surištas su visomis lietuvių katalikų organizacijomis: jų veiklą akstinęs, jų vadus rėmęs, su jais palaikęs nuolatinių ryšių.

Visuose katalikų veiklos baruose jis buvo pridėjęs savo ranką — vienur lemiamu būdu, kitur tikslinamuoju, lyginamuoju, derinamuoju. Net toks revoliucinis žygis, kaip Lietuvos žemės reforma, Myk. Krupavičiaus teigimu, nebūtų buvęs galimas be Matulaičio pritarimo, padrąsinimo, patarimų (plg. AJM, 158-160). Matulaitis buvęs, kaip rašė "Rytas" (1927, N 22), ir "krikščionių demokratų kelių tiesėjas", tiksliau sakant, jų programos bei linkmės tikslintojas. Tikslino ir plėtė jisai ir Vyt. Endziulaičio įsteigtą Katalikų veikimo centrą.

Įdomus, retas Matulaičio interesų, patirčių, įtakos plotis — nuo politikos, kurioje pats tiesiogiai niekad nedalyvavo, ligi asketikos — vienuoliškojo gyvenimo organizatoriaus ir atnaujintojo; nuo Lie-

tuvos visų reikalų ligi Amerikos lietuvių, kuriuos jis asmeniškai lankė ir veikdino, ypač per savo pasiūstuosius brolius marijonus.

Toji plati interesų ir veiklos skalė neleido jam ilgiau sustoti vienoj vietoj. Jis Petrapilio akademijoje profesoriavo ketvertą metų, pasiekė vicerektoriaus pozicijos, bet staiga, visų apgailestavimui, pasitraukė. Po 7 metų, pats apsisprendęs, paliko ir Vilniaus vyskupo sostą. Atrodo, kad jis išgyveno kažkokį nerimą, kažkur skubėjo, kažkam didesniam ir svarbesniam kaupė savo jėgas arba jas norėjo padalinti tiems platiems naujos gadynės, naujai besikeičiančių sąlygų uždaviniams. Ar tai ne vado nerimas, ar ne moralinio tautos vado skuba?

VIDINĖ DINAMIKA IŠORINĖJ RAMYBĖJ

Matulaičio kompleksija priminė flegmatiką, o ramus veidas su giliom akim — mistiką. Jis buvo neatpažįstamas dinamikas, kaip ir Valančius savo šaltame išoriniame ramume. Šiedu mūsų hierarchai turi panašumą ne vienu atžvilgiu. Valančius pusę savo vyskupavimo buvo rusų gubernatorių kalinys, uždarytas Kauno kurijoje. Pats negalėjo niekur pajudėti, bet judino visą religinę, kultūrinę, net politinę rezistenciją per savo patikėtinius.

Matulaičio judrumą gerokai paraližavo tarytum kalinio grandinė, kurią jis metų metais nešiojo ant savo sužalotos (kaulų džiova) kojos. Kliudė jam tiesiogiai viską diriguoti ar veikdinti ir ta pati rusų

seklių priežiūra. Matulaitis veikė, kaip ir Valančius, daugiausia per kitus.

Artimiausias Matulaičio bendradarbis vysk. Pr. Būčys, jau savo senatvėje, ryškindamas savo ir kitų vaidmenį Lietuvos gyvenime, nelauktai sustoja ties Valančiumi ir Matulaičiu. "Ne tik katalikiškos Lietuvos, bet visos mūsų tautos patriarchu buvo ir yra vyskupas Motiejus Valančius; deja, mūsų visuomenė mažai ar pernelyg retai apie tai mintija ir šneka. .. Dvidešimtojo amžiaus tikybiniame Lietuvos gyvenime ne tiek raštais, kiek veiklos nepaprastu naudingumu iškilo arkiv. Jurgis Matulevičius. Kažin ar jam neteks XX amžių garbingiausioji vieta, kaip teko Valančiui pereitame šimtmetyje (Atsiminimai II, Chicago, 1966, 187, 189).

Kai Valančius pergyveno Lietuvos mokyklų, bibliotekų, spaustuvių, vienuolijų sunaikinimą, tai Matulaitis mojosi atgaivinti vienuolijas, kurios kurtų mokyklas, spaustuves, bibliotekas. (Be kitko, Marijonų biblioteka, jo dėka, tapo didžiausia po VD universiteto). Vienuolijos jam buvo ne uždari, asmeniniam tobulumui ar ramybei skirti židiniai, bet socialinio ir kultūrinio darbo branduoliai. Ta kryptimi jis reformavo keliolika užsilikusių vienuolijų likučių Lietuvoj ir Lenkijoje, perredaguodamas naujais pagrindais jų konstitucijas. Kurdamas 1918 m. naują Marijos Nekalto Prasidėjimo seserų vienuoliją, jis buvo laisvesnis joms duoti naują programą, ir ji pasirodė taip toli pramatanti, tokia moderni ir

lanksti, kad net dabar, po 60 metų, jai nereikia, kaip kitoms vienuolijoms, reformuotis.

Ką jis paliko marijonams ir Marijos Nek. Prasidėjimo seserims kaip gaires, yra būdinga visai jo dvasinei kryptčiai, kurią kvėpė ir kitoms Lietuvoj įsikūrusioms organizacijoms. Tai matyti iš jo paruoštų šioms vienuolijoms "Vedamųjų minčių" ir iš "Užrašų", išleistų Londone 1953. "Vedamose minityse" jis pabrėžia vertybių derinį, kurį vėliau filosofinėje ir pedagoginėje plotmėje vystė St. Šalkauskis. Matulaitis reikalavo derinti principų tvirtumą su priemonių lankstumu, dvasinį brandumą su aktyvumu — ėjimu į visuomenę, asmenų atranką su jų parengimu atskiriems uždaviniais, žiūrint gabumų bei palinkimo. Ypatingai jis pabrėžė autoriteto reikšmę, tačiau ragino paisyti ir asmeninės atskirų žmonių laisvės. Išorinė tvarka net vienuolynuose jam atrodė negalėtų turėti prasmės, jeigu ji nebūtų derinama su atskiro asmens sąžinės balsu. Net organizuoti visuomeninę veiklą, kurią jis akstino ir nepaprastai vertino, jo įsitikinimu, nebūtų pilna, jei nustelbtų asmeninio veikimo — apaštalavimo iniciatyvą. Jo žodžiais, veikiant patiems, niekada neužmirštinas dalykas — traukti ir kitus į veiklą.

MATULAIČIO KRYPTIS EKUMENINIŲ LAIKŲ ŠVIESOJ

Matulaitis dažnai kartojo šūkį "jausti su Bažnyčia". Ir tai galima aiškinti, kaip jo reikalavimą pir-

mon eilėn jausti aukščiau minėtą krikščionybėje slypintį vertybių derinį. "Jausti su Bažnyčia" reikštų jausti jos misiją gyvenime, šiame laike, šiose sąlygose, niekad nepametant iš akių minėto derinio. Tokia buvo ir Matulaičio sociologija — eiti į žmones, imtis būtinų uždavinių nepaisant sunkumų, ypač eiti ten, kur labiausiai reikia, kur kiti neina, kur sunkiausia. Einant į liaudį, į darbo žmones ar apskritai į visuomenę, nesibijoti reforminių priemonių, atsisakyti net vienuoliško ar kunigiško rūbo (jei tai patarnautų geriau prieiti prie žmonių). Tai buvo anais laikais tiesiog neįtikėtina drąsa mintis, kuri rado platesnį atgarsį tik dabar, po II Vatikano susirinkimo.

Būdamas didelių gabumų žmogus, Matulaitis liko kuklus, paprastas, labai pakantus, tolerantiškas visiems, visus lygiai gerbiąs. A. Smetona prisimena jo žodžius, pasakytus Vilniuje įvairių tautybių ir pažiūrų atstovams: "Jei mes imamės kepurę, eidami pro kryžių, ir tuo lenkiamės ženklui, primenančiam Kristų, dėl žmonių meilės mirusį, tai dar labiau turime linkterėjimu pagerbti kiekvieną žmogų, kataliką ar nekataliką, to paties Dievo dvasios pakvėpatą" (AJM, 66).

Matulaitis buvo drąsus reformistas, savotiškas revoliucininkas, kur reikėjo keisti formas ar daryti socialines reformas. Kas įdomiausia, kad tokių gabumų ir geriausia prasme ambicijų asmuo, visiškai nepaisė savo karjeros, net paties savęs ir savo jėgų ar savo ligų. Jis palenkė save laiko uždaviniams ir

Bažnyčios misijai, siekė savo tautą išvesti iš dvasinių pavojų, ir visa tai jis darė su dideliu pramatymu toli pirmyn.

Vertybių derinimas, kurį Matulaitis dėjo mūsų krikščioniškųjų sąjūdžių ir vienuolių veiklos pagrindan, buvo padiktuotas ne tik gilaus krikščionybės suvokimo, bet ir savo laikų klaidos gydymo. Revoliucinės srovės, labiausiai jaučiamos Lietuvos kaimynystėje, tiesiog skaldė bet kurias vertybes ligi pačių kraštutiniausių ribų. Matulaičio atsakymas buvo pozityvus ir veiksmingas, siekias nors ir mažoj tautoj išlaikyti pusiausvyrą.

Matulaičio šūkis "jausti su Bažnyčia" darosi tiesiog gyvybinis. "Jausti" reiškia kartu klausti ne tik savęs, klausytis savo atsakomybės, bet ir sverti, dar kartą sverti, ar tai atitinka giliausią Bažnyčios mintį. Matulaičio užrašai rodo, kaip jis šiuo atžvilgiu buvo jautrus. Nors ir drąsiai pažangus, pralenkęs kitus formose ir priemonėse, tačiau giliai įžvelgiąs kas esmiškai šventa, patvaru, nekeistina. Šių laikų negalvojimas, dažnai ir nepakankamas dalykų supratimas būtų ypatingai reikalingas matulaitinio gilumo.

Kitas Matulaičio šūkis "Bažnyčiai ir Tautai" yra tiek pat aktualus mūsų laikais, ypač mūsų emigracijoje, net gi mūsų tėvynėje, kur gresia disintegracija tiek tautiniu, tiek religiniu požiūriu. Matulaitis yra gyvenęs bent 50 metų pirmyn savo pramatymu, savo idėjomis, savo veiklos metodais.

Tylus, paprastas, kuklus — Matulaitis pirmu požiūriu neatrodė vadas. Dvasingas, išmanus ir įžvalgas galėjo tikti auklėtoju ir tiko mokyklose. Vadas gimė jame su nerimu ir rūpesčiu dėl Bažnyčios ir tautos ypač anose nepalankiose sąlygose. Ėmėsi restauracijos — išvidinės, dvasinės bei moralinės, panaudodamas ir socialinius patyrimus. Pradėjęs nuo jaunų dvasininkų, plėtė savo veiklą į pasauliečius, ruošė juos sąjūdiniais vadovais, įsipareigojusiais visam gyvenimui pasišvęsti tom dviem realybėm — Bažnyčiai ir tautai.

Mėnesį prieš savo mirtį kalbėjo jaunimui, suvažiavusiam iš visos Lietuvos į Kauną: "Mylėti Dievą ir Bažnyčią, mylėti artimą ir tėvynę — tebūna tavo kiekvienos dienos meilė, sparnai kilti į dorovę... Turime visokios rūšies mokytų žmonių — inžinierių, advokatų, politikų, gamtininkų, tik stinga aukštos doros, tobulų, šventų žmonių. Be Dievo negali būti kalbos apie žmogaus dorinimą, jo auklėjimą. .. Šio aukščiausiojo idealo spindulių atokaitoje gema didvyriškos sielos, angelai žmogaus kūne, krikščioniškieji antžmogiai..." Ir pridėdą: "Dideli veikalai negema be aukos ir kentėjimų, be pasiaukojimo ir kantrybės, be meilės. Prisiminkime sau brangiausiąjį pavyzdį Kristų... Jis pirmas yra to idealo auka. Jis sudegė to idealo liepsnose ant Kalvarijos kalno" (AJM 257-59).

Šiais žodžiais Matulaitis praskleidė ir save.

RAMYBĖ SPINDI

Bene pagrindinis jo bruožas buvo ramybė, giedri, gili, žavi ramybė. Dar mažai kas pastebėjo jo šventumą, o jau matė jo ramybę, spindinčią iš veido, iš akių. Kai kam galėjo atrodyti, kad šis žmogus turi nuostabų būdą — labai ramų, taikų, švelnų. Kas žinojo, kokių sunkumų ir kančios jis turėjo jaunystėj ir vėliau, galėjo galvoti, kad ši kančios mokykla sušvelnino jo atliepimą įvairiems gyvenimo kryžiams. Kai kas gal galvojo dar paprasčiau. Juk šis kunigėlis, gyvenęs mokslais, vėliau apsvaigęs vienuolišku idealu, pagaliau tapęs vyskupu, neturėjo progos pažinti gyvenimo nei žmonių, dėl to nebuvo apviltas ar įskaudintas. Tikrai būtų naivu galvoti, kad jo ramybė plaukė iš jo būdo, ar iš gyvenimo nepažinties, ar iš natūralios apvalančios kančios.

PAŽINTI ŽMONES IR MYLĖTI

Stebėjo jis gyvenimą gana atvirai ir pažinojo jį realiai. "Žemė ne rojus, žmonės ne angelai ir čia negali gyventi be kryžiaus", — rašo konfratrui marijonui ir prideda: "Rūpinkis, Brolau, savo širdyje turėti ramybę... Jei gali, ir kitų tarpe sėk ir gaivink tą ramybę... Matyt, ramybė yra brangus dalykas, kad ją Kristus labiausiai teikė apaštalams" (Užr 124-25).

Žinojo gerai ir pats patyrė, ko galima laukti iš žmonių net švenčiausiame darbe. "Kitados aš maniau, sako jis, kad žmonės tik tada kitiems trukdo, kai juos mato kylant aukštyn, veržiantis į geresnes vietas. Dabar įsitikinau, kad žmonės daug labiau pyksta ir daug daugiau trukdo, matydami kitus norint iš tolo šiek tiek pasekti Kristaus pėdomis" (tp 125). Jam būdavo graudu matant, "kaip pilni neapykantos, giepia pagieža vieni prieš kitus" (tp).

Žmonių pažinimas, ypač iš tos pusės, yra pati didžiausia kliūtis mūsų ramybei. Su šia kliūtimi arkiv. Matulaitis susidūrė jau vaikystėj, net savo šeimoj — iš savo paties brolio. Būdamas kunigu turėjo išgyventi vieną skaudžiausių patyrimų, kaip pašventintojai kartais užmiršta savo pašvęstuosius ir palieka kančioj ir vienumoj.

Matulaitis išgyveno įtarinėjimus iš pačių pašaukimo brolių; buvo jų skundžiamas net vyresniesiems. Jis rašo: "Kai man pirmą kartą pranešė rimtas kunigas, kad aš Varšuvos konsistorijoj (kurijoj)

esu už bedievi laikomas, kad aš net aprobatos ne-
gausias, man buvo labai skaudu. Tiesiog susirgęs
jaučiausi, kaip nesavas vaikščiojau kokias dvi sa-
vaites". Ir jis prideda: "Kryžius tik paveikslėliuose
atrodo gražus, gėlėmis papuoštas. Tikrasis kryžius,
gyvenimo kryžius visuomet sunkus" (107).

Tik mažas mažutėlis gali būti ramus ant moti-
nos rankų, kol jo kojų nesužeidžia aštri žemė.
Tik vaikas gali šypysotis kiekvienam sutiktam žmo-
gui, kol jis nepažįsta žmonių nemeilės, nedėkingu-
mo, vyliaus. Jeigu visiems šypsosi suaugęs žmogus,
mes turėtume sakyti: arba jis yra nenormalus, arba
šventasis. Matulaičio ramybė ir šypsnyš negalėjo
tad būti nei naivaus vaiko, nei pamišėlio, o tik šven-
tojo, kuris žmonių pažinimą perkeitė nepaprasta
meile. Ir tai jis padarė vedamas pavyzdžio, kokį
mums davė Kristus. "Viešpats Jėzus visuomet buvo
ramus", — rašo ark. J. Matulaitis. "Kiek jam žmo-
nės visokių šunybių darydavo, o jis niekad nesilio-
vė žmonių mylėjęs ir jiems tarnavęs. Numirė už
juos, nors žinojo ir matė jų nedėkingumą ir nie-
kingumą. .. Iš visų žmonių, tur būt, tik vienas Vieš-
pats Jėzus pilnai suvienijo žmonių pažinimą su jų
meile. Jis tik vienas, pažinojęs žmones iki pačiam
dugniui — visas jų tamsias puses, patyręs nuo jų
baisiausią nedėkingumą, — niekad nesiliovė jų my-
lėjęs. .. Mes paprastai elgiamės priešingai. Net ir
dorą žmogų, pažinę arčiau, pamatę jo silpnas puses,
pradedam atšalti ir meilė mūsų širdyse eina silpnyn.
O ką jau bekalbėti apie tuos žmones, kurie mus

įžeidžia, užgauna. Toli dar, toli mes, Brolau, nuo tikrosios Kristaus dvasios" (124).

Štai, vienas gražiausių ir taikliausių Matulaičio pastebėjimų, kad neužtenka žmones pažinti, bet reikia juos mylėti. Ir juo mes daugiau juos pažįstame, juo labiau reikia ugdyti savyje jų meilę ir šitos meilės mokytis iš Kristaus. Meilė yra vienas tų šaltinių, iš kurių turi trykšti ramybė.

MYLĖTI IR ATLEISTI

Nors Matulaitis toj pačioj vietoj nepratęsia Kristaus ramybės vaizdavimo, betgi mes žinome patys. Kristus ramus ir tylus Kaipo ir Piloto teisme. Jis, lyg būtų bejausmis, ramiai priima apspiaudymą ir mušimą, piktus kaltinimus ir melą. Ir Kristaus ramybės paslaptis atsiskleidžia iš jo žodžių: "Atleisk jiems, nes nežino, ką daro".

Meilė negali būti neatiaidi, jeigu jos bent kiek turime. Kiek jos turime, tiek parodome savo atlaidume. Mūsų atlaidumo laipsnis priklauso nuo meilės laipsnio. Žinome iš patyrimo, kaip būna ramu, kai galime atleisti nuoskaudą ir nesinešioti jos ilgai.

Meilė yra didelė dorybė — pati didžiausia, kurios iš mūsų reikalauja Dievas ir kurią savo pavyzdžiu paliko Kristus. Įkūnyti tai dorybei, iš kurios plaukia ir ramybė, reikia kitų parengiamųjų dorybių. Ark. Matulaitis nurodo labai natūralių — pedagoginių priemonių. Jis sako: "Reikia mokytis matant nematyti, girdint negirdėti. Reikia mokytis

visų tų šunybių, blogybių nejausti taip labai, nesi-graužti dėl jų" (125).

Žiūrėkime, kaip jis atskleidžia save, parodydamas, kad ir jis buvęs jautrus. "Girdint kalbas prieš mylimus žmones, prieš savo tautą, niekad negali būti malonu... Ir aš seniau tokias kalbas girdėdamas, labai atjausdavau. Bet dabar jos labai menką man daro įspūdį. Jei kur girdžiu, praskamba ir tiek. Raminuosi tuo, kad mes nuo tų kalbų nei blogesni, nei geresni nebūsime. Tegu sau kalba, ką nori, o mes žiūrėkime savo ir dirbkime, kad būtume kaskart geresni. O jau graužtis dėl tų kalbų visai nėra ko" (124).

Ark. Jurgis iškelia tokio graužimosi neprasmingumą, netgi žalą sau patiems. "Ta gaiži neapykantos rūkštis, kuriai leidžiame viešpatauti mūsų širdyse, daugiau mums patiems kenkia, negu mūsų skriaudėjams. Ji mūsų pačių širdis ėda" (125).

PAŽINTI SAVE IR PASITIKĖTI DIEVU

Jei santykiai su žmonėmis yra vienas didelis mūsų nerimo šaltinis, tai antras — mūsų santykis su savim pačiais. Mumyse išauga vidinės kliūtys, abejonės, pagundos. Iš to atsiranda susidrumstimas ir savimi pačiais nusivylimas. Kartais ateina dvasinė naktis arba akis pridengia lyg rūkai. Kartais rodo eini, veržies pirmyn ir krinti lyg į prarają. Didžiausią nerimą, rūpestį ir sielvartą mums kelia mūsų pačių netobulumai. Juo didesni mūsų netobulu-

mai, kuriuos pažįstame, juo didesnė mūsų neramybė. Bet ir čia yra sprendimas.

Kaip santykiyje su žmonėmis reikia didelės ar-
timo meilės, taip santykiyje su savimi pačiais reikia
didelio pasitikėjimo Dievu. Matulaitis rašo vienai
vienuolei: "Tik niekad nereikia nusiminti dėl savo
netobulybių ir silpnybių. Juo silpnesni jaučiamės,
juo labiau Dievu pasitikėkime. Jis mūsų stiprybė ir
išganymas". Ir Matulaitis vėl kreipiasi į sveiką pro-
tą, primindamas, kad "tarp idealo ir mūsų gyveni-
mo visuomet yra plyšys... Didžiausi šventieji jau-
tėsi silpni, nusidėjėliai ir dažnai skundės, dejava...
Pats šv. Povilas skundžiasi, kad ir jį varginusios pa-
gundos. .. Tik stenkis vis eiti tobulyn ir kilti. Ne-
žiūrėk taip labai, kiek dar kelio lieka nueiti. Dievas
atlygina už pastangas ir gerus norus. O matydama
savo silpnybes ir netobulumus, tik vis žeminkis Die-
vo akyse, o Viešpats, matydamas nužemintą tavo
širdį neatstums tavęs. Juo silpnesni jaučiamės, juo
labiau pasitikėkime Dievu" (123). Kitoj vietoj jis
rašo: "Prie tobulybės priklauso ir mokėjimas savo
netobulumus kantriai nešti, geriau sakant, kantriai
ir patvariai su jais kovoti" (99).

Pasitikėjimas Dievu mums yra lyg inkaras lai-
vui audringame jūros paviršiuje. Kai turime atra-
mą ir žinome, kas mus palaiko, tada negalime jau-
tis vieni patys — tarsi būtume žmonės be Dievo.

Štai paties Matulaičio prasitarimai: "Vėl giliau
žvilgterėjau į savo gyvenimą... Viešpatie, kokia
negalė. Kiek visur netobulybių, klaidų. Beviltis ap-

imtų, kad taip didžiai nepasitikėčiau tavo gailestingumu. .. Labiausiai mane žudė šį mėnesį vaizduotė ir mintys. Permažai jas valdžiau. Kiek kartų atsitiko koks svarbesnis reikalas, tai jau pagavęs mane ir nešiojo, kur tinkamas, ir blaškė į visas puses, dirbti neduodamas. Taip pat nors dirbau, bet nebuvo geros tvarkos darbuose...”

Po rekolekcijų jis rašo: "Matau, Viešpatie, kaip tavo gausios malonės, tekėdamos nelyginant srovės upelis, nuolat valo, nuplauja nuo sielos netobulybių dulkes ir nusižengimų purvus. Už tai ačiū tau, gailestingasis Dieve!" (84).

DARYTI GERA IR NESIJAUDINTI

Šalia žmonių ir mūsų pačių negalių yra dar vienas mūsų neramybės šaltinis, tai įvairūs darbai, pareigos ir reikalai. Kartais jų susibėga tiek daug, kad jėgos išsisemia ir dvasia ima pavargti. Darbas išplaka kaip vėjas skudurėlį. Ir kad darbų galą matytum, kad galėtum kada nors pasakyti: va, baigiau ir galiu atsikvėpti, kaip žmogus viską užmiršti. Dar baisiau, kad vieną darbą bedirbant, reikia galvoti apie keletą kitų pirmyn. Ir kiek pats darbas išvargina, tiek nemažiau išsemia jo planavimas ar žinojimas ir galvojimas, kad kiti darbai tavęs laukia.

Dar vienas dalykas. Kai kurie mūsų darbai sutinka įvairių kliūčių, kurių apgalėjimas pareikalaus naujų didelių dvasinių ir fizinių sunkumų. Lai mingi, kas gali dirbti normaliai, sistemingai, pasto-

viai ir daugiausia vienos rūšies darbą. Jie gali susitvarkyti, susiplanuoti ir taip išlaikyti vidinę ramybę. Ir šiuo atveju žvelkime į Matulaitį. Žiūrėkim, kaip jis, begalinių darbų užgultas, galvoja ir kuo pasitiki. "Ar išeis kas iš mano sunkaus ir vargingo darbo, vienas Dievas nežino, kuris viskam duoda derėjimą. Nors žmonės mano darbą vadina tuščiomis svajonėmis, bet svajoti aš neturiu kada. Man tenka sunkiai dirbti nuo ryto ligi vakaro. Nelabai turiu kada išeiti ir pasivaikščioti... Jei ir nieko neišeis iš mano sunkaus darbo ir vargo, tai, manau, kad bent Dievas priims mano gerus norus ir už juos atlygins, o tai mums visiems turi labiausiai rūpėti. .. Nei turtų, nei tuščios garbės, nei jokių poaukščių niekad negeidžiau ir dabar juo labiau jų nežiūriu, tik rūpinuosi, kad Dievui įtikčiau, Bažnyčiai ir žmonėms galėčiau ką gera padaryti" (128).

Ketvirtais metais po Marijonų vienuolijos atnaujinimo, išvykęs į užsienius, jis rašė: Užsienyje "sunkiai dirbau ir dirbu, daug vargo turėjau ir turiu. Bet to nežiūriu. Aš atsidaviau Kristui, kuris ėjo darbų, vargų ir kryžiaus keliu, ir ketinu jo pėdomis eiti tol, kol tik galėsiu ir kiek tik pajėgsiu. Kas iš to mano darbo išeis, vienas Dievas nežino, tai jam viską ir pavedu" (117).

Atnaujindamas vieną vienuoliją ir kurdamas antrą, Matulaitis, be abejo, žinojo, kad bus žmonių, kurie pasibels į tų vienuolijų duris, ieškodami gyvenimo ramybės ir ramaus būvio. Taip juk būna, o be to — tokia juk ir vieša žmonių nuomonė, kad

už vienuolynų rūmų slypi gili, miela ramybė, kurios pasaulis negali duoti. Ir žmonės tą ramybę su-
pranta labai paprastai — ramus, užtikrintas gyve-
nimas, lengvas darbas, dažnas vaikščiojimas atviroj
gamtoj — gražiais vienuolyno takais su rožantėliu
rankose, paukšteliams čiulbant ir saulelei gražiai
besišypsant. Dėl to būsimai vienuolei M. Rūškytei
savo laiške jis rašė: “Tikra vienuolė privalo trokšti
ne ramaus būvio, bet darbo ir pasišventimo Dievui
ir žmonėms” (99).

*

"Prisimenu įvairius laikus, kuriais, pradedant
nuo Friburge kartu praleistų metų, Apvaizda mudu
suvesdavo, — rašo Liublino universiteto profeso-
rius domininkonas Jackus Waroneckis. — Kaip vi-
suomet, stebino mane jo gili iš akių spindinti dvasios
ramybė, kuri visai jo asmenybei teikė ypatingą
bruožą. Jame buvo didi dvasios vienybė, kurią puo-
šė gyvenimo išmintis, visiems nuoširdi meilė, ge-
rumas bei palankumas. Buvo jaučiama, kad jo sie-
la nedalomai su Kristumi susijungusi. .. Apie savo
darbus (paskutinį sykį susitikus Čikagoje 1926,
birželio 21, Y) kalbėjo jis man labai ramiai, kil-
niai pasiteisindamas, savo priešams vistiek nereikš-
damas aitrumo... Jis visuomet pasiliks mano širdy-
je ir atminime kaip tobulas Kirstaus kunigo idea-
las (AJM, 189).

BEATIFIKACIJOS LAUKIANT

Prieš ketvertą metų teko būti Lenkijoje, aplankyti vietą, kur Jurgis Matulaitis atnaujino lenkų marijonų vienuoliją. Netoli Varšuvos, Bielianuose, dar tebestovi kamaldulių namukai, kurių viename jis buvo įsikūręs. Priešais juos — baroko bažnyčia, kurios išlaukinėj sienoje įrengtas didelis spalvotas mozaikinis Dievo Tarno paveikslas. Toji vieta buvo pažįstama, kai gyvenau, išėjęs iš kaceto, netoli Varšuvos. Tik tada dar nebuvo šios mozaikos, nebuvo pradėta nei jo beatifikacija.

Lenkijon buvau nuvykęs dėl ko kito. Tenykščiai lietuviai mojosį pastatyti naują paminklą dviem buvusiem Stutthofo kaliniam kun. Alfai Lipniūnui ir inž. Antanui Šapalui, palaidotiem Pucke. Norėjo ir didesnių šventinimo iškilmių, dėl to kvietė tautiečius, gyvenančius tame krašte, ir buvusius Stutthofo kalinius iš Amerikos.

PALYGINANT SU LENKAIS

Anksčiau nuvykęs, apsižvalgiau Varšuvos bei Krokuvos bibliotekose ir pastebėjau ypač vieną dalyką: lenkai labai gerbia savo žuvusiuosius kare, Varšuvos sukilime, kacetuose. Prie gatvių ir namų (žūties vietose) jiems įrengti įrašai, išmeigtos vėliavėlės, padėtos gyvos gėlės. Tokiame krašte mūsų tautiečiai, matyt, jautėsi nesmagiai, dėl savų kankinių Pucke. Jų antkapiai buvo aptrūnyjusio betono ir užrašų lentos suskilusios. Jie buvo verti didesnės pagarbos.

Lenkuose neseniai buvo paskelbtas palaimintuoju buvęs Auschwitzo kacininkas poznanietis kun. Maksimilijonas Kolbe. Juodųjų Pranciškonų vienuolis, buvęs misijonierius Japonijoje, vargšų globėjas, rašto žmogus (leidęs populiarių liaudies dienraštį), atsidūręs kacete, savanoriškai pasirinko mirti už jauną šeimos tėvą lenką ir buvo nacių numarintas badu. Lyginau mintyse jį ir mūsų Šapalą, kuris išgelbėjo gal keletą dešimčių gyvybių tik kitu būdu. Jis su J. Rimašausku — vieni du suorganizavo naują ligoninę, sutempė lovas, matracus ir, nesant gydytojo, patys gelbėjo, kaip mokėjo, ligoniams. Ten pat su jais ir gulėjo. Abu užsikrėtė dėmėtąja šiltine, tik Rimašauskas apgalėjo ligą, o Šapalas mirė; mirė už svetimus, nepažįstamus. Ir Lipniūnas išsėmė savo jėgas dėl kitų. Mums neatėjo į galvą daryti juos šventaisiais, o lenkai per trumpą laiką savąjį Kolbę pravedė per visus procesus ir su-

silaukė jo beatifikacijos. Ant altorių buvo išstatyti jo paveikslai su gėlėmis ir žvakutėmis, o jo gimtinė, Poznanė, pradėta statyti didinga šventovė.

Lenkai vieną beatifikaciją baigia, pradeda kitą, arba keletą iš karto. Ašai vėl galvojau, ką gi darysim mes, jei vieną dieną bus pranešta, kad Šv. Petro bazilikoje, Romoje, skelbiamas palaimintuoju lietuvis? Kas tuo susidomės ir kiek vyks į iškilmes? Gal keletas dešimčių iš Europos, pora lėktuvų iš Amerikos — ir viskas. Mums palaimintasis ar šventasis lyg nieko nesako. O nesako dėl to, kad neturim patirties per visą ilgą mūsų istoriją. Kazimiero beatifikacijos iškilmės atšventėm 1604 metais Vilniuje, atsidžiaugėm ir užmiršom. Ar neturėjom daugiau kandidatų į altoriaus garbę, ar tik nesirūpinom, o gal negalėjom dėl baisiai nepalankių istorinių sąlygų? Šio šimtmečio pradžioje pasauliečiai rašė pop. Leonui XIII, prašydami beatifikuoti Merkelį Giedraitį ir Andrių Rudaminą. Pakalbam apie arkivyskopus — kankinius Matulionį ir Reinį, Pabrėžą ir Valančių, Šalkauskį ir Dovydaitį, Pečkauskaitę ir Lipniūną, bet jokio žingsnio nesam padarę.

KAIP GI SU MATULAIČIU?

Vienintelis, kurį turim beatifikacijos vyksme, yra arkiv. Jurgis Matulaitis. Formalinis procesas jau baigtas, o apie beatifikaciją dar niekur nieko. Ko gi trūksta? Teko būti Romoje tais metais, kai susidegino Romas Kalanta. Italijos spauda, televi-

zija, radijas skelbė naujus susideginimus. Ant sienų pasirodė užrašai: *Viva Lituani Cattolici* (Tegyvuoja lietuviai katalikai)! *Viva Lituania Cattolica liberata dall'USSR* (Tegyvuoja katalikiška Lietuva, išlaisvinta iš USSR)! *Viva Gioventu Lituaan Cattolica* (Tegyvuoja lietuvių katalikų jaunimas)!

Vieną dieną pakvietė pietų 4 lietuvius palankus kardinolas. Jam ir buvo iškeltas klausimas, ar Vatikanas nieko neketina daryti? Lietuvių tauta yra desperacijoje, jei jau žmonės deginasi... Tautai reikia moralinės paramos. Ar negalima paskubinti Matulaičio beatifikacijos?

— O kaip paskubinsi, kad reikia dviejų stebuklų, — įsiterpė lietuvis romėnas.

— Stebuklus daro Dievas, o šventajam užtenka dorybių, — atsikirto pirmasis. — Argi Popiežius, atsižvelgdamas į dabartines sąlygas, negalėtų dispensuoti nuo stebuklų? Juk Lietuvoj joks gydytojas neduos parašo tokiam reikalui...

Nežinia, šis pokalbis, ar kitos priežastys "atskraidino" iš Vatikano vieną monsinjorą čia, Amerikon. Jis aplankė keletą vietovių, susitiko su dvasiškiais ir pasauliečiais. Kalbėjo apie popiežiaus rūpesti Lietuva ir apie Matulaičio beatifikaciją.

— Kas iš to, jei beatifikacija bus nudelsta dar 10 ar 15 metų. Tautos dvasia gal jau bus palaužta... Matulaitis tokia didelė asmenybė, kad, ji iškėlę, duosit švyturį ne tik mums, bet ir visai Bažnyčiai.

— Bepiga jums, italams, — kalbėta toliau, —

gaunat šventąjį kas antri, treči ar penkti metai. Mes neturim jau ketvirtas šimtmetis. Neturim net patyrimo, ką reiškia laukti šventojo. O tauta nemažiau šventa. Kiek šventų motinų, herojiškų tėvų, o dabar kiek jaunimo! Jūs kalbat apie Matulaičio procesą. .. Gerai, bet mums to per maža. Lenkai gavo Kolbę, — šio karo kankinį, duokit mums Matulionį — kitos sistemos dabartinį kankinį...

Monsinjoras klausėsi, kai ką žymėjosi, pagaliau klausiamas, ką turim daryti dėl Matulaičio, patarė rašyti prašymus Popiežiui. Taip prasidėjo akcija kolonijose — su Matulaičio minėjimais ir parašų organizavimu.

AR PAŽIŖISTAM SAVA ŠVENTĄJĮ?

Krypsnis į Popiežių yra tik viena akcijos pusė. Reikia antros. Kartą Kunigų Vienybės posėdyje, pasidalinus išpūdžiais apie Romos svečio vizitą, iškilo toks klausimas. Čia gimę kunigai-valdybininkai pastebėjo, kad ne tik žmonės — jų parapičiai, bet ir jie patys beveik nieko nežino apie Dievo Tarną. "Duokit medžiagos, kad galėtume žmonėms jį pristatyti".

Beatifikacijai, atrodo, dar neparuošta dirva pas mus pačius. Paskaitom (jei kas skaito "Laivą"), kad Matulaitis buvęs šventas vienuolis ir Vilniaus vyskupas. Kai kas žino daugiau: bažnytinės Lietuvos provincijos steigėjas, konkordato tarp Lietuvos ir Vatikano parengėjas. Ar daug kas žino, kad buvo

žymiausias mūsų sociologas, krikščioniškosios akcijos akstintojas, žemės reformos rėmėjas?

Ar žinom, kodėl atsisakė garbingos ir sėkmingos profesūros Petrapilyje ir tapo vienuoliu? Norėjo pabėgti iš pasaulio — užsidaryti už mūrų? Ne! Vienuolyno reikėjo ne jam, o Lietuvai, nes rusai buvo juos sunaikinę. Sociologas žinojo, kad gerai organizuoti pasišventusių žmonių branduoliai gali atlikti tautoj neapskaičiuojamai didelį vaidmenį — dvasinį, ugdomąjį, kultūrinį ir socialinį. Štai ko jis norėjo, atkurdamas vienuolynus.

Buvo nepaprastų gabumų žmogus ir geriausias profesorius akademijoje — gilios minties, įžvalgos gyvenimo problemoms. Savo gabumus palenkė visuomenei, darbininkijai, vienuolijoms atkurti. Įsiliejo mūsų tautos atgimimo srovėn kaip naujas dvasinis raugas su didele jėga, apsisprendęs eiti abso-
liučios aukos keliu. Šventojo veikla buvo pridengta tuo metu būtino atsargumo ir jo paties didelio kuklumo, dėl to ilgą laiką mes taip maža apie jį nežinojome.

PRABILTI GALI TIK PER SAVO TAUTĄ

Beatifikacija yra toks vyksmas — ilgas ir sunkus, kuris tačiau viską surenka ir perleidžia per tyrinėjimų rėtį, pasveria. Jeigu po to skelbiamas palaimintuoju, tai reiškia, kad asmuo yra dvasios, charakterio, dorybių, herojinio gyvenimo pavyzdys. Turėti tokį žmogų iš savo tautos, reiškia turėti vi-

suotinai pripažintą švyturį ne tik sau, bet ir žmonijai. ..

Šventasis turi ką nors pasakyti šiems laikams, o Matulaitis tikrai turi. Kardinolai, kurie dalyvauja jo tyrinėjimų vyksme, esą nustebinti, koks aktualus Matulaičio pavyzdys nūnai. Daug dalykų, kurie iškilo Vatikano II suvažiavime, Matulaičio jau buvo skelbiami ir vykdomi prieš 50 metų.

Beatifikacijai reikia stebuklų... Bet ar ne stebuklas, kai pati beatifikacija prikelia mirusį ir jis pradeda švytėti, kalbėti, veikdinti daugelį. Šventasis betgi prabyla per savo tautą ir jos istoriją. Pasauliui jį pristato savos tautos biografa. Jį ir sutinka išskėstom rankom pirmiausia savoji tauta. Naujas šventasis "įsipilietina" pasaulyje tik per jo kilmės kraštą. Jei mūsų tauta turi ką pasakyti pasauliui, — o ji turi, — dabar yra proga pasakyti per Matulaitį.

Jei beatifikacija mums buvo lyg iškritęs arba neįkritęs reikalas lietuviškoj - krikščioniškoj sąmonėj, tai laukti, kol toji sąmonė pati išbus arba pribręs, reikštų laukti dar šimtmečius. Ir kodėl laukti, o ne laužti? Kodėl nedrumsti negirtinos mūsų ramybės? Dabar proga, arba tokios greit neturėsime ir nebus ko kaltinti, tik save pačius. Matulaitis tik pradžia, kurią reikia baigti. O toliau eiti prie mirties eilės kitų, ypač didžiųjų dabarties kankinių.

KODĖL VIENAS LIETUVIS?

Kai kas gal sakys: šventųjų era jau praėjo, Bažnyčia gręžiasi nuo. šventųjų kulto, o tautos kažin ar beturi interesą *saviems* šventiesiems. Bet ar kas atšaukė Kristaus žodžius: "Būkite šventi kaip jūsų dangiškasis Tėvas yra šventas"? Ar šventumas nėra pastovus, visuotinis krikščionijos siekinys? Ar mes jau nekartojame savajame Credo: "Tikiu šventųjų bendravimą"?

Kulto — liturgijos centre buvo ir yra Kristus. Šventieji buvo ir lieka tik choras. Jų šventės, tiesa, nebeprivalomos visiems, visoje Bažnyčioje, kaip buvo anksčiau, išskyrus kai kurias. Palikta jas švęsti su didesnėmis iškilėmis atskiriems kraštams ir vyskupijoms, iš kurių šventieji kilę arba yra globėjai. Tik toks pakeitimas ir tai nereiškia nusigrįžimo.

O kaip su tautomis, ar jom šiandien nebeaktualūs šventi pavyzdžiai iš savo tarpo? Kodėl Euro-

pos kraštai, nestigę šventųjų, nesiliauja klabenę Romos duris naujais prašymais ir procesais? Kodėl Amerika paruošė trečią kandidatą į šventuosius? Kodėl net tokie misijų kraštai, kaip Afrika, gauna naujų šventųjų?

Šiuo metu Romoj apie 1.500 beatifikacijos bylų, kurios laukia savo eilės. Nežinia, ar kada yra buvę jų tiek daug? Kandidatai iš ivairių tautų, iš skirtingų socialinių sluoksnių, daugiausia naujųjų laikų. Tarp tos daugybės tik vienui vieno lietuvio byla, pradėta prieš 23 metus, lyg ir baigta, bet dar nepriartėjusi galutinio savo slenksčio... O tautos dvasinė padėtis nepalyginama su kitų tautų — tiesiog tragiška. Ar jai nereikia švyturio — atramos stulpo daugiau nei kitoms tautoms?

Ir kodėl tik vienui vienas kandidatas, kai dramatiškose sąlygose tiek daug išskylančių herojų? O kiek pasišventėlių, apaštalų yra buvę prieš tai — tylių ir plačiai žinomų!

KAM PRIKLAUSO INICIATYVA?

Kas gi turėtų, iš tikro, rūpintis šiais dalykais? Kam tai priklauso pagal teisę ir pareigą, ar ne krašto vyskupams, vadinamam episkopatui? Juk jie kituos kraštuos paprastai atrenka kandidatus, nustato jų pirmumą, pradeda rinkti reikalingą medžiagą, apklausinėja liudininkus, pažadina tautoje susidomėjimą, organizuoja lėšas byloms vesti.

Kaip gi su mūsų episkopatu? Ar mes iš viso jį turime šiuo metu? Juk Lietuvoj nėra nė vieno pilnateisio vyskupo — ordinaro. Iš trijų veikiančių vyskupų, du administratoriai, vienas pagalbininkas. Kiti du vyskupai ištremti ir izoliuoti, o dvi vyskupijas valdo paprasti kunigai. Ryšio tarp jų nėra, lygiai ir sutarimo. Toks sąmoningas sovietų planas, kad vyskupijų valdytojai nesueitų kartu ir nesusitartų veikti vieningai. Kiekvienas jų žingsnis taip pat kontroliuojamas bei cenzūruojamas. Dėl to vyskupijas valdantieji negali nieko daryti beatifikacijų reikalu iš tenai.

Išėivijoj turim du vyskopus, kurie nėra pilnateisiai, bet galėtų savo autoritetu judinti šį reikalą — parinkti kandidatus ir įstatyti į vėžes liudininkų apklausinėjimą. Kitados teko palydėti vysk. Pr. Brazį į atitinkamą Romos kongregaciją ir atsakymas buvo toks: raskit postulatorių ir tegu jis pradeda rinkti informatyvinę medžiagą; tegu pradeda anksčiau, kol nepraėjo 30 metų nuo kandidato mirties, atseit — kol yra gyvų liudininkų.

Vyskupas Brazys mirė, nespėjęs šio reikalo pradėti. Atėjo jo vieton vysk. Ant. Deksnys ir buvo apie tai informuotas. Bet pirmiausia jam teko tvarkyti kitus reikalus, o kai nuėjo į beatifikacijų kongregaciją, ši pasakė panašiai. Tada vysk. A. Deksnys pakvietė kun. juristą Zenoną Ignatavičių, esantį Romoje, imtis postulatoriaus pareigų. Šis netrukus mirė ir jo vietoj dar nėra surastas bei paskirtas kitas.

Tokia yra padėtis bendrai dėl naujų mūsų kandidatų į beatifikuojamuosius. O kaip gi su Matulaičio reikalu? Dorybių patikrinimo procesas, kaip žinome, yra baigtas, bet nėra akivaizdesnių ženklų, kad būtų ruošiamasi beatifikacijai. Kas kliudo, kokios priežastys sulaiko?

STEBUKLO REIKALAS

Viena kliūtis — reikia dviejų stebuklų. Toks yra formalus proceso reikalavimas. Popiežius dabar dispensuoja nuo vieno stebuklo, bet reikia antro. Teologai sako, kad toks reikalavimas nepagrįstas: Dievui negalima statyti sąlygų, kaip tai darė žydai, reikalaudami iš Kristaus ženklų ir stebuklų. Tai esąs viduramžinis dalykas, likęs mūsų Bažnyčioje.

Beatifikacijų procesai dabar žymiai palengvinti, gal kada nors bus atsisakyta ir šios sąlygos. Bet kol tai įvyks, turim motyvą prašyti Popiežių dispensuoti Matulaičio bylą nuo antrojo stebuklo. Motyvas — ypatingos sąlygos mūsų krašte: jokio stebuklo, jeigu ir būtų, niekas Lietuvoj (ypač medikai) negalėtų patvirtinti savo parašu. Reikia susiorganizuoti ir gražiai prašyti Popiežių — gal jis į tai atsižvelgtų.

Turime ir kitą kelią — patys maldauti Dievą stebuklo. Į šį antrą galimumą kažkodėl neatkreipėm dėmesio, lyg mūsų tautai stigtų tikėjimo arba lyg neturėtume stiprių maldininkų. Nieko ligšiol nedarėm bendrom pastangom, organizuotai — palikom,

kaip sakoma, Apvaizdai. Vienas kunigas pareiškė: "Jei nėra sąjūdžio žmonių tarpe, tai iš kur bus stebuklas? Jei jo ieškom, turim kelti pamaldumą ir jį reikia ugdyti per ištisus metus, o ne viena kuria proga". Kitas pastebi: "Kodėl neįtraukti Matulaitio beatifikacijos prašymo į tikinčiųjų maldas per Mišias?"

Tokia yra pirmoji kliūtis, kuriai pašalinti turime dvi galimybes ir jas reikia išbandyti.

ŠVENTUMO GARSAS

Antroji kliūtis — per mažas žmonėse šventumo garsas, arba atgarsis, vadinamas *fama sanctitatis*. Toji *fama* yra *praeambula* (įvadas) beatifikacijos procesui. Dar daugiau — tai *conditio sine qua non* — sąlyga, be kurios procesas nepradedamas. Svarbu ir einant prie pačios beatifikacijos.

Kaip gi su tuo atgarsiu pas mus? Pradžioj, kai Matulaitis mirė, kan. J. Tumas viešai šūktelėjo: girdi, palikęs *odorem sanctitatis* — šventumo kvapną (AJM, 69). Kalbėjo ir daug kas panašiai. Rašytojas kan. Ad. Sabaliauskas, praėjus šešetui metų po mirties, prisimena: "Po arkivyskupo Matulevičiaus kalbų manyje pasilikdavo jausmas: kalba *šventasis*. Ir aš neabejoju, kad mes susilauksime jo beatifikacijos proceso" (AJM, 105-106). Vysk. Pr. Būčys pastebi: "Didelėje jo pamokslų daugybėje, kuriuos man teko girdėti, skambėdavo styga kviečianti klausytojus į šventumą. Aš manydavau, kad

to per daug, nes mums pirma reikia pasiekti daug žemesnius dorovingumo laipsnius. Man labiausiai nepatikdavo, kad a.a. Arkivyskupas į šventumą ragindavo ištaigose paskendusius amerikiečius. Dabar aš suprantu, kad jis kalbėdamas kitiems, kalbėdavo drauge ir sau. Jam, iš tiesų, jau artimas buvo šventumo laipsnis" (AJM, 24).

Kiti šventumo garso įrodymai tokie: žmonės prie jo kapo ir sarkofago nuolat degė žvakes ir meldėsi. Atvykdavo iš toliau net būriais melstis, ir tai daro ligi dabar, kiek pasiekia žinios iš Lietuvos. O čia, Amerikoje, jei kas skaito "Laivą", gali pastebėti įvairių padėkų už pagijimus bei išklausymus per jo užtarimą.

Plačioji visuomenė išėivijoj to jausmo lyg ir neturi. Gerai, kad marijonai pradėjo tokį procesą, bet gi kiekviena vienuolija rūpinasi savo steigėjus ar atnaujintojus beatifikuoti. Marijonai savo "Live" turi beatifikacijos skyrių; kitoj jų spaudoj Matulaitis prisimenamas tik mirties metinių progomis. Kitų vienuolijų spauda vengia net prisiminti.

Medžiagos apie Matulaitį ir jo šventumą graužiai maža. Viena raštinga ponia neseniai rašė laiške: "Ieškojau medžiagos pasiskaityti apie arkivyskupą Matulaitį. Kaip žinote, jo kanonizacijos byla, atrodo, stagnacijoje. Panorėjau būti gudresnė už Popiežių ir nuspręsti pati, ar arkivyskupas šventas, ar ne. .. Skačiau viską, kas papuolė po ranka. Klausinėjau žmonių, kurie jį bent šiek tiek pažinojo.

Rezultatas? Turiu prisipažinti, kad neesu nė trupučio gudresnė. Ar jis šventas — nežinau”.

Mes, kaip išeivija, dar neparodėm ir neįrodėm, kad Matulaičiu daugiau domimės, apie jį kalbame ar rašome, laukiam jo altoriaus garbėje, sakyčiau, nekantraujame, nesulaukdami. Esame tuo reikalu lyg neutralūs, nesakyčiau, apatiški. Gal dėl to ir Vatikanas sustoja ir abejoja, ar bus pateisinamų vilčių, kad šis rimtas kandidatas deramai bus sutiktas savo tautoj. Gal įkris kaip akmenėlis į vandenį ir tuo viskas pasibaigs. Vatikanui juk svarbu, kad paskelbtas palaimintuoju, tapęs Bažnyčios rinktiniu, pradėtų veikti — daryti savo įtakos. O kaip jis veiks, jei jo paties tauta nekooperuoja?

Tuo reikalu neturiu jokių konkrečių duomenų, bet man yra stiprus įspūdis, kad Vatikanas pirmiausia žiūri, kokia Matulaičio *fama sanctitatis* pas mus. Aišku, čia išeivijoje esame tik maža tautos dalelė, bet kai kraštas užčiauptas, kai jis nieko negali šiuo reikalu padėti, Vatikano akys, spėju, krypsta daugiau į mus. Dėl to laukdami ir nesulaukdami beatifikacijos, jausdami jos stagnaciją, turėtume rimtai susirūpinti pirmiausia šia kliūtimi, kuri glūdi mumyse pačiuose.

IEŠKANT SAVYJE PRIEŽASČIŲ

Ieškant šios kliūties priežasčių, gal tektų sustoti pirmiausia ties *istorine*, kurią jau teko prisiminti ir kitiems kartoti. Neturėjom gi tuo reikalu patyri-

mo tiek šimtmečių. Apsiejom be beatifikacijų tiek laiko, kam čia dabar dėl to jaudintis? Lyg siektume kokios garbės ar lenktyniuotume su kitom krikščioniškom tautom. Nesam mažiau šventi už kitus, ar to negana, bent to jausmo?

Ligšiol man dingojosi, kad ši priežastis bene bus svarbiausia. Bet viena ponia, neseniai rašiusi apie Dovydaitį, kaip kandidatą i šventuosius, kelia rimtą priežastį, būtent — *šventumo sampratos* stoka. Gal bus atleista, jeigu jos laišką pacituosiu. "Pavaizduoti šventojo sampratą, susidariusią lietuviuose, labai lengva. Užtenka tik pakalbėti su keeliais asmenimis. Atrodo, kad mūsų žmonės negali suvokti dviejų dalykų. Viena, kad šventųjų gali būti ir šiais laikais. Antra, kad šventasis yra visais atžvilgiais normalus žmogus... Jeigu šventas, tai turi būti koks atsiskyrėlis, užsitarėlis, kvėšelis, nepriėmęs prie gyvenimo. Žmogus be gabumų, ku nors gamtos nuskriaustas, nusivylęs, persekiojamas visokių nelaimių, žmonių pajuokiamas. Tokiam vargšui geros širdies glušeliui Dievas pasidaro tarsi užuovėja, vienintelė paguoda nesvetingame jam pasaulyje. Na ir toks pasidaro šventuoju...

"Kodėl toks keistas šventumo supratimas? Tiksliau sakant, supratimo stoka. Ogi todėl, kad neturime lietuvių šventųjų. Kazimieras buvo Lietuvos kaimui svetimas, kaip dangiškas užtarėjas. Kaip darbo žmogus galėjo tikėtis, kad 'karalaitis', gyvenęs prieš kelis šimtus metų, suprastų jo vargus ir reikalus? Augdama kaime, aš žinojau tik tiek, kad

vyturėlis turi parlėkti per šv. Kazimierą... O eida-
ma mokslus, sužinojau, kad jis Lietuvos globėjas...
Neturėdami savų, meldėmės į svetimus šventuosius.
Daugumas jų buvo tikrai viduramžiniai šventieji ar
net Kristaus laikų. O ir modernieji, kaip šv. Tere-
sėlė, Don Bosco, Pijus X buvo lietuviams pažįsta-
mi tik kaip paveiksliniai šventieji...

"O jei būtume prancūzai, tai žinotume, kad ta
graži vienuolė buvo kadaise Mademoiselle Thérèse
Martin... Žinotume trumpai tariant, visą jos gyve-
nimo istoriją. Ir taip išmoktume suprasti, kad kiek-
vienas šventasis buvo visiškai gyvenimiškas, nor-
malus žmogus. Ne koks svajotojas, o pats didžiau-
sias realistas. Juk amžinybė ir yra pati didžiausia
realybė žmogaus gyvenime, kurios nei vienas negali
išvengti. Kai lietuviai turės lietuvių šventąjį (arkiv.
Matulaitį, arkiv. Reinį, kun. Lipniūną, prof. Dovy-
daitį ar visus juos), tai ir jų juokinga samprata pa-
sikeis į tokią, kokia ji turi būti. O iki tai savaime
įvyks, man atrodo, yra *mūsų kunigų* pareiga pamė-
ginti tą sampratą pataisyti" (Iš laiško 1977.I.5).

Trečia priežastis, man regis, yra *psichologinė*.
Esame dideli introvertai ypač religinėj srity. Ne
mažiau religingi už kitus, bet slepiamės devyniais
užraktais. Bepiga italams, ispanams, prancūzams,
arba lenkams, gal ir airiams. Jie nesivaržo, nesi-
slapsto, greičiau išsilieja, rodo daugiau entuziazmo,
nors ne visuomet ištvermingai. Mūsų ištvermingu-
mas gal didesnis, bet dusinamas uždarumo, susivar-
žymo, net baimės, kad tik kas nepalaikytų manęs

"pamaldžiu", nepagautų ant danties, nepradėtų pirštu rodyti. Baimė išsiskirti. Tas pats jausmas slėpti savo įsitikinimą dėl kitų šventumo, kad ir dėl Matulaičio, Šalkauskio, Lipniūno. Žiūrėkit, ar atsiliepė kas į N. Gailiūnienės straipsnį dėl Dovydaičio "Laiškuose Lietuviams"? Jokio atgarsio viešumoje. Širdyje pasidžiaugė ne vienas ir pritarė, kas pažino Dovydaitį. Bet tik širdyje. Gal dar parašė autorei padėką — tai ir viskas. Kaip gi Dovydaitis galėtų patekti į kandidatus be *famos*? Kaip įtikinsi Vatikaną, kad dėl Matulaičio šventumo nesame skeptikai, tik negalim perkopti savęs ir to parodyti.

TILTAS IŠVEST MATULAITĮ PASAULIN

Šventieji neskelbiami tik tam, kad būtų skelbiami. Netgi sulaikomos bylos tokių kandidatų, kurie pakankamai šventi, bet kurie šių dienų pasauliui neturi ko svarbesnio pasakyti. Bažnyčiai užtenka šventųjų, ir nėra prasmės jų dauginti be pagrindo. Šventieji eina į dangų ir be beatifikacijos. Beatifikuotų šventųjų reikia tikinčiųjų bendruomenei, kad turėtų realių, dabarties pavyzdžių kaip siekti šventumo.

Dėl Matulaičio nėra abejonių, kaip rodo kardinolų pasisakymai. Jis tikrai aktualus šiems laikams, daug pasakantis. Bet ne jų pareiga pristatyti Matulaitį pasauliui. Pareiga priklauso tai tautai, kuri procesą pradeda, pateikia medžiagą. Ką mes tuo reikalu esam padarę? Matulaitis ilgiau dirbo pas

lenkus, bet ir ten, be straipsnių ir atsiminimų, išleisti tik jo dienoraščiai, versti iš lietuvių kalbos. Italų ir anglų kalba tik tie patys dienoraščiai su trumpu biografiniu įvadu.* Geros biografijos nėra jokia svetima kalba, o vokiečių ir prancūzų kalba — visiškai nieko, jokio leidinio. Dienoraščiai, kurie buvo išleisti lietuviškai "Užrašų" vardu, yra išsibaigę. Vargiai kas turi ir didįjį sudėtinį leidinį "Arkivyskupas Jurgis Matulevičius" (1933). Stingam medžiagos patys, o ką jau kalbėt apie jos ruošą pasauliui. Tiesa, dr. Ant. Kučas ruošia stambesnę biografinį istorinį veikalą, bet jis tiks daugiau lietuviams nei kitataučiams.

Matulaičiui reikia tilto į pasaulį. Reikia jo dar prieš beatifikaciją, kad būtų laukiamas ir pasitinkamas. Ir čia vienu marijonų rūpesčio per mažą.

*Vincenzo Cusumano, *Innamorato della Chiesa*, Milano 1963; angl. vertimas: *In the Service of the Church — Biographical Sketch and Spiritual Diary*, Chicago, 111. 1974. — Lenkiškai: *Arcybiskup Jerzy Matulewicz, Dziennik Duchowny*, Rzym 1973.

BIBLIOGRAFIJA

Trumpiniai: **AJM** – Arkv. J. Matulevičius, red. K. Čibiras, Marijampolė 1933; **Atsm** – atsiminimai; **Dnrš** – dienoraštis; **Drg** – Draugas, dienraštis; **DT** – Dievo Tarnas; **LE** – Lietuvių Enciklopedija; **Lv** – Laidas, mėn. žurnalas; **plg** – palygink; **tp** – ten pat; **Užr** – Arkiv. J. Matulaičio užrašai, Londonas 1953; **žr** – žiūrėk.

ŠALTINIAI

DT Jurgio Matulaičio laiškai (mašinraštis), Roma 1956.

Arkv. Jurgis Matulaitis - Matulevičius, Užrašai, Londonas 1953. — Vertimai į italų, anglų, lenkų kalbas žr. 360 p. išnašoje.

Vysk. Jurgio Matulaičio dienoraščiai iš Vilniaus laikotarpio (dalinais panaudoti spaudoj).

Vysk. J. Matulaičio ganytojiniai laiškai, **AJM** 202-212.

J. Matulevičius, Instrukcijos bei nurodymai marijonų vienuolijai (vert. iš lotynų), Marijampolė 1928.

J. Matulevičius, Nekalto Marijos Prasidėjimo (Vargdienių) seserų vienuolijos vedamoji mintis ir dvasia (vert. iš lotynų), Marijampolė 1921, Putnam 1956.

Jurgis (Matulaitis), Keli žodžiai mūsų kunigėliams, "Dirva - Žinynas" 1903, N 9, 43-69.

J. Matulevičius, Miestų ir apskritai pramonijos darbininkų klausimas, atsp. iš "Draugijos", Kaunas 1909.

J. Matulevičius, Trumpas išaiškinimas šių dienų socialinio klausimo, "Draugija" 1909, N 31-32.

J. Matulevičius, Apie dvasiškąjį ganytojavimą miestuose, "Vadovas" 1911, N 32.

J. Matulevičius, Iš kelionės į Ameriką (įspūdžiai), "Vadovas" 1913, N 62, 192-96.

J. Matulevičius, Bažnyčia ir savastis, Petrapilis 1918.

(J. Matulewicz), Korespondencja pomiędzy kurją biskupią wileńską a uniwersytetem Stefana Batorego, Wilno 1921.

(Georgius, Eppus Vilmensis), De turbis in Ecclesia Radunensi, 1924.

Arkv. J. Matulevičius, Žodis pavasarininkams pradedant ir užbaigiant jų konferenciją Kaune 1925, AJM 256-260.

LITERATŪRA

Aleksa J., Neužmirštamasis (atasm), Lv 1977 N 2.

Ališauskas K., Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės 1918-20, Čikaga 1972.

Arkv. Jurgio Matulevičiaus mirties atgarsiai Romoje, Šaltinis 1927, N 11.

Bagdanavičius V., Vienuolinio gyvenimo laisvė arkv. J.M. supratimu, Lv 1972, N 11; — Ar esame pasirengę priimti šventąjį, Bendradarbis 1977, N 22.

Bičiūnas V., Pažintis su vysk. Jurgiu, AJM 153-56.

Biržiška M., Iš Vilniaus veiklos (atasm), AJM 147-51.

Bocban D.D., Apie vysk. J. Matulaitį Vilniuje, Lv 1969, N 21.

Būčys Pr., Atsiminimai, užrašė Z. Ivinskis, I-II, Čikaga 1966; — Pijaus XI darbai Lietuvai: Pijus XI, Marijampolė 1937. — Bažnyčios ir tautos darbininkas, AJM 14-39. — Ko galima išmokti iš arkv. J. Matulaičio, Lv 1969, N 18.

Česaitis Ig., Paskutinės (arkivyskupo) valandos, AJM 49-53 ir Šaltinis 1927, N 6.

Česnys B., Studento atsiminimai apie prof. J. Matulaitį, AJM 108-110 ir Židinys 1927, N 1.

Čibiras K. (red.), Arkivyskupas Jurgis Matulevičius, Marijampolė 1933.

Dambrauskas A., Redakcijos patėmijimai (dėl soc. kuršų Kaune), Draugija 1909, N 31-32; — Svarbi pradžia (dėl liet. rekolekčių kunigams), Draugija 1909, N 54.

Dovydaitis Pr., Pažintis su arkv. J.M., AJM 161-66; — Pijus XI Lietuvoje prieš 18 metų, Ateitis 1937-38, N. 2.

E.B., Atsiminimai apie vysk. Jurgį, Lv 1968, N 10; — Pirmasis susitikimas su kapitula, Lv 1967, N 19; — Iš priešo — bičiulis (vysk. Bandurskio persisvėrimas vysk. J.M. pusėn), Lv 1968, N 2.

Floridi U.A., Il Servo di Dio Giorgio Matulewicz-Matulaitis e conversione della Russia, Roma 1957.

Garšva Pr., Negėstanti šviesa — marijonų veikla Amerikoje, Čikaga 1964.

Gečys K., Vysk. J. Matulaitis kankinys, Šaltinis 1977, N 1.

Gorski T., Pijaus XI nuomonė apie arkv. J. Matulaitį, Lv 1970, N 12.

Ingelewicz J., Atsiminimai apie Vilniaus vysk. J.M., Lv 1973, N 4.

Jaučius J. Fr., A Man called George, The Marian 1959, N 1; — The Revival of An Order, The Marian 1949, N 2.

Jarmulowicz J., J. Matulaičio veikla Bielianuose, Lv 1972, N 9.

J.B., Ministrantas monsinjoro rūbuose, Lv 1968, N 18.

Jonaitis M., Lietuviškos orientacijos klausimu (rytų-vakarų kultūros derinys J. Matulaičio asmenyje), Naujoji Romuva 1931, N 28.

Yla St., Žmogaus ramybė arkv. J.M. išgyvenime ir mąstyme, Putnam 1965; — J. Matulaitis misionijos žmogus, Putnam 1966; — Valančiaus tipo va-

das — arkv. J.M. vieta atgimstančioj tautoj, Putnam, 1969; — Lietuvis žavėjo vokietį (Fr. Muckermanną), Lv 1970, N 7; — Jurgis Matulaitis, Laiškai lietuviams 1977, N 6.

Karvelis P., Marijampolėje, Vilniuje, Kaune (atasm), Šaltinis 1977, N 1.

K.K., Atsiminimai apie vysk. J. Matulaitį, Lv 1971, N 16, 17.

Kriščiukaitis J., Apie J. Matulaičio vyskupavimą (rankraštis) ir Kun. Jonas Kriščiukaitis — vysk. J.M. sekretorius, (paruošė spaudai K.A. Matulaitis), Drg 1967, N 30-36.

Kropownicka Wl., J. Matulaičio veikla Bieliauose, Lv 1972, N 7.

Krupavičius M., Pop. Pijaus XI bičiulis, AJM 46-49; — Krikščioniškosios demokratijos rėmėjas, AJM 157-60; — Kilniaširdis lietuvis, AJM 261-68.

Kukta J., Bičiulio atsiminimai, AJM 91-96.

Labanauskaitė O., Arkivyskupas Jurgis Matulaitis, Putnam 1949.

Lysik Wl., Mūsų tėvas atnaujintojas, Lv 1974, N 3, 4.

Maciejewka Jad., J. Matulaičio veikla Bieliauose, Lv 1972, N 7.

Mačiulis P., Kelios akimirkos (rekolekcijos Kau-
no kun. seminarijoje 1918), Lv 1962, N 19; — Iš
prof. J. Matulaičio veiklos Petrapilyje, Lv 1976, N
6.

Margis A., The Man of Action, The Marian 1950, N 2.

Matulaitis K.A., Arkv. J. Matulaičio beatifikacijos bylos eiga, Aidai 1954, N 9; — A Modern Apostle, Chicago, Marian Press, 1955; — Antroji kelionė (1911) Romon, Lv 1962, N 47; — Arkv. J. Matulaičio geradariai (dėdė kun. Feliksas ir pusbrolis mok. Jonas Matuliai), Lv 1971, N 18; — Giedraičių byla, J. Matulaičiui valdant Vilniaus vyskupiją, Lv 1972, N 1.

Matulis Stp., Archiepiscopus Georgius Matulaitis-Matulevičius (1871-1927) visitator apostolicus pro Lituania (1925-1927), Roma 1948; — Lietuvos laisvės vainikas — bažnytinės provincijos Lietuvoje 50 m. sukakčiai, Šaltinis 1976, N 2, 3, 4, 5, 6 ir 1977, N 1; — Lietuvos ir Vatikano sutartis, Drg 1952, N 263, 364; — Lietuva ir Apaštalo Sostas, Suvažiavimo darbai IV, Roma 1961, 153-174.

Meciūnas A., Tarno atsiminimai, AJM 139-147.

Merkelis A., Juozas Tumas Vaižgantas I t., Čikaga 1955

Mikailaitė O., Viltis mūsų laikams, Bendradarbis 1977, N 22.

Miniataitė L., Keletą kartų aplankė benediktinių vienuolyną Kaune, AJM 166-68.

Muckermann Fr., Susitikimas su vysk. J. Matulevičium Vilniuje, AJM 292-296.

Nockiūnas A., Pasauliečių apaštalavimo pirmtakas, Lv 1972, N 3.

Novelli A., The Life of Pius XI, Yonkers, N.Y. 1925.

Pellegrinetti E., Mons. Achille Ratti e i paesi Baltici, Roma 1941, — vertimas: Pijus XI Lietuvoje, Šaltinis 1972, N 6; 1973 N 1, 2, 3, 4, 5, 6; 1974, N 1, 2, 3.

Piotrowicz V. - Sobczyk J., Paskutinio Vilniaus vyskupo tragedija, AJM 213-221.

Pocytė Pr., Su Dievo Tarnu Varšuvoj ir Vilniuj, Lv 1969, N 2.

Przedziecki H., Iš ilgalaikės draugystės, AJM 101-104.

Reinys M., Studento, kunigo, ministro atsiminimai, AJM 96-100.

Rėklaitis K., Mano pažintis su Dievo Tarnu, Lv N 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11; — Articoli e il processo informativo del Servo di Dio Giorgio Matulewicz, Roma 1953; — II Servo di Dio Giorgio Matulewicz-Matulevičius, Profilio Biografico, Roma 1955.

Roczkoťski Joak., Kančių taurė iki dugno, Šaltinis 1934, N 44; — Vysk. J. Matulaitis Vilniuje, Lv 1969, N 25.

Sabaliauskas Ad., Stebint J. Matulaitį Friburge ir Kaune, AJM 104-06.

Sakevičius J., Nuo lopšio ligi altoriaus, AJM 5-14

Seirijų Juozas, J.E. Arkv. J. Matulevičius, Čikaga 1926.

S.M., Atsiminimai apie vysk. J. Matulaitį (Vilniuje), Lv 1971, N 15.

Smetona A., Kalba laidojant arkv. J. Matulaitį, AJM 64-67.

Šaulys K., Prie pradžios ir įvykdymo socialinių kursų Kaune, Draugija 1909, N 31-32.

Šemis B. (Biržiška M.), Vilniaus Golgota, Kaunas 1930.

Šimutis L., Jo veidas švitėjo šventumu, Lv 1969, N 12.

Šlekys V., Kaip arkv. J. Matulaitis virto Matulevičium, Šaltinis 1935, N 4, 5, 6.

T[amosaitis] Iz., Didžiajam arkivyskupui mirus, AJM 70-71.

Tilvytis J., Iš pirmųjų liet. rekolekcijų kunigams Kaune, AJM 123-24.

Tyruolis Alf., Arkv. J. Matulaitis atsiminimų šviesoje. Lv 1977, N 1.

Totoraitis J., Marijonų vienuolijos atnaujintojas, AJM 39-46. — Jis buvo darbštus ir ramus, Šaltinis 1937, N 5 ir Lv 1977, N 12.

Tumas Vaižgantas J., Kun. dr. Jurgis Matulaitis Matulevičius — Vilniaus vyskupas, Lietuvos Aidas 1918, N 113 ir Vaižganto Raštai (VR) I, 1922, 136-37; — Kun. dr. Jurgio Matulaičio Matulevičiaus įšventinimas vyskupu, Lietuvos Aidas 1918, N 157

ir VR I, 137-46; — Vilniaus vyskupo Jurgio ingresas, Lietuvos Aidas 1918, N 153 ir VR I, 146-150; — Vyskupo apšlovinimas, VR II, 1922, 171-81; — Atsiminimai apie vysk. Jurgį, AJM 129-39; — Mirė Jurgis Matulevičius, AJM 67-70.

Turauskas E., Skaudžioji išskilmė (laidotuvės), AJM 53-64.

Ulickas J., Mano pažintis su vysk. J. Matulaičiu, Lv 1973, N 5.

Uogintas A., Susitikimai su Matulaičiu Marijampolėj, AJM 125-28.

Vaišnora J., Arkv. J. Matulevičius Vilniuje: Užrašai, Londonas 1953, 137-214; — Arkv. J. Matulevičiaus Vilniaus golgota, Aidai 1952, N 4, 5, 6; — DT Arkv. Jurgis Matulaitis, Putnam 1953; — J. Matulaitis traukia Tumą, Lux Christi 1953, N 3; — Mačiau Dievo Tarną, Čikaga 1962; — J. Matulaitis Kelcų seminarijoje, Lv 1974 N 7, 12; — J. Matulaitis Varšuvos seminarijoje, Lv 1975, N 9; — J. Matulaitis Petrapilio akademijoje, Lv 1975, N 12 ir 1976, N 6; — Krikščionių vienybės apaštalas, Lv 1975, N 3; — J. Matulaitis ir kun. Grum-Grzymajlo, Lv 1976, N 8, 10; — Jurgio Matulaičio kelias į Vilniaus vyskupo sostą, Aidai 1977, N 3, 4, 5, 6, 7; — Arkv. J. Matulaičio keli gyvenimo bruožai, Drg 1977, N 192-210; — Eucharistinio Jėzaus tarnaičių vienuolijos steigėjas, Lv 1977, N 4, 5, 10.

Vaitkus M., Arkv. J. Matulaitis: Keturi ganytojai, Čikaga 1960, 9-48.

Vilnietis (Vaitkevičius J.), Arkv. Matulevičiaus kryžiaus kelias, Drg 1934, N 23.

V.M., Atsiminimai apie Vilniaus vysk. J. Matulaičių, Lv 1971, N 3.

V.S., Kanclerio prel. L. Chaleckio atsiminimai apie vysk. Jurgį, Lv 1967, N 2.

Zajančkauskas K., Nuo piemenėlio iki arkivyskupo, Marijampolė 1939.

Zdziechowski M., Bičiulystė su Vilniaus vysk. Jurgiu, AJM 222-24.

Žukauskaitė-Jokantienė J., Platerytės mergaičių gimnazijoje, AJM 107-08.

Lietuvos vyskupų ir vyskupijų valdytojų raštas arkv. J. Matulaičio 50 m. mirties sukakčiai, Lv 1977, N 6.

VARDŲ RODYKLĖ

- Abramowicz Liudvikas 241
 Abramowicz Witoldas 183,
 185, 191, 194, 205
 Abrantovič, kun. 143, 178,
 184, 194, 200
 Alekna, kun. Varšuj 89
 Aleksa-Angarietis Zigmas
 125
 Ališauskas Kazys 153
 Altmann, vok. vald. 93, 94
 Andriuška Benediktas 167
 Antanavičius Juozas 60
 Augustaitis Pranas 221
 Aukštuolaitis Jurgis 108

 Bakšys Juozas 92, 171
 Balutis Bronius 180
 Bandurski Vladislovas 187,
 189, 191-92, 194, 198, 267
 Bankowski 198
 Basanavičius Jonas 304, 321
 Bendzevičius K., kun. 171
 Benediktas XV 92, 185, 209,
 226
 Benigni Umberto 46, 54, 76
 Bertram Adolf 209, 210
 Bertulis, kun. 171
 Bieliauskas Pranas 135, 214
 Bielskus Vaclovas 125
 Bilczewski, arkiv. 239

 Biržiška Mykolas 113, 117,
 129, 135, 175, 176, 180,
 183, 185, 189, 194-96, 203,
 205, 211, 215, 221, 222
 Biržiška Vaclovas 125, 129
 Biržiška Viktoras 221
 Bisletti Gaetano 289
 Bistras Leonas 28, 283, 284,
 292
 Bizauskas Kazys 177, 294
 Blynas Domas Jonas 246
 Bortkevičienė Felicija 135
 Brazys Pranas 352
 Brazys Teodoras 92
 Bronikowski Kazimieras
 82, 85
 Būčys Pranas 28-31, 33, 34,
 36, 48, 50, 52, 53, 57, 58,
 60-62, 64, 65, 75, 165, 169,
 172, 173, 179, 187, 207,
 217, 229, 237, 238, 244,
 249, 255, 256, 258, 259,
 261, 262 274, 276, 279,
 281, 284, 285, 287, 288,
 303, 326, 327, 329, 354

 Camus Albertas 318
 Caroli, prel. 318
 Chalecki Lucijonas 172,
 189, 233, 267

- Chardigny, pranc. plk. 179,
201, 203, 220
Chodyko, Rodūnės kleb.
250, 254
Cichonski Antanas 145
Ciepliak Jonas 56, 268
Cikoto Andrius 143, 179,
238, 244, 249, 273, 288
Cirtautas Gasparas 13, 51,
52, 63, 65, 66
Clement, šveic. gyd. 35, 36,
38
Curzon G. N. 166, 176, 177,
178, 180
- Čarneckis Voldemaras 180,
278, 280
Česaitis Ignas 10, 301, 302
Čėsna Jurgis 20
Česnys Blažiejus 49, 326
- Dambrauskas-Jakštas Alek-
sandras 53, 55, 56, 66,
323, 324
Deksnyš Antanas 352
Dybowski 149, 150
Dogelis Paulius 62, 63, 135
Don Bosco 358
Dovydaitis Justinas 31
Dovydaitis Pranas 285, 345,
358, 359
Drabb, kun. 216, 217
Dvaranauskas Vincas 74,
77, 94, 103, 118, 236
- Eidimtas Leonas 147
- Eidukevičius Pranas 125
Endziulaitis Vytautas 102,
327
Eretas Juozas 285, 324
- Faidutti Luigi 277, 290
Foch Ferdinandas 164
- Gailiūnienė Nina 359
Galeckas Juozas 171
Gasparri Pietro 208, 218,
239, 240 245, 256, 263,
267, 271, 272, 289, 293,
299, 303
Gawronski Paulius 26
Giedraitis Merkelis 195, 345
Giedrys, kun. 216, 217
Gira Liudas 135
Godlewski Marcelis 43
Grabski Stanislovas 176,
267, 274
Grigaitis Aleksandras 280
Grigaitis Juozas 280
Grinius Kazys 177, 294
Grum - Grzymajlo Sergiejus
67, 69, 70
Gumbaragis Karolis 163,
172
Gustaitis Motiejus 78
- Hagentornas Aleksandras
10, 11, 300
Hanusowicz Jonas 101, 107,
109, 110, 267
Herman Urszula 86
Hymans Paul 202, 219

Hryniewiecki Karolis 187,
 188, 191, 192, 196, 197
 Ignatavičius Zenonas 352
 Jablonskis Jonas 160, 161
 Jalbrzykowski Romualdas
 103, 268
 Janulaitis Augustinas 135
 Januševičius Jurgis 214
 Januševičius Povilas 214,
 323
 Jarra Eugenijus 41-43, 47,
 102
 Jaunius Kazimieras 48
 Jodziewicz A. 211
 Joffe Leo 154
 Jokantas Kazimieras 258
 Jonynas Ignas 203, 205
 Jurevičiūtė Marcelė 77
 Jurgutis Vladas 177, 222,
 309, 326
 Jusaitis Antanas 58
 Jusionis Jonas 140, 163
 Kafka Franz 318
 Kairiūkštis Juozas 147
 Kairiūkštis Vladas 300
 Kakowski Aleksandras 64,
 80, 85, 88, 165, 239, 240
 Kalanta Romas 345
 Kapsukas žr. Mickevičius
 Karevičius Pranciškus 77,
 91, 93, 96, 97, 102, 103,
 104, 115, 169, 237, 238,
 280, 287, 290

Karoblis Vincas 177
 Karosas Antanas 12, 96,
 103, 163, 237, 280, 281
 Katche Maksimas 180
 Kaupas Antanas 53
 Kazakas Julius 74, 236
 Kazimieras, šv. 194-96, 211
 -12, 345, 257, 358
 Keenan, angl. maj. 204
 Kochanski, Rodūnės kleb.
 250, 253, 254
 Kolbe Maksimilijonas 344
 Kraujalis Petras 146
 Kreuzer, vok. gyd. 34
 Kriščiukaitis Jonas 177,
 180, 184, 186, 194, 197,
 204, 206, 213, 222, 224,
 228, 230, 233, 238, 240,
 243, 246, 247, 259, 266,
 281
 Krupavičius Mykolas 54,
 283, 327
 Krzywicki L. 43
 Kučas Antanas 15, 360
 Kudirka Feliksas 74, 76, 77,
 236, 243, 259
 Kudirkaitė Agota 77, 179,
 213, 247, 281
 Kukta Juozas 92, 98, 101,
 110, 111, 154, 175, 178,
 185, 203, 221, 222, 227-
 29, 280, 284, 291
 Kulikauskas Vincas 74, 235,
 238, 273, 286, 298
 Kulinski Tomas 28, 47

- Kulvietis Leonas 83, 88, 89,
166
Kuraitis Pranas 284, 326
Kuzminskas Jonas 250, 254
- Lai Gaetano 62, 69
Lajauskas Kazys 171
Lajauskas Matas 253
Laukaitis Juozas 78, 95, 96,
97
Lauri Lorenzo 229, 244, 257,
266, 267, 275
Lazdūnai 163, 164, 171
Ledochowski Vladimiras
68, 70, 100
Leonas XIII 54, 345
Leszczynski 147
Lewicki Zigmantas 145
Linartas, kun. Varšujoj 89
Lipniūnas Alfonsas 343, 358
Liutoslawski M. 206, 207,
238
Lysik Vladislovas 14, 82, 85,
90
Lozinski Zigmantas 103,
135, 142, 193
Lubianiec Karolis 101, 104,
110, 111, 145, 147, 211,
212
- Maciejewicz Stanislovas
109, 159, 239
Maironis-Mačiulis Jonas 33,
52, 53, 56, 104, 169
Matulaitienė-Vaišnytė
Agnietė, Jurgio senelė 19
- Matulaitienė-Matulytė
Uršulė, Jurgio motina 19,
21
Matulaitienė-Vitkauskaitė
Veronika, Jurgio broliė-
nė 22, 78
Matulaitis Andrius, Jurgio
tėvas 19, 20
Matulaitis Andrius, Jurgio
brolis 20, 22, 303
Matulaitis Jonas, Jurgio
senelis 19
Matulaitis Jonas, Jurgio
brolis 20, 21, 22, 24, 26,
76, 78
Matulaitis Kazimieras 58,
73
Matulaitis Stasys 125
Matulaitis Vladas, Jurgio
brolis 20, 24, 26
Matulionis Teofilis 345
Matulis Feliksas, Jurgio
dėdė 19, 40
Matulis-Matulevičius Jonas,
Jurgio pusbrolis 25, 39
Meciūnas Andrius 119, 138,
140, 149, 174, 175, 221,
224, 227, 281
Meysztowicz Aleksandras
199, 220, 221, 222, 223,
224, 225
Mercier Désiré Joseph 54,
226
Merkelis Aleksandras 159
Merry del Val Raphael 62

- Michalkevičius Kaz. Myko-
 las 91, 92, 99, 106, 108,
 110, 230, 232, 233-35, 251
 -54, 267
 Mickevičius-Kapsukas Vin-
 cas 125, 126, 127, 131, 139,
 161, 166
 Mickiewicz Steponas 116
 Mičiulis Pijus 221
 Miknevičius, kun. 171
 Milukas Antanas 30, 32
 Mironas Vladas 92, 113
 Mokrzecki, gen. 191, 192-94,
 198, 211, 212
 Muckermann Friedrich 121,
 123, 130, 131, 132, 133,
 135
 Mundelein George William
 289, 294

 Narutavičius Gabrielis 225,
 231
 Narutavičius Stasys 225
 Nase, belgų maj. 201, 203
 Naujalis Juozas 104
 Navickaitė Uršulė 297
 Navickas Justas 94
 Newiedomski E. 225
 Niger Samuelis 154
 Noreika Liudas 51

 Obst Johann 188, 195
 Olszanski, kun. 130, 185,
 194
 Olšauskas Konstantinas 93,
 97

 O'Rourke Eduardas Alek-
 sandras 109, 111, 115,
 235, 236, 258
 Osmolowski Jurgis 154, 158
 Ostrowski Juozapas 46
 Ozelinš, lat. diplm. 204

 Pacelli Eugenio 92, 97, 99,
 111
 Pakštas Kazys 280
 Paliulionis Mečislovas 13,
 51
 Paltarokas Kazimieras 54,
 55, 104, 284, 287, 291
 Pavalkis Bronius, gyd. 23
 Pečkauskaitė Marija 345
 Pelletier André 15
 Petliura Symon 176
 Petrauskas Antanas 88
 Petrovski, kun. 130, 185,
 193, 194, 200
 Petrulis Alfonsas 92, 99
 Petruškevičius Č. 125
 Pijus X 62, 358
 Pilsudskis Juozapas 152,
 154, 155, 157, 158, 161,
 176, 182, 192, 198-99, 292
 Platerytė-Zybergaitė Ceci-
 lija 40, 43, 52, 79, 82, 85,
 86
 Požėla Vladas 125, 298
 Prystor Aleksandras Bla-
 žiejus 183, 204, 205, 207
 Protosevičius Valerijonas
 123

- Przeddziecki Henrikas 27,
29, 37, 43, 46, 100, 165,
240, 262, 274, 295, 304
Puciata Leonas 146
Purickis Juozas 99, 116, 261,
271
- Quigley E. J. 74
- Racevičius, kun. 58
Rackiewicz Vladislovas
198
Radvilienė - Zavišaitė Mag-
dalena 73, 80-81, 82, 87,
88, 89
Rancans Jezups 248
Randamonis Andrius 221,
222
Raštutis Nikodemus 161,
179, 213
Ratti Achilles (Pijus XI) 9,
10, 100, 101, 103, 109, 155,
163, 165, 166, 168-70, 186,
187, 199, 208-11, 226, 231,
263-66, 269, 286, 290, 317,
324
Raum, gyd. 39
Reinys Mečislovas 61, 135,
146, 175, 271, 272, 282,
284, 287, 291, 326, 345,
358
Rėklaitis Kazimieras 118,
236, 272, 281, 284, 288,
291, 294, 297, 299
Rešec Juozapas, kun. 146
- Ribikauskas K., kun. 92,
171
Rimašauskas Jonas 344
Ritter von Lama Fr. 256
Rydz-Smigly Edward 152,
154, 156, 182
Ryla Maksimilijonas 195
Rodūnė 242, 244, 249, 250-
-55
Roppas Eduardas 92, 93,
142, 193
Rozenbaumas Simanas 113
Rubinšteinas, rabinas 154
Rudamina Andrius 345
Rudnicki, kun. 167
Ruškys Kazimieras 44, 45,
61, 62, 80, 81, 83, 84, 85,
86, 88, 166, 256
Rūta, liet. dr-ja Friburge
36
- Sabaliauskas Adolfas 37,
299, 354
Sakalauskas-Vanagėlis Ksa-
veras 89
Sapieha Adomas Steponas,
kard. 69, 70
Sapieha, užs. r. min. 211
Sasnauskas Česlovas 12
Sawicki, gyd. 40
Scernoch, vengrų kard. 226
Schweitzer Albert 316
Senkus Vincas 58, 59, 60,
61-65
Siedlecki Mykolas 198, 215,
216

Siemaška Jonas 221
 Sikorski Vladislovas 183
 Simonaitis Erdmonas 108
 Skruodys Jonas 146
 Skvireckas Juozas 163, 237,
 280, 284, 286, 292
 Skrzynski Vladislovas 240,
 274
 Smetona Antanas 12, 98,
 170, 298, 321, 324, 331
 Slapšinskas, Giedraičių
 kleb. 186
 Smolskis, gyd. 23
 Smolskis Stasys 171
 Solkowski, kun. 154
 Sokolowski, kun. 252
 Staniewicz Witoldas 216
 Staniukynas Antanas 73, 74
 Stankevičius Juozas 58, 92
 Stankievič Adomas 193
 Stašinskas Vladas 135
 Stašys Kostas, kun. 92
 Staugaitis Justinas 23, 53,
 77, 78, 97, 98, 106, 226,
 284, 288, 291, 321
 St. de Moriez 201
 Strazdas B. 221
 Switelski 154, 156
 Szelągowski, kun. 82
 Szeptycki Juozapas 168

 Šabadas C., gyd. 154
 Šalkauskis Stasys 324, 325,
 330, 345
 Šapalas Antanas 343, 344

Šaulys Kazimieras 55, 108,
 280
 Šilingas Stasys 113
 Šlapelis Jurgis 258
 Šlekys Vincas 22, 28, 30, 32,
 295
 Šulcas Tadas 221
 Šultė Simas 31
 Šumauskas (Šumskis)
 Aleksandras 180

 Tamošaitis Izidorius 325,
 326
 Teodorowicz, arkiv. 82
 Teresė Martin, šv. 358
 Teresė, Indijos vienuolė
 316
 Tilvytis Jurgis 66
 Toloczko Vladislovas 189,
 195, 241
 Tommassini Fr. 210
 Totoraitis Jonas 34, 58, 63,
 64, 65, 77
 Trinapolis 161, 179, 213, 247
 Tsu-Tsui, japonų plk. 193,
 204
 Tuchačevskij Michail 176
 Tumas-Vaižgantas Juozas
 13, 104, 106, 113-15, 119-
 21, 125-27, 129, 131, 132,
 136, 159-61, 167, 170, 304,
 323, 326, 354
 Turauskas Eduardas 62, 63,
 303
 Twardowski, vysk. 239

- Uogintaitė Petronelė 96,
 118, 297
 Uszyłło Jonas 101, 102, 145,
 233, 235
 Uzquiano, ispn. maj. 193,
 198, 199, 200, 204

 Vailokaitis Juozas 300
 Vaitkevičius Juozas 118,
 134, 135, 145, 146, 147,
 154, 169, 177, 258
 Vaitkus Mykolas 303, 326,
 327
 Valančius Motiejus 13, 21,
 322, 328, 329, 345
 Valiušis B. 214
 Varnas A., kun. 92
 Vargdienių seserys 16, 96,
 312, 329, 330
 Vencius S., kun. 89
 Verdier Jean Pierre, kard.
 54
 Vileišienė Emilija 131, 139
 Viskanta Antanas 169, 267
 Vives y Tuto Jose 62, 68
 Voldemaras Augustinas
 107, 112, 113, 298, 299
 Vonsiackij Andrius 30
 Vrublevskis Tadas 128, 196,
 211, 212

 Waronecki Jacek 342
 Weiss Albert Maria 35, 41
 Wisniewski Marjan 71, 72,
 89
 Wnukowski Apolinaras,
 arkiv. 61
 Wojcicki Aleksandras 56,
 63
 Wojciechowski Stanislovas
 231, 292
 Wolodzko Pranciškus 102,
 107, 157, 211

 Zawadzki Vladislovas 198
 Zecchini Antonio 231, 261,
 279, 290
 Zechlin Erich 98
 Zenkievič, kun. 185
 Zdziechowski Marjan 247,
 268, 269
 Zimkus G., kun. 185

 Žadeikis Povilas 294
 Żeligowski Lucjan 182-84,
 189, 199, 202, 204-07, 220,
 225, 232
 Žemgulys Juozas 300
 Žičkauskas Tomas 21
 Žongolavičius Bronislavas
 199, 217, 218
 Žukauskaitė- Jokantienė J.
 41

TURINYS

P R I S I M E N U

Lietuvoje 9 * Lenkijoje 14 * Amerikoje 16

G Y V E N I M A S

JAUNYSTĖ, MOKSLAS, SKRUZDĖS 19-38

Ateina šeimon aštuntasis 20 * Kunigų seminarijoj
Kelcuose 25 * Perkeltas į Varšuvą 27 * Petrapilio
akademijoj 29 * Šveicarijos Friburge 34

PAVOJINGIAUSIAS MODERNISTAS 39-56

Grafaitė atpažįsta matytą veidą 40 * 50.000 darbi-
ninkų armijoj 42 * Sukeltas nerimas tarp konser-
vatorių 45 * Studentai gatavi nešioti ant rankų 48
* Sąlytis su Petrapilio lietuviais 50 * Sociologijos
paskaitos Kaune 51 * Iš sociologijos į teologiją 54

GENEROLAS BE ARMIJOS 57-78

Suplanuotos atostogos 57 * Dvasios vado pareigos
60 * Pirmieji įžadai 62 * Generolas be armijos 64
* "Prisiečiau prie ap. sosto" 67 * Friburgo naujo-
kyne 71 * Kelionė į Ameriką 74 * Po metų į
Lietuvą 75

ĮSTRIGĘS PAKELIUI Į FRIBURGĄ 79-90

Susitikimas su vysk. Ruškiu 80 * Užmiršk Šveicari-
ją ir Lietuvą 81 * Savo židinio beieškant 83 *

Bielianai marijonų židinys 85 * Lietuvių bažnyčia
Varšuvos centre 87

NEIŠVENGSI PAKOPOS, VIENUOLI! 91-105
Kandidatai į Vilniaus vyskopus 92 * Marijampolėj
tik svečias 94 * Tautos Taryba svarsto 97 * "Tą
naktį negalėjau užmigti" 99 * Kryžminėje ugnyje
101 * Kniūpščias parkritęs vysk. Jurgis 103

VILNIAUS SOSTO SPYGLIAI 106-123
Ingresas Vilniaus katedroje 107 * Priėmimas vys-
kupo rūmuose 110 * Vizitas Lietuvos Tarybai 112
* Nerimas artėjant bolševikams 115 * Šviesieji pra-
giedruliai 118 * Vienuolis žavisi vienuoliu 121

KOVOJE PAJUTĘS JĖGĄ 124-140
Darbininkų valdžia 125 * Pirmieji valdžios pasi-
reiškimai 127 * Krikščionių darbininkų proverža
130 * Vyskupas gina darbo liaudį 132 * Bandymas
įveikti lietuvius 135 * Atakos prieš vyskupą 137

VISŲ VYSKUPAS IR VISIEMS 141-155
Pokalbiai gudų reikalais 141 * Kaip gi su kunigų
auklėjimu 144 * Pasiaiškinimas su lietuviais 147 *
Pasiūlos gelbėti vyskupą 149 * Gatvių kovos Ve-
lykų metu 151 * Delegacijos ir vizitai 153

SKAUSMAS GANYTOJO AKYSE 156-172
Pilsudskio vizitas 156 * Planai užvaldyti Lietuvą
158 * Pas kalbininką Jablonskį 159 * Našlaitynas

vyskupo rezidencijoje 161 * Kur ganytojas laukiamas 163 * Viešnagė Varšuvoje 165 * Naujųjų Metų svetys iš Kauno 167 * Arkiv. Ratti Vilniuje ir Kaune 168 * Kažin ar nervai išlaikys 170

GEROS VALIOS ŽENKLŲ NEMATYTI 173-190

Vizitacija nutrūksta 174 * Rūpestis dėl naujos grėsmės 178 * Įsibrovėlių armija 180 * Klasta, pavadinta maištu 182 * Vyskupo padėtis 184 * Du neprašyti sufragana 187

LAUKIANT TAIKOS, NESULAUKIANT 191-207

Pokalbis su gen. Mokrzeckiu 192 * Šv. Kazimieras gina lenkų poziciją 194 * Arkiv. Hryniewieckis atsisveikina 196 * Ispanas Pilsudskio pagerbtuvėse 198 * Plebiscitas aštrina kovą 200 * Vietoj plebiscito derybos Briuselyje 202 * Gen. Żeligowski prašo tarpininkauti 204

NESUSIPRATIMAI, PRIEVARTOS... 208-225

Panaši padėtis kaip Matulaičio 209 * Byla dėl šv. Kazimiero įžeidimo 211 * Vaikai kenčia dėl savo kilmės 213 * Nesusipratimas su universitetu 215 * Briuselio derybos nutrūko 219 * Policijos ir Myszowicziaus vizitas 221 * Vyskupo tarnas tarp ištremtųjų 224

"BAUDŽIA MANE DIEVAS"... 226-241

Tremtinį skiria administratoriumi 227 * Ką pasirinkti sufraganu 229 * Prezidentas lanko Vilnių

231 * Staigmena prel. Michalkevičiui 234 * Vizitas Romoje, kapitula Dancige 236 * "Prieš mane sukilo ponai" 238

PALIKS AR ATŠAUKS ŠV. TĖVAS? 242-260

Marijonų vienuolijos reikalai 243 * Naujas motyvas paveikti Romą 245 * Vyskupas stropiai sekamas 246 * Užsienio reikalų ministro skundas 249 * Matulaitis atsako į skundą 251 * Jau atėjo laikas pasitraukti 255 * Knygų siuntos Lietuvon 258

GANYTOJAS TYLIAI PASITRAUKIA 261-278

Atsakymo iš Romos belaukiant 262* Naujas prašymas šv. Tėvui 263 * Atleistas išvyksta Romon 266 * Pirmieji atleidimo gestai 268 * Grįžtant prie "age quod agis" 270 * Pokalbis su lenkų ambasadoriais 274 * Pastangos grąžinti Matulaitį Lietuvon 276

ATVYKSTA POPIEŽIAUS

DIPLOMATU

279-304

Pirmieji vizitai ir įspūdžiai 280 * Problemos per tvarkant vyskupijas 282 * Asmenų parinkimas į vyskopus 283 * Provincijos plano įteisinimas Romoje 286 * Kaip dėl tolimesnių santykių su Vatikanu 289 * Laimėjimų akivaizdoje 290 * Vyksta Amerikon lankyti lietuvių 293 * Grįžta Lietuvon baigti darbo 296 * Paskutinė dramatinė savaitė 300

A P Y B R A I Ž O S

MISIJOS ŽMOGUS 307-319

Pirmoji misijos fazė — socialinė 308 * Antroji misijos fazė — karizmatinė 310 * Auka Lietuvai 313
* Trečioji misijos fazė — ekumeninė 315

VADO ASMENYBĖ 320-333

Asmenybė ir lietuviybė 321 * Pripažintas autoritetas ir vadas 324 * Vidinė dinamika išorinėj ramybėj 328 * Matulaičio kryptis ekumeninių laikų šviesoj 330

RAMYBĖ SPINDI... 334-342

Pažinti žmones ir mylėti 335 * Mylėti ir atleisti 337 * Pažinti save ir pasitikėti Dievu 338 * Daryti gera ir nesijaudinti 340

BEATIFIKACIJOS LAUKIANT 343-349

Palyginant su lenkais 344 * Kaip gi su Matulaičiu 345 * Ar pažįstam savą šventąjį 347 * Prabilti gali tik per savo tautą 348

KODĖL VIENAS LIETUVIS? 350-360

Kam priklauso iniciatyva 351 * Stebuklo reikalas 353 * Šventumo garsas 354 * Ieškant savyje prieščių 356 * Tiltas išvesti Matulaitį pasaulin 359

Bibliografija 361

Vardų rodyklė 370